

АЛЬМАНАХ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
НА
1977
РІК

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1977

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1977

Річник 67-ий

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”
Джерзі Ситі — Нью Йорк

Printed in U.S.A.

Svoboda — 81-83 Grand Street, Jersey City, N.J. 07303

Державні гимни

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ГИМН

*Ще не вмерла Україна і слава і воля,
Ще нам, браття молодій, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці, —
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Душу-тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.*

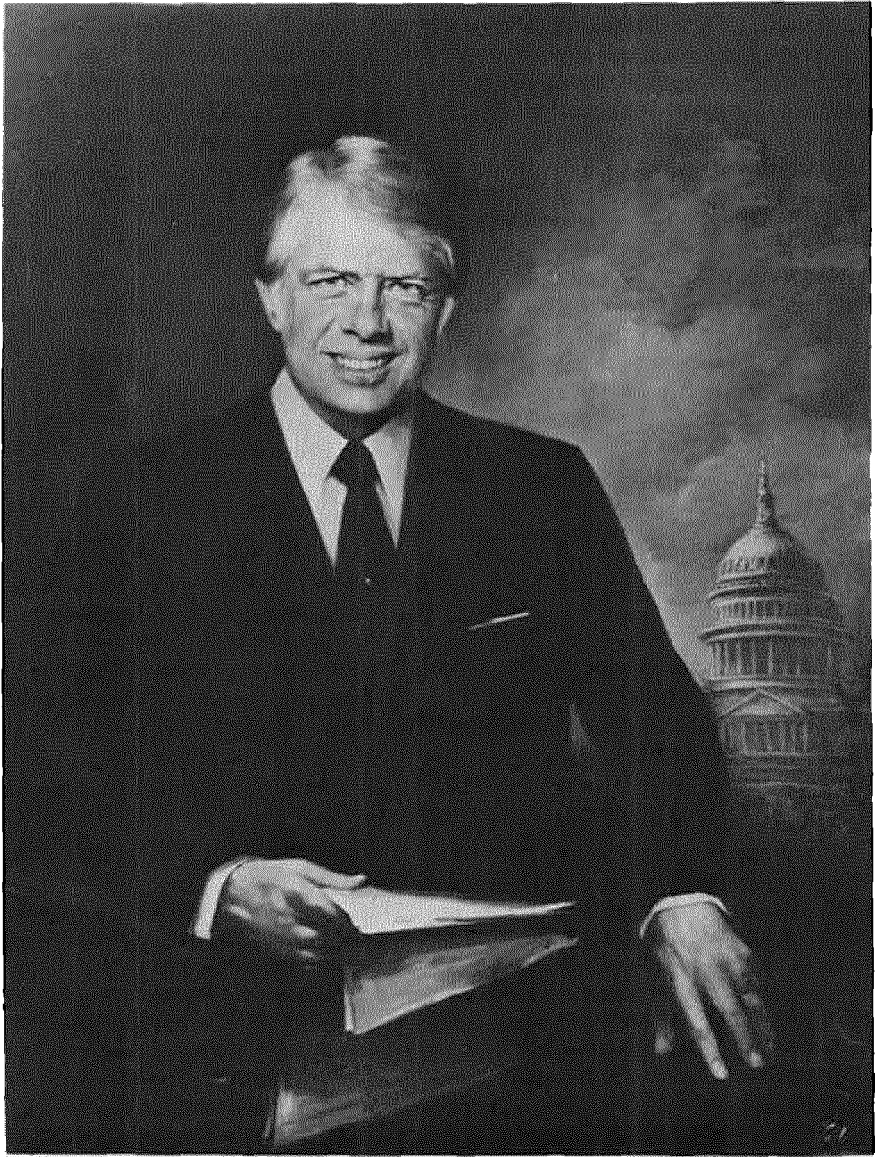
ЗОРЯНИЙ ПРАПОР

*О скажи: бачиш ти у довітній порі
Чим гордились ми так при останнім дня блиску?
Чиї смуги й зірки в загрозливій борні
Понад форти грізні майорили велично?
І ракетні вогні, зриви бомб голосні,
Засвідчили усім, що прапор наш вгорі!
О скажи, що той зоряний прапор ще має
Над землею вільних й над відважних краєм!*

О КАНАДО!

*О Канадо! Ти рідний край і дім!
Любови сонцем слєш нам святим!
В серцях свободна і ясна,
Як Півніз та міцна!
На варті ставши бережем
Тебе своїм мезем!
О Канадо! Славний волі край!
Ми бережем Тебе усі мов рай;
Боронимо Тебе — наш рідний край!*

Ці тексти американського й канадського національних гимнів у перекладі на українську мову — американський у перекладі д-ра Семена Демидчука і канадський у перекладі ред. Богдана Кравцева — в якій їх відспівано під час врочистости Присвяти Української Будівлі Українського Народного Союзу його основоположникам і піонерам 22-го лютого 1974

ЇММІ КАРТЕР — ДЖІММІ КАРТЕР
39-ий ПРЕЗИДЕНТ З'ЄДНАНИХ СТЕЙТІВ АМЕРИКИ

Г И М Н АМЕРИКАНСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

Написав В. Щурат

*Далека Ти, а близька нам,
Кохана вітзино!
Як сонце з неба Твоїм ланам,
Ти світиш нам водно.*

*Світи нам, вітзино, світи,
Кохана Україно,
Щоб знали ми, куди нам іти
У слушную годину —*

*У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

*Як птахи ті, що їх пожар
Прогнав з-під рідних стріх,
На перший поклик, хога б з-під змар,
Ми злетимо до них.*

*Поклиз нас, вітзино, поклиз,
Кохана Україно!
Ми злетимо, як козацтво у Сіз,
У слушную годину —*

*У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

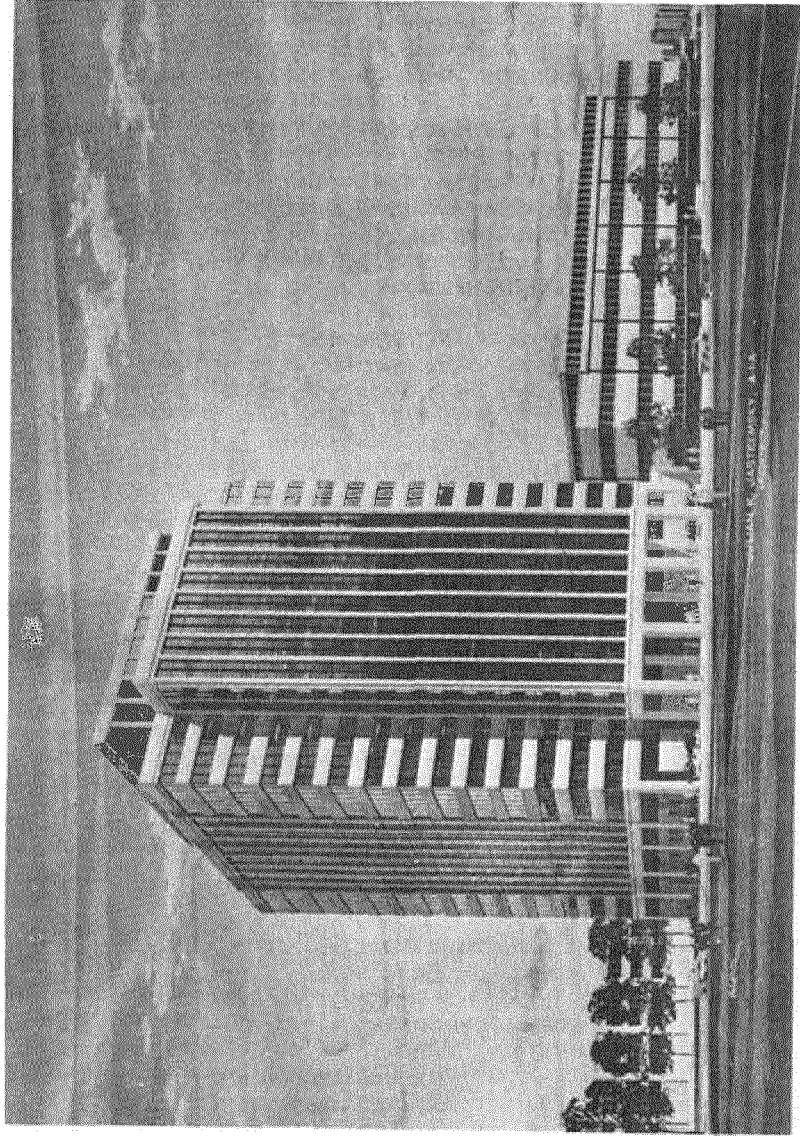
*Не даром ми тепер живем
У вітзині свобод;
Ми знати будем, як без ярем
Живе й росте народ.*

*Вставай лиш, вітзино, вставай
І клиз нас, Україно!
Ми здобудем заморський наш край
У слушную годину —*

*Як бій, то бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!*

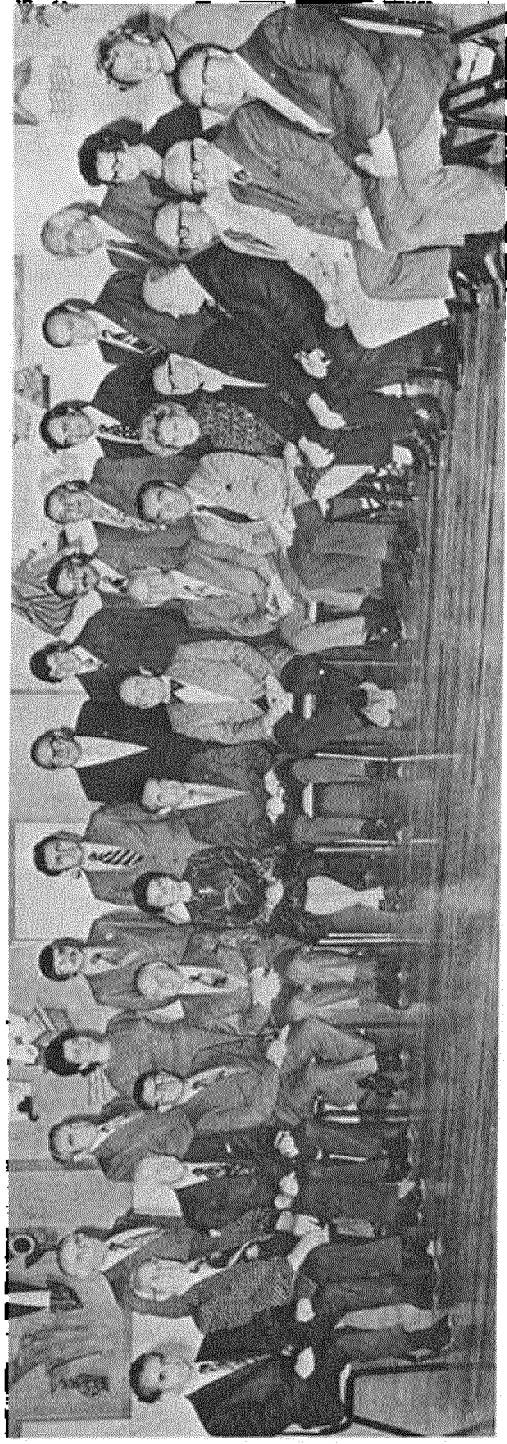

УНС — УКРАЇНЬСЬКА ЗАМОРСЬКА ТВЕРДИНЯ

Український Народний Союз після його заснування 22-го лютого 1894-го року має тільки один „кут” в приватному мешканні основоположника „Свободи” о. Григорія Грушки при 247 Ворен вулиці в Джерзі Ситі. Своє 80-річчя цього 1974-го року зустрів цей же Український Народний Союз у пишних приміщеннях своєї Головної Канцелярії на третьому поверсі свого власного могутнього 15-поверхового змарсягу при 30 Монтгометі виллиі нап Гиллсонм а Лжепі.

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ 1974-1978

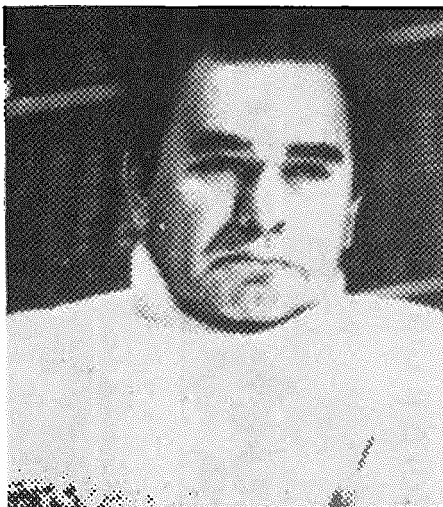
Головний Уряд Українського Народного Союзу під час річних нарад 1975-го року. Сидять (зліва): почесні члени Головного Уряду д-р Ярослав Падох і Роман Слободян, редактор „Свободи” Антін Драган, головні контролери д-р Іван Скальчук і проф. д-р Богдан Гнатюк, головний касир мгр Уляна Дячук, головний секретар Володимир Сохан, заступник головного представника д-р Іван Фісц, головний представник Йосип Лисогір, директор УНС для Канади сенатор Павло Юзик, заступниця головного представника пані Марія Душник, головний організатор Степан Гавриш, головні контролери мгр Іван Винник і о. Іван Ващук та почесні члени Іван Іванчук і Володимир Дідук.

Стоять (зліва): головні радні Євген Репета, інж. Мирослав Калба, пані Текля Мороз, Іван Іванців, інж. Анатолій Дорошенко, Володимир Запаранюк, д-р Мирон Куропас, проф. Тарас Шмагала, Іван Одежинський, д-р Богдан Футей, Василь Дідук, Андрій Джула, Анна Гарас і д-р Анна Чопик.

Не має на фотографії головного контролера мгра Івана Геврика та почесних членів інж. Степана Куропаса, д-ра Володимира Гаяна і Миколи Давискиби.

ХРЕСТ

ВІД РЕДАКЦІЇ: В квітні 1977 року Українська Інформаційна Служба „СМОЛОСКИП” одержала з України поему „ХРЕСТ”, автором якої є сьогодні відомий уже в цілому світі український поет Микола Руденко, голова Київської Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод, який 5-го лютого 1977-го року був заарештований та якого советський суд беззаконно засудив з кінцем червня 1977 р. в місцевості Дружківка біля Донецька на сім років ув'язнення та п'ять років заслання. Разом з Миколою Руденком судили члена очолюваної ним Української Групи, Олексія Тихого, якого засуджено на десять років ув'язнення і також п'ять років заслання. Обоє судили за „антисовєтську пропаганду і агітацію”. Суд і засуд Руденка і Тихого викликали найширший відгомін у цілому світі.

Микола Руденко

Поему „Хрест” М. Руденко почав писати 29 січня 1976 р. і закінчив її 10 лютого того ж року, день перед запроторенням його до психіатричного шпиталю в Києві на примусову експертизу. Поема складається зі вступу і восьми розділів. Вона є глибоким символічно-філософським твором, в якому поет з'ясовує свої позиції в питаннях ідеологічних і християнської моралі.

Подаємо уривки з поеми „Хрест”.

Розділ I. Група молоді, в якій був також Мирон-комісар, знайшла червону зірку. Групу арештують під закидом, що вона вбила Комісара:

*Все ясно, вбили комісара!
Ні виправдань, ні оборон...
Так почалась в'язнична кара —
Сидить у карцері Мирон.*

*Регоче наглядач східно,
Обличчя — мов червона мідь.
І лиш Миронові те видно:
Дубовий хрест в кутку стоїть.*

*Під стінами волого й голо,
Краплини падають згори.
І чує він знайомий голос:
— Я тут.*

Я — зек.

Я — номер три.

*Стирчать з долонь іржаві цвяхи,
Вінок терновий на чолі.
Але в очах немає страху —
Лише скорбота та жалі.*

Розділ 2. В тюрмі Миронові-комісару пригадалось, як він вертається з війни додів. В хаті, на стіні, замість портрету Леніна він застав образ Христа:

*Ось і рідна хата,
Мамо, я іду!..
Повсихали щепи
В батьківському саду.*

*Стежку до криниці
Вкрив густий пирій.
Впав розбитий вулик —
Перевівся рій.*

*Навіть на порозі
Виріс бур'янець.
Та невже це світу
Надійшов кінець?*

*Може це наснився
Страхотливий сон?
Мамо! Чуєш, мамо?
Це ж твій син — Мирон.*

*Ось пожовкле фото —
Щорсівський боєць.
Це ж тоді з'явився
На щоці рубець.*

*Це ж тоді рубались
З ворогом вночі..
Вогкістю та цвіллю
Пахне у печі.*

*У кутку не Ленін —
Познущався хтось:
З рами-сухозлітки
Дивиться Христос.*

*А, можливо, мати
Ілліча зняла?..
Мати комісара —
Як же ти могла!..*

*І немов обухом
Враз по голові:
Та чи в тебе, дурню,
Є чуття живі?*

*Чи під яворами
В затінку між хат
Привідам читати
Будеш діямат?..*

*Тут чаділо пекло —
Це ж не сон, не сон!..
І упав на лаву
Комісар Мирон.*

*Бився головою,
Гриз терпкі вуста.
І підняв поводи
Очі на Христа.*

Розділ 3: Мирон пригадує роки голоду Україні:

*Ночі, пекельні ночі!
Він не засне до ранку.
Руки цупкі жіночі
Душать йому горлянку*

*Потім приходять мати
І промовляє з болем:
— Сину, пора вставати.
Сонце зійшло над полем.*

*Нам не лежитьсья в могилі,
Мертвим не до спочинку:
Хто ж колосочки милі
В полі догляне, синку?*

*Скиглять голівки русі,
Виснажені до краю:
— Крихітку хлібця, матусю,
Хлібця!..
І крик замирає.*

*Там, де комора артільна,
Вибігши вранці на ганок,
Христя, вдова божевільна,
йде в канібальський танок.*

Розділ 4. На сто родин, які вивмирали з голоду в селі Мирона-комісара, залишається в живих лише він. В село навезли росіян з Курська — накручують фільм про „щасливе життя”. Кругом збожеволіла Христя витанцьовує „канібальський танок”. Мирон шукає могили матері:

Розділ 5:

*Згасає день. Над степом зорі,
Немов істоти кульові —
Палкі серця, що в непокорі
Горять, не гаснуть, бо живі!*

*І Космос, виповнений Духом,
Плянету, мов дитя, гоїда.
І сам Господь чутливим вухом
В цю мить до степу припада,*

*Мирон це так відчує, неначе
Раптово зупинився час
І повернулося дитяче —
Коли в нічному коні пас.*

*Тоді він дослухавсь до Бога...
В душі скорбота нароста.
При місяці біля порога
Майструє матері хреста.*

*О, мамо рідна, руки милі!
Як можна після цього жити?
Хто поховав тебе — в могилі
Давно під каменем лежить.*

*Шукати, де спочила мати,
Водив Мирона дід старий.
Але могили не впізнати,
Хоч цілий цвинтар перерий.*

*Про неї знають лиш тополі,
Бо в них тече селянська кров...
Мирон підніс хреста — й поволі
По стежці росляній пішов.*

*Хоч нічка місячна стояла,
Душа прийняти не могла
Те мертве світло, що лягло
На стріхи мертвого села.*

*Ти чуєш, мамо? Де ти, де ти?
До тебе син іде на суд...
І ніби з глибини плянети
Йому почулося:*

*— Я тут!
Спнявся, слухав — потім знову
Йшов до церкви за село.
І знову чув глибинну мову:
— Я тут! —
з-під ніг йому гуло.*

*Він довго йшов. А на світанні,
Коли ще степ у росах спав,
Мирон на скіфському кургані
Знесилений на землю впав.*

*Губами поворушить слабо —
Кляне вождів усіх держав.
В ногах у кам'яної баби
Дубовий хрест його лежав.*

*Матусю, де ж тебе шукати —
Серед яких волянь і скрут?..
А кам'яна могильна мати
З кургана мовила:*

— Я тут!

*Я скрізь, де помирають люди.
Я — стогін, що дійшов від них...
Він цілував холодні груди,
Торкався пальців кам'яних.*

*Мов камінь той був заповітом,
Який прийшов з чужих світів,
А рідна мати стала світом,
Що зорями над ним тремтів.*

*Зненацька десь над в' днюкраєм
Озвалася туга струна.
Хтось там живий на кобзі грає —
І степом котиться луна.*

*Такої музики від роду
Не чув Мирон.
О, хто ж це грає?..
Немов звучить сама природа —
То голос неба, сонця, трав.*

*Здається він єдиним звуком
З могили мертвих підійма,
Щоб край покласти вічним мукам —
І влади понад ним нема!*

*Мирон підвівся, став на ноги.
Та що це?..
В іскорках від рос
Із кобзою ішов до нього
Не інший хтось,
А сам Христос.*

*Той, хто воскрес, щоб світ тримати
Мов кволий, немічний росток, —
Він був таким, якого мати
Вернула у святий куток.*

*Це ж Він, кому молилась ненька
За всіх —
За мертвих і живих.
І тільки кобза вже старенька —
Немов з походів січових.*

Розділ 6. За селом в степу України відбувається зустріч Христа-кобзаря з Мироном-комісарем.

*Здавалося б упасти на коліна
Повинен був Мирон —
Та він стояв.
Не страхом повнилась душа нетлінна —
Жила в ній бунтом учорашня яв.*

*Не та була доба, не та година,
Щоб дбати про безсмертя у раю.*

МИРОН:

*Нехай Ти Бог а я лише людина,
Та я за правду бився у бою.
А де ж вона? Лише пекельні муки —
Ні краю їм не видно, ні кінця.
До Тебе люди простягають руки,
А Ти підводиш очі до Отця.
Що дав Ти безталанній Україні —
Яку свободу, благодать яку?
Шукаємо добра, як голку в сіні,
А тільки лихо маєм на віку.*

ХРИСТОС:

*Я те даю, чого не вміють взяти.
Я в мертвий камінь закладав слова,
Щоб камінь став людиною — й завзято
Рушав туди, де Всесвіт ожива.
Він тільки мертвий мінерал без Слова
Холодна твердь, а не живе життя.*

МИРОН:

*Слова, слова! Вони, як та полова —
Летять кудись без ладу, без пуття.
Ти кажеш нам про вічні блага раю,
Ми ж віримо в осяяння Твоє.
Тим часом ненька діток пожирає —
І серце в грудях каменем стає.*

ХРИСТОС:

*Кажу, тавруй. Я те ж творіння Боже
Бо тільки Син. Та я пізнав Отця.*

МИРОН:

*Тобі, можливо, й чути це негоже,
Бо мова ж від лукавого оця...*

ХРИСТОС:

*О, ні! Лукавий заспіва осанну,
Щоб вшанувати п'ятирічку, план.
Тим часом він заради чину й сану
Готовий матір кинути в казан.
Коли бажавши знати — саме в тому
Тяжка біда людська...*

Це ж Сатана!

Це вічний опір Духові Святому.

*Це — владолюбство,
Велич показна.*

*І те що сталося — його робота:
Він переміг сьогодні на землі.*

МИРОН:

*Ти — Бог. Та де ж Твоя свята турбота
Про душі праведні, діла незлі?
Царює смерть на рідній Україні.
Чим провинилися її сини?*

ХРИСТОС:

*Діла твого народу є нетлінні,
Бо він — це Я...*

МИРОН:

Благаю, поясни.

ХРИСТОС:

*Нарід — це Бог.
А люди — це клітини
У тілі вищому, якого ти
Не здатний бачити. Душа дитини
І розум, котрий обриси мети
Наклав на цілу світову безмежність,
Щоб нею дихати...*

Такий нарід

*Нікого не поставить у залежність,
Батьків не вб'є, не уярмить сирит.
Згадай: коли вкраїнці брали в рабство
Народи інші? На чий землі
Розбій чинили?..*

*Чесну віру в братство
Несли вони на мудрому чолі.
Візьми свій хрест. На ньому Я розп'ятий -
Твого народу славне майбуття.
А той, хто зрікся Нас —*

Навік проклятий

*Порине в морок, в хаос, в небуття.
Візьми свій хрест. Нехай ляга на плечі
Важким ярмом, а ти його неси.
У ньому зойк голодної малечі,
Жіночі передсмертні голоси.
У ньому — віра, віщий поклик Слова,
Твоя корогва, Боже знамено.
У ньому щира українська мова,
Де кожна кома — то святе зерно.*

МИРОН:

Я ж комуніст...

ХРИСТОС:

*Невже ти не помітив,
Що тільки Бог —
Це справжній комуніст?...
А люди — діти,
Нерозумні діти,
Які шанують слово не за зміст,
А за його звучання ефемерне.*

*Це слово мертве спритний Сатана
В народу викраде і так поверне,
Що в ньому істини ніхто не зна...
Візьми свій хрест. Неси, як Я, Мироне,
Несу цю кобзу —
Запорожців дар...
... І сталося диво:
Вже Бог на троні —
На камені сидів сліпий кобзар.
І постать кобзаря сивоголова
Врогтала в сонце на небеснім тлі.
Володар Думи і Володар Слова,
Він був єдиним Богом на землі.*

Розділ 7 і 8: Поема кінчається оптимістичним епілогом — „Якщо живі у кобзи струни, то значить є жива душа...”

*Землі масне, родюче тіло
Парує вранці по ярах
А ситі круки знахабніло
Пожили ждуть на яворах.*

*Іде кобзар, а трохи збоку,
Сльозу ховаючи в очах,
Іде Мирон повільним кроком
З хрестом на схилених плечах.*

*І не дивуються з них люди —
Всі почорніли від журби:
По Україні всюди, всюди
Хрести, могили та гроби.*

*Зупиняться біля криниці
Напитись чистої води —
І вже діди та молодіці
Потроху сходяться туди.*

*Сліпий кобзар на кобзі грає
Та щось мугиче — не співа.
І кожен очі витирає:
Відібрано у них слова.*

*Жива душа вже не почує
В людському слові доброти:
За всіх тепер отой віщує,
Що захавався у дроти.*

*В чаду пекельної геєни
Усе принишло, все мовчить.
І не злічити убієнних,
Могил по селах не злічить.*

Ані купити, ні продати, —
Як мовив мудрий Іоанн.
І сонце не освітить хати:
Три шістки, наче римські дати,
Чаплять заховані в туман.

(... Ой, недобра, недобра вість:
Ходить світом пекельний гість -
6 6 6...)

Та все ж старий втішає юних,
Бабуся правнука втіша:
Якщо живі у кобзи струни,
То значить є жива душа.

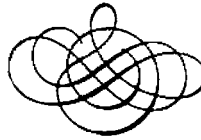
Ось-ось ці плечі смерть обійме,
Ці кров'ю скроплені вуста:
Вже набиває десь обійму
Пекельний антипод Христа.

Ніхто не жде святого чуда
І порятунку теж не жде.
Конверт заклеює Іуда,
Підписує:

НКВД...

Сухар — мов цегла, не розгризти.
Коли ж їх виведуть у двір,
Шепочуться старі марксистки:
— Це ж він прийшов —

біблійний Зві

ІЗ ПОЕЗІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

ВІРШ СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО

ДО СОВІСТИ СВІТУ

Це не вірш, не гимн, не ода
І не плід віршоблудних маній,
Це жага, це мольба свободи,
Це смертельника крик останній.

Він стоїть на краю могили
І жде кулі в свій гордий зерен,
Дротом руки йому скрутили
Спадкоємці Ягод і Берій.

Він стоїть на краю могили,
А в могилі — на трупах групи,
Розум людства! Всетворца сило!
Це на тебе піднято руку!

Хто дав право людей карати
За правдиве, за щире слово,
За любов до сестри, до брата,
За любов до своєї мови?

Хто дав право, о, совість віку,
З найгесніших робити в'язнів,
А зате на голі народу
Наставляти катів і блазнів?

Тож гляди — бережи свій зерен,
Вільний розуме — Совість віку,
По тобі у космігну еру
Кулеметний вогонь відкрито!

У виправно-трудоному таборі Явас,
Мордовська АССР, 1966

ЯКА КРАСА: ВІДРОДЖЕННЯ КРАЇНИ...

Написав О. Олесь

*Яка краса: відродження країни!
Ще рік, ще день тут нісся плаз рабів,
Мовгали десь святі під попелом руїни,
І журно дзвін старий по-мертвому гудів.*

*Коли звідкільсь взялася міць шалена,
Як буря все живе схопила, пройняла,
І ось, дивись — в руках замаяли знамена
І гимн звитяг співа невільна сторона.*

*Так спить орел — і враз, розкривши огі,
Побазить світ, красу і простір голубий,
І легко з скель спурхне і в небі заклекозе
Про вільний лет орлів, про ранок золотий.*

*Так море іноді всю ніг дримає
І нагло хвилями, як крилами, заб'є,
І дивним жемзугом і барвами заграє,
І огі всесвіту до себе прикує.*

*Летить воно, хвилюється і ллеться,
В обіймах соняшних і сяє, і тремтить,
І щастям все життя йому в той мент здається,
І все в путі йому і годить і щастить.*

.....
*І де взялись ті хвилі сніжнобілі,
Хто дивно так навзив їх грати і шуміть?
З яких країн гайки ті прилетіли,
Що вмюють ніжно так і плакати, і жаліть?...*

*Чайки, гайки! Тоді не треба плазу,
Коли іде борня за волю, за життя,
Коли на хмарах я вже дивний відблиск багу,
І сонця жданого блискузе вороття.*

У 60-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНО-ЗБРОЙНИХ СИЛ

Написав Юрій Артюшенко

У 1977 році ми відзначаємо той державно-збройний первопочин українських військових формацій, який уже протягом 60-ти літ є дороговказом українському народові в його боротьбі за суверенну державу.

Власне у 1917 році добровільні українські регулярні формації, ще перед формальним проголошенням української державности, в зударі з московською червоною навалюю, кровними актами встановили підвалини під власну державно-збройну силу — Українську Армію, і визначили напрямні для синтези творчих чинів військового сектору з чинами політичного сектору, визначили ті державницькі напрямні, які є для українського народу єдиноспасенними дотепер.

У буревійно-горобині дні й ночі 1917 року, в загравах світової війни, що перекочувалася з кордону до кордону України, по шляхах залитих кров'ю, найкращі сини України — вояки вищезгаданих формацій дали первопочаток у нашій добі державній дії та походів українського народу від стану поневолення до стану державної нації.

Перший Великий Січень 1918 року Україна зустрічала в збройній боротьбі проти півночі, півдня, сходу й заходу, в боротьбі за українську землю, що рясно зливалася кров'ю. У боротьбі проти відступаючих старих і наступаючих нових окупантів, а до того ще й у боротьбі з тими російськими частинами, що кидали фронт і прямували одні через Україну на Дон або на Сибір, а інші сунули на Київ з наміром захопити його в свої руки.

І в цій боротьбі відродились оті наші українські державно-військові традиції з попередніх державних періодів, що жевріють невгасно в душі українського народу дотепер. Ці традиції, що зробили Українську Армію рівнорядною з арміями державних народів світу, українське воєцтво здобуло не так, як здобувається військовий фах, але здобуло вчуттям державницького минулого, що відроджувалося в них з почутої тоді вперше історії українського народу, головню з почутого ними з „Кобзаря” про боротьбу українського народу, що виростала з його героїчної духовости, з народної творчости та з військової спадщини державних періодів українського народу.

Тому українські військові традиції — це не тільки українська військова історична форма, але також і акт пролитої живої української крові та страждань, що в'яжуть усі наші змагання найдавнішого нашого державного минулого з сучасним в один ланцюг національно-державної

дії, що забезпечує майбутність нашим прямуванням до справжньої реальної національної єдності.

З гіркою досвідом минулих 60-літніх наших державно-визвольних змагань знаємо, як багато треба витратити часу й сил на формування регулярної армії, поборюючи зовнішні сили, що воліють власну поразку, ніж погодитися на формування українських державно-збройних сил, поборюючи внутрішні відосередні сили.

Досвід минулого вчить нас, що навіть наші „союзники” (німці й поляки), не кажучи вже про ворогів, воліли бачити хаос, безправ'я, а то й програу війни, ніж дозволити зорганізуватись українським частинам у справжню регулярну армію. З досвіду знаємо також, що навіть і серед військовиків можуть знайтися й в майбутньому такі, як ним був один полковник, який у 1917 році в українській пресі заявив, що „Україні не треба ні козаччини, ні сталого війська”.

Тож сьогодні необхідно вже мати таку візію державно-військової концепції, в реальність якої український нарід непохитно б вірив і був певний того, що у слухний час її матеріально здійснить.

Треба нам уже сьогодні думати про те, щоб не повторилася помилка, коли український нарід у передреволюційні часи не був підготовлений до того, щоб відразу сприйняти ті державно-політичні й державно-військові концепції, які йому в 1917 році подавалося.

Тому українські державно-збройні традиції треба нам зберігати як зиницю ока й плекати їх серед молодших поколінь. Треба поповнювати українські військові кадри новими силами, підносячи їх на ті щаблі української військової ієрархії, з яких відходять у вічність їхні попередники. Треба подбати, щоб символ українських державно-військових традицій не випав нам з рук у час наших мандрів по світах і щоб серед наступних поколінь не забракло ентузіастів-носіїв цього символу й репрезентів потенціальних українських державно-збройних сил у слухний час у зовнішньому світі.

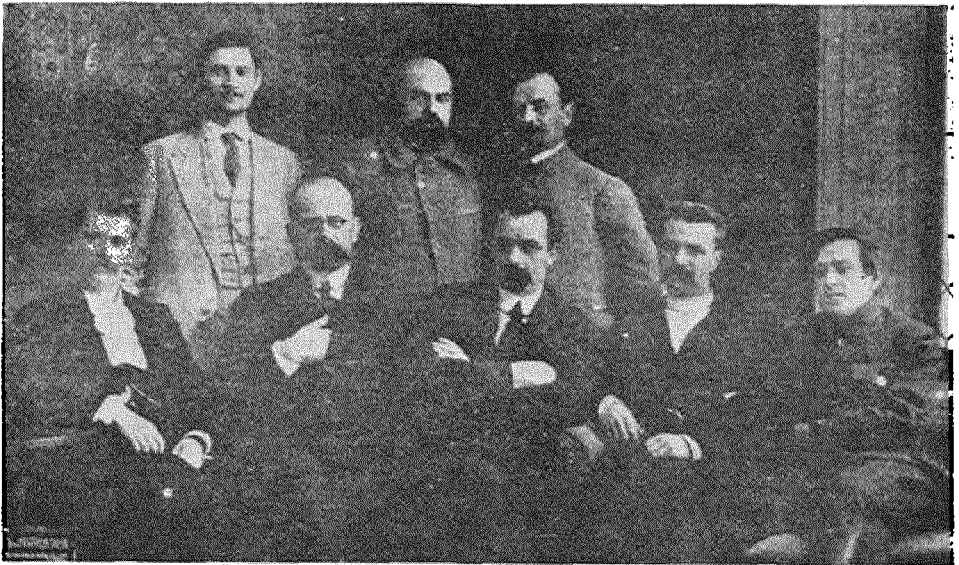
На жаль, не всі ми беремо все це під увагу, а це й є головною причиною того, що між військовим сектором українського життя й політичним сектором у наш час нема тої гармонії, що в минулому творила силу України. І навіть ті українці (українки), в родинях яких колись були чи то й є військовики, недоцінюють українського військового сектору, як носія українських державних військових традицій і його ролі не лише в минулому, але й в сучасному, не говоримо вже про майбутнє. Недоцінюють державно-військового сектору, як того носія державно-військових традицій, що є головним рушієм життя, продовжувачем лицарської духовности та творцем нерукотворних пам'ятників на полях слави. Тому й не диво, що українське вояцтво в нашому суспільстві не має належної пошани, і таким чином навіть творці державно-збройного первопочину нашої доби не мають належного їм признання. І це тоді, коли українське вояцтво, зокрема з молодшого покоління, бере активну участь у всіх секторах українського життя. При чому багато з них у цій своїй праці уникають про себе говорити як про вояків головно через оту неоправдану настанову більшости нашого суспільства до українського вояцтва.

Чи ж не час з нагоди 60-ліття відродження українських державно-збройних сил, оглянувшись на пройдений українським вояцтвом шлях, належно оцінити його вклад в українське державне будівництво на рідних землях усїєї соборної України та його вклад у розбудову українського національного життя на просторах, заселених українцями в інших країнах світу.

Тож вчуймося в голос, як не живих, то поляглих на полях слави, вояків державно-збройного перелому 1917 року, вчуваймося у відгомін цього голосу, що лине до нас з українських міст і сіл, як також з концтраків, вчуваймося та вступім у сьоме десятиліття наших державно-збройних змагань дугово оновленими й державницько наставленими до всіх проблем українського життя в Україні та поза нею.

Тож хай же по шляху наших стремлінь до національно-духового оновлення й державницького наставлення проходять у наших громадах і відзначення 60-ліття відродження українських державних збройних сил. До цього нас спонукує і оте сьоме десятиліття наших змагань за суверенну державність, на порозі якого ми стоїмо.

(English summary p. 28)

Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради 1917 року. Сидять зліва: І. Стешенко, Х. Барановський, В. Винниченко, С. Єфремов, С. Пеглора. Стоять: П. Христюк, М. Стасюк і В. Мартос.

ЧОРНОМОРЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ

Написав Василь Пилипенко

В 1912 році покликали мене до військової служби на Чорному морі. Поплававши рік, мене послали у військово-морську школу закордонного плавання, а через рік знову послали на Чорне море. Як відомо, 1905-го року під проводом українця-інженера Коваленка було зорганізоване на панцернику „Меркурій” повстання проти російської влади. Воно було придушене, а вся команда і обслуга корабля емігрували в Румунію. Панцерник був переназваний на „Пам'ять Меркурія”. Року 1907-го вибухло повстання чорноморців під проводом естонця лейтенанта Шмідта на панцернику „Потьомкін”, але й те повстання було здушене, повстанців у кількості 135 осіб розстріляно на острові Березань близько Херсону.

Після цих революційних подій дисципліну в чорноморській флотії загострено. Головнокомандувачем військово-морських сил призначено адмірала Остен-Сакена. Матросам, які виходили на берег у святочні дні, заборонялось ходити під руку з дівчиною, курити, гуляти по головній вулиці міста і т.ін. А при вході до міського парку на брамі великими буквами було написано: „Вхід собакам і матросам заборонений”. Це вже було для матросів забагато, і вони постановили вбити його. Серед білого дня на одній з вулиць Севастополя матрос Сорока з Полтавщини застрелив його і зник. Після того призначено головнокомандувачем Чорноморської флотії адмірала фон-Есена, німця, брат якого був командувачем німецької військової флотії на Балтійському морі.

В серпні 1914 року вибухла війна з Німеччиною і треба було негайно кимось замінити отого німця фон-Есена. Але ким? Всі командні пости були обсажені високопоставленими особами з царської родини. Вони були, так би мовити, для паради, а воювати, хоч було п'ять адміралів, не було кому. В Петрограді, знаючи революційність чорноморців-українців, постановили, що туди треба дати українця. А українця в ранзі адмірала не було. Але був у військово-морському штабі українець в ранзі капітана Колчак, який в тому часі брав участь в науковій експедиції на північному сході і вславився якимось науковими відкриттями, за що був нагороджений золотою зброєю. Йому запропонували командування Чорноморською флотією, підвищивши до ранги контр-адмірала.

Прибувши до Севастополя, Колчак зараз же скасував всі оті накази, які понижували гідність матросів, і став серед них дуже популярним.

Туреччина не включалася у війну проти Росії аж до 1916-го року,

по тих установах, ставилась до українського руху дуже неприхильно.

В половині квітня відбулося в Одесі українське велике віче, на якому промовляли С. Шелухін, В. Чехівський, В. Голубович та інші. На тому вічі ухвалено резолюцію, в якій українська громада домогалася територіальної автономії України в межах етнографічної більшості українського населення із забезпеченням прав національних меншин; жадала від петроградського Тимчасового Уряду, не відтягуючи часу до Установчих Зборів, проголосити декларацію з визнанням територіальної автономії України і іменування для України окремого міністра. Ця резолюція викликала обурення збоку російсько-жидівської демократії.

Незабаром після того відбувся в Одесі селянський з'їзд, який також ухвалив домагання автономії України з перебудовою Росії на федеративних основах, а в земельній справі постановив, що її має вирішити Український Союз. Крайовий учительський з'їзд, який відбувся на початку червня, постановив заведення української національної школи і шкіл для національних меншин. Становище українців в Одесі скріпилось, коли розвинувся український рух серед українців-військових під проводом військового лікаря — полковника Івана Луценка.

Вже на початку квітня зорганізувалася Одеська Українська Військова Рада, що відбула 26-го квітня установчі збори, на яких затверджено статут організації, переведено вибори й прийнято для організації назву: Одеський Український Військовий Кіш. Районом діяльності Коша визначено Одеську військову округу, Чорноморську флоту і Румунський фронт. Центральним органом визнано Одеську Військову Раду, яка складалася з делегатів окремих військових частин армії і флоту. Головою Ради вибрано д-ра Івана Луценка, а членами: прапорщика Міляєва, мічмана Данчича, мічмана Карпенка і ін. Представниками Ради до Одеського комітету вибрано: Міляєва і прапорщика Карпенка, до Центральної Ради в Київ — Вербицького й В. Пилишенка, до одеського Повітового Громадського Комітету — д-ра І. Луценка. Українська військова організація мала виразно самостійницький характер і в липні вона вже почала диктувати свою волю місцевій владі.

7-го липня до будинку штабу військової округи підійшли зі своїми прапорами солдати та офіцери українці й рішуче заявили, що вони не дозволять вислати на фронт ні одного українця, доки не зформуються не тільки дозволені вже сотні, але й полки та дивізії і доки ці частини не будуть підлягати українському проводові. В цю справу втрутилася Рада Громадських Організацій, але українці почували вже за собою силу і не відступали від своїх домагань. З українцями об'єдналися молдавські військовики, домагаючись виділення всіх молдаван в окремі національні частини.

Відбулося об'єднане засідання всіх соціалістичних груп Одеси з участю представників Військової Ради та інших військових організацій. Засідання визнало єдиною владою на Україні Центральну Раду з її виконавчим органом, Генеральним Секретаріатом.

22-го листопада в Одесі урочисто прочитано Універсал Центральної Ради, який проголосував Українську Народну Республіку. Всюди маяли синьо-жовті прапори. Параду приймав командувач Одеської військової округи ген. Єльчанінов і представник Генерального Військового Комітету полковник Поплавко. Універсал прочитано кожній військовій частині окремо. Українське національне відродження знайшло свій живий відгук і серед моряків Чорноморської флоту. На Національному Українському Конгресі 19 квітня в Києві був представник від Чорноморської

бо її військова фльота була багато слабша від російської. І аж тоді, коли німцям удалося переправити через Дарданелли в турецькі води два військові кораблі „Гебен” і „Бресляв”, проголосила Росія війну.

В скорому часі російська військова розвідка повідомила, що турецька фльота вийшла в море. Як уже сказано, турецькі кораблі були не страшні, але один „Гебен” був небезпечний, бо мав бистріший від наших кораблів хід і його гармати стріляли далі, як гармати наших кораблів.

На ту вістку Колчак зараз же вивів свою ескадру із севастопольської бухти в море і ранком коло кримських берегів зустрілась вона з ворогом. Внаслідок того, що на морі був густий туман, ворожі сили зійшлися досить близько, на яких 18 миль, і вступили в бій. В результаті два наших кораблі були злегка пошкоджені, при чому було вбито й поранено 35 моряків, а „Гебен” насилу дістався до турецьких берегів і був відправлений в Золотий Ріг для направи. Звідти він уже й не виходив в море аж до вибуху революції в Росії. Зате два турецьких легких панцерники, „Гамідіс” й „Меджідіс” обстріляли Одесу. Але й та виправа була для турків неfortunна, бо берегові батареї „Гамідіс” затопили, а „Меджідіс”, забравши людей із затопленого корабля, подався до Туреччини. Треба сказати, що завданням тих двох кораблів було висадити в повітря мінний загороджувач „Бештау”, який тоді стояв в Одеському порту і мав на собі 600 мін по 100 кілограмів кожна, тож, якби туркам вдалося це зробити, то наробили б вони багато шкоди.

До речі, на „Бештау” служив мій рідний брат, як спеціаліст від мін, а з вибухом революції, під час українізації Одеси, він був виборним комісаром Одеського порту. А я служив на панцернику „Синоп”, що у той час також стояв в Одеському порту, що охороняв південно-західній берег Чорного моря під командою адмірала Путятіна, який часом любив похвалитися, що його предок був колись боярином у київського князя. Капітаном на „Синопі” був Зарудний, родом з Миколаєва, який також хвалився, що його предок був генеральним писарем на Запоріжжі.

**

З вибухом революції українці, які служили в Чорноморській флоті, почали творити свої національні комітети. В Чорноморській військовій флоті було вісімдесят відсотків українців. В Севастополі, на головній базі фльоти, ще з-перед революції існував таємний український гурток під назвою „Кобзар” на чолі з директором севастопольської державної жіночої гімназії Вячеславом Лашенком. У склад того гуртка входили переважно старшини, серед них полковник адміраліції Савченко-Більський, інженер Неклієвич і багато інших свідомих українців. Цей гурток із вибухом революції вийшов із підпілля, став на чолі цілого українського руху в Чорноморській флоті і zorganizував Раду Української Чорноморської Громади.

Адмірал Колчак всебічно сприяв українізації фльоти. Під час маніфестації чорноморців у Севастополі з приводу проголошення Центральною Радою Першого універсалу разом з моряками взяла участь також дружина адмірала Колчака, сидючи між селянськими дівчатами на возі в українському національному убранні. Віз був вистелений сіном і його тягнула пара сірих волів. В космополітичній щодо свого населення Одесі українці не могли зайняти твердих позицій в нових революційних установах. Російська й жидівська демократія, що, як і скрізь, вела перед

фльоти В. Пилюшенко. Від українців Балтійської фльоти був делегований Степан Письменний, який увійшов до Генерального Секретаріату. Курінь чорноморців в кількості 500 осіб під проводом Якіма Христіча під час повстання арсенальців проти Центральної Ради прибув до Києва і дуже хоробро бився. Пізніше він увесь був знищений більшовиками.

По проголошенню Української Народної Республіки інтерес Атланти до України зріс, і тоді військові місії Англії, Франції, Італії, Японії, Румунії, Сербії й Бельгії прибули до Києва. Український Уряд вислав їм назустріч почесну варту з 60 матросів-чорноморців під проводом ад'ютанта військового генерального секретаря Юрія Гасенка. Це дещо про чорноморців, щоб заперечити чутки, що, мовляв, всі вони були збольшевичені.

**

А тепер вернімось до Одеси. В цьому портовому місті були десятки чужинецьких торговельних фірм, сюди щоденно приходили чужинецькі кораблі, вантажні й пасажирські Мешканців було 650 тисяч. В Одесі був один із кращих в Європі оперовий і драматичний театри. Частенько виступали також національні ансамблі: українські, жидівські, польські і ін. Особливо радісно вітали одесити театр Саксаганського, в якому брала участь Заньковецька. Крім того, в Одесі було 49 кінотеатрів.

Та було в цьому мальовничому, приморському місті також зареєстровано в поліції 35 тисяч злодіїв і „нальотчиків“-злочинців, що в білий день „налітали“ на банки та інші підприємства, грабували і зникали. Були й такі спеціалісти, що підробляли гроші.

Таку-то Одесу застала революція 1917 року. То був четвертий рік страшної війни супроти Німеччини з її союзниками. Обидві сторони були вже виснажені мілітарно і фізично. В Німеччині і Австро-Угорщині гостро відчувався брак харчових продуктів. Тоді німецько-австрійське командування стягнуло великі військові сили на південно-східній фронт, щоб, прорвавши російський фронт, здобути те, чого їм так бракувало — харчів. Але російське командування також стягнуло в той район велику силу війська, щоб перешкодити ворогові здійснити його плян. Отже, як ми бачимо, підготовлялись рішучі бої. Та з вибухом революції в Росії військові дії на фронтах притихли, російські солдати, залишаючи фронт, поспішали додому ділити панську землю. В Одесі, в тому, так би мовити, переходовому пункті, перебувало яких 100 тисяч дезертирів. Одні відходили, другі приходили. Прогулявши награбоване по дорозі добро, вони бралися грабувати Одесу, а управа міста була заслаба, щоб їх від цього стримувати, хоч українці посідали майже всі чільні позиції. Серед них було багато визначних особистостей, як командувач Одеської військової округи, генерал Єльчанінов, начальник міської залози полковник Омелянович-Павленко, начальник охорони міста осаул Сахно-Устیانович, який zorganizував три гайдамацьких курені по 600 осіб в кожному і кожного дня брав із собою сотню гайдамак об'їжджаючи місто. Начальником штабу у нього був полковник Змієнко. Військово-політичним комісаром був підполковник Поплавко — член Генерального Секретаріату в Києві. Головою Одеської Військово-Морської Ради був автор цих рядків. З цивільних видатних українців були тоді в Одесі: проф. Волод. Чехівський, проф. С. Шелухін, комендант Одеського військового коша, доктор-полковник І. Луценко, комісар охорони здоров'я д-р Іван Піпа (батько поета Юрка), Всеволод Голубович, банкір Климович, пізніше ще міністер фінансів, Г. Нянчур. А від росіян був тоді один лише пред-

ставник Тимчасового Уряду Керенського проф. Харіто, який сидів тихо, як миша під мітлою. Вже був п'ятий місяць революції, фронту вже майже не було, в Одесі набирала щораз більшої сили третя організація, тобто отих 35 тисяч злодіїв і „нальотчиків“, з тією різницею, що до революції вони працювали потайки, а тепер явно і були озброєні з ніг до голови. Називали вони себе „Красною гвардією“. Ворожо наставлені супроти української влади вони формально були зобов'язані тримати лад і спокій у місті, а тому виставили свою варту коло міських установ. Серед молодшої групи українців постала думка цю „Гвардію“ розігнати, але старші були проти того. Та молодші таки не стерпіли і певної ночі розігнали всіх вартових червоногвардійців і поставили своїх, українських. На другий день все місто було заалармоване, стали скликати збори-митинги, збільшені елементи і москалі, які ненавиділи українську владу, кричали, що це — „контрреволюція“. Скінчилося усе тим, що обрали Міський Комітет Десятьох, у склад якого увійшли: від українців — соціал-демократ В. Чехівський і Рошачівський та есер Пісоцький, від „Румунського фронту“ Іваницький і від моряків автор цих рядків. Увійшли до того комітету і представники російських організацій. До Комітету увійшов також представник від сіоністів, Вайсман. Зараз же повідомлено населення, що найвищим адміністративним органом міста є Комітет Десятьох. При поділі праці між членами Комітету авторові цих рядків доручили адміністрацію міста. Свою роботу я почав з того, що зажадав, щоб мені дали три вантажних авта. В кожному повинно бути по чотири скоростріли і по 10 матросів обслуги. На „вахті“ по черзі було одно авто, а інші два „відпочивали“. Якщо з якогось місця телефонували про грабїж чи іншого роду безчинство, чергове авто негайно спішило з допомогою. Такі випадки траплялися часто, особливо один був цікавий. Оті дезертири якимось натрапили на великий склад французького коньяку. Виламавши двері, стали пробувати коньяк тут же на місці. В скорому часі тих аматорів коньяку зібралася така сила, що я послав туди одно авто, а потім друге. Не було ради, я мусів викликати пожежну команду і тільки холодною водою з брандспойтів удалося розігнати той натовп п'яних людей.

І так ми мучились в Одесі аж до 3-го січня 1918 р., а того дня „Красная Гвардія“ якраз тоді, як у Києві арсенальці повстали проти Центральної Ради, повстала в Одесі. Хоч її було 35,000, а українського війська тільки шість, українці витиснули її аж над море, при чому червоногвардійців було вбито 117, а українців лише легко ранених трос. Та українці мусіли відступити, бо забракло зброї. Той бій тривав від 3-го до 18-го січня 1918 року.

**

В лютому 1918 р. до Одеси вступив Михайло Муравійов, колишній підполковник царської армії, який вліті 1917 р. прилучився до лівих есерів, а після жовтневого перевороту перейшов на бік большевиків. Той перевертень зажив собі сумної слави як садист, який безжалісно розстрілював колишніх офіцерів, багачів і аристократів. А нарешті в кінці 1918 р. сам був розстріляний чекістами в Петрограді за те, що перебрав міру. Так ото в лютому 1918 р. всі одеські тюрми були переповнені „контрреволюціонерами“, які не встигли утекти з міста. Серед арештованих були: вчені, музики, артисти, письменники. За що їх посадили, того ніхто не знав, навіть самі чекісти.

Муравйов придумав звирячий спосіб розправи. Він наказав доставляти арештованих великими групами на транспортний корабель „Алмаз”, вивозити їх в море, прив'язувати до ніг баялест і кидати у воду. Чекісти і матроси виконували його наказ холоднокрівно і пляномірно. В Одесі слова „взяти його на Алмаз” ще довгий час після тієї трагедії були на устах у мешканців.

В березні того ж року Одесу зайняли німці, і наступив спокій, місто ожило, рештки арештованих вийшли на волю. Тоді дружини тих, що загинули на „Алмазі”, звернулися до місцевих нурців з проханням підняти трупи їхніх чоловіків із дна моря, щоб можна було поховати їх по-людськи. Вони обіцяли нурцям добру заплату, але ні один з них не погоджувався. І аж в середині квітня нещасні вдови знайшли смільчака. То був досвідчений і загартований нурець Сергій Коваленко, колишній цирковий атлет феноменальної сили і залізних нервів. Він погодився за великі гроші спуститися на дно моря, знайти утоплеників і підняти їх нагору. Знайшлися люди, які показали Коваленкові, в якому місці скидали з „Алмаза” жертви Муравйова. На силача натягнули скафандр, побажали успіху і спустили з катаера на дно. Домовились, що як тільки Коваленко набреде на утоплеників, то дасть сигнал і його витягнуть. Більше як півгодини на катері була тиша, люди затамували віддих і чекали... Аж нараз зо дна моря почались різкі безперервні сигнали: негайно наверх! Коли Коваленка підняли і зняли з нього скафандр, то всі з жаху завмерли. Він був сивий, страшний і не міг промовити ні слова. Декілька тижнів перебув Коваленко в психіатричній лікарні, до нього приходили друзі-нурці, намагались довідатися, що він бачив на морському дні, але нещасний тільки страшно ревів і затуляв руками очі. Лікарі і поліцейсти намагалися хоч щонебудь записати з його маячення, але нічого не виходило. А вдови, що покладали надію на прославленого нурця, впадали в розпач.

Що ж сталось з нурцем? Півроку він був у гарячці-маренні, і рішили, що його тасмниця піде з ним у могилу. Але під осінь в свідомості хворого наступив перелім, і він заговорив.

Одного разу, наче пробудившись від сну, він запитав медичну сестру: „Як живе тепер Одеса? Яка в ній влада?” А потім став пригадувати свій спуск на дно. Кімната заповнилася лікарями, хворими із сусідніх кімнат, випадковими людьми.

Коваленко говорив помалу і довго, закривав руками очі і робив довгі павзи, ніби пригадував. Іноді він здригався, мотав головою, наче відганяв від себе жахливі образи. Що ж він розказав? Того ранку Коваленко, як то бувало сотні разів до того, спокійно досягнув морського дна і почав ходити в різних напрямках, даючи сигнали нагору, що все йде нормально. І раптом побачив людей... людей... людей... Електричний ліхтарик освітив величезний натовп чоловіків, які стояли немов свічки, притримувані до дна тягарями за ноги, і злегка погойдувались і ніби жестикулювали. Очі у багатьох були широко відкриті, вони дивилися на Коваленка і немов би усміхались. То був морський цвянтар живих покійників. У декотрих лица й руки вже були погризені морськими хижакками. Коваленко опинився в самій гущі тієї товпи. Мерці його пхали, ніби били по обличчю руками. Він кидався на всі боки, намагаючись вирватися із того страшного оточення, і тоді взявся як несамовитий шарпати сигнальний шнур.

Оповідання Коваленка було таке страшне, що присутні сиділи бліді, як крейда.

Коваленко прожив ще багато років і до самої смерти був мовчазний і тихий, і ні один нурець не пробував підняти з дна моря тих, кого скинули з „Алмаза” кати, які господарювали в тому місті лютої зими 1918 р.

А одеські жуліки ще довго співали: „Ох, яблочко, куди котишся, на „Алмаз” попадьош не воротишся”.

60th ANNIVERSARY OF UKRAINIAN ARMED FORCES

By YURIY ARTIUSHENKO

The article accentuates the need to study and foster the military traditions that date back to the periods of Ukrainian statehoods. Noting that 1977 marks the 60th anniversary of the formation of the Ukrainian armed forces which fought courageously in defense of the Ukrainian National Republic proclaimed on January 22, 1918, the article calls for a tribute to those who fought for the preservation of Ukraine's freedom and urges that the knowledge of Ukraine's military history and the traditions be broadened and passed on to the younger generations.

“CHORNOMORTSI” IN THE UKRAINIAN REVOLUTION

By VASYL PYLYSHENKO

The author, a former officer in the *Ukrainian Black Sea Fleet*, gives a brief history of that naval formation which at one time had as many as 80 percent Ukrainian sailors. The article traces events in Odessa prior and during the Ukrainian Revolution, the establishment of the Ukrainian National Republic and the role of the Black Sea fleet in the defense of the re-born Ukrainian state. He concludes with a vignette about Muraviov's terror in Odessa in 1918 and gives an eyewitness account of a Ukrainian diver, Serhiy Kovalenko who had agreed to search the bottom of the Black Sea for victims of the Muraviov ordered slaughter of Odessan intelligentsia. The article casts an interesting light on the happenings in Odessa and the Black Sea during the War of National Liberation.

МОРЕ І МИ

Написав Володимир Мацьків

Грай, грай, море, грай,
Реви, скелі ламай...

Т. Шевченко

Справу моря та його великого значення в історії окремих народів і держав пригадали мені теперішні вакації, коли деякі наші люди стараються виїхати над море на тиждень чи два. Поза тим ми звичайно забуваємо про море, бо ми з ним не зв'язані, і воно нас мало цікавить. Так склалося, що ми здебільшого люди суходолу і нас більше захоплюють краса гір, дрімота лісів, чар степів. Про море згадуємо лише тоді, коли пригадуємо якусь прикру пригоду під час нашої подорожі на кораблі.

Розглянувши справу докладніше, бачимо, що море відіграло і відіграє велику роллю в житті різних народів світу. Погляньмо лише в історію: вже в сивій давнині, багато років перед народженням Христа, була широко znana держава Фенікія, що знаходилася над Середземним морем, на північ від Палестини. Хоч територіяльно вона була невелика, але її кораблі плавали по цілому Середземному морю і навіть виходили поза нього. Довгі літа Фенікія була торговельною потугою тодішнього світу, — мало того, вона розбудувала велику колонію на північних берегах Африки, називаючи її Картагіна, яка довгі літа перетривала й пережила свою імперію - засновницю і дійшла до такого значення, що під проводом свого володаря Ганнібала загрожувала такій потузі, як тодішній Рим.

Стародавня Греція була висококультурною державою. Вона дійшла була також до великої мілітарної потуги, головни за володіння Александра Македонського, який, створивши велику суходільну армію, здолув широкі азійські простори, але, коли на Грецію натиснув Рим, мавши добре розбудовану флоту, Греція опинилася під римським володінням. Римські кораблі володіли не тільки на Середземному та Чорному морях, але й запускалися далеко на північ на бурштинові узбережжя, тобто у Балтійське море.

У середніх віках, тобто в IX-X століттях, відомі були в цілому тодішньому світі варяги або вікінги, як їх називали на Заході, які відіграли поважну роллю не тільки в нашій історії, але й в історії західноєвропейських народів. Вони, мабуть, перші відкрили Америку, на багато літ перед Колумбом. Ці сміливі мореплавці запливали дуже далеко на своїх невеликих суднах.

Коли ж у XV та XVI століттях прийшли часи великих морських подорожей Колумба, Магелляна, Кука та ін., — почалася доба великих відкрить, західні морські потуги, як Іспанія, Португалія, Англія, Франція та інші, легко здобувши великі терени нововідкритих континентів Америки, Австралії, Африки, потворили величезні імперії, в яких сонце ніколи не заходило, бо коли заходило в одному кінці, то сходило в другому.

Територіально Англія (не більша від деяких американських стейтів) була довгі роки потугою, яка диктувала свою волю майже цілій Європі, і не тільки Європі. Вона легко встояла перед такою потугою, якою виявився Наполеон на початках XIX століття. Її фльота вміла дати собі раду з кожним противником.

Коли ж у 1905 році вибухла війна між величезною Росією і територіально малою Японією, то, як всі знаємо, переможцем вийшла Японія, бо мала краще зорганізовану морську силу.

Яку величезну роль відіграло море і морські військові сили в новітніх часах, добре знаємо з двох останніх світових воєн. І коли переможці хотіли покарати Німеччину після програня нею воєн, то одним з найперших вчинків, що вони зробили, було відібрання німцям їх фльоти.

Ми теж бачили, з яким зусиллям та якими великими коштами бралася поверсальська Польща будувати свою морську силу, хоч мала всього кільканадцять кілометрів морського узбережжя, не дуже придатного до будови портів. Одначе, її амбіції не стримували її перед ніякими жертвами, що переростали її господарську спроможність.

Тепер ми свідки велетенських перегонів на полі морського зброєння між ЗСА і ССРСР. Ці зброєння рік-річно пожирають мільярдів суми, стягнені з податковців; але завдяки цим зброєнням вдержується значення тих держав та їхня політика у сучасному світі.

Коли б ми скотіли поглянути на наші взаємини з морем, то переконатися б, що якраз ті часи, коли ми відігравали деяку роль на морі, були якраз часами найбільшого значення нашої держави.

Завдяки морським походам наших володарів, Олега та Ігоря, на Візантію, ми зробили приготування, скажимо краще, вступні заходи до будови нашої імперії за часів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Морські походи наших козаків на Кафу, Трапезунд, Скутарі та Істанбул, що відбувалися за часів Сагайдачного чи Сулими, приготували шлях для Хмельницького і забезпечили респект для Мазепи.

В часі нашої Визвольної боротьби в цьому сторіччі українська влада перебрала Чорноморську фльоту по колишній російській державі, та, на превеликий жаль, не змогла її втримати. Це великий промах тодішньої української влади.

Море є важливе не тільки зі стратегічних міркувань. Воно є неперервним чинником великої світової торгівлі. Воно лучить державу з усіма кінцями світу і дає можливість нав'язувати торговельні зв'язки з усіма народами та державами. Вже давно минули ті часи, коли людина мусіла бути самовистачальною, тобто сама мусіла приготовляти всі потрібні речі для свого життя. Тепер співзалежність не тільки окремих людських одиниць, але й цілих національних організацій така наглядна, що про це немає сенсу багато писати.

Не слід полишати і того, що море в сучасну пору постачає не тільки великі та цінні засоби прохарчування, але дає також багато сировини для розвитку промислу, а тим самим забезпечує заробіток поважній кількості людей.

Убога та перелюднена Японія не могла б прохарчуватися продуктами своєї землі, якщо б не великі улови риби, яка в різних видах становить чи не половину харчів для населення цієї країни.

Великі рибальські фльотилії та китоловні кораблі голляндців, шведів, німців та інших приморських народів привозять рік-у-рік великі кількості всякого роду риби, які опісля переробляються у відповідних фабриках на різноманітні консерви. В кожній американській харчовій крамниці можна легко набути ці продукти. З трану китів та інших великих морських створинь здобуваємо цінну сировину для виробу мила і багатьох інших важливих фабрикатів.

Ми кількома словами навели деякі величезні користі, які не далися б нічим заступити, а які державні народи черпали, черпають і в майбутньому черпатимуть з морів, що притикають до їх територій. Але на цьому не кінчається значення моря. Воно дає ще величезні виховні користі.

Народи, що мають діло з морями, стають під їх впливом відважними, сильними духом та тілом людьми. Пригадаймо собі ще раз давних вікінгів-варягів чи еспанських конкістадорів. Не менш переконливим прикладом з нашої історії можуть бути наші козаки, які на малих, легких чайках були справжнім пострахом для турків і татар. А ще більш переконливим буде пригадати нашого січового отамана Сулиму, що з малою горсткою козаків захопив турецьку галеру з 300 турками, яку подарував Папі римському.

Бачачи це все, нам стає дивно, чому серед нас таке дуже мале зацікавлення морем. Коли переглядаємо наші часописи та всякі інші видання, як календарі та альманахи, що їх видають наші організації, там знайдемо згадки про визначніших людей, про важливіші події з нашої минувшини, спогади про культурне життя та працю, але дуже-дуже рідко можна знайти якісь події, зв'язані з морем чи мореплаванням. Навче б та ділянка не існувала.

У чужій літературі маємо чимало творів з морською тематикою, а у нас важко знайти навіть переклади чужих творів з морською тематикою. Візьмім іншу ділянку мистецтва — малярство. Між чужими малярськими творами є доволі багато таких образів, які представляють працю моряків та морські пейзажі. А скільки бачимо грізних морських бур, гураганів і т. п. А в нас у тій ділянці майже нічого не зроблено.

Ми мріємо про відновлення нашої державности, сподіваємося, що це прийде незабаром, але майже нічого не робимо, щоб викликати хоч мале зацікавлення морськими проблемами серед нашого молодшого покоління.

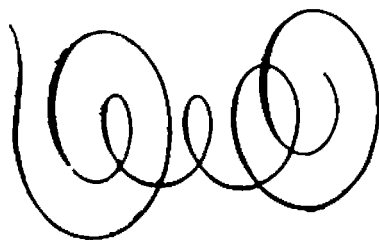
Як це було боляче в 1918 році, коли після 1-го листопада треба було зорганізувати армію та вести боротьбу за наше існування, а в нас не було штабових старшин, і ми мусіли запрошувати чужинців! Це, одначе, нам не багато допомогло, бо ворожа пропаганда трубіла, що українська визвольна боротьба, то німецька інтрига. Чи в майбутньому мусить це повторюватися? Чи ж ріки пролітої крові мають піти намарно? Чи не було б добре помалу приготовлятися на всякий випадок? Чому наші провідні чинники про це все не подумують?

Подібних питань насувається багато, але де шукати позитивної на них відповіді? Тому наші молодечі організації повинні подумати про ці справи і відповідно впливати на своїх членів, щоб вони, пригтовляючись до життя і праці, вивчаючи різні фахи, не залишили занедбані у нас ділянки мореплавання, будови кораблів та інших ділянок, зв'язаних

з морем та мореплаванням. Ці професії не менше платні, як всякі інші, а вони так дуже потрібні нашому народові.

Чейже всі віримо, що наша Батьківщина таки визволиться з неволі, віримо, що цей час уже недалеко. Але самої віри замало. Віра без діл — мертва. Треба конечно діяти. Що скоріше та дія розпочнеться, то буде краще. Управи молодечих організацій у першу чергу повинні думати про такі справи та обговорювати їх на своїх сходинах та засіданнях, порівнюючи працю різних спеціалізацій, і тим самим будити зацікавлення до фахів, зв'язаних з морем, мореплаванням та іншим використанням моря.

Лише тоді ми зможемо бути спокійними, коли бачитимемо, що маємо фахівців в усіх ділянках людської праці, людського знання, що в разі потреби не будемо шукати допомоги в чужих, бо така допомога може нам дуже дорого коштувати, не давши того, чого нам потрібно і чого ми повинні сподіватись.

WE AND THE SEA

By WOŁODYMYR MACKIW

The significance of access to the seas and its effects on the fate of peoples is the subject of this article penned by Wolodymyr Mackiw. The article also points out that the sea has been a factor in molding both the physical mien and mentality of peoples that have access to it. After tracing some of the events from Ukraine's history in the light of the fact that Ukraine has access to the Black Sea and, therefore, to all navigable waters of the world, the article urges that more young people become interested in navigation, oceanography and related areas. Since Ukrainian people aspire to statehood and will hopefully attain it at some point in the future, the article suggests that Ukrainians prepare cadres of young people who will be ready to take advantage of Ukraine's access to the sea. The article reminds with regrets that this was not the case during Ukraine's last period of independence.

ВОЛЯ АБО СМЕРТЬ

Написав Вадим Чегва

(Спогад чорноморця В. Бровка)

Родина моїх батьків походила з України, з Чернігівської області. На Чорномор'я вона приїхала після завоювання Кавказу. Початкове життя переселенців було дуже важке, треба було починати все наново, і то з нічого, бо царський уряд не надто дбав про переселенців, залишаючи їх на гру долі. Люди масово вмирили, незвиклі до нового підсоння, а то й від куль метких кавказьких горців, які ставилися до зайд крайньо вороже. В таких то невідрадних умовах мій батько, нащадок старого козачого роду, став круглим сиротою. Щоб якось пережити лихо, найнявся чабаном у переселенців. Навчився самотужки писати та читати. В дорослому віці він товаришував з освіченими поселенцями, як от з Кожушком, Обрізком, Киселем, Юшком, і вони спільно радили, як позбутися загального лиха.

Батько, з природи меткий та заповзятливий, викорчував чималий кусок землі й завів великий город із яриною та пасіку. За мого дитинства він був одним із найзаможніших у містечку Геленджик.

Та, як то кажуть, доля на бистрому конику їздить. Щойно батько встиг стати на ноги, як померла мати. Мені було тоді чотири роки; крім мене був в родині роком старший брат та на кілька років старша сестричка. По якомусь часі батько одружився вдруге, і в наш дім прийшла мачуха. Вона мене зненавиділа, бо я вперто не хотів кликати її мамою, й тому завжди діставав від неї штурханці і ляпаси..

З вибухом Першої світової війни я вже ходив у школу. Війна затягалася, багато наших друзів забрали у військо, в нашому містечку примістилися валки воєнних утікачів. До нас часто сходилися сусіди, а то заглядав і дехто з заїжджих, велися політичні розмови, згадувалося про відродження української держави, про зречення царя, про большевицький переворот..

Невдовзі евакуювалася стара влада, і містечко зайняли большевики. Вони накладали контрибуції, забирали, що під руку попало, нерідко вбиваючи власника. Ширилися гвалти та переслідування. Нарід умовк, затих. Не встигли большевики закріпитися, а тут поширилися вісті, що наближаються білогвардійці. Почався большевицький відступ. Три дні перевалювала через містечко двадцятитисячна маса большевицької таманської групи. Знову гвалти та насильства, а там — спокій, і місто лишилося без влади.

Однієї ночі в місті почався рух, а над ранком мешканці побачили кількасот козаків-кубанців. Усі з полегшею відіджнули, особливо українці раділи кровними братами, раділи, що не денікці, але козаки зайняли місто і околицю. Кубань будилася до нового життя. Творилася Козаца Рада, всі чекали кращого майбутнього.

Минали дні за днями, почали ширитися чутки про поворот большевиків, стали нападати большевицькі банди, вимагати окупу в людей. І мосму батькові підкидали листи з вимогою двадцятитисячного окупу, та доки влада була на місці батько не боявся тих погроз. Пам'ятаю одного разу я працював на новокупленій земельній ділянці, — це було якраз за третім підкидним листом із вимогою окупу, — дивлюся мчить на коні якийсь гультіпака, під'їздить до мене й питає, чи батько приїхав. Як кажу, що ні. — А чи передав що тобою? — відповідаю, що нічого не передав. Бандит погиснув коня острогами і помчав у напрямі нашого дому. Я запряг воли й поїхав за ним. Вдома застав ціле пекло. Червоні бандити зв'язали мою нерідну матір і стали бити шомполами, допитуючи, де гроші. Вона не витримала побоїв і показала схованку. Червоні забрали всі золоті червінці, доробок важкої і довголітньої праці мого батька.

Та наше нещастя на тому не закінчилося. Незабаром у місто ввійшли большевики, вирізали залогоу й забрали закладників, у тому числі й мого батька, і всіх їх за містом розстріляли. Це було наповесні двадцятого року. Обдерте контрибуціями білих і червоних населення почало голодувати. Большевики укріпилися в місті. Я перейшов на навчання до професійно-технічної школи й пробув там три роки, аж до розв'язання цієї школи. Мої пізніші намагання закінчити освіту не увінчалися успіхом, бо большевики з огляду на моє соціальне походження — син куркуля — ніде не хотіли прийняти.

Ми з братом жили біля сестри, та в 1925 році вона померла, і я знову не мав даху над головою. Після одруження брата я почав уживати заходів, щоб виїхати за кордон, але скрізь зустрічаєш з відмовною відповіддю. Це був 1926 рік. Почали ширитися погоски про колективізацію. Я кинув Геленджик і з кількома друзями виїхав у Туркестан.

Думав, що на новому місці, де мене не знаєть, улаштуєся на працю, а там буде видно. В 1927 році ми приїхали в місто Нову Бухару. Це було перше азійське місто, в якому мені довелося побувати. Ще й сьогодні бачу перед очима оті вузькі й круті вулиці з високими мурами, заглибини з важкими, залізом окованими дверима, стародавні палаци, стрімкі мінарети, криті базари із крамницями і крамничками.

Недалеко міських валів я з моім другом знайшли кімнату, а тому, що готівка вичерпувалася, стали шукати праці. Вкінці мені пощастило дістати роботу в олійрні, але заробітку не вистачало на життя, і я мусів шукати іншої праці.

Якось довідався, що в Нову Бухару приїхав т. зв. Четвертий Військовий Автобатальйон і що до нього набирають слюсарів. Я зголосився і мене прийняли. Заробляв я добре. Дещо посилав братові, а решту відкладав, бо не кидав думки про виїзд закордон. У вільні від зайняття години їздив у Стару Бухару й тут оглядав історичні пам'ятки. Не раз я бував в т. зв. „мінареті смерті“, де страчували злочинців. Тут були знаряддя тортур, як дика і інші. Цікавий був історичний музей із різного роду старовинною збробою. Але найцікавіший був літній двірець, розташований за кілька кілометрів від міста. Тут чудові мозаїкові ворота пропускали вас у казковий сад; серед нього кілька прегарних будівель,

побудованих в орієнтальному стилі з розкішним внутрішнім декором. На увагу заслугоували прекрасні картини, срібний та золотий мистецький посуд, а особливо узорчаті килими.

Брат знав, що я задумав виїхати закордон, тому хотів ще побачитися зі мною, тож я поїхав до Геленджику. Проїхавши Закавказзя, Батум, морем причалив я до Новоросійська, а звідти до брата. Брат далі займався городництвом, хоча в менших розмірах, бо большевики забрали нам багато землі. З братом пробув я все літо, а потім за порадою друзів виїхав над перський кордон і затримався в знайомих у Ленкорані. Мої знайомі належали до большевицької еліти, тому я не говорив їм про свої заміри, але виїхав на прикордоння в місцевість Астару. На ніч зупинився в одного рибалки. Він здогадався, що я пляную, і радив берегтися прикордонників і не довіряти автохтонам. Вранці подякував за нічліг і пішов далі. На одному баштані я зустрів старого туркмена і двох підлітків і сказав їм, що хочу дістатися в Персію, пропонуючи за перевід через кордон тридцять рублів. Один з них запровадив мене в янесь селище і викликав з крайньої хати туркмена, який погодився провести мене в Персію. Я дав йому гроці і вночі ми пішли в сторону кордону. Ніч була темна. Туркмен вивів мене за село, а там скочив убік і дав ногам знати, а я лишився під дурного хатою.

Невідома місцевість, темна безмісячна ніч, незавидне моє становище примусили мене шукати виходу. Я побачив вогник і добрів до хатинки сторожа рижових піль. Він мене переночував, а вранці я вийшов на дорогу і зустрів групу азербайджанців. Між ними був один комуніст, він затримав мене й передав прикордонникам у комендантуру, де мене перепитали та й відтранспортували в Баку в обласне ГПУ. На слідстві в Баку я заявив слідчому, що ціню волю, а тому, що влада не дала мені змоги учитися чи легальним шляхом виїхати за кордон, я не вважаю потрібним користися советській владі і скорше чи пізніше втечу.

З Баку мене вислали в Новоросійськ і після кількох допитів залишили чекати присуду „тройки“ з Москви. З тюрми щоночі визивано ряд людей — частина з них не верталася, а частина приходила покалічена, з ознаками катувань. Я не в силі був довше чекати і оголосив голодівку. Це було навесні 1929 року, але мій організм був здоровий і голод не міг мене зламати. Одного дня став гримати в двері підвалу. Мене повели до слідчого, який звелів забрати мене в тюремну лікарню. З лікарні мені пощастило повідомити брата, що я в тюрмі, і він привозив мені харчові передачі. В тюрмі, роздобувши папір і фарби, я почав малювати. Одного разу тюрму відвідали якісь жінки. Я показав їм свої малюнки, які їм сподобалися. За свої малюнки діставав я від них систематично посилки з харчами і малярським приладдям.

Незабаром прийшло рішення з Москви, що я вже відбув свою кару, і мене випустили на волю. Очевидно, мені не вільно було кидати місце перебування без згоди НКВД і я мусів являтися до них двічі на місяць. Їхній розпорядок я знехтував і не зголошувався, аж одного разу викликали мого брата і погрозили, що, коли я не буду являтися, — його арештують. Довелось піти.

Слідчий накинувся на мене, чому я не являюся. Я відповів, що не бажаю підкорятися насильству. На таку мою відповідь начальник велів написати мені заяву. Я написав, що прошу, щоб советська влада звільнила мене від своєї „опіки“. Він кинув на папір очима і сказав, що такої заяви не прийме.

Пиши, що відмовляєшся виконувати розпорядки советської влади". Я написав. Тепер я був певний, що мене чекає підвал НКВД, а там загратовані вагони і табори праці на далекій півночі. Мені, одначе, пощастило й тим разом. Начальник покликав мене і велів іти додому, але перестеріг, що не смію без дозволу НКВД нікуди виїздити.

Тепер було ясно, що в СРСР життя мені не буде і я за всяку ціну мушу поїхати закордон. Я знайшов друга і ми вирішили перейти через Батум закордон, але на місці нам сказали, що турки повертають утікачів з СРСР назад. Довелося міняти маршрут: ми попрямували на Баку. Тут мало не потрапив я в руки НКВД. Щоб дістатися на пароплав, треба було показати квиток і паспорт; в мене в паспорті було відмічено, що я мушу голоситися в ГПУ, а з такою заміткою мене б ніколи не пропустили, але я все ж таки якось проскочив. Пароплавом я доїхав до Красноводська, а звідти в Самарканд. У Самарканді замешкав в одного знайомого, який приїхав у Середню Азію. Найгірше було те, що я не мав профспілчанської книжки й не міг ніде стати на працю, а зимою годі було й думати про перехід кордону...

Через знайомих мені вдалося за двадцять рублів дістати підроблену „довідку" з праці і з нею я поступив на бавовняну фабрику в Кермене. Пропрацював два місяці, аж тут поширилась чутка, що НКВД буде перевіряти робітничий персонал. Я розказав другові Олександрові, що думаю тікати за кордон. Він погодився тікати зі мною, і ми переїхали в Самарканд до його матері. Тут він дістав „командировку" в Термез на афганістанському кордоні. В Термезі було дещо тепліше, як в Самарканді, але все ж таки було холодно. Ми вийшли над Амур-Дарію і гляділи почерез бурхливі хвилі потойбіч, де була воля. Годі було ризикувати пробиратися через бурхливі хвилі річки, тому ми рішили заждати.

Я поїхав у Каган і став на працю механіком в автоколоні. Тому, що я був допризовником, мене мали покликати до війська. Комендант написав до моєї місцевости, щоб мені дозволено відбути військову службу на місці, в Середній Азії. Я знав, що мене жде, коли НКВД дізнається, де я перебуваю. Не було виходу — треба було чимдуж тікати. Мені лишився всього один місяць до часу, поки військовий комісаріят сконтактується з моєю рідною місцевістю.

16-го березня 1930 року я взяв свій заробіток та триденну відпустку і поїхав із другом Олександром у Термез. Була темна, безмісячна ніч. Ми висіли з поїзду й пішли в напрямі ріки. Йти довелося доволі довго, а ріки не було видно. Йшли аж втомилися, а тут почули гавкіт собак, і пролунали постріли. Ми кинулися бігти, відбігли в сторону і вирішили йти на стацію виспатися.

На другий день пішли на перемістя, де були руїни якоїсь оборонної башти, ми вилізли на самий верх її і розглянули околицю: місто Термез лежало на півострові, його навколо обмивала ріка, а там був афганістанський берег. За два кілометри від міста були прикордонні вежі. Ми вибрали середню відстань між вежами і підміськими садами, а там — низовиною, порослою комишем добрели аж до ріки. Місцями ми йшли, а місцями повзли. Найбільше страху завдали нам узбецькі собаки, що супроводжувала нас протяжним виттям. Річка розгалужувалась у тому місці чотирма руслами, які нам треба було перебresti. Перше русло сягало по пояс, друге — по шию, а то й плисти доводилося, третє — по коліна завглибшки. Четверте ж русло було найбільше і найглибше: крижано-холодна вода взяла нас у свої обійми й несла на дужих хвилях. Навколо все бурлило та кипіло, до берега було далеко, але не було ін-

шого виходу. Попереду нас ждала воля або смерть у кипучих хвилях вод чи від куль прикордонників.

Невдовзі нас побачили афганістанські прикордонники й дали вказівки, як найкраще добратися до берега. Я доплив перший, передав воякові наші речі. Мені допомогли вилізти на стрімкий берег, і я опинився погойбіч кордону на волі. Незабаром вплив Олександрер; афганістанці і йому допомогли вирватися з води і повели нас до своїх куренів, де біля великого вогнища ми грілися і сушилися. За рікою простягалася советська країна — країна рабства. Я бачив, як сюди й туди ходили прикордонники, чув гудки фабрик, та все це було немов за залізною стіною. Я знаходився в новому світі. Переді мною простилалося незнане майбутнє.

Мене найбільше здивувало велике число крамниць, повних всяких товарів. Здебільша то були речі домашнього вжитку, багато з того було привезено з ССРСР. Дивувало це тому, що у нас скрізь відчувалося недостачу тих речей, а за кордоном їх можна було дістати в необмеженій кількості.

Ми боялися, щоб, бува, вони не видали нас совстам, бо це було б страшніше за все. На запит, чому не відсилають нас у Мазар Шериф, відповідали, що дощ розмив шляхи. Одного разу комендант варті велів нам зайти до куреня і не виходити надвір. Вартові на вежі занепокоєно дивились удалину в бік пустелі. Видно було, що військо готується до облоги. Я розсунув очерет куреня і дивився крізь щілину, що діється надворі. Здалеку здіймалися хмари куряви, а з тих хмар виринали галопуючі вершники. Вони почали оточувати нас колом. Комендант гукнув до них щось мені незрозуміле і, діставши відповідь, наказав своїм прикордонникам розійтися — було видно, що до бою не дійде. Верхівці під'їжджали щораз ближче. Перша група мала біля п'ятнадцяти людей, друга зо тридцять, а там, мов ті духи пустелі, злетілися звідусіль, а було їх зо три сотні.

Як я дізнався пізніше, це були басмачі. Вони раз-у-раз робили напади на большевиків. Якщо виправа була невдала, то скубали і своїх, як от тепер. Заволодівши табором, вони повиносили з куренів все, що мало якусь вартість і що можна було легко перевезти. Один із басмачів, зовсім чорний на обличчі, з великою білою чалмою, вскочив до нашого куреня й уже хотів нас постріляти, та його зупинив інший, ведно якийсь туркмен. Нас покликали до їхнього ватажка. Видно, його поінформували, хто ми такі, бо він нас заспокоїв і сказав, що нам нічого злого не зроблять. Отаман басмачів був не великий на зріст, у старшинському однострої з двома зірками на погонах. Басмачі пробули у станиці до вечора, а там як появилися, так і зникли.

На третій день після цієї події комендант приділив нам трьох вояків і вислав вглиб країни. Деякий час доводилося йти поміж кущами та скарловатілими деревами, і нарешті зайшли ми в піщану пустелю. Доводилося щораз обходити дюни, схожі на великі морські хвилі, або проходити їх напролом, грузнучи в пісках, немов у морських хвилях. Щойно пізнім вечером, по заході сонця вийшли ми на твердий ґрунт. Спершу йшли відлюдною скелястою долиною, аж добралися до руїн якогось сільця. Звідси була протоптана дорога, й цим шляхом ми мандрували до темної ночі, поки дійшли до караван-сарая. Широкою брамою в'їхали в темне приміщення, освітлене тільки полум'ям розпаленого на подвір'ї вогнища. Цей караван-сарай був рівночасно гарнізоном і було тут значне число вояків. Невдовзі до нас прийшов комендант за-

логи, сивий старшина, і заявив, що завтра поїдемо в Мазар-Шериф, де нас гарно приймуть. Нас нагодували печеною бараниною й ми поклялися спати.

На другий день вранці я розглянув караван-сарай. Як я пізніше переконався, всі караван-сарай побудовані на один лад. Були це великі прямокутні будівлі, на рогах яких стояли вежі зі стрільницями. Навколо стін цієї фортеці йшли темні кімнати, а посередині струнчився вгору копулястий мечет. До караван-сарая в'їздилося великою брамою, яку на ніч замикали.

Біля десятої години ранку нам дано коней і ми поїхали на південь, у напрямку гір, що синіли вдалині. Дедалі, тим виразніше зарисовувалися гірські верхів'я — дикі і непривітні скелі. Біля третьої години почали виринати мінарети з голубими банями та верхів'я високих будівель гірського міста. В місто приїхали ми перед сутінком. Обабіч вузьких вуличок стояли крамниці з горами всякого краму. Вояки завели нас до коменданта, який ввічливо нас прийняв, погостив чаєм, поставив нам кілька запитів, а відтак примістив у місцевій тюрмі. В'язні не були позамікані, ходили вільно по тюремному подвір'ї, але більшість з них мала кайдани. Тут ми зустріли третього утікача, це був Іван Калашник, і відтепер всі ми трималися разом.

Наш новий знайомий був за фахом механік, і афганістанці вирішили використати його знання. Їм треба було урухомити електривню. Комендант призвав до нас одного перекладача жидівської національності, й нас повели на електривню. При направі довелося працювати доволі довго, бо не було ні відповідних частин, ні знаряддя. Все ж таки нам далося пустити її в рух. Тоді ж після того виробилася загальна думка про нас, що ми можемо все зробити, і нам почали приносити для справи різні речі.

Тут я спостеріг цікавий афганістанський звичай. Якщо когось із них повідомлять, що йому за кару вимажуть болотом лице і водитимуть по місті, то він буде лише охкати, але, з другого боку, — як злочинця виб'ють до затрати свідомости, відріжуть руку, ногу чи навіть загрозять розстріляти, то він і словечка не мовить — сприймас це немов би спокійно. Я бачив кару за крадіж двох баранів. Сурмач пройшов містом і заповів, що завтра о такій то годині будуть карати такого то злодія. На другий день зібралось на площі багато людей. Пошкодований розтопив на вогнищі в казанку олію, перев'язав правопорушникові руку вище зап'ястка, обрізав довкола шкіру, переломив кістки на суглобі і припик в кип'ячій олії. Злочинець не видав ні одного зойку. Йому зняли кайдани, дали відрізану руку і пустили на волю...

Афганістанці великі аматори зброї. Я бачив, як батько продавав дочку, щоб тільки дістати кріса. Гроші у них були різні: афганістанські, перські, англійські, старі царські, навіть кусники міді, що мали заступати дрібну монету.

В Мазар-Шерифі пробули ми три місяці. Мій друг Олександр захворів на тиф і зліг. Прийшов наказ, і нас двох повернули в Кабул. Поїхав я з Іваном, а хворий Олександр лишився. Їхали ми на схід. Незабаром вихали на узгір'я, і перед нами востаннє замайорів у тумані кордон. Я глянув у далечинь, де лишилась моя батьківщина, мої рідні та знайомі. На очі набігли сльози, бо хоча там неволя й терор, але там моя рідна земля.

Біля четвертої години по полудні ми прибули до караван-сарая, де затрималися на нічліг. Вранці поїхали знову й на обід добилися до міс-

течка Талі Курган. Це невеличке, але дуже гарне містечко, що потопає в зелені. Тут ми відпочили, нагодували коней, пообідали і рушили в дальшу путь. Наші провідники вказали нам наш маршрут почерез гори. Не хотілося вірити, що там є будь-який шлях. Ми в'їхали в гори. Доріжка вела понад проваллям, де з ревом шумів потік. Вгорі над нами кигикали вірли, а наш голос стогомонною луною завмирав десь у стрімких горах. Доводилося їхати понад бездонними проваллями й по-під величезними навислими скелями. Десь так в обідню пору ми почувли розкотисте гуркотіння грому. Нас це здивувало, бо на небі не було ні хмаринки. На запит, що це таке, наші провідники відповіли, що це від спеки тріскають скелі, рвуться і з гуркотом злітають у безодню. Перед вечором заїхали ми до містечка. Тут довелося купити багато харчів, бо на нас чекав довгий шлях, де не було жадного людського житла.

П'ять днів пнялися ми вгору, все йдучи понад бурхливим потоком. На півдорозі до верхів'я гори був караван-сарай, і ми залишилися там на нічліг. На другий день рушили далі, що вище, то було холодніше. Тут місцями лежав сніг, а ще вище — вічні сніги. По деякому часі ми в'їхали в гори, де жило войовниче плем'я барбарів. Вони, немов середньовічні лицарі, жили у своїх „замках“, розкинутих по горах. Провідники почали поспішати, щоб швидше проїхати цю небезпечну смугу, бо зустрітись з барбарами небезпечно. Нам удалося прибути на місце щасливо, й під вечір, зморені, ми добились до містечка, де й зупинилися на нічліг.

Містечко розкинулося у підніжжя гори, що вся була порита печерами. На верхів'ї цієї гори було дві великі копули, а всередині їх два величезних божища. Божища вирізьблені були в сидячій поставі, в руках тримали жезла, а на голові у них були чаші для жертвоприношення. Очі були порожні — їх видовбали афганістанці. Про розмір цих статуї нехай посвідчить факт, що в очодолах одного з них спокійно могло сісти чотири чоловіки. На половині гори були два менші божища. З цього містечка йшло рівне шосе, так що й автом можна було б їхати. Ми зупинилися на нічліг ще в одному містечку, звідки йшли вже авта. На другий день по полудні в'їхали в афганістанську столицю. Нас повели до коменданта міста, й ми тут зустріли інших утікачів із СССР. Вони скаржилися, що тут, у Кабулі, їх погано годували.

Умовини були дійсно погані. В міністерстві нас запитували, хто куди хоче виїхати. Тому, що в Європу чи Америку не можна було вибратися, я записався у Китай. Незабаром приїхав мій приятель Олександр. Після хвороби він був дуже ослаблений. Він тужив за матір'ю, казав, що не виживе, й дійсно невдовзі помер. Поховали ми його на старому мусулманському кладовищі. На другий день я захворів, як і Олександр, на тиф. Інші від'їжджали, я, хворий, остався сам. У Кабулі стала ширитися пошесть холери. Ще не встигла скінчитися холера, як на місто впало нове нещастя. Поблизу Кабула піднялося повстання. Повстанці мали великий успіх. Загуркотіли гарматні постріли. На щастя, Надир-Ханові прийшла поміч із місцевости Хазарат, і повстанців розбили. Такого жаху, як тоді, я не бачив за все своє життя. Голови повстанців кошиками зносили у місто, бо за це влада виплачувала нагороду. Ці голови настромлювано на палях для постраху. На наших очах хазаритяни вели забраних жінок повстанців, їхнє майно, скот, і навіть несли вікна і двері з поруйнованих домів.

Після перемоги над повстанцями уряд згадав і за нас. Мене прилучили до групи утікачів із СССР і автобусами повезли в Персію. В місті Кандагарі затримався на цілий тиждень. А там, по п'ятиденній їзді,

заїхали в місто Гірат. Із Гірату їхали ми попри советський кордон, що наповняло нас острахом. Звідси доїхали до персько-афганістанського кордону. Нас скинули із автобусів на нейтральну зону і ми пішки аж під вечір добрели до перського посту. Прийняли нас прикордонники-перси доволі гостинно, нагодували, дали нічліг, а відтак відправили в місто Мешед. Нас завели в міську поліцію, а потім у суд, де засудили нас на місяць тюрми за нелегальний перехід кордону. Тут уже сиділи тридцять осіб. Тому, що „советських” утікачів напливало щораз більше, по двох тижнях нас випустили. В Мешеді було багато советських громадян, а навіть було представництво Ліги Націй. За нас погучився колишній міністер бухарського еміра, і нас випустили на волю. В Мешеді будувалася міська електрична і я влаштувався там на працю. З весною переїхав у столицю, Тегеран, де почалося моє нове життя — життя вільної людини далеко від країни рабства і терору...

С. ЛЕВЧЕНКО

ПАМ'ЯТІ СІМНАДЦЯТОГО

*Розійшлись ми у світ, на всі сторони...
На Захід, на Південь, на Схід!
(Вдома — ниви залізом поорані!...)
Правда — в небі ллє зоряна, зоряна...
Її в серці — кривавиться слід!...*

*Розійшлися з сльозами, з прокльонами...
На Захід, на Південь, на Схід!
Ой, шартнули б усіми враз тронами!
Ой, погралися б всіми коронами! —
За вулкани розплавлених сліз!...*

*Як перекотиполе — у наймити!...
(Ой, з роками — ріками той жаль!...)
Та рабам ллє нікчемним все плакати!
В гужині — у борні переплавити,
Вільні серце здолали на сталь!*

*І нові уже гимни заспівано...
І нова вже вулканить любов!...
Зі старим — усе зірвано, зірвано!
Клиз у серці клекоге нестримано:
Г'острі леза!... Залізо... і кров!...*

ЕМСЬКИЙ УКАЗ В ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ОПІНІЇ

Написав д-р Петро Гой

Українсько-московські взаємовідносини є повні обману і злочинів із сторони московського уряду, починаючи від перших українсько-московських зв'язків і Переяславського договору доби Хмельницького і кінчаючи новітніми часами.

Один з найганебніших „указів” російського уряду в історії українсько-московських взаємовідносин — це „Емський указ” про заборону української мови, підписаний царем Александром II у німецькому курортному містечку Бад Емс 1876 року.

Поруч з різними акціями, зв'язаними з відзначенням століття цього варварського „указу”, що його і сьогодні в інших формах та з далеко більшим натиском веде советсько-російський уряд, українські наукові центри видали досі чотири публікації з наświetленням „Емського указу”.

Три появилися в Мюнхені: передрук праці Федора Савченка „Заборона українства 1976”, здійснений заходами Гарвардського Центру Українознавства у видавництві В. Фінка; заходами Українського Вільного Університету виданий передрук п. н. „Петербурзька Академія Наук в справі знесення заборони українського слова”; і найновіше видання в Мюнхені присвячене „Емському указові” з 1876 року — це „Лінгвіцид” (мововбивство), здійснене заходами Українського Технічно-Господарського Інституту 1976 р., і нарешті видання „Лінгвіцид у Бад Емсі 1876” — передрук двадцятого розділу повісти Людмили Коваленко „Тиха вода”, надрукований паралельно з англійським перекладом пера Ольги Войценко, як 14-те число „Рідінгс ін Славік літератур” Департаменту Славистики Манітоського університету у Вінніпегу.

Заходами Фондації Українського Вільного Університету в ЗСА і Українського Бібліотечного Товариства Америки недавно вийшла п'ята праця в тій ділянці, а саме: передрук видання під заголовком „Українська справа в європейському освітленні”. Це — відповіді на анкету „Ruthenische Revue”^{*} в справі заборони українського друкованого сло-

^{*} Видатний журналіст і публіцист на переломі XIX століття Роман Сембратович з „заняттям і послідовністю старається винести українську справу на форум Європи. (Збірка його друкованих статей у західній пресі, за словами В. Яворського, могла б заповнити декілька томів. Коротко видавав тижневик „X-STRANLEN”, який і підготував ґрунт для появи періодичного видання для Європи про українську проблематику. В перших днях квітня

ва в Росії „Емським указом” 1876 року. Книжка вклучає реакцію на цей „указ” 20-ох найвизначніших мужів західньо-європейського наукового політичного і літературного світу та вияви їх симпатії до українського народу в його боротьбі за державність. Крім того містять витяги деяких статей із закордонної преси про „Емський указ”. Це важливий історичний документ і засуд культурним світом некультурности і варварства царського режиму, як слушно писав автор у передмові до першого видання в 1905 році.

Одним із перших західньо-європейських учених, що запротестував проти варварського „указу” російського уряду року 1876, був французький учений, професор „Ecole des Sciences politiques” у Парижі, Анатоль Лерой-Больє (Anatole Leroy-Beaulieu). Він помістив свою статтю в 1877 р. у найповажнішому журналі того часу „Revue des Deux Mondes”, і тим самим, — як пише в своєму листі до редакції:

„Ruthenische Revue” став речником негодування цілого культурного світу проти цього атентату на найсвятіше право народу уживати свobodно своєю мовою.

Від одєї хвили я став пильно слідити за цією справою і вказував на неї в кожному новім виданні мого об’ємистого твору: „L’Empire des Tsars et les Russes” (ст. 115-116).

Він далі згадує, що спосіб, яким він прийняв на себе оборону українського народу 1877 року, привів його до знайомства з проф. Драгомановим (ст. 16), який згодом часто навідувався до нього. Проф. Лерой-Больє далі пише, що про українську справу „невпинно пригадує своїм ученикам так, що багато із них обібрало собі положення вашого народу предметом спеціальних студій (ст. 16).

Зже член Географічного Товариства в Парижі, Казімір Делямар (Delamarre), секретар комісії реформи навчання історії слов’ян, в 1869 році видав петицію до сенату професорів історії п. н. „П’ятнадцятимільйоновий європейський народ, забутий в історії” (ст. 6, 26), де вимагав, щоб у шкільні підручники з історії і географії ввести правильну номенклатуру і не мішати української мови і народу з російськими. Секретар того ж товариства д-р Гарніє (Joseph Garnier) прихильно зreferував цю справу в „Journal des Economistes” в лютому 1869 року.

Знаменитий історик Генрі Мартін (Henri Martin) в журналі „Siecle”, лютий 1869 року довів, „яка то дволічна політика Росії у відношенні до українського народу” (ст. 6). Він був примушений уважати, що навіть праці проф. Лажера (Louis Leger), який згодом 1904-5 р. читав курс української літератури на університеті в Парижі, „не всюди ясні, а це робить лише добру прислугу московській нахабності (ст. 6).

Французький письменник Александер Уляр (Ular) опублікував довшу розвідку про відродження в Росії, в якій спеціальний розділ присвятив Україні. Його праця появилася також англійською і німецькою мовами (ст. 28).

1903 року у Відні, заходом послів д-ра А. Коса, д-ра Е. Олесницького, Ю. Романчука, В. Яворського і публіцистів: д-ра Е. Левицького і Р. Сембратовича, перший чужомовний інформативний журнал — двотижневик „Ruthenische Revue” став дійсністю, інформуючи Європу про маловідомий їй народ та заходи російського уряду знищити всі неросійські народи імперії.

Французька газета „L’Humanite” слушно відмітила, що „українці увійшли в зносина з іншими народами через видавництво „Ruthenische Revue” і тим самим українська справа стала щораз ясніше виринати, неначе з-під землі, перед очима цивілізованого світу” (ст. 3).

Відомий французький публіцист і двічі міністер Івес Гійо (Yves Guyot) писав, що

„Перш усього треба тут зазначити одне: це ясно, що культура українців багато вища, як культура москалів. Не турбуючись за підношення культури, москалі її радше здержували. І їх діло триває далі.

Ще більше звужували кайдани, що від віків омотують поневолені народи, це не спосіб зробити Росію дужчою і заховати її силу. Сучасні події свідчать, між іншим, про її неміч. При теперішній організації виглядає Росія, як велика желатинова маса з вельми дрібоньким нервовим апаратом (ст. 9).

Лавреат школи політичних наук у Парижі і одночасно президент секції історії і дипломатії в цій школі Жорж Вейль (Georges Weil) писав, що

Звісний указ із 18 (30) мая 1876 має за собою бодай одну заслугу: прочитавши його один тільки раз, не можна ніяк сумніватися про його значення — він не силкується ховати свою справдиву мету за гарні фрази. Він оповіщує в ширю бруталний спосіб свою ціль і проголошує в кількох сухих реченнях офіційальний смертельний засуд над українською мовою.

Це немов меч ката, що стинає народові голову у моральному значенні. Сьогодні ж мусить російський комітет міністрів признати сам, що це указ протикультурний. Година справедливости, здається, вибила вже й діло українців.

„Я вірю в те, що указ з р. 1876 стане незабаром тільки немилим спомином, лихим сном, із якого український народ пробудиться до нового життя. Цей твердий народ, якого ніщо не змогло зломити, що його голос і протест не далися нічим здавити, чейже заслужив собі на те, щоби 20 вік влегчив накінець його тяжку долю?” (ст. 18).

Тому слушно вважає і радить великий прихильник українського народу, посол до шведського парламенту Адольф Гедін у своїй статті, що „корисним буде покликати назад т. зв. протест історичної науки і політичної сумлінности, яким віддала себе французька преса в услуги”.

Французький науковий і політичний світ був відносно належно поінформований про положення українського народу, тому і не дивно, що він виступив першим проти варварського „Емського указу”, як і раніше виступав з такою щирістю, гуманністю та гостротою думки, притаманною йому. Французька преса присвятила десятки поважних статей українському питанню. Варто було б, щоб українські науковці, а зокрема наші парижани, які в більшості пов’язані з УВУ, вивчили цей цікавий і цінний період Франції у відношенні до утисків і боротьби українського народу, а зокрема методи і ролі московської агентури нівечити цей благородний і гуманний вияв французького народу супроти України.

Щоб поінформувати про гострість української проблеми того часу, наведемо ще деякі голоси визначних науковців і політиків інших західньо-європейських народів.

Великий гуманіст і посол до шведського парламенту д-р Адольф Гедін (Adolf Hedin) писав:

„Указ, надрукований в „Ruthenische Revue”, виявляє цей зовсім ясний намір винародовлення і інтелектуального здавлення українського народу. Винародовити нарід — що це таке? Я хочу висказати Вам мій погляд, полишаючи все те на боці, що уважаю тут страшним, безкрайньо нелюдським і таким, що може гірко відбитися на багатьох поколіннях.

Коли вже поминено тут терпіння більше проминаючої природи, то все таки остається питання: до чого має довести ця кара, що її накладає указ із 1876 року?

Грозити винародовленням багатомільйонного народу, значить грозити цивілізації необлічимою втратою. Силоміць накинена одновидність убиває

інтелектуальну незалежність; живучість моральних сил, яким традиції довгого історичного розвитку надають особливого характеру. Це заперотворення одного із творчих багатств людської культури. (Всесторонність, вільний ріст, вільний розвиток усього цього, що творить націю, роблять її можливою працювати для загального добра цивілізації та для людського поступу" (ст. 6-7).

Мова, це віддих народу. Здавити незалежним інтелектуально і морально життя нації, це ж значить прецінь позбавити цивілізацію сили поступу, якої не можна заступити. Збільшати одноманітну масу, це так, немов згортати докупил мертві тягарі, а не живі сили — життєві мотори суспільності. Який би то й не був загин одного елементу різноманітності — це все таки загин одного життєвого елементу! І саме такий загин однієї самотньої суспільності, чи одної хоч би тільки держави, виходить посередньо на шкоду цілої цивілізації" (ст. 7).

Посол до шведського парламенту єпископ Готляндії д-р Г. К. фон Шеле (K. H. von Scheele) писав:

„Мій погляд на культурне значення царського указу з року 1876, яким завішено над українською мовою і літературою в Росії цілковиту заборону, сходиться за моїм твердим переконанням вповні із осудом усього європейського культурного світу.

Мова значить для народу те саме, що віддих для одного чоловіка. Як без віддиху не може жити ніяке створіння, так і не може існувати ціла нація без вільного, неспинюваного вживання своєї рідної мови" (ст. 17).

Дальше він подав цікаву картину, якої був свідком, де один хлопець „не-москаль" із остзейських провінцій жалівся перед своїм батьком, що йому в школі забороняється користуватися рідною мовою. Він закінчив своє нарікання: „Батьку, мене душать"! — Так душать одного чоловіка, душать цілий народ, — закінчив свою розповідь шведський єпископ.

Норвезький поет Бйорнстjerne Бйорнсон (Bjornstjerne Bjornson) звернув увагу на брехливість московської політики, а зокрема міністерства зовнішніх справ, що, мовляв, українська проблема в Росії не існує та що і Західня Європа мало цікавиться Україною. Він пише, що:

„Російський міністер внутрішніх справ, Плеве, це безперечно найсильніший представник російської брехні і гніту у наш часи.

Він виявив погляд, що Західня Європа не журиться українцями, тому то й їх жалоби можна відложити осторонь.

Я хочу стати в ряд із цими, що підносять протест. Усі, що йдуть разом з нами, до якої б просвіченої нації вони не належали, уважають заходи російського уряду позбавити насильством 24 мільйони українців, живучих в границях Росії, рідної мови, а то в такий спосіб, що їм забороняється друкувати українські книжки і часописи, спроваджувати із заграниці книжки і газети в українській мові, в ювілейне свято великого українського поета по-українськи промовляти. — я кажу і зазначаю ще раз, що всі чесні чоловіки і жінки якоїнебудь цивілізованої нації уважають ці заходи найдурнішим із усього, на що могла колинебудь здобутися людська думка".

Норвезький міністер і президент Комітету Нобеля І. Лефлянд у журналі „Samtiden" написав довшу статтю із знанням української проблематики п. н. „Українці і їх боротьба". Він подає коротку історію української державности і широко коментує українсько-московські взаємовідносини. За його словами, — український народ — це старий культурний народ, що бореться, щоб задержати свою мову, свою школу, свою традицію, — одним словом — свою національність, що його однак в нечуванний спосіб гнобить залізна рука (ст. 24-25).

Колишній посол до парламенту і професор політичної академії на університеті в Копенгагені д-р Н. Ц. Фредеріксен (N. C. Frederiksen) пише:

„Заборона української мови і літератури в Росії — це варварство, це ганьба!

Які важні і потрібні школи і ціла інтелектуальна культура — навіть за-для чисто матеріального добробуту, це пізнали ми тут у Данії.

Я не розумію, як може існувати така політика і що стільки мільйонний народ таку наругу терпить” (ст. 12).

Ван Ееден з Голляндії (F. Van Eeden) пише:

„Сумне положення речей, яке Ви змалюєте, є тільки частиною, хоч і страшною частиною усієї російської тиранії.

Давлення свободи духа я вважаю найтяжчим злочином, що його зовуть гріхом проти Святого Духа, — бо це ж поправді просто хула з Божих прав.

Я ж, що все моє життя посвятив боротьбі за цю волю, не потребую зокрема зазначувати, з якими сердечними симпатіями відношуся до Ваших стремлень” (ст. 9-10).

Президент інтернаціонального мирового бюро в Швейцарії, член Мирового інституту в Монако і довголітній член данського парламенту Фредрік Ваяр (Fredrik Vajer) в листі до редакції пише:

„Що питання мови і національності взагалі, не лиш української, заслуговує на увагу прихильників миру, — це піднесено вже на третім світовім конгресі в Римі. Дня 16 листопада 1897 поставив це питання теперішній румунський посол і повновласний міністер в Римі, Нік Флев” (ст. 16).

Він далі поінформував, що резолюція в цій справі була прийнята і ухвалена 72-ма голосами проти 15-ти. Засуджує „указ” і надіється, „що вам удасться присудити європейську публіку для справедливої справи...”

Відомий англійський учений і професор університету в Кембріджі Оскар Браунінг (Oscar Browning) писав до „Ruthenische Revue”:

„Я великий прихильник тих народів, що говорять мовою флямандською, вальонською, іриською, румунською і фінською, і готовий учинити все, щоби ці мови врятувати перед загибеллю. Українська мова має таке саме або й більше право на оборону, як оці. Тому то повинні всі люди із визначною інтелігенцією і політичним розумом ужити свого авторитету на те, щоби запротестувати проти цих розбишацьких способів, що їх Ви заходитеся бороти” (ст. 12-13).

Професор університету в Катанії, Сицилія, д-р Маріо Рапізарді (Mario Rapisardi) в своєму протесті писав:

„Указ з року 1876 є поличником цивілізації! Та й не дивота. Жіба ж існування деспотичної урядової системи не є ненастанним порушенням найвищого і найдорожчого людського добра?

Сумні життєві умови такого народу, якому не осталися ніякі способи боротьби, окрім розуму, — щоби добитися своїх прав і хоронитися перед насилием своїх гнобителів. Що ж більше зможе зробити слово вольної людини, як заохотити цей народ до боротьби, піднести протест проти гніту і надіятися при цім, що скорше чи пізніше соціальний переворот змете всі системи правильні, які існують на підставі пересудів, злочинів і варварства!” (ст. 8).

Професор університету в Римі А. Де Губернатіс (A. De Gubernatis) писав, що тільки звірі з голоду з’їдають інших, маючи на увазі творців „указу”, і далі додав:

„Я не знаю українців самих, тільки їх народну літературу, яку подивляю і люблю. Поетичний дух пробивається крізь життя цього ніжного народу, який був би щасливий під свободним правлінням.

Мені не нічого іншого, як виглядати дня, коли для фінляндців, поляків, українців і вірменів настане повна воля" (ст. 13).

Німецький письменник Йоганнес Шляф (Johannes Schlaf) писав:

„Українці борються за свою мову; вони борються за свою живу душу! — Хто ж не мав би станути по їх боці і кликати їм назустріч слова заохоти і відваги?" (ст. 8).

Професор Ляйпцігського університету д-р Е. Гасце (Hasse) пише, що він слідкує з великим інтересом за долею невідомого майже в Європі 25-мільйонного українського народу, який врешті стає до боротьби в Галичині і в „Росії набирає свідомости, що він є самостійною нацією". Він підкреслює що, „указ" з 1876 року виявляє вельми ясно, яких жорстоких мір чіпляється Росія, щоб знищити українську національність. Він твердить:

„З національного становища, на якому я стою, муситься таку гостру міру якнайгостріше осудити, хоч і не можна міркувати, щоби цей указ при оживленні українського національного почування міг устоятися на довший час або й осягнув бажану ціль" (ст. 8).

Проф. Г. Бухгольц (G. Buchholz), рівнож з університету в Ляйпцігу, розглядаючи „указ", пише, що „національності є незнищимі і не дадуть себе залити дорогою законів і адміністрації". Навпаки, репресією і брутальністю „тут нічого не вдієш", в той спосіб досягається щось зовсім протилежне, і, як взірцевий приклад, наводять, що

„Власне історія Вашого народу може тут послужити, як взірцевий при-мір. Згодом доконалося його відродження на Україні і в Галичині в минулому столітті. Сьогодні воно вже настільки скріпшало, що загальна думка в Європі зачинає з ним рахуватися" (ст. 115).

Д-р Бухгольц далі остерігає:

„Певна річ, що українці не віднесуть в одній хвилі повної перемоги і тріумфів, але нема ніякого сумніву, що ні польська хитрість, ні московське насилля не зможуть їм довгий час колотити воду. Бо врешті таки перемога за ідеями, не за строгими мірама" (ст. 15).

Відомий німецький соціолог д-р Франц Опенгаймер (Franz Oppenheimer) у своїй статті ставить Швайцарію і З'єднані Стейти Америки як приклад свободи і співжиття різних народів і культур, вказує на застій культури і взаємоборьбу різних народностей в Австрії і дає яскравий образ російської імперії, актуальний і сьогодні:

„А в Росії привалюється народності до землі, викорінюється кожна неросійську мову і кожна окремішність, бажаною утворити одноцільну державу, один народ, одну мову, з одним самодержавцем і пагою в одній особі. А великанська держава замінилася тим часом у гниле сагно, в якому не може рости і розвиватися ніяка рослина культури чи людського щастя. Продажність, гниль і нерозум, — це її справдешні державці, а сьогодні вона валиться під ударами згорженого противника і сама стоїть перед домашньою війною всіх проти всіх!

Бо Росія — це наймогутніше заборолло султанізму. Якби не Росія, то Середня Європа була би вже від 1848 року краєм вольности, добробуту і людського щастя, а як сьогодні огидна система завалиться під напором своїх же гріхів, то разом із цим вибила остання година федералізму також і в Австрії, Німеччині і в балканських державах.

Поляки, німці, фіняндці, українці, що живуть під російською кормогою, повинні заховати свою мову й індивідуальність на день засіву, що прийде після довгої оранини, щоби рілля принесла плід у жнива. А пізніше покоління колись дивуватиметься, як пізнає, що всі отці зверхні причини гніту і знуцання були лиш способами закрити грабіжницьке самолюбство, що тоді колись голоси одного вольного народу зливатимуться у милозвучну велику симфонію щастя, добробуту, єдності і чесности.

Нарід, що бореться за свою мову і окремішність, бореться вкупі з тим за культуру і щастя цілого людства. Тому нехай Вам, українці, світить у Вашій боротьбі зоря щастя!" (ст. 11-12).

Один із визначних тогочасних політиків і публіцистів у Німеччині, посол до парламенту Г. фон Герлях (H. von Gerlach), в „Ruthenische Revue" висловив свій погляд в справі „указу". Він писав, що „... вважаю яку б то не було спробу здавлення рідної мови меншостей і беззаконною і дурною", і далі твердить, що

„Із одного мого загального погляду виходить мій осуд указу з року 1876; як вислід духа брутальної жадоби гніту він матиме зовсім інший наслідок, як його бажали москалі; цей наслідок, це скріплення українства в боротьбі за його індивідуальність" (ст. 18)

В передовиці п. н. „Росія і Україна" в „Berliner Zeitung" посол фон Герлях пише, що про переслідування вірмен, фіняндців і жидів відомо на Заході, але про нищення і гніт мільйонів українців „знає тільки вельми небагато європейців". Далі фон Герлях пише так:

„Усяке, хоч би як невинне українське видання, ба навіть український переклад Святого Письма, не впускається у границі великої слов'янської імперії. Усі проби придбати бодай для Святого Письма доступу до Росії не повелися. Геть аж на найпримитивніші особисті права людини, а то на задоволення релігійних потреб розширяється власть кнута... Кожний культурний чоловік, що приглянеться українському питанню, слідитиме із симпатією за змаганнями пробудженого до свідомости національної індивідуальности російського українства проти російського гніту. Вож розходиться тут передовсім про боротьбу за найдорожче добро чоловіка, його рідну мову. Як російські всесилці стараються всіма способами позбавити терпеливий і льобальний український народ його національної відрубности, то не можна цього інакше пояснити, як хіба тим, що російський абсолютизм не тільки повен жадоби панувати над невольницьким народом, але надто вимагає від цих невольників одної мови, одної релігії і одної вдачі" (ст. 20-21).

Знаний австрійський соціолог д-р Фрідріх Герц (Friedrich Hertz) пише в „Ruthenische Revue", що

„Заборона української мови — це діло варварське. Як дивитися на неї з етичної точки, то стоїть вона на цьому ж рівні і зродилася вона з цього ж духа, що погайі вчинки інквізиції, Варфоломійська ніч і т. д." (ст. 18).

Очевидно, що ціллію Москви є винародовити український народ, але хто навчився розуміти історію, пише д-р Герц, то напевно розуміє ту московську глупоту, бо „найпевнішим способом збудити якийсь народ із летаргії є гніт його національної індивідуальности". Він далі пише, що германізація всіма засобами польських, данських і французьких земель, які входили в склад Німеччини, а далі політика ораджистів в Ірландії, поляків в Галичині, еспанців на Філіппінах і Кубі та мадяризаційні заходи в Угорщині — довели до повстання національних партій, які стали на захист своїх звичаїв, мови і потреби політичної волі.

Тому д-р Герц каже, що

„... кожний думаючий чоловік глядить на підлі лайдацтва цих високороджених скритовбивців. І український народ завдячуватиме часові своїй боротьбі із гнобителями розвиток своїх багатих духових і моральних сил, які зроблять його гідним зайняти місце в ряді культурних народів” (ст. 19).

Реферуючи цю надзвичайно цінну і цікаву збірку писань західньо-європейських науковців і політиків, „Українська справа в європейському освітленні”, про „Емський указ”, можна повторити слова шведського посла і члена Міжпарламентарної Ради й інтернаціонального мирового бюра Едварда Ваврінського (Eduard Wawrinsky), який пише, що:

„Перед бистрозорою політикою лежить тепер саме, більше як коли іншим часом, завдання вислідити і використати потребу самостійного життя націй, що живуть у даній державі або в державній спілці. Так і всі менше чи більше деспотичні уряди мусять в слушний час уважати на це, щоби національну живучість всіх їх народів заховати і розвивати, а не давити її.

В таким освітленні являється декрет з року 1876, себто заборона української мови, більше чим жорстокістю і злочином — це самокалічення, це нерозум.

Si vis pacem, para bellum, — так каже давнє політичне евангеліє брутальности і гниту. Проти цього ми протестуємо — словом і ділом. *Si vis pacem, para iustitiam et libertatem*, це евангеліє теперішности, а передовсім будуччини.

Вашу боротьбу за свою національну індивідуальність привітають з одушевленням, хоч і не уряди, так зате цілі армії чесних людей і всіх краях. Ви ж ведете боротьбу за одно з найвищих і найдорожчих дібр людства, за найкардинальніші людські права: за рівноправнення всіх народів.

На полі могутчої ідеї духових творчих сил може навіть найменша нація стати великою. А Вас більше, аж 25 мільйонів „за Вашу живу душу”. Що Ви ніколи не покинули цієї боротьби, за це Вам честь правдива. Тільки не тратьте відваги. *La verite est en marche!*” (ст. 14-15).

Ці віщі і програмові слова великого гуманіста, шведського приятеля українського народу посла Е. Ваврінського, глибоко лягли в душу українського народу і неначе перекликаються з представником новітньої України В. Симоненком, в тій же самій боротьбі, що і раніше, проти сучасних продовжувачів „Емського указу”, московських русифікаторів.

Генерація Симоненка його ж словами гордо і безбоязно кидає ворогові в лице слова виклику:

„Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекареслить мій народ!
Поцезнуть всі перевертні й прибудли
І орди завойовників заброд!

Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, віде:
Народ мій є! В його волячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!”.

(Василь Симоненко. „Берег чекань”, ст. 104)

WESTERN EUROPEAN OPINION OF THE EMS UKASE By Dr. PETRO GOY

The author summarizes the contents of a work jointly published by the Ukrainian Free University Foundation in the U.S.A., and the Ukrainian Librarians Association about the Ems Ukase of 1876. This tsarist decree had banned the usage of the Ukrainian language. The work, entitled “The Ukrainian Cause in the Eyes of the Europeans,” contains comments and views of the leading European historians at the turn of the century regarding the tsarist decree.

ГОЛОС МАЗЕПИ З ТОГО СВІТУ

Написав Іван Кедрин

Хотилося написати „з-за гробу”, алеж Іван Мазепа не має гробу: його могила в монастирі св. Юрія в Галаці була знищена, щоб не було прочан, які йшли б поклонитися його тлінним останкам. Його ім'я століттями виклинали по всіх православних церквах у Московщині й Україні, і режимові царські, як і советські історики та весь царський і советський пропагандивні апарати й по нинішній день опоганюють ім'я Івана Мазепа. (До речі, назва „Росія” була встановлена щойно в 1721 році, через 12 років після смерті Івана Мазепа, а до того часу це була тільки „Московія”, Московщина). Безмежно є тупість займанця: він з презирством говорив про „мазепинство” і жорстоко переслідував „мазепинців”, але двісті п'ятдесят років було замало, щоб позбавити ім'я Івана Мазепа авреолу, як символу українського державництва, як символу визволення України з-під московської неволі. Безмежно є короткозорість і тупість займанця: недавно рішено в Москві стишувати в Україні культ Тараса Шевченка, і туристам з Америки не дозволяють співати над могилою Кобзаря у Каневі „Заповіт”. Коли Іван Мазепа став символом української державности, а Тарас Шевченко пробудником нації, то нема такої імперської сили, яка змогла б знівечити ті символи...

Ні один український патріот не заперечує того символу, а втім — як мало знають українці про Івана Мазепу і його добу! Не кажучи вже про Наддніпрянську Україну, де з вибухом Першої світової війни не було ні одної української навіть народної школи й ні одного українського дитячого садка, не кажучи про середнє шкільництво в Советській Україні, де українознавчі предмети у школах пристрижені за взорами теорії про триєдину націю і „єдиний советський народ”, — навіть в українських школах у Східній Галичині за Австрії і до вибуху Другої світової війни навчання історії України було дуже куде, дуже загальне й дуже поверхвне, дармащо деякі вчителі-історики були справжніми вченими, дослідниками і залишили поважні твори — також про епоху Івана Мазепа. Коли порівняти навчання історії України в українських середніх школах у передвоєнній Галичині з навчанням історії Америки в американських гайскулах — то мусимо соромитися нашого невігластва...

З'ясування у правдивому світлі великої постаті гетьмана Івана Мазепа — це одно із завдань українських істориків у вільному світі, бо цього не можуть робити українські історики в Україні. І тому з справжнім вдовolenням і найвищим признанням треба привітати появу англломовної

книжки „Листи Івана Мазепи до Сенявського”*. — Це лектура не для широкого читача. Читати її, до речі, дуже трудно: листи, що їх гетьман Іван Мазепа висилав спеціальними висланцями спершу до польового, згодом коронного польського гетьмана Адама Миколая Сенявського в р.р. 1704-1706, писані архаїчною польською мовою, густо перетиканою латинськими висловами, приповідками і сентенціями. Але ті листи, разом із Вступом, пояснювальними замітками і заввагами Ореста Субтельного, редактора тієї книжки, до якої він зібрав усі матеріяли в своїх історично-дослідних студіях і морочливій праці, як також із переднім словом проф. Олександра Оглоблина, найкращого нашого сучасного історика старшої генерації, — все це разом увесь цей твір ставить нам перед очі величну постать Івана Мазепи, як державного мужа, дипломата та полководця, і всю його епоху.

Це були надзвичайно трудні, складні, хаотичні часи. Сам Іван Мазепа писав, що він знаходиться між „Сціллою і Харибдою”, але це не була тільки Польща і Московщина. У Польщі були тоді два королі, Ян Ліщинський, виразний прихильник і союзник шведського короля Карла XII, і Август II з Саської династії, союзник Московщини і противник Карла XII. Цей останній — геніяльний полководець, носій амбітної великодержавницької ідеї Швеції, вів відому в історії Північну війну (1700-1721) і, підкоривши собі балтійські держави, вмаршував до Польщі і по черз Литву та Польщу в Україну і посунувся вглиб її, переступивши Дніпро на Лівобережжя. Іван Мазепа весь той час, при всій своїй владі, багатстві і впливах, був насправді підвладним московського царя Петра I. „Хоча Гетьман часто похвалявся, що його становище було вище за становище кожного польського магната і тільки дуже мало нижче від польського короля, він був виразно свідомий різниці між ним і поляками. Все, що він посідав і кожний уряд, що його займав, були повністю залежні від настрою царя. Не так, як король Речі Посполитої (який насправді був першим між рівними у відношенні до магнатів), цар мав владу над життям і смертю всіх своїх підданих на Московщині й Україні. Тому навіть такий муж, як Мазепа, не міг бути цілком певним свого становища, тим паче, що постійно сипалися проти нього доноси до Москви...” — читаємо якраву, на жаль, правдиву характеристику, що її подає Орест Субтельний.

Перебуваючи в такій залежності від московського царя, Іван Мазепа 13 довгих років вірно служив Петрові I і виконував його накази, які свідомо і пляново змагали до позбавлення Мазепи його військової сили, щоб остаточно зліквідувати рештки автономії України, — терпів царських емісарів в Україні, як князь Голіцин і інші, переживав і переносив всі наслідки Переяславського договору Хмельницького з 1654 року. Петро I раз-у-раз наказував Мазепі висилати козацькі війська в різні пункти протишведського воєнного фронту — і Субтельний наводить докладні цифри тих козацьких частин, що боролися за Московщину, зазначаючи у тих боях величезних втрат. Ось так, наприклад, у березні 1706 р. 15.000 козацького війська були розташовані на бойовому фронті між Вільном і Менськом, і в тих боях деякі козацькі полки були здесятковані, згинуло

* „On the Eve of Poltava: The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sieniawski, 1704-1708. Edited and annotated with an introduction by Orest Subtelny. Preface by Aleksander Ohlbyln. Published by the Academy of Arts and Sciences in US, Inc., New York, 1975. (Заголовок книжки англійський і український, всі завваги англійські, текст в оригінальній польській мові, чи пач польсько-латинському „воляпкю”).

багато козацьких старшин, між ними полковник М. Миклашевський із Стародуба. Ще в червні 1708 року Мазепа вислав — з наказу Петра I — 5.000 козаків. Мусив теж приборкувати своїм військом природного свого союзника, вождя донських козаків Кіндрата Булавіна, який збунтувався проти Москви і підбурював Запорізьку Січ виступити проти Московщини. Але водночас Мазепа знав, що польські магнати мріють про відзискання своїх маєтків на Правобережжі і, прагнучи об'єднати Лівобережжя і Правобережжя в одну козацьку державу, спротивлявся тим польським тенденціям, покликаючись ніби на волю царя. Вислані до Польщі козацькі війська вилadowували свою ненависть до польських магнатів плiондруючи їх маєтки. Мазепа, якому залежало на згоді з польськими „крулевятами”, як потенціальною союзниками проти Московщини, намагався — здебільша безуспішно — прикорочувати сваволю своїх військ, виправдуючи їх водночас аргументом, що ті козацькі війська мусять на власну руку здобувати собі харчі та фураж для коней. А на півдні була ще татарська й турецька потуга. Маючи плян створити широку коаліцію проти Московщини включно з Ордою і Туреччиною, Мазепа мусів також дипломатизувати з тим південним сусідом, що було страшенно трудно. (Відомо, що ті пляни Мазепа згодом, після смерті Мазепа, старався здійснити його наступник Пилип Орлик, вже на еміграції, — на жаль, без успіху).

Адам Сенявський був могутньою фігурою у польському політичному світі. Він був вірний Августові II, і Іван Мазепа, довго вагаючись між Петром I та Карлом XII, в серії своїх листів до Сенявського запевняв його про свою вірність цареві і просив не вірити пліткам, наче він, Мазепа, відвернувся від царя. На дворі Мазепа був спеціальний висланець Сенявського Францішек Грабля. Поруч із Мазепою Грабля на власну руку інформував Сенявського про всі події, про відносини Мазепа з Петром I, про внутрішні козацькі справи. У книжці О. Субтельного наведені 8 листів Граблї до Сенявського; їх легше читати, бо вони писані простішим стилем і не так густо перемішані з латинськими словами. Вони чимало причиняються до зрозуміння тодішньої атмосфери, сповненої московського верховодства, інтриг, змов, донощцтва і конечности вести безперервну гру між різними чинниками, що їх інтереси або спліталися, або суперечили одні одним.

Орест Субтельний ревеляціонує (покликаючись часто на твердження Пилипа Орлика), що на політичну орієнтацію Івана Мазепа, як і на орієнтацію польського коронного гетьмана Адама Сенявського вирішній вплив мали дві жінки, дві амбітні, зацікавлені в політиці польські аристократки. Коли Мазепа був із своїм військом недалеко Дубна на Волині, запросив його на христини краківський воєвода, князь Януш Вишневецький. Там Мазепа зустрів матір Вишневецького, княжну Дольську. Субтельний, посилаючись на твердження Орлика, пише, що „розмова Мазепа з Дольською тривала день і ніч” і що власне княжна Дольська переконала Мазепу покинути царя та присягнути до Карла XII і його польського союзника Яна Лещинського. В одному зі своїх листів до Сенявського Мазепа рішуче заперечував поголоску, наче княжна Дольська, насправді політична агентка Яна Лещинського, мала на нього, Мазепу, будь-який вплив. Мазепа використав доручення від Петра I стояти у зв'язку із Сенявським задля координації дій підлеглих їм обом польських і українських військ, — щоб нав'язати тісне й безперервне листу-

вання, в якому раз-у-раз просив зберігати якнайгострішу таємницю того листування. Листи Мазепи до Сєнявського титуловані:

Jaśnie Wielmożny Mości Panie Wojewoda Betski, Mój Wielce Mości Panie y Bracie.

А підписувався Мазепа:

pisząc się Wielmożnego Pana uprzejmie życzliwym Bratem y służą uniożonym Jan Mazepa, Hetman y kawaler Jego Carskiego Prześwietnego Wielicestwa Woysk Zaporozskich.

Остаточною ціллю листування Мазепи з Сєнявським було перетягти його з його військами на бік протимосковської коаліції. Карло XII при- силував Августа II зректися польського престолу в користь Яна Лещинського. Мазепа обіцяв через згаданого вище висланця Сєнявського Францішка Грабу, що він, Мазепа, підтримає Сєнявського в усіх його амбітних плянах — сягнути по польську корону. Він перестеріг теж Сєнявського, що хай Польща не манить себе надією на відзискання Правобережжя, бо Московщина ніколи до цього не допустить. У своїх заходах перемовити Сєнявського на свою сторону Мазепа дістав несподіваного союзника в особі дружини Сєнявського, Ельжбети (Єлисавети). Проте, як відомо, у трагічній для нас битві під Полтавою не було польського війська, бо у Польщі відбувалася громадянська війна між прихильниками Яна Лещинського та Августа II.

Книжка „Листи Івана Мазепи” не охоплює битви під Полтавою ані її злощасних наслідків для України і всієї Східньої Європа. Вона не охоплює смерті зламаного на тілі і душі гетьмана Івана Мазепи. Але вона є прецінним доказом для пізнання епохи Івана Мазепи і його самостійницьких плянів. З доручення Українського Дослідного Інституту при Гарвардському університеті та користуючись стипендією від Міжнародної ради дослідів і обміну, д-р Орест Субтельний провів рік у Польщі на розшукуванні матеріалів з доби Івана Мазепи. Він віднайшов ті листи Івана Мазепи до Адама Сєнявського у Бібліотеці Чарториських при Народовому Музеї у Кракові, де вони збереглися тому, що єдина дочка Сєнявського вийшла вдруге заміж за князя Александра Августа Чарториського. За твердженням О. Оглоблина — деякі польські й українські історики (П. Хрущ, М. Андрусак) знали про існування тих листів, але ніхто їх дотепер не розшифрував і не проголосив. Субтельний здогадується, що наукові дослідники тому не прив’язували ваги до тих листів, що вони не були названі в каталозі спадщини дому Чарториських, і що, знаючи про існування цих листів, дослідники були переконані, що вони стосуються приватних справ родини Чарториських і не мають глибшого історичного значення. Тим часом — як це підкреслює проф. Оглоблин — ті листи мають особливе значення тому, що головний архів, який стосується доби історичної Гетьманщини, разом, мабуть, також із іншими листами та всякими документами з доби Івана Мазепи загинув у згарищах Батурина, що його по-варварському спалив князь Меншиков восени 1708 року, вже за одвертої українсько-московської війни.

„Листи Івана Мазепи” зрадовані надзвичайно дбайливо з чітким науковим підходом. Можна б закинути д-рові Орестові Субтельному, що

він, завдавши собі стільки клопітливого труду, не подав окремо різномовної літератури, якою користувався. Проте, найважливіші українські й чужоземні автори творів про Івана Мазепу і його добу подані в „Замітках” (Notes, стор. 137-146). (Правда, список учених, що студіювали добу Мазепи, не повний: нема, напр., Кларенса Меннінга, живучого Теодора Мацькова). Портрети Мазепи і Сенявського, чотири факсиміле листів Мазепи (зразок, скільки праці було при розшифруванні всіх отих листів!), список місцевостей, куди висилано війська Мазепи і звідкіля він писав ті свої листи та індекс згадуваних у книжці прізвищ (деякі пропущені ненароком), врешті віньета Петра Холодного мол. творять дбайливе й чепурне оформлення того твору.

**

„Листи Івана Мазепи до Адама Сенявського” це не тільки твір для істориків і студентів, що вивчають історію України. Вони мають також актуальний політичний зміст: вони пригадують потребу не тільки власного антиросійського самостійницького становища, але й потребу шукання союзників для української визвольної справи. Гасло „віра у власні сили” першорядне, — віра у власні сили має відродити почуття національної гідності і гордості, — без власної сили не можна й думати про відродження української держави, бо ніхто нам її не подарує, якщо в першу чергу ми самі за неї не будемо боротися. А втім, всесвітня історія вчить нас, що для привернення втраченої державности треба також, щоб визвольна справа даного народу йшла по лінії інтересів якоїсь іншої чужої сильної держави. Балканські народи, уярмлені Туреччиною, знайшли собі протектора в Росії, Польща — у Франції, Чехія — в Америці. У „Листах Івана Мазепи” слушно згадується про Гадяцький договір України з Польщею з 6 вересня 1658 року. Цей договір, авторами якого були гетьман Іван Виговський і полк. Юрій Немирич, був реакцією на зловісний Переяславський договір з 1654 року, що його автором Богдана Хмельницького гірко картав Шевченко, як „нерозумного сина”. 13-го січня 1667 Польща й Росія поділилися в Андрусівському договорі українськими (білоруськими й литовськими) землями. В ході новітньої нашої визвольної війни-революції, обороняючись проти московської агресії, молода Українська Народна Республіка підписала з Польщею союзницький договір у Варшаві 21 квітня 1920; текст договору був для українців поганенький, бо Україна переговорювала не як рівний з рівним, а як слабій із сильним. Тодішня ситуація України на протимосковському фронті була така, що орієнтація на Варшаву була єдиним логічним висновком. Польща знову не дотримала тасмної військової конвенції, доданої до Варшавського договору і, будучи на вершці своєї перемоги після битви під Варшавою, Польща повторила у Ризі 18 березня 1921 і те саме, що зробила була в Андрусові: поділилася з Москвою українськими (білоруськими і литовськими) землями, встановивши „сферу впливів” на Сході Європи.

„Сенявський, — пише О. Субтельний, — рішився не йти разом з Мазепою, але послухав його просьби щодо збереження тасмниці, мабуть, з розрахунку на власну безпеку в випадку, коли затія увінчається успіхом. Нема сумніву, що його рішення тяжко заважило на невдачі плянів Мазепи. Але також ясно, що на довгу мету програли не тільки українці, але й поляки...”

Свята правда, яка стосується і нинішнього дня. Ризький мир був в оцінці польського професора Пьотра Вандича нещастям не тільки для України, але й для Польщі: „Польська держава у 1921 році опинилася в ситуації другорядної держави поміж двома гігантами — Німеччиною і Росією, хоча тимчасово мала воскреснути. З погляду плянування Пілсудського, це був не компроміс, а катастрофа...” Ризький мир став катастрофою і для поляків, бо підготував скріплення російської потуги, яка у Другій світовій війні загорнула Польщу і нині втримує її під „охороною” своїх змоторизованих дивізій.

Гадяцький договір був непопулярний в Україні, що її Правобережжя було в очах польських магнатів їхньою приватною власністю. Варшавський договір був і все ще є непопулярний, бо скомпромітувала його не тільки поведінка польських військ та тимчасової адміністрації під час спільного походу на Київ, але й політика національної асиміляції ведена на західноукраїнських землях між двома світовими війнами. А проте концепція Гадяцького договору і плянів Мазепи та його наступників Орлика-Войнаровського і концепція Варшавського договору була і є правильною. Бо політикою керує не саєнтимент, не любов чи ненависть, а в першу чергу політична географія. Будучи між Московщиною і Польщею, Україна мусить шукати союзника в Польщі. І це такий самий інтерес Польщі, в чому вона переконалася на наведених угорі прикладах і з своєї нинішньої дійсности советського сателіта. „Польща впала і нас задавила” — бідкався Шевченко, але й польський нарід та його керівні мужі мусять прийти до логічного висновку, що не поділ сфери впливів на Сході Європи між Польщею і Росією, а існування самостійної України поруч із самостійними іншими національними державами, на які мусять розподілитись російська імперія, — це єдина гарантія самостійности цих країн.

Немає порівняння між часами Ягайлонів чи Саської династії в Польщі і нинішнім часом. Нема порівняння навіть з роками між двома світовими війнами і нинішнім часом на українських землях, що ними володіла Польща. Нині в колишній Східній Галичині є лише 5 відсотків поляків. Винищена також ціла польська шляхетська верства, залишки якої ще за післяверсальської Польщі співчували відродженню України, пов'язуючи з цим власні надії на привернення земель своїх предків на Правобережжі. Це — цікавий феномен, як великодержавницька дурійка затьмарює умі у здогадних переможців: адже ми ще пам'ятаємо, як деякі, навіть високоосвічені німці за Другої світової війни признавалися до своїх „скромних” плянів — бути після закінчення війни „тільки” посадниками в такому-то місті на Україні, що їм дуже подобалося! Деякі наші громадяни хвилюються, читаючи час від часу якийсь „ревіндикаційний” заклик польських гуррапримітивів. Хто з сяк-так розумних провідників польського народу після упадку большевизму захоче досягати на українську територію з 95 відсотками ворожого населення та із стовідсотковою певністю, що в такому випадку негайно з заходу Німеччина зажадала б звороту „зем одзисканих”, що їх Польща дістала, як рекомпенсату за втрачені на сході землі?! Змівилися відносини, але засаднича геополітична ситуація залишилася та сама. Україна має за сусідів Польщу і Московщину, Польща — Московщину і Німеччину. Концепція Івана Мазепи — великої антимосковської коаліції — завжди актуальна, жива, єдиноспасенна. 160-сторінкова англійська книжка, яка наводить документи з початку XVIII сторіччя, спонукує до міркувань,

які у висновку диктують подяку авторові тієї книжки і всім, що причинилися до її появи.

**

Іван Мазепа знав, що таке внутрішня слабкість чи внутрішня сила і тому закликав „в один гуж тягнути”. Цей його заклик по нинішній день є голосом воюючого в пустелі. За перехід України на сторону Карла XII була вся козацька старшина. Але раніше полтавський полковник Іван Іскра і головний суддя Василь Кочубей зробили донос до Петра I проти Івана Мазепи, що той злигується з Яном Лещинським за посередництвом княжни Дольської. І Мазепу викляли та виклинали, а Іскри і Кочубеві поставили у Києві на Печерську пам’ятник. Після вибуху революції в 1917 році українці знищили той пам’ятник царських доносчиків, але советська історіографія і всі шкільні советські книжки та псевдонаукові довідники прославляють Іскру та Кочубея і таврують далі гетьмана Івана Мазепу, як зрадника, як основоположника „мазепинської” породи, що наставлена на „розчлененіє” російської імперії. Але ніхто, крім російських великодержавних імперіялістів, не може сумніватися, що прийде час, коли по всій Україні ставитимуть пам’ятники Іванові Мазепі і що, за відсутністю його могили, українці іздитимуть до Багурина, колишньої резиденції Івана Мазепи, як на прощю.

MAZEPA'S VOICE FROM THE OTHER WORLD

By IVAN KEDRYN

The article is actually an extensive review of a book entitled “The Letters of Ivan Mazepa to Adam Sienawski, 1704-1708,” edited and annotated by Dr. Orest Subtelny, a Ukrainian historian of the younger generation who was the first Ph.D. graduate of the Ukrainian Studies program at Harvard. Using some of the factual material contained in the letters of Hetman Mazepa to the Polish Crown Hetman Sienawski, the author of the article provides an analysis of the Ukrainian leader’s efforts to establish an independent Ukraine with the help of the Swedes and the Poles. Moreover, by injecting his own commentary the author of the article provides a lucid profile of Hetman Mazepa as one of Ukraine’s greatest statesmen. The Russian tsarist authorities, as now the Communist, have considered Mazepa a “traitor.” His grave at St. George’s monastery in Galats has been destroyed. After giving the book a favorable review, the article calls for more works on the Mazepa period in Ukrainian history.

**Василь Дідюк, автор репортажу: „І там живе Україна”,
промовляє на „Площі Героїв” в Аргентині.**

Іван ФРАНКО

До Бразилії

*Коли погуєш, як в тиші нізній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пишчить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зітхання і гіркий проклин
Тужливий спів, дівочії дисканти
То не питай: Сей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?
Се — емігранти.*

*Коли побачиш на пероні десь
Людей, мов оселедців тих, набито,
Жінок худих, блідих, аж серце реєсь,
Зів'ялих, мов побите градом жито,
Мужгин понурих і дітей дрібних
І купою брудні, старії франти,
Навалени під ними і при них,
На лицьях слід терпінь, надій марних —
Се — емігранти.*

*Коли побачиш, як отих людей
Держать і лають і в реєстри пишуть,
Як матері у виходках дітей
Защитькують, годують і колишуть,
Як їх жандарми штовхають від кас,
Аж поїзд відійде — тоді припадок!
Весь люд на шини кидається враз:
„Бери нас, або перейдь по нас!”¹³*

І ТАМ ЖИВЕ УКРАЇНА

Написав В. Дідюк

(Репортаж з відвідин Аргентини, Парагваю, Бразилії)

В загальному знаємо, що у південних країнах Америки живуть наші люди. Є там чисельні українські громади, Церква, організації. Економічно-господарські, а часто навіть політичні обставини — часта зміна урядів, перевороти, революційні напруження і т. п. — не сприяють розгорненню культурної і політичної праці. Однак, з приємністю треба ствердити, що наші брати добиваються успіхів, яких варто їм навіть позаздрити. І так: кілька років тому відкрито і посвячено чудовий пам'ятник Т. Шевченкові в центральному місці репрезентативного парку в Буенос-Айресі (Аргентина), побіч пам'ятника Вашингтона. Опісля пам'ятник Т. Шевченкові споруджено в Куритибі — Бразилія, а цього року в м. Енкарнасіоні — Парагвай.

Організації Українського Визвольного Фронту в Аргентині під проводом Централі „Просвіти” створили на чудовому „кляптику України” — на оселі „Веселка” біля Буенос-Айресу „Площу Героїв”, на якій у 25-ліття геройської смерті Головного Командира УПА ген. Р. Шухевича-Чупринки поставлено його погруддя-пам'ятник, а цього року, у 50-річчя смерті Головного Отамана і Голови УНР С. Петлюри — його погруддя-пам'ятник.

У підготові є спорудження погруддя-пам'ятників Є. Коновальця і Ст. Бандери, відкриття і посвячення яких плянують на 1978 р. Виконавши це, ОУВФ гідно вшановують пам'ять тих, що „життя своє віддали за друзів своїх” — за Україну.

Єднаючись із діями наших братів і сестер у країнах Південної Америки українці, розкинені по всіх усюдах вільного світу, стараються допомогти їм морально і матеріально, а чисельною участю у їхніх святкуваннях документують нашу єдність, силу та „невмирущість українського духа”.

І тому, коли в 1976 р. наші брати з Парагваю і Аргентини запросили українські організації на відкриття і посвячення пам'ятників — Т. Шевченкові 19 листопада в Енкарнасіоні — Парагвай, та С. Петлюрі — 28 листопада на „Веселці” біля Буенос-Айресу, то українська громада в Канаді радо відгукнулася на їхнє запрошення. З Торонта виїхали дві групи українців з різних міст Канади і навіть Америки. Перша група, зор-

ганізована агентством „Блур Тревел”, виїхала тиждень скоріше, плянуючи влаштувати кілька виступів танцювального ансамблю „Калина” з Торонта в містах Аргентини, Парагваю і Бразилії. Друга, зорганізована фірмою „Астро Тревел”, мала на меті участь в обох торжествах — посвячення пам’ятників Т. Шевченкові і С. Петлюрі. Тому дуже шкода, що перша група залишила Південну Америку у самий день відкриття пам’ятника С. Петлюрі 28. 11. 1976 р. і виїхала до Торонта. Пересунення відлету на кілька годин могло дати змогу численним учасникам групи поклонитися тому, хто життя своє віддав за Україну.

Вибираюсь в дорогу

До Південної Америки їду вперше. Ті, які вже там бували, дораджують, як приготуватися до дороги. Пригадують, що у цій порі року в Аргентині, Парагваї і Бразилії починається гаряче літо і треба бути приготованим на те, що прийдеться добре „пріти”. Дораджують не пити води, з залевненням, що спраги не буде, бо воду заступає там вино. Розказували та хвалили аргентинське „асадос” та згадували про гостинність наших людей.

Всі формальності полагодив п. Р. Грицина — власник фірми „Астро Тревел”. Я перейшов щеплення і роздобув дещо американських грошей.

14 листопада 1976 р., о год. 3-ій по пол., з’являюся з валізами на летовищі „Ейр Кенада”. Наша група невелика. Між її учасниками заледве кілька знайомих. Іде також М. Колодій — представник ГУ ОЖ ЛВУ, долучився п. В. Слабий з Босфало, давній знайомий нашого голови ГУ ЛВУ інж. В. Безхлібника, який привіз його на летовище. Короткі формальності, прощаємось — і ми біля входу до літака. Великий реактивний літак лінії „Ейр Кенада” з звічливими, усміхненими стюардесами виповнений по береги. Розсідаємось по місцях. Літак, „розмахуючись”, зноситься в хмари. Поколисавшись трішки, минає їх — і ми на „гладкій” соняшній дорозі. Сунемось по хмарах, немов санками по білому снігу, в напрямі до Нью Йорку.

Час проходить скоро. Не встигли випити чай чи каву, подані стюардесами, а вже ми на летовищі в Нью Йорку. Коротка пересідка, і автобус перевозить нас на аргентинську лінію „Ейро Арджентіна”. О год. 6-ій ми вже на аргентинському літаку, який має завезти нас на год. 8-му ранку до Буенос-Айресу.

**

Хоч ми ще в ЗСА, на аргентинському літаку вже „інший світ”. Стюардеси всі говорять або принаймні розуміють англійську мову.

Українська група „українізує” літак. Десь коло год. 11-ої подають вечерю. Харчі ще американські, хоч до вина вже „запрошують”. Біля мене розівся якийсь „джентлмен”. Зачувши, що я розмовляю українською мовою, почав немов сам до себе висловлювати деякі „українські” фрази. Виявилось, що він — власник фабрики шкуряних виробів в Буенос-Айресі, їде з Нью Йорку. Був там у бизнесових справах. Каже, що мати його була полька, батько — українець. Він — уродженець Аргентини. Говорить по-англійському, знає трішки „по-польську”, „по-руську” і „по-українську”. Розговорившись, розказував багато цікавих речей, виявляючи при тому антикомуністичне наставлення. Коли довідався, хто ми, куди

і чому їдемо, зробився нашим невідлучним „приятелем”. Перед висіданням у Буенос-Айресі дав мені свою візитівку, запрошуючи мене і всіх із нашої групи відвідати його великі крамниці і купити щось „на пам'ятку”.

Першою для мене несподіванкою було часте запрошування стюардес до вина (безплатний додаток до вечері) та гарячих налитків. Коли мій сусід заплатив 50 ц. за подвійний коньяк, то хоч і не думав я пити, таки „грішного” і мене скортіло. За таку ціну коньяк у нас не купиш!

Члени нашої групи трохи говорять, трохи співають, що дуже подобалося моєму сусідові: плеще по кожній пісні. Деякі дрімать. Молоді члени нашої групи (було їх 4) своїми жартами і співами „скорочують” час нашої дороги. Десь о 6-ій год. раненько (там 2 год. різниці) сходять сонце. Якесь воно тут інше. Дивишся на нього гейби з іншого боку. Ранок заповідається гарний. Подають сніданок.

До Буенос-Айресу заледве дві години лету. Ми десь між границями: Аргентини — Парагваю — Чіле. Глянувши з літака вниз, можна бачити непрохідні джунглі, ріки, ліси. І тут мені пригадалось, що хтось, оповідаючи мені про ці місця, казав, що тут у цих річках є малі рибки — „парани”, що, кинувшись на жертву, скажім, на людину, розносять її на протязі кількох хвилин. Кажуть, що пастухи, які випасають у цих сторонах худобу, як хочуть перегнати її через річку, мусять дати цим рибкам одну корову чи вола. Зближаємось до місця призначення. За кілька хвилин перед 8-ою год. приземлюємось на летовищі в Буенос-Айресі. На душі стає легше, веселіша. Розпростовуючи ноги від цілонічного сидіння, ступаємо на аргентинську землю чудового ранку, 15 листопада 1976 р.

Між друзями

Ми у чужій державі. Летовище досить скромне. Літаків на ньому майже не видно. Окрім нашого, стоїть ще один.

Сходимо з літака, дякуємо стюардесам, кажемо їм „ариведерчі” і прямуємо до місця відбору нашого багажу. На нього треба досить довго чекати. Він тут не так, як у нас, „автоматично” приходить. Ні, він сунеться поволі, його треба самому зносити, класти на візок і везти. Впоравшись з цим, прямуємо до дверей. Контрольна обслуга дуже чемна. Спокійно й повільно оглядають паспорт, б'ють печатку і кажуть „градіє”.

Не довго треба було розглядатись, щоб здалеку побачити ред. Ю. Середяка, який із п-вом Шафовалами вже чекають на нас. Щірі вітання, передаємо поздоровлення від друзів з Канади. Сідаємо до авта п-ва Шафовалів і прямуємо до столиці — так тут називають Буенос-Айрес. З летовища до міста кількадесят кілометрів. Пані Колодій забирають її знайомі. Всі інші члени групи, на чолі з Р. Грициною, від'їхали до замовленого наперед „Ситі Готел”. Прощаючись, обіцяємо держати контакт, хоч не знали, що держати „контакт” у 10-мільйоновому місті, де телефонічна сітка не діє ще так, як у нас в Канаді, не буде легко.

Їдемо до дому ред. Ю. Середяка, який і чути не хоче, щоб я примістився десь поза його хатою. Каже: „Маю доручення і мушу тебе пильнувати, тому — хочеш чи ні — ти під моєю опікою”. Що ж було робити?

Розглядаюсь довкола і роблю перші порівняння. В очі впадають „різниці” між Канадою і Аргентиною. Дороги тут, хоч і не злі, інші від наших. Автами їздять, „як хочуть”. Ні червоне, ні зелене світло тут не

зобов'язує. Немає тут лінійних знаків на дорогах. Авта малі і ними далеко легше робити всякі викрутаси. Увесь час їзди, зокрема в Буенос-Айресі, я їхав „зі страхом”. Мені здавалося, що якби так їздили у нас, то випадок був би за випадком. В очі впало і те, що в коротких віддалях одна від одної стоять групи військовиків, які з найжесточішими крисами перевіряють авта і пішоходів. Від ред. Ю. Середяка довідуся про причини такої обережності. Політичні обставини доводили країну до цілковитого занепаду. Анархістичні елементи, сполучені з частиною невдоволених пероністів, вивели безпощадну війну військовій хунті, яка перебрала в свої руки владу. Радикальними заходами стараються привести країну до спокою і порядку. Викрили великі склади зброї, радіотехніку змовників. Тільки рішуча і активна дія військовиків, зокрема фльоті, врятувала країну від перевороту, а може навіть громадянської війни.

Комуністи і інші ліві пішли у підпілля. Стан дійшов до верхка напружености. Обидві сторони безпощадні. Все йде „зуб за зуб”. За знищення урядових чинників уряд карає комуністів, за знищення комуніста — вони відповідають терором. Досі знищено головну квартиру комуністів, з якими зв'язана була частина пероністів. Але багато жертв завдав уряд. Країна, роками руйнована недбалістю попереднього уряду, знаходиться у тяжкій економічно-господарській ситуації. Про це я довідався пізніше, коли мені сказали платити за горнятко кави 250 пезів (нових, а старі пези йдуть на тисячі-мільйони).

У такій цікавій виміні думок я і не зчувся, коли ми приїхали до місця призначення. Ми у „замку” нашого друга ред. Ю. Середяка.

П-во Шафовали запрошують мене на наступний день. Не можу не прийняти їхнього запрошення. Вони такі милі, а при тому активні громадянські діячі — гарячі українські патріоти. Пані О. Шафовал — голова ОЖ „Просвіти”, п. З. Шафовал і його обидва сини — Івась і Микольцо — це надія нашої громади в Буенос-Айресі, а може навіть Аргентини. З обіцявкою побачитись завтра розходимось. Я йду на короткий відпочинок, а оцісля, ще така того дня, вибираємось з ред. Ю. Середяком на оглядини міста. Безперечно, в першу чергу цікавить мене наше „українське місто”.

У „Просвіті”

Відвідуємо Централю „Просвіти”, кредитову кооперативу „Фортуна”, редакцію „Українського Слова”, по дорозі вступаємо до активного нашого громадянина п. М. Самоверського — власника і гуртового продавця поштових марок з усього світу. Другого дня ми зустрілися з головою УЦР в Аргентині п. В. Косюком, відвідали „Ситі Готел”, де примістилися деякі члени нашої групи, походили трохи по вул. Фльоріда, а ввечері поїхали до п-ва Шафовалів.

Тут вже зібралася вся родина. Є і старший син Івась з своєю гарною дружиною та маленькою донечкою. Він працює на відповідальній державній роботі і живе окремо. Зустрічає нас п. Микольцо, якого добре вже знаємо з перебування в Торонті, як громадського активіста і здібно-го дописувача до нашої преси. Зустрічаємо також д-ра Б. Стебельського, який приїхав скоріше. Щира розмова і гостина. З цікавістю приглядаюся до всього. Гарне помешкання, хоч збудоване трохи інакше як у нас. Подвір'я, обведене високим муром, становить дуже вигідну і цілком приватну цілість. Хати тут здебільша мають рівні покриття. Будовані на старий, „єгипетський стиль”.

Виявляється, що тут всі чоловіки мусять бути добрими „спецами” у приготуванню „асадос”. З цієї „професії” знаменито вив'язався п. З. Шофовал, а пані Шафовал перевершила його кулінарними здібностями. Сини Івась і Микольцьо допилювали, щоб на столі не бракувало вина.

Час проходить скоро. У загальній розмові на різні теми не бракувало й веселих жартів. Це самозрозуміле, коли у нашому товаристві є редактор гумористичного журналу „Мітла”! На подвір'ї, яке тісно пов'язане у цілість з помешканням, повно квітів. Вони тут дуже різноманітні і гейби кращі за наші. Між квітами чудове цитринове дерево. Воно невелике, але густо обвішане вже великими золотистими цитринами. Це дерево родить цілий рік. Тому цитринового соку тут не бракує. Шкода, що не можна перенести цього дерева-чуда до Торонта! Цитрини в нас, у Канаді не дешеві.

Час біжить, і ми прощаємось, дякуючи за чудово проведений час.

Ідемо до Посадас

Раненько 18 листопада ми вже на міському летовищі, звідки відлітаємо до м. Посадас, на границі Аргентини і Парагваю. В Посадасі буде наша „квартира”, звідси будемо кожного дня переправлятися через ріку Парану до м. Енкарнасіону, вже в Парагваї, де споруджено пам'ятник Т. Шевченкові. Зв'язок із обома державами був човнами.

До Посадасу виправляють нас ред. Ю. Середяк, пані П. Костюк і інші. Година їзди літаком — і ми в Посадасі. Місто невелике. В ньому, як і в Енкарнасіоні, живе багато наших людей, які мають свої церкви і організації. На малому летовищі пильна контрола.

Земля тут червона, а вода у ріці червоно-мутна. Наша група автобусами доїжджає до міста і приміщується в готелі „Континенталь”, власником якого є наш земляк. В ньому примістилась і перша група з ансамблем „Калина”. До речі, кілька днів пізніше у цьому готелі замешкав адмірал Л. Массера — другий член військової хунти.

Примістившись, розглядаємось і зустрічаємо знайомих. Тут вже замешкали д-р В. Стебельський, ред. П. Башук, п-во І. Хичії і багато інших знайомих. Словом — готель став „чисто український”. До нас долучується група з Буенос-Айресу, яку zorganizував голова Централі „Прогресу” п. О. Галатьо. Вона автобусом зробила тижневу прогулянку по українських поселеннях в Бразилії. Повечерявши, йдемо спати, бо завтра раненько „переходимо” кордон на велике українське свято в Парагваї. Перемучений, я спав знаменито, однак десь коло год. 4-5-ої ранку прокинувся, почувши п'яніня когутів, подібно як колись у нас на Україні. Не чувши їх уже довгими роками, приємно було їх слухати.

До Енкарнасіону

До схід сонця 19-го листопада сотки українців — молодих і старших, чоловіків й жінок із усіх країн світу (найбільше з Канади) зібралися над рікою Парана, щоб переправитись на другий бік до Енкарнасіону. Короткі формальності, перегляд паспортів і нас заладують до човнів.

О год. 7.30 ми вже на другому боці. Тут знову побіжна формальність і на нас чекає вже автобус, яким заїжджаємо на чудову площу бі-

ля пам'ятника Т. Шевченкові. Спробував би хтось так легко перейти кордон „найдемократичнішої держави робітників і селян“!

Вулиці невеликого міста Енкарнасіону ще майже порожні. Його мешканці встають і не пізнають його: воно замаєне прапорами України — країни поневоленої, але нескореної, батьківщини великого борця за волю і справедливість — Тараса Шевченка — того Шевченка, погруддя-пам'ятник якого буде сьогодні відкрите на найкращій площі міста.

На вулицях — українська мова, з мікрофонів лунає українська пісня, а легкий літній вітер шелестить прапорами. Кольоритні народні костюми членів танцювальних ансамблів, хору і поодиноких осіб ще більше підносять урочистість хвилини. Навіть діти не спішаться до школи. Сьогодні вільний день — Український День, день їхніх співжителів, які своєю працею здобули собі признання й пошану на вільний парагвайській землі.

На площі зібралось коло півтори тисячі людей. Є тут представники з різних країн — владика, священники, молодь, представники урядів Аргентини, Парагваю, представники міста, військові, шкільні, старші й діти.

Год. 8.30 — на площу в'їжджає президент Парагваю в асисті трьох міністрів, генерала, старшини і охорони. Військова оркестра грає парагвайський і український національні гимни. Президент відслонює пам'ятник, який посвячують: митрополит Мстислав, владика Є. Кривий (Бразилія), владика Гай в асисті чисельного духовенства обох українських обрядів. Святкову церемонію відкриває посадник Енкарнасіону, архітект Марсіян Кабаллеро. З промовама виступали: д-р В. Стебельський — СКВУ, Сергій Пілік — представник „Просвіти“, митрополит Мстислав та д-р Рамон Енрік Реверчон, голова секції урядової партії. Відспіванням „Заповіту“ закінчено посвячення пам'ятника. Опісля президент Страсснер зі своїм почетом відвідав католицьку та православну церкви і взяв участь у відкритті новозбудованого дому „Просвіти“, який споруджено старанням голови Степана Худика. По короткій програмі з виступом танцювального гуртка „Просвіти“ з Буенос-Айресу під проводом М. Павлишина та жіночого хору „Відродження“ під диригентурою п-і М. Данилевич закінчено першу частину святкувань.

Того дня ввечері у по береги набитій залі дому „Просвіти“ відбувся бенкет. Ним провадив голова УЦР Аргентини п. В. Костюк, що багато натрудився для здвигнення пам'ятника. За почесним столом сиділи представники парагвайського уряду, владика українських Церков, представники українських організацій із ЗСА, Канади, Аргентини, Бразилії, Парагваю і ін. країн. Побіч письмових привітів, які наспіли від патріярха Йосифа, голови Проводу ОУН Я. Стецька, голови ПУН О. Штуля та президента УНР в екзилі М. Лівницького, усні привітання виголосили: владика Є. Кривий (Бразилія), д-р В. Стебельський — СКВУ, ред. В. Дідюк — СУВФ і ЛВУ, Л. Філь — ІСНО і УНО, ред. П. Башук — КУК, В. Костюк — УЦР Аргентини, О. Галатю — Централя „Просвіти“, Б. Зінко — „Відродження“, Олена Шафовал — голова ОЖ „Просвіти“ і від ОЖ ОЧСУ в ЗСА, Марія Колодій — ОЖ ЛВУ, Марія П'ятка — СУМА (ЗСА), М. Байлак — Об'єднання купців і промисловців — Бразилія, адвокат Р. Костюк — „Калина“, О. Цвик — ОУК ім. О. Басараб.

По бенкеті відбулася забава з численною участю молоді. Про величні урочистості і Український Тиждень у Парагваї приносили вістки преса, радіо і телевізія протягом кількох днів в Аргентині і Парагваї.

Парагвай

Це республіка з приблизно 2½ мільйона жителів. Українців у цій країні — кільканадцять тисяч. Вони розкинені і слабо зорганізовані. Більші скупчення є у провінції сусідній з Місіонесом (Аргентина) і Параною (Бразилія). Існують українські католицькі і православні парафії, зокрема в Енкарнасіоні, де є Т-во „Просвіта” з трьома філіями, а при ній секція СУМ. Новоприбулих українців тут майже немає. Пороблено заходи для зорганізування ОЖ „Просвіти”. Про це старається голова ОЖ „Просвіти” в Буенос-Айресі п-і О. Шафовал. Досі українці не мали тут Рідних Шкіл. Причина: брак учителів і підручників. Немає української преси. Шкода, що СКВУ досі не звернув на ці такі актуальні і конечні справи уваги. Було б добре вислати туди бодай одну людину — суспільника, яка допомогла б нашим братам в організаційній праці. Люди тут дуже добрі й гостинні, дуже радо допоможуть під кожним оглядом. В одній з католицьких парафій працює вже якийсь час з доручення Патріярха, о. Васік з Канади. Його першою заслугою є побудування церкви та організування при ній школи.

В Енкарнасіоні живе 500-600 українських родян, які у більшості мають свої власні підприємства. Інші працюють у різних галузях промисловості і урядах. Українці в околицях працюють здебільша на фармах. Країна, яка економічно й політично була майже зруйнована лівими урядами, від часу президентури Страсснера, який є німецького походження, усталізовується. Президент Страсснер активний антикомуніст. Від часу його урядування немає тут представника Советського Союзу і його сателітів.

Коли взяти до уваги невідрадні роки праці наших братів у Парагваї, зокрема в їхній „столиці” Енкарнасіоні, треба признати, що вони домоглися „чуда”. Це — побудова імпазантного Дому „Просвіти”, двох церков і пам’ятника Т. Шевченкові. Відкриття і посвячення пам’ятника Т. Шевченкові пройшли на рівні державного акту. Всі українці, а зокрема з другого і третього поколінь побачили, що бути українцем в Парагваї є гордістю. Багато з них віднайде своє національне „я”.

20 листопада відбувся ще виступ танцювальних ансамблів „Просвіти” з Буенос-Айресу і „Калини” з Торонта.

У неділю ранком, по Службі Божій в православній церкві, зложено вінок перед пам’ятником Т. Шевченкові. Вінок зложили від української громади: голова УЦР Аргентини п. В. Косюк і голова „Просвіти” в Енкарнасіоні п. С. Худик. Опісля ми мали нагоду відбути коротку зустріч з п. С. Худиком, обговоривши з ним різні справи, а зокрема допомогу українцям в їх організаційній праці, погратулювавши йому за насправді велике діло — побудову дому і пам’ятника. Обіцяю винести ці справи в Канаді, щоб допомогти їм пресою, підручниками, а може навіть людьми.

З нагоди „Українського Тижня” була відкрита у міській бібліотеці виставка української різьби, кераміки, вишивки, писанок, вишивок і ін. Виставку зорганізували пані з ОЖ „Просвіти” в Буенос-Айресі під проводом пані Тауридзької.

Цікавими були відвідини монастиря СС Василянок в Посадасі. По Службі Божій, яку відслужив о. Е. Риндич, Сестри запросили нас на перекуску, де була нагода поговорити про цілий ряд справ, а опісля оглянути школу, яку ведуть СС Василянки. Це державна школа. Українську мову Сестри вчать в суботи, з участю дуже великого числа дів-

чат і хлопців. Їм передав я платівку, дарунок п. В. Бицика, — Службу Божу, яку править патріарх Йосиф з участю хору „Прометей”. Треба було бачити радість, з якою слухали хлопці і дівчата чудовий спів хору і первоієрарха нашої Церкви.

Наша участь у привітаннях члена хунти

Як вже було згадано, у нашому готелі замешкав член військової хунти Аргентини адмірал А. Массера, який приїхав до Посадасу в якихось державних справах. Місто і військові відділи, зокрема частини фльоти приготували йому велике прийняття, на яке запрошено і українську групу. Члени танцювального гуртка „Просвіти” з Буенос-Айресу — хлопці й дівчата у народних строях з прапорами — зайняли почесні місця перед трибуною разом із учнями шкіл, моряками і оркестрою. Всі школи мають свої однострої, дівчата — білі фартушки, у яких виглядають, як наші медсестри. Військові уніформи скромні, однак військова дисципліна міцна. В українській делегації брали участь: д-р Б. Стебельський, ред. П. Башук, Л. Філь, О. Галатьо, В. Косюк, М. Самоверський і я.

Адмірал спізнився (це тут звичайна річ). На почесній трибуні зібралось досить велике число різної „знаті”. Адмірала привітав представник міста. грала оркестра, співали шкільні діти, а якийсь вже старий цивільний джентлмен, директор якогось департаменту довго читав привіт, якого не тільки не розуміли ми, але напевно не чули і всі інші. Він, заложивши окуляри, понад годину монотонно читав привіт. Видно було, що і так його ніхто не слухав, хоч він висказував якісь похвали і признання.

Адмірал А. Массера нічого не говорив. Подібно було і з президентом Парагваю Стресснером, який не сказав ні одного слова!

У цій параді сподобався мені аргентинський національний гімн, виконаний оркестрою з участю присутніх. Цікаво, що всі оплескували виконання гімну.

Виступи танцювальних ансамблів

Танцювальний ансамбль „Просвіта” з Буенос-Айресу і „Калина” з Торонта влаштували два виступи — в суботу 21 листопада в Енкарнасіоні і в неділю 22 листопада в Посадасі. На обох виступах було понад кілька тисяч представників урядів Аргентини і Парагваю, українців з багатьох країн, парагвайців, аргентинців, бразилійців. Побіч інших точок, якими захоплювалась публіка, найбільш зворушливою на виступі у Посадасі було вручення почесної грамоти одній із найстарших піонерів-українців — Юцишин, яку тут називали „бабою Марією”. Їй минуло 106 років життя. Вона, вийшовши на сцену в оточенні своєї великої родини і представників українського громадського і аргентинського політичного життя, репрезентувала 64 внуків, 22 правнуків і одного маленького на руках праправнука. Крім ентузіастичних овацій публіки, їй градулювали найвищі достойники держави і адмірал Л. Массера, а голова УЦР В. Косюк вручив їй почесну грамоту. „Баба Марія”, помітно схвильована, піддержувана внуками, ледве чутним голосом проказала: „Декую вам усім..., а решту я вже все забула”.

Концерт тривав 3½ години на стадіоні „Домінго Робледо” під відкритим небом, з модерно влаштованою сценою та освітленням на площу і ріку, над якою він споруджений. Лави у ньому кам'яні, збудовані амфі-

театрально. Місцеві люди, знаючи, що сидження тверді, приносять свої власні подушечки. На подушечках сидять, а з термосів п'ють чай, каву або, хто його знає, може й вино! Я уважно приглядався різномірній публіці, захоплювався її реакцією на окремі виступи, але, висидівши довгий час на кам'яному „кріслі“, заледве піднієся.

Програми, як все тут, не починаються точно, а деякі точки повторюють для спізнених достойників. Хоч концерт тривав довго, я не зауважив, щоб хтось вийшов перед його закінченням. Цим концертом закінчувалися тижневі святкування українців в Парагваї. Ще кілька зустрічей з друзями, щирі прощання і учасники з різних країн роз'їжджаються.

Ідемо до Бразилії

В понеділок 23 листопада рано-раненько наша група зібралася до виїзду — до Бразилії. Таксі завозять нас на летовище, звідки летимо до найбільшого в світі водоспаду, щоб з бразилійського боку побачити це чудо природи — Інґасю Фалс. На дорозі два рази контроля. Кажуть, що попереднього дня чи ночі знову викрито якусь протиурядову змову. Цим самим літаком повертається до Бразилії владика Є. Кривий та пані проф. д-р О. Борушенко, що дає нам нагоду на обмін думками, зокрема з владикою на різні суспільно-громадські, політичні і церковні справи.

Колись мені здавалося, що Бразилія це ще зовсім мало населена країна. Однак, побачивши її — і то тільки маленькій її скравок зблизька, я пізнав, що це не лише величезні простори, але й 100-мільйонове населення з велетенськими підземними і надземними багатствами. Майже година лету і ми на летовищі Інґасю Фалс — ще на аргентинському боці. Тут знову через ріку маємо переїхати на бразилійську сторону. Прикордонна контроля з одної і другої сторони поверховно формалістична. Урядовці в скромних будках, звичайно молоді люди, дивляться на пашпорт і якомсь ліниво б'ють печатку, кажучи „ґраціє“. Ми на малому човні перепливаємо ріку і за кілька хвилин висідаємо на бразилійській стороні. Тут приблизно такі самі формальності і замовленим автобусом ідемо до модерного чудового готелю „Бурбон“.

Тут зразу впадає у вічі великий контраст між бідними і багатими. Гурми обдертих дітлахів, жінок з кошиками на голові і дітьми на руках та гурти чоловіків і молодих хлопців, які сидять і чекають на „роботу“ — чищення взуття, що тут дуже популярне. На кожному розі вулиці запрошують чистити черевики! Це однаково „модне“ в Аргентині, Парагваї і Бразилії. І я дав раз себе намовити, чи радше змилосердився над одним хлопцем. Коли він, вичистивши мені черевики, одержав від мене два долари, то зірвався з місця, якомсь дивно подивився на мене, трішки постояв і втік! Пізніше я зорієнтувався, що два долари — це нечувано великі гроші — тисячі пезів. І напевно ніхто ніколи йому стільки не платив. Не знаю, що подумав цей хлопчина про мене. Чи він зрозумів, що я дав йому тих два долари з милосердя, чи може подумав, що мені „чогось бракує“.

Примістившись у готелі, ми дуже добре пообідали і вибрались автобусом на оглядини чуда-дива Інґасю Фалс. Він дійсно чудовий! Далеко більший за наш Ніагарський і справляє дуже велике враження. Щоб оглянути його, треба пройти кілька кілометрів. А тут сонце пече! Призвичаївшись вдома до їзди автотом, ноги поволі починають відмовляти послуху. Але до всього треба звикати. Так я звикав до вина. Жартом

згадував, що за короткий час випив більше вина, як за половину свого життя.

Минуло дві години, поки ми оглянули водоспад. Під соняшною спекою тільки хвилі охолоджували нас, бризкаючи на далеку віддаль. Налюбувавшись чудовою природою, повертаємося до готелю. Випивши чай, іду на відпочинок. Вже давно не спалось мені так солодко, як по прогулянці понад бразилійськими водами.

Раненько, поснідавши, нас кількоро вибралися оглянути ще й місто такої самої назви — Інґасью Фалс. Місто невелике. Виглядає, що розбудується. Дивно однак, що нікого не видно, щоб там працював! На вулицях повно людей. Ходять жінки і діти, а чоловіки сидять гуртками у холодку і про щось говорять. Сонце розпекло червону землю і прямо неможливо взяти її в руку. Вода також брунатного кольору. На вулицях мішанина рас. Ходять, заглядають до крамниць, торгують і продають — переважно жінки. Вулиці для автомобілів вузькі, хідники дуже широкі. Жінки ведуть або несуть на руках дітей, а на голові двигають великі клунки. Вони здебільша босі, одягнені дуже бідно. Побачивши цих бразилійських жінок, я подумав: як би так в Канаді і Америці дати жінкам таку „рівність” — положити на їх голови такі кошики, то ледве чи „вумен ліберейшен” існував би!

Оглядаючи місто, зайшли ми до одної хати. Виявилось, що живе в ній польська родина. Всі вже народжені в Бразилії. Говорять ще польською мовою. Гарно нас приймають і показують своє господарство. Хата без вікон, на ніч закривають отвори віконницями. В куті примітивно вмурована піч, а побіч неї стоїть також, хоч дуже скромна, газова піч. Звичайний стіл, ліжко і до стелі завішений гоїдак. Лавки і стільці. Ці люди мають свою власну крамничку і почувуються вдоволеними.

Крамниці в місті пригадали мені колишні наші крамниці, у яких продавали „шмір, мило і повило”. Побіч м'яса, риби городина, цвяхи, хліб, молоко і всякі інші товари.

Більше про Бразилію, наших людей у ній, їх працю, церковне і громадське життя ми довідалися від владяки Є. Кривого й пані проф. д-ра О. Ворушенко. а найбільше від п. В. Байлака, визначного бизнесмена і громадського діяча.

З приємними враженнями залишаємо цю країну з обіцянкою, що при найближчій нагоді ще раз її відвідаємо. А тепер знову поворот до Аргентини. Знову переїзд через ріку, короткі формальності на кордоні, і ми автобусами заїжджаємо на летовище, а звідти літаком до Буенос-Айресу. Наш літак мав відлітати о год. 5-ій по пол., тому ніхто не дуже спішився, але несподівано керівник нашої групи повідомив нас, що літак відлітає годину скоріше і треба поспішати. На запитання, що було б, якби ми приїхали на годину, визначену в наших квитках, — спокійна і легковажна відповідь: „Були б чекали до завтра!”

Вже о год. 6-ій ми на міському летовищі в Буенос-Айресі. Щастя хотіло, що ред. Ю. Середяк і пані П. Косюк прибули на летовище скоріше. Мабуть, відчували або вже з практики знали, що тут все можливе. В короткому часі заїхало авто п. М. Рогуша — голови КУ СУМ і ми вибираємося у перші відвідини філії „Просвіти” на Вільде.

У філіях „Просвіти”

Розповіді про відвідини всіх філій „Просвіти” за час нашого там перебування було б неможливо. Неможливо було б також описати всі на-

ші зустрічі, відвідини, виступи, тому роблю загальне зведення. Разом з представницею ГУ ОЖ ЛВУ М. Колодій, ред. Ю. Середяком, О. Галатом, В. Вітошинським, М. Рогушем, І. Жибакком, М. Шафовалом і п-і О. Шафовал ми відвідали 7 філій „Просвіти” у Вільде, Лявожалъ, Вілля Аделіна, Бериссо, Сан Мартіно, Плято, Централю в Буенос-Айресі. Хоч це були звичайні будні, кожного вечора збиралося поважне число учасників наших зустрічей — старших і молодших чоловіків, жінок і навіть дітей. Число учасників вагалось від 60 до 120. Темою мові і пані М. Колодій доповідей — „Українці в Канаді, українська еміграція і визвольна справа” та „Жіночий рух і праця жінок у Канаді”. По наших доповідях, що їх присутні вислухували завжди з великою увагою, були запитання, виміна думок, дискусія. Під кінець у всіх філіях пані приготувляли перекуску з кавою, чаєм, солодким і вином. Часто наші сходи протягалися далеко за північ.

Вправді кажуть, „що край, то обичай”, однак треба ствердити, що наші брати і сестри в усіх трьох країнах гарні й щирі українські люди. І старші і молодші розмовляють українською мовою. Всі філії „Просвіти”, СУМ, ОЖ „Просвіти”, кредитівки є в системі ОУВФ та становлять найчисельніші і найбільш активні осередки нашого життя. Майже кожна філія має танцювальні гуртки, менші чи більші хорові ансамблі, різні школи, курси українознавства, театральні гуртки, бібліотеки, клуби.

Централа „Просвіти” видає тижневик „Українське Слово” і інші видання. На тлі цього середовища розвивалося на протязі довгих років Видавництво Юліяна Середяка, яке випустило понад 200 цінних книжкових видань, побіч гумористичного журналу „Мітла”, чим внесло великий вклад у розбудову української культури не тільки в Аргентині, але також у цілій українській діаспорі. Найбільшою проблемою у розвитку наших організацій — це брак провідного активу, який з причини виїзду до інших країн окремих активних одиниць постійно зменшувався. Відчувається брак учителів, диригентів, суспільно-громадських діячів. Хоч подібна ситуація є і на церковному полі в усіх трьох країнах, в найбільшій потребі є таки Парагвай. Туди мусимо спрямувати нашу моральну і матеріальну допомогу. Варте уваги — що всі вони боліють справами народу, з якого вийшли. Найновішою боротьбою і визвольними змаганнями українського народу, геройськими чинами ОУН-УПА як старших, так і молодших, живуть і діють.

У владика Андрія Сапеляка

З владикою Андрією ми зналися раніше. Перебуваючи в Буенос-Айресі, я разом з головою Централі „Просвіти” п. О. Галатом склав йому куртуазійну візиту у його палаті, яка тривала дві години. Владика подав дуже цікаві інформації про розбудову своєї релігійної епархії, про успіхи, недоліки та труднощі. Вже 15 років Владика розбудовує свою епархію. Побудова гарної катедри, приміщення для семінарії, організація і розвиток окремих парафій, школи ОС Василянوك, церковних організацій — все це тільки окремі частини великої праці. Якщо організація українського церковного життя в Аргентині значно спізнилась в порівнянні з Америкою, Канадою, а навіть Бразилією, то головна причина — каже Владика — в бракові священиків-місіонерів. Живно велике, але робітників мало! Стосовно цілості нашої Помісної Української Католицької Церкви Владика висловився оптимістично, стверджуючи, що в остан-

ньому часі всі наші владика зрозуміли, що підтримка для нашого Верховного Архiepіскопа і Кардинала Йосифа є конечною справою нашої Церкви, і він вірить, що все є „на добрий дорозі”. Владика думає, що були деякі погянення, які не сприяли створенню нашого патріярхату, яке він підтримує, хоч може мати інший погляд. Владика вірить, що Святіший Отець, на вимогу всіх владик ПУКЦеркви, таки доручить комусь зайнятися цією важливою справою.

Оглянувши катедру та інші нові забудовання, Владика подарував нам на пам'ятку видану ним брошуру п. н. „Українська Католицька Церква в Аргентині” (Історичний нарис у 75-річчя українського поселення) з власноручним автографом. Прощаючись з Владикою, я подякував йому за гостину, обіцяючи передати його поздоровлення для торонтців, про яких Владика дуже мило згадував. Опісля ми мали нагоду зустрічатись ще під час посвячення пам'ятника С. Петлюрі та на Конгресі Української Центральної Репрезентації Аргентини.

Поклін Шевченкові в Буенос-Айресі

Як уже було згадано, кілька років тому українська громада в Аргентині спорудила пам'ятник Т. Шевченкові в чудовому центральному парку Буенос-Айресу. Разом з представниками ОУВФ і гуртом сумівців ми від імени СУВФ склали вінок у стіп пам'ятника Т. Шевченкові. По короткому слові присутні відспівали „Як умру”. Гордо мали прапори, а численні прохожі з пильною увагою дивились на нас і пам'ятник, вичитуючи напис, хто був той, що його так вшановують.

Пам'ятник Т. Шевченкові — це гордість аргентинських українців. Щороку в березні вони прибувають сюди, щоб зложити йому квіти і доземний поклін.

Відкриття і посвячення пам'ятника С. Петлюрі

В суботу 27 листопада випав зливний дощ, який за кілька хвилин заповнив усі дороги, а буря зірвала електричні проводи в той час, коли ми у Централі „Просвіти” мали загальну зустріч з членами ОУВФ, якою проводив Микола Шафовал. Не заповідалася добра погода і на неділю. Але ранне сонечко збудило чисельних учасників, які спішили на оселю „Веселка”, щоб взяти участь у другому великому святі: відкритті і посвяченні погруддя-пам'ятника С. Петлюрі у 50-річчя його смерті. Понад тисячу осіб прийшли, щоб ушанувати пам'ять того, хто життя своє віддав за Україну. Владика Андрій Сапеляк з о. Т. Винником і о. С. Сергійчуком — православним священиком — відслужив архієрейську Службу Божу і виголосив патріотичну проповідь.

Голова Централі „Просвіти” п. О. Галатьо звернувся до присутніх з коротким, але змістовним словом та разом з представниками СКВФ з Канади відкрив пам'ятник, посвячення якого довершив владика Андрій у сослуженні згаданих отців. На „Площі Героїв” промовляли: ін? М. Сліпенко — УНР, В. Дідюк виголосив привіт від СУВФ і ОУВФ в Америці і Канаді, а п. В. Косюк від Української Центральної Репрезентації Аргентини. Опісля відбулася дефіляда українських комбатантів, молоді СУМ і Пласту, Рідної Школи та жіночих організацій. Під час обіду секретар Комітету п. І. Жибак відчитав привіти, які одержано з-поза Аргентини.

Письмові привіти від патріарха ПУКЦ Йосифа, голови ОУН Я. Стецька, Президії СУВФ за підписом д-ра Р. Малащука і інж. В. Безхлібника, митрополита Максима з Канади, митрополита Мстислава з ЗСА та інших присутні прийняли довготривалими оплесками.

Особисті привіти склали: І. Бойко — від Виконного Органу УНР, п-і Котульська від жінок Т-ва „Відродження”, п-і Марія Колодій від ОЖ ЛВУ в Канаді, п-і Мушинська від Червоного Хреста з Детройту, О. Кокіль від Т-ва кол. вояків УПА і ЛВУ в Едмонтоні, який зложив також фінансову пожертву від тих організацій на пам'ятники Т. Шевченкові і С. Петлюрі. На цьому обіді прийшлося ще раз промовляти і мені від усіх ОУВФ в Америці і Канаді.

Словом голови Централі „Просвіти” і Ділового комітету побудови пам'ятника С. Петлюрі п. О. Галатя закінчено ці величаві святкування. Чудова оселя „Веселка” прикрасилась ще одним пам'ятником на „Площі Героїв”. Відвідувачі, зокрема молодь, матимуть нагоду краще пізнавати творців і героїв з історії нашого народу.

В канадській амбасаді

Кажуть, гріхом було б бути в Римі і не бачити папи римського. Так само і ми, будучи в Буенос-Айресі не могли не відвідати канадської амбасади. Тому одного дня, разом з ред. Ю. Середяком, вибираємося туди. Зголошуємося в інформаційному бюро, де на питання, у якій справі, відповідаю, що, як канадський громадянин, відвідуючи Аргентину, хочу побачити і свою амбасаду. Записують моє прізвище, і ми виїжджаємо на 18-ий поверх змарочосу, де приміщується амбасада.

Тут із загратованих дверей показується постать дверника, відбувається перевірка пашіпорту і я всередині амбасади. Знайомлюсь з секретарем Ф. Богатто, який обводить мене по різних приміщеннях та інформує про відділи амбасади, знайомить з працівниками, які випитують мене дещо про Канаду. З вікон амбасади чудовий вид на Атлантийський океан. Секретар амбасади, коли довідався з якою метою я сюди приїхав, усміхаючись, сказав: „Так, я добре знаю українців, знаю про посвячення пам'ятника Т. Шевченкові в Парагваї”. Я ще додатково поінформував його про Шевченка. При цій нагоді ми обмінялися ще думками і про можливості еміграції аргентинців-українців до Канади. Вписавшись у книгу відвідувачів, я подякував за гостину і знову опинився на рухливій вулиці Буенос-Айресу.

Зближався час „фієсти”, тобто обіднього відпочинку, який тривав від 2-ої до 4-ої год. по пол., і ми з ред. Ю. Середяком пішли на зустріч з п. М. Самоверським до його підприємства.

Поклін прахові Григора Мацейка

Споруджена ОУВФ гробниця, в якій зложено тлінні останки одного з визначних бойовиків ОУН, Г. Мацейка, належить до унікатів. На дверях мармурової гробниці — відзнака ОУН у червоно-чорних кольорах та позолочений кований тризуб. Напис „Здобудеш українську державу, або згинеш у боротьбі за неї” та ім'я Мацейка, його життєві дані і знімка закарбовані на фронтонній стіні катафальку, перед яким стоять свіжі квіти і національні та організаційні прапориці. Між відвідувачами тут за-

писані імена Я. Стецька, п-і С. Стецько, д-ра Р. Малащука, інж. В. Безхлібника, д-ра Стебельського, В. Макара, Я. Деремєнди і ін.

Коротка промова і салют пошани геросві, зложено букет квітів від СУВФ. Велика група канадських „прочан” з друзями із Буенос-Айресу поклонилися тому, хто не жалів свого труду й життя в боротьбі за волю України.

Цвинтарі в Аргентині мабуть найкраще впорядковані з усіх цвинтарів у світі. На окремих гробах чудові пам'ятники, а до того ще й поверхові гробниці. Кожна могила, кожна гробниця замаєна квітами. Культ померлих в Аргентині дуже великий.

Користаючись з нагоди, ми відвідали родину п-ва Марковичів, успішного підприємця, активних в суспільно-громадському житті наших людей. Їхні діти, син і доня — активні сумівці. П-і Маркович гостила нас з ред. Ю. Середяком „по-королівськи”, найбільше таки смакували вареники зі сметаною.

Конгрес УЦР в Аргентині

Безперечно, не можна було відмовитися від запрошення до участі в Конгресі Української Центральної Репрезентації в Аргентині, який відбувався в приміщеннях Дому Централі „Просвіти” в Буенос-Айресі. Конгрес був помітний тим, що десь у половині нарад — у зв'язку з бурєю і зливним дощем — десь перервано електричну лінію, і стало темно. Свічки, при яких продовжувались наради, робили своє враження. Коло ста осіб, що заступали різні складові організації, брали участь у Конгресі, яким проводив м-р Хлопецький. До почесної президії запрошено пані М. Колодій і мене з Канади.

Уступаючий голова УЦР п. В. Косюк зробив звіт з проведеної роботи, над яким відбулася коротка дискусія. Були довші зупинки над статутом, резолюціями і т. п.

Список нового складу керівних органів УЦР подав голова Номінаційної комісії п. О. Галатю, якого присутні прийняли одностайно. УЦР очолив п. В. Котульський.

Перебіг Конгресу ще раз яскраво підтвердив, що, не зважаючи на добру волю і великий патріотизм, бракує тут людей провідного масштабу. Однак хочемо вірити, що таких людей громада знайде. Вони напевно прийдуть з нового покоління, яке досить активно включається у суспільно-громадську і політичну роботу.

До Мар дель Плята

Гаряче сонце та кождоденні поїздки, зустрічі, відвідани вже надто „давались нам узнаки”, тому ред. Ю. Середяк і голова Централі „Просвіти” О. Галатю почали на мене „натискати”, що треба ще поїхати і подивитися, як живуть в Аргентині багаті люди, оглянути аргентинську Рів'єру в Мар дель Плята.

Піддавшись спокусі, вибираємось втричку автотуром п. Галатю на „відпочинок” до Мар дель Плята, прибіл. 500 км. від Буенос-Айресу.

Рівнина нагадує наші українські степи. Не дивно, що на цьому просторі накручували фільм „Тарас Бульба”. Ці простори сповнені екзотичною мальовничістю та ледве помітним, але живучим духом „гавчо” — аргентинських автохтонів, якоюсь мірою схожих на наших запорожців. Нащадки приїждять до міста на конях з неоглядних прерій. Широчезні

штани, капелюхи з задертими вгору крисами, біля сідла обов'язкове „лясо”, а на поясі холодна зброя. Вони здебільша працюють доглядачами худоби, якої в Аргентині сила-силенна.

Кажуть, що в Аргентині на кожну особу припадає дві корови, не враховуючи худоб'ячої дрібноти. Аргентина — країна м'яса. Власники худоби самі не знають їй рахунку. Вона живе, випасається і плодиться в пампї, де не буває зими. А як треба продати гурт тварин, доглядачі-гавчо дістають наказ: наловити й пригнати до різні стільки то одиниць худоби.

Людність у масі своїй живе безжурно. Все йде повільно, роботу відкладають на „маняна”, тобто завтра, хоч і про це „завтра” ніхто не думає, бо завтрашній день себе нагодує...

Тут зранку до пізньої ночі вулиці повні людей, ресторани й кафе-терії відкриті аж до сходу сонця. Жителі, встаючи ранком, п'ють „мату”, вполудне заходяться біля „асадос”, відтак приходять „фієста”. Аргентинська біднота мешкає в халабудах, зроблених із старої бляхи, фанери і всілякого дрантя, але це не перешкоджає їй бути веселою, привітною і... джентльменською. Коли звернетеся до аргентинця з проханням вказати якусь вулицю, то він не тільки вкаже, а й проведе туди.

На вулицях Буенос-Айресу працюють жіночі відділи поліції, добірні, гарні дівчата в гарних уніформах, виключно для чужинців і туристів. Кожна має на мундирі прапорчик і напис мовою, якою з нею можна порозумітися, окрім — очевидно — еспанської. На вулицях не видно, щоб жінки курили, або щоб молоді люди ходили в подертих „джінсах”, з довгим і брудним волоссям. Все, хоч і скромне, має свій стиль і смак.

У Мар дель Плята ми примістилися в одному з готелів і зразу пішли оглядати чудове місто над узбережжям Атлантийського океану, зі знаменитими пляжами, готелями, касинами і всім іншим, чого тільки душа забажає.

Часу в нас дуже мало, тому використовуємо кожну хвилину. Шумлять хвилі океану, пече нагрітий пісок. Мені за кілька днів прийдеться ходити по снігу і морозі.

Скоро минає два дні, і ми мусимо повертатися до Буенос-Айресу. Мені за два дні треба вже збиратися в дорогу. Шкода залишити Аргентину. До неї зродились у мене гарні й милі почування. Пригадалось, що Аргентина була однією з перших держав, які визнали Українську Народну Республіку у 1918 р. Вона тепер відноситься з повним зрозумінням до всіх справ українського народу, це антикомуністична держава. У багатьох містах вивішують національний прапор України в дні 22 січня. Правда, були різні заходи комуністів, а у місті Плято вони пробували 22 січня вивісити прапор УССР, але їм це не вдалося.

Наш зв'язок з Аргентиною

Повернувшись до Буенос-Айресу, відвідую ще окремих друзів.

Наш зв'язок з країнами Південної Америки вже давній. Тут з різних нагод кількаразово побували: голова Проводу ОУН і АБН Я. Стецько, п-і мгр С. Стецько, д-р Р. Малащук — голова СУВФ, інжф. В. Безхлібник — голова ГУ ЛВУ, д-р Б. Стебельський, п-во Солонийки, ред. В. Маркар, ред. П. Башук, Я. Деремєнда з Англії, мгр О. Коваль з Бельгії, мгр Уляна Целевич-Стецьок та інші друзі із ЗСА. До нас звідти приїжджали: ред. Ю. Середяк, Микола і Зенон Шафовали, В. Косюк, О. Галатьо і

інші. В Аргентині жили й працювали теперішні жителі Канади: п-во Романишини, Шафранюки та інші.

Безпосередній зв'язок з окремими особами, організаціями, а зокрема з Рідними Школами в Аргентині, Парагваї і Бразилії вдержує п-і М. Малащук — директорка Рідної Школи ім. Т. Шевченка в Етобіко, яка досі вислала понад 500 шкільних підручників і книжок. Поважне число своїх шкільних підручників подарував для висилки автор — інсп. І. Боднарчук, багато книжок вислала п-во Чорнії, власники „Вест Арка”. Окрему увагу цим справам присвячують ГУ ЛВУ і ОЖ ЛВУ. Вони також шукають спонзорів на висилку книжок, як також і нашої преси летунською поштою для окремих організацій, установ, товариств і осіб. Де б ми не жили, творимо одну нерозривну українську цілість — одну спільноту, пов'язану з Україною. Тому наші зустрічі, виміна думок і досвіду, моральна і матеріальна допомога — конечні і необхідні для успіху нашої праці і перемоги наших ідей.

До побачення

Шкода, що час пробіг так скоро. Однак кому в дорогу, тому й час! Залишаємо наших братів і сестер з переконанням, що дійсно це був добре використаний час нашої спільної, активної напруженої праці, скріпленої нашого зв'язку. Поки знову зустрінемось, кажемо до побачення!

5 грудня 1976 р., день від'їзду. Наш провідник групи, п. Р. Грицина, виїхав скоріше, а нам залишив „наказ”, щоб у неділю о год. 9 веч. ми всі були на летовищі Буенос-Айресу. Вправді наш літак відлітає до Торонто о год. 11 веч., але треба бути приготованим на всякі несподіванки.

Того дня ще ціле пополудне ми провели на „Веселці”, з якої до летовища заледве кільканадцять хвилин їзди. День гарячий, тому не можна було опертись спокусі, щоб не покупатися у басейні. Оселя заповнена людьми, зокрема багато молоді. Тут всі наші знайомі, з якими ще їмо „асадо”, опісля всі вони відпровождають нас на летовище.

Стоїмо в довгій черзі, а формальності із входом до літака йдуть дуже повільно. Урядовець, зваживши мій багаж, зажадав \$80 доплати, мовляв, важить більше, як дозволено. На мою заввагу, щоб ще раз перевірів, він довго вовтузився, поки це зробив, вимагаючи вже тільки \$35 доплати. Я і з цим не годився і, врешті по довгих розмовах, оглядинах якихось записок і нарадах з іншими урядовцями, цей молодий чоловік сказав мені, що все в порядку. Я „вимучений” поспішно поспішаю до літака. Ще коротке прощання з друзями і ми займаємо місця у літаку, який через Маямі везе нас до Нью Йорку. Звідти вже літаком „Ейр Канада” до Торонто.

Наша подорож була добра. Розсівшись по своїх місцях, ділимося враженнями і спостереженнями. Наш фотограф п. Б. Гумин хвалився нам, скільки то він поробив різних знімок. Інші розказували про подарунки, закуплені для рідних і знайомих. По короткій зупинці в Маямі, а опісля в Нью Йорку, вже літаком „Ейр Канада” ми приземлюємося о год. 1 по пол., 6. 12. на торонтському летовищі. Тут зустрічає нас холодний вітер з морозом і снігом.. Ми вдома.

(English summary p. 168)

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО В СПРАВІ „СВОБОДИ”

Написав К. Крупський

Видані в роках 1973-75 „Науковою Думкою” в Києві твори Михайла Коцюбинського в сімох томах включають листування цього великого мистця писаного слова, яке він вів з ріднею та цілим рядом визначних українців, а також з декількома визначними людьми інших народів. Листи Коцюбинського вміщені в томах 5-му, 6-му і 7-му, які разом начисляють понад 1,150 сторінок, включно з примітками, покажчиками та ін.

Листи Коцюбинського незвичайно цікаві і з них можна довідатись дуже багато як про особисте і родинне життя письменника, так і про його духову велич, а також про те, що в'язало його з іншими визначними українцями з усіх українських земель під різними займанщинами.

Серед листів, надрукованих у 5-му томі за роки 1886-1904, знаходимо кілька листів, у яких Коцюбинський писав в справі десятилітнього ювілею українського щоденника в Америці — „Свободи”.

В листі з датою 14-го жовтня 1903 р. до Панаса Мирного Коцюбинський писав: „Вельмишановний Панасе Яковичу! Д(обро)дій В. Гнатюк звернувся до мене в справі, з якою хотів і до Вас обернутися, та не знає Вашої адреси і через те прохає мене виручити його. Найкраще перепишу частину його листа: „Американські русини обходять з кінцем цього року 10-літній ювілей заснування своєї газети „Свобода”. З тої нагоди хотять вони видати ювілейне число, значно побільшене, в яким бажають подати статті, поезії, золоті гадки і т. ін. різних наших людей (не лиш письменників) з їх портретами і автографами. Вони бажають, щоб у їх святі взяли участь і галичани, і буковинці, і українці для задокументування національної єдності та для більшої моральної піддержки заморських наших переселенців”.

„Отже, Д. Гнатюк прохає Вас дуже дати щось невеличке для того числа „Свободи” разом з фотографією і автографом.

„Коли Ви хочете вволити його волю, то, будьте ласкаві, пришліть на мою адресу все те до 1.XI н. ст., так щоб 19 с(ього) місяця я міг вже одіслати йому. На мою думку, годило б ся допомогти американців”.

Кілька чергових параграфів цього листа вже не відносяться до ювілею „Свободи”.

З кількох чергових листів — усіх до відомого етнографа Володимира Гнатюка у Львові, наведемо ті місця, що відносяться до десятилітнього ювілею „Свободи”.

В листі датованому 18-го жовтня 1903 р. Коцюбинський писав: „Вельмишановний Добродію! Лист Ваш не застав мене в Чернігові. Я оце недавно лиш повернувся з подорожі, бо з Полтави подався був на Миколаїв, Херсон, Одесу і Київ. Тому я так довго і не відповідав Вам. Дуже Вам дякую за запитання взяти уділ в ювілейному числі „Свободи”. На вказаний термін постараюся вислати, що зможу”.

В листі з датою 31 жовтня 1903 р. Коцюбинський писав: „Дорогий Добродію! Сповняю свою обіцянку і посилаю Вам для ювілейного числа „Свободи” свої „Хмари” і фотографію з автографом. Не знаю тільки, чи до вподоби буде ся моя дрібничка. Коли вона буде друкуватися, я хотів би, щоб її склали фонетикою. Посилаю також вірш Мирного, що прислав мені. Він може бути й автографом. Фотографії Мирний не хоче давати. Коваленко послав Вам, певно, вже давно, що мав, бо я йому переказав Ваше прохання зараз же, як дістав од Вас листа”.

Короткий лист з датою 12 листопада 1903 р. в цілості відноситься до справи 10-літнього ювілею „Свободи”: „Ще 1 н(ового) ст(ялю) с(ього) м(ісяця) послав я Вам, Високоповажаний Добродію, в листі свою дрібничку і вірш П. Мирного для американців і прохав Вас звістити мене відкритою, чи дістали послане. Досі не маю відповіді і турбуюся, думаючи, що лист мій не дійшов до Вас, хоч був рекомендований. Будьте ж ласкаві, звістіть мене, чи дістали того листа і чи встиг я на термін”.

Після щойно наведеного лист кінчається запитом про здоров'я та поздоровленням.

Під кінець листа з датою 17 травня 1904 р. Коцюбинський писав: „А що чувати про ювілейний збірник „Свободи”? Я принаймні нічого не чув з того часу, як послав через Вас матеріал для друку”.

Остання згадка в справі 10-літнього ювілею „Свободи” є на початку листа до Гнатюка з датою 6 жовтня 1904 р.:

„Високоповажаний Добродію! На сей раз мені повезло: і листа Вашого, і число „Свободи” дістав. Велике ж Вам спасибі за „Свободу”. Я вже думав, що не побачу її”.

З наведених дат бачимо, що це листування Коцюбинського пов'язане з 10-літнім ювілеєм „Свободи” тривало майже цілий рік.

Аналізуючи наведене, ми могли б думати про велике почуття точності і обов'язковості та про патріотизм Коцюбинського, але ми торкнемось ще іншого аспекту цієї справи. В 1973 р. „Свобода” відзначала більш імпонуючий ювілей: своє успішне 80-ліття, яке позначилось великим зростом „Свободи” як газети — щоденника українських емігрантів в Америці. 80 років цей часопис служив як найбільш успішний засіб для збереження культури українського народу.

На жаль, тоді, в 1973 р. ми не бачили на сторінках „Свободи” якогось признання ні від одного діяча культури в Україні. Що я хочу цим висловити? Тільки хочу потвердити вже не раз висловлену гадку про те, що теперішнє поневолення України не є меншим чи легшим від царського. Невже тепер в Україні нема діячів української культури, які не менше від Коцюбинського глибоко в душі радіють і тому охоче сприяли б кожному культурному осягові української еміграції? Зовсім ясно, що вони є, але не сміють висловити найменшого вдоволення з осягів української еміграції, бо це було б проти волі Москви.

Хоч Коцюбинський у багатьох своїх листах нарікав на строгу царську цензуру, він ще міг написати щось для своїх кровних братів в Америці, хоч також змушений був уживати деяких хитрощів, називаючи

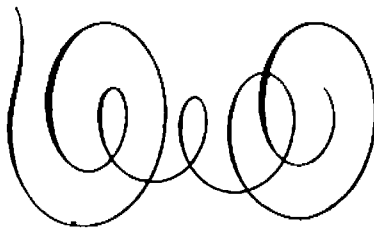
своїх братів „американцями” або „русинами”. Ця остання назва, хоч і наша історична, особливо діяла заспокоююче на царську „охрану”.

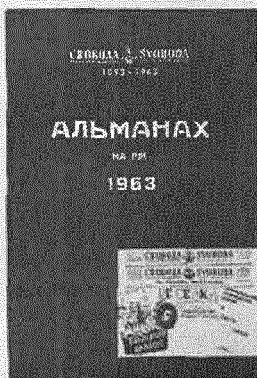
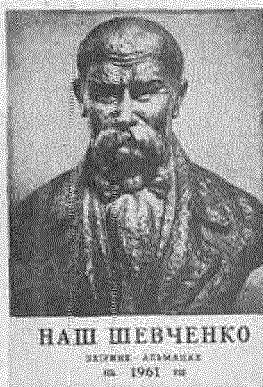
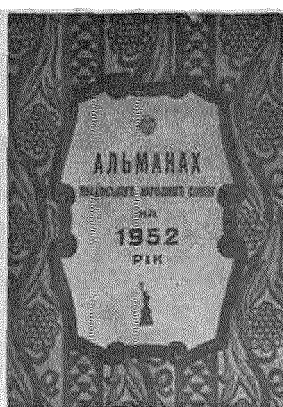
Теперішнє поневолення України в своїй перфідності далеко перевищує царське поневолення. Маючи „суверенну республіку” з її „найбільш демократичною у світі конституцією”, ні один український письменник в Україні не може зробити того, що зробив Михайло Коцюбинський для „Свободи” з нагоди її 10-літнього ювілею.

Як у творах Коцюбинського, так і в творах інших тогочасних українських письменників подібне висловлені думки, за які в советській Україні роблять кожного автора такої думки „буржуазним націоналістом” та саджають до „психушки”. Теперішня Москва опрацювала найгострішу контролю. Вона контролює поневолені народи з допомогою запродавців тих же народів до такої міри, що навіть найменший натяк невдоволення письменника не сміє дістатись в його працю.

Коцюбинський і тогочасники могли ще висловити пряму думку для захисту української мови і культури, а нинішній український мовознавець в Україні, коли хоче написати щось про українську мову, то наперед мусить тричі вклонитися Горькому, Ленінові та іншим, які з українською мовою не мали нічогосінько спільного, і щойно після такого ритуалу він може написати щось про українську мову.

Царський уряд забороняв українську мову. Нині в Україні „добровільно” перестають говорити по-українському. Ось із таких то причин українські емігранти, які були кровними братами для Коцюбинського, для нинішніх письменників в Україні мусіли стати „ворогами” з дочіпкою прерізних образливих назв „Мейд ін Москав”.

Деякі з альманахів-календарів УНС і „Свободи”

КНИЖКОВІ ВИДАННЯ І КАЛЕНДАРІ „СВОБОДИ“ Й УНСОЮЗУ

Написав О. Бережницький

Зближається 85-річчя „Свободи“ й Українського Народного Союзу. З цієї нагоди годиться згадати дещо про їхні книжкові видання, які мали в житті наших поселенців важливе значення.

На цю тему маємо дві праці ред. Богдана Кравцева, а саме „Календарі й альманахи Українського Народного Союзу і „Свободи“ — бібліографічний огляд”, стр. 120-140, „Українська заморська твердиня — Ювілейний Альманах у 75-річчя УНС 1894-1969, в-во „Свобода“, Джерзі Ситі - Нью Йорк і в тому самому виданні на стр. 141-144 стаття д-ра Вол. Душника англ. мовою „Роля публікацій УНС в українсько-американському житті”.

Книжкові видання „Свободи“ й УНСоюзу — бібліографічний огляд уклав Богдан Кравців, ст. 139-158, Альманах Українського Народного Союзу 1973, В-во „Свобода”. Коли ми тепер відзначаємо 100-річчя поселення українців в ЗСА, а рівночасно з тим опрацьовуємо історію українців в ЗСА, мусимо ствердити, що досі багато ділянок нашого минулого не було вичерпно опрацьованих чи зібраних показчиків до тих матеріалів, які тут появилися.

Однією із тих ділянок є видання УНС на протязі його історії. Не маємо показчика до річників „Свободи”, яка, без сумніву, містить у собі найбагатший архів для писання історії так цілості, як і поодиноких наших скупчень. В архіві „Свободи“-УНС не збереглися навіть її власні видання. Слід згадати книжку „Розмова русина з поляком”, яка появилася з друкарні „Свобода” в Шамокіні 1896 року, але якої нема в архіві „Свободи”.

Згадую тому, щоб поробити всі заходи в розшуках тих бракуючих видань, а також щоб „Свобода“-УНС міг приготувати всі свої видання для використання у підготові матеріалів до „Історії українських поселень в ЗСА”. Підготовляючи виставку видань „Свободи“-УНСоюзу з нагоди 80-річних святкувань в Боффало 1974 р., мені вдалося зібрати деякі видання, яких не бачив ред. Богдан Кравців і яких нема в архіві „Свободи”. Тому дозволю собі подати про це короткий перегляд, а опісля приступлю до описання тих видань і календарів, які не були згадані ред. Б. Кравцевим.

Виставка, яка складалася з рідкісних матеріалів про українських поселенців з терену Боффало і околиць, найстарші записки місцевих Від-

ділів, як також зібрані видання „Свободи”-УНСоюзу, починаючи від 1901 р., викликали загальне зацікавлення прихвних. З цінніших речей варто згадати видання з початків ХХ ст., видання „Просвіти” з 1914-1916 рр. та інші. Була майже повна збірка „Календарів УНС”, в тому числі з 1902, 1904, 1907 рр., які не збереглися в архіві, та з 1912 року видання латинськими черенками, про яке навіть нема згадки, що воно появилось.

Використовуючи зібраний матеріал, подаю бібліографічний перегляд тих видань і календарів, про які досі ще не було згадки.

М. Лозинський. Тарас Шевченко. Його жите і значіне, в-во часописи „Свобода”, число 17, стор. 59, Оліфант, Па, з друкарні „Свобода” 1901 р.

Павло Берт. Про звірята. З англ. переклав Ст. Макар. Стор. 92 з 208 ілюстраціями. В-во „Свобода”, Скрентон, Па., 1904.

Руський штукар. 212 гарних штук до забави. Книжка до забави вученя ся дуже гарних та задивлюючих штук... 155 стор., ціна 50 центів. Накладом і друком „Свободи”, Джерзі Ситі, Н. Дж., 1913.

Із видань Т-ва „Просвіта” в Америці, ч. 2, лютий 1914. Зміст: Що то є книжка? Початки козаччини (з 5 образками, написав Ів. Крип’якевич); Козачий кістяк (вірш Василя Мови); Кіндрат Бубненко-Швидкий (Олекса Стороженко); Дні нашої слави і недолі. Стор. 60, ч. 4 цвітень 1914. Зміст: Свято весни; Ворог між нами (про галицьких москвофілів), написав Дмитрович; Христос Воскрес, вірш Б. Лепкого; До часу збанок воду носить, переклад з англ. А. Ц.; Тополя Т. Шевченка; Мати, перекл., оповід.; На Великдень, вірш; Старинний звичай (з палестинських великодніх споминів Ю. Мухи), переповів А. Ц.; Дні нашої слави і недолі, стр. 63, ч. 5 май 1914. Зміст: Вода в природі (після розвідки Е. Янковського, обробив Осип Янів; В. Винниченко (згадка про автора О. Г.); Узміркований та щирий (лист чоловіка до жінки); Заграй, вірш Сидора Воробкевича; Останки „Фортуни” А. Тейнерта, переклав А. Ц-ий; Дні нашої слави і недолі, стр. 63, ч. 8 серпень 1914. Зміст: Богдан Хмельницький в Галичині (2 ілюстрації), написав Ів. Крип’якевич; Пісьмо, Фляшка горівки Герберта Куфмана, перекл. з англ. В. С-тун; Не в добрий час О. Стороженка; Дні нашої слави і недолі, стр. 64, ч. 12 грудень 1914. Зміст: Американські трости; Ковбок (казка), Олекса Ремез — оповідання з Гуцульщини; Емігранти — вірш П. Карманського; Дні нашої слави і недолі. Стор. 64.

Ч. 1-2 січень-лютий 1915. Зміст: Орлеанська дівчина, історичне опов. про франц. героїню Іванну д’Арк і інші; З Новим Роком Івана Франка; Господар і віл, вірш В. Самійленка; Недуга над недугами З. А. Серфпутовського, з білоруської мови переклав Мих. Лотоцький; Чувство вдоволення, Петро Розеггер, з нім. переклав Н. Захар; На тім світі, вірш М. Кузьменка. Стор. 63.

Ч. 9 надоліст-грудень 1915. Зміст: Гаси огонь, поки не розгорівся Лева Толстая; Одно слово, Леся Українка (віршоване оповідання мешканця з півночі); Підчас слідства; Виборний Макогоненко. Пороги, вірш М. Чернявського; Філімон і Бавкида (переказ старинного світу), д-р Іван Дем’ячук. Невдоволення є товчком до поступу, Г. Кауфман, переклад з англ. В. С-туна; П’яниця, С. Осташевський, вірш; Молоко, Андрій Курилас (подано таке пояснення: „Се останна праця Андрія Куриласа, одного з молодих українських економістів у Галичині. Поляг він в бою під Львовом восени 1914 р.); Найважливі гігієнічні правила; Швець в раю. Стор. 64.

Ч. 5 вересень-жовтень 1916. Зміст: Як люди живуть в Норвегії С. Русова; Приятелі, опов. П. Розегера; Смерть (мазурська легенда), записала З. Моравська, стор. 63:

Нам треба пригадати рішення Головної Конвенції Українського Народного Союзу, яка відбулася 7-14 вересня 1914 в Бюффало, а яка між іншими важливими ухвалами перевела реорганізацію „Просвіти”. Кожний член вже з титулу свого членства в Союзі стає членом „Просвіти”, а за місячну вкладку 3 центів дістає видання „Просвіти” (місячні книжочки). Дотепер платили на ту ціль члени Союзу місячну вкладку, але за видання „Просвіти” мусяли ще платити окремо. Треба надіятись, що в цей спосіб розбудить ся більше заінтересоване до науки і просвіти серед загалу наших членів (Календар УНС 1915 рік стр. 34). Як пише про це ред. Б. Кравців, видання „Просвіти” в рр.1914-1918 в ЗСА перевищували кількістю своїх видань видавничу діяльність матірної „Просвіти” у Львові.

Не згадано таких окремих видань, як: Вихованець. Л. Янчук, нар. комедія в 3 діях з співами і танцями, стр. 80; Картини з військового життя, Ж. Бичинський, Жовнір; Іван Франко, Оферма, стор. 29. 1915 р.

Календарі й Альманахи УНСоюзу і „Свободи”

Перший Руско-Американскій Календарь 1897, як подає ред. Богдан Кравців, є першим в числі календарів-альманахів. З бракуючих календарів у бібліографічному огляді ред. Б. Кравцева, про які він згадує, є у мене з рр. 1902, 1904 і 1907. Маю також друге видання календаря з 1912 р. латинськими черенками, про появу якого нема зовсім згадки. Нижче подаю їх опис:

1902

Календарь для американскихъ русиновъ на рокъ 1902

Накладом Руского Народного Союзу. Олифантъ, Па. Зъ Друкарнѣ „Свободи”. Бракує обгортки і перших сторінок. Зміст: Список Відділів, прізвище і адреса секретаря; подані Відділи від числа 40 до 57; Оголошення: Рускій Народный Домъ Еміграційний въ Америцѣ; Яки жєни — таки дѣти! Важне! Прєважне! для дѣвчатъ и женъ. Сестричне братство св. Ольги въ Jersey City, N. J., яке мало 6 філій; Товариство ім. Тараса Шевченка в Shamokin, Pa.; Братство Св. Іоана Хрестителя въ Олифантъ, Па.; Братство Св. А.А. Петра и Павла въ Gley Lyon, Pa.; Братство св. Кирила и Методія въ Shamokin, Pa.; Дівоче Братство св. Єлєни въ Алєопіа, Сопп.; Русини! Не забувайте! На фонд шкільної молодєжи в Америцѣ. М.Р.Н.С. (Бр. Св. О. Николая) въ Cleveland, O.; Бр. Св. Іоана Хрестителя въ Scottdale, Pa.; Бр. Трьох Святителѣвъ въ Whitney, Pa.; Бр. Св. Арх. Михаила Eleanor, Pa.; Світлина: делегати ІУ конвенції „Руско-Народного Союзу”, Mayfield, Pa., р. 1897.

Календар історичний I. Літопись всемірна. II. Літопись руска. (Перша дата це заснованя рускої держави 862 р., а остання заснованя політичного товариства „Народна Рада” 1886).

Календар церковный; Поминальний календар славних Русинів (дати після руского числення). Уставъ церковный; Світлина Тараса Шевченка (сидить в кріслі); Часть лѣтературно-наукова. Лишь впередъ. (На споминъ старому рокови). Чальый — вірш; Шевченкова мати (епіграм),

Степан Петрушевич. Тарас Шевченко — його житє і значїне, написав Михайло Лозинський; Слївце від редакції; Вступне слово; Житє Тараса Шевченка; Провїдні думки в Шевченкових творах (5 світлин), 57 стр. Стефанъ Макарь (подано двї світлини). Автор розказу про кооперативний склеп, який збанкрутував, бо свої члени не платили за товар або зовсім не купували в ньому; Подъ землю (З. Па.); Сава Чернецкій — вірш — Борба за волю; Джордж Вашингтонъ ѝ борба за независимість Спол. Державъ; Петро Дорошенко и Иванъ Мазепа, А. П.; Де мы, хто мы, що дѣлати? С. Ч. Далешовскій, Де-що про гѣло чоловѣка (посля И. Верхратского передавъ А. В.); Сон, написав Михайло Лозинський; у поясненї подано, що цей вірш був поміщений в 15 і 16 чч. „Комара“ з 2 вересня 1901 р. у Львові та був в цілості сконфіскований (сатира на конституційні вибори в Галичині). Перегляд Русей заморських за рокъ минувшій: Русь Сполученых Державъ; Борба (про внутрішні незгоди); Партіи; Маємо єпископа! (Заходи Угорського Уряду); Василянщина въ Америцѣ; наши дяки (згадано Жатковича, екс-дяка, угорусина, який редагує Ам. Русскій Вѣстникъ, органъ „Соединенія гр.-кат. братствъ и церковныхъ справъ“ Боруха, дяка, галичанина, який тепер друкує в Нью Йорку брошуру на радикаловъ, соціалїстовъ и анархїстовъ разомъ, а помагають єму цареславний (Lausford, Pa.) и жиды. Туркевичъ, українець псаломщикъ державно-російской церкви в Н. Йорку, редагує нібы малорусиною „Свѣтъ“, який перенявъ від о. Грушки. Прозора, українець и б. псаломщикъ о. Товта, видав третю зъ ряду книжкою поему „Мудрий монах і цар Микола II“. Питанс. Праця стверджує, що людей к. „Свободи“ і РНСоюзу своєю працею, хоча дуже поволи, але йде вперед“. „Свобода“ — це одинокий часопис, що друкується живою рідною мовою і боронить інтереси нашого робочого люду. „Свобода“ тепер добре редагована, знаходить щораз більше читачів і розходитьсь рівнож до Канади, Бразилїї и на Гавайські острови та по інших частинах. Росія заборонила у себе передплачувати „Свободу“. Коло „Свободи“ згуртувалися всі національно-свідомі елементи на еміграції, без різниці віри і походження. Важливою працею були мітинги-збори, як також вечерниці-концерти в честь Т. Шевченка, зокрема в Шамокіні. Один з робітників так говорив на святі Т. Шевченка: „Братя хлопи і робітники! Чи знаєте ви, кому днесь ми віддаємо честь? Хлопови, що ціле своє життя терпів. Ось там маєте його обличчя. Дивіться, справжній хлоп і в шалці такій, як мій кїдо носив. А чим він був? Кріпак, поет, що писав красні пісні і будив наш хлопський нарід до життя. Він вчив хлопа, що і хлоп чоловік, а не живина, що ѝ хлоп має душу і потреби, і за те єго мучили"... Далі є згадка про церковні справи, а саме збори делегатів церковних громад і священників для заснування т-ва для спільної та успішнішої оборони і розвою наших релігійно-церковних справ, яке відбулося 30 травня 1901 р..

Русь канадійська. III. Бразилійська Русь, подав Ярославъ. Згадані статті є важливі для вивчення минулого українців в ЗСА. Всячина; Смішне; Часть інформаційна; I. Якъ выбирають президента въ Сполученыхъ Державахъ; II. Головніши точки конституційного права Спол. Державъ; III. Пашпортови приписы; IV. Американська брама, або Касельгарда и си значїне (перевірка емігрантів); V. Цѣна желѣзницею въ Н. Йорку до головнійшихъ тутешныхъ мѣсть; VI. Порадникъ въ деякихъ справахъ; 1. Скарга о водшкодоване; 2. Паны и слуги, хлѣбодавцы и роботники; 3. Купно и продажъ; 4. Вѣритель и довжикъ; Лихва; 5. Малолітны; 6. Гипотека; 7. Инши правни приписы; VII. Залюдненс

землѣ; УШ. Тепломѣръ; Змѣна прозвиска; X. Ознаки доброго вихованя; Обясненя до образковъ; Руска церковъ въ Northampton, Pa; Руска школа въ Йонкерсѣ, Н. Й.; Руска церковъ св. Арх. Михаила въ Йонкерсѣ, Н. Й.; Церковъ св. І. Хрестителя въ Скрентонѣ, Па. М. М. Ю. Оголошення: Купуйте тілько у тих купців, котрі прихильні руській справі.. Аптика в Шамокін та інші. Найбільший руский компанічний стор в Америці, заложений ще в в році 1889, а тепер побільшений. Всі розумні Русини належать до тої компанії і купують у своїм склепі. Заряджують ним Федько Колодій. До свого гей! Є й інші оголошення, як: Гавриїла Малиняка, Ігнатя, Березіка, Івана Масрика, Семена Митренка (Олифант), Михаїла Гобляка, Ів. Новака, С. Лучковця, Георгія Гука, Івана Гловы — руского почтара, Ю. Копистянського — готельника: „Русини, свого брата-Юлька не минайте. Теодозій Талпашъ рускій реставраторъ і готельничій”. Стор. 209, окремо вступна частина і оголошення, вел. 5 x 7 1/2.

1904

Календаръ для американскихъ Зусиновъ на рокъ 1904. Накладомъ Руского Народного Союза, Скрентон, Па., в друкарнѣ „Свободы”.

В архіві ред. „Свободы” цього календаря нема. Календар, який є у мене, не має обгорки і першої картки. На III стр. читаємо „**Въ єдности сила!** Се кличъ нашої організації”. Далі говориться: „Без єдности ані самопоміч, ані оборона на розвій нашихъ народнихъ справ не є можливий; РНС має ще інші цілы, але доси не годен був їх виконати, бо ще байдужність руська не вмерла”... Далі подані деякі інформації про РНС, Головний Провід та список Відділів з прізвищами секретарів і їхні адреси від числа 1 до 101.

Рускій Народ. Домъ Еміграційный; Русини, не забувайте на фондъ руской молодежи въ Америцѣ; Руски и латиньски Свята въ 1904 роцѣ. Календаръ церковный; Що приносишь (гадки при стрѣчи зъ Новимъ Рокомъ (Сава Чарнецкій — вірш. Баль — написавъ Стефанъ Маркаръ (опис забави). Отверзу уста моя — Павло Тимкевичъ; Внутренна борба (франц. поета Расина) — Павло Тимкевичъ; Памяти о. Ан. Бончевського, найбільше заслуженого патріота-дѣятеля на Американской Руси. Житєпись; Похоронъ бл. п. о. А. Бончевского — Н. Дмитровъ; Лѣкарски порады; Смішне; Зъ Етнографічного Зборника. Поясненя до образковъ; 1. о. Іван Волянський, 2. Школа в Олифант, 3. о. Володимир Нижанковський, 4. Парафіяльний дім в Мт. Кармель, Па., 5. Руська школа в Мт. Кармель, Па., 6. Ів. Мічель, президент уніі майнерів, 7. Руська народна торгівля в Шамокін, Па., 8. Група діяльних членів РНС в Елизабеті, Н. Дж., 9. Збирання вугля, 10. Гуцулка („Дуже нерозумно поступають ті, що слово Гуцул уживають, коли хочуть висловитися про другого. Гуцули такі ж щирі і так само добрі як лемки, бойки чи подоляки”), 11. Гр. Лев Толстой, 12. Ісус Христос 12-тилітний в святині, 13. Ісус перед Пилатом, 14. Ангел Хранитель, 15. Водопад Ніягара, 16. „Не признаємо уніі”. Оголошення: Друкарня „Свободы”. Складайте жертви на Руський Фонд в Америці. (З цього фонду 35% буде призначено на руську бурсу, школу, 25% на Емігр. Дім, 25% на місійний, 10% на інші церковно-народні цілі в Америці, а 15% на те саме в Галичині і Угорщині; Стан укр. поселенців подають на 400 тисяч; Яки жены, таки дѣти; Сестричне Братство св. Ольги в Джерзі Сіти. Братство основане в 1897 р., має 6 філій, 400 членів, а майно виносить 1,700 дол. Ціле Братство належить до Русько-Народного Дому Емігр. в Америці, передплачує

„Свободу”, а при тім належить до місцевих руських парафій. Предсідником є о. Н. Підгорецький, а головний касир Діонізій Голод. Далі оголошення склепів, лікарів і т. п. Зазначених сторінок 63, інших 70. Величина 5 x 7 1/2.

1907

Календар для американських русинів на рік 1907, накладом РНС, з друкарні „Свободи”. Бракує стор. I-УІІІ. На стор. ІХ-ХІХ список Відділів і їх секретарів з адресами всіх 175 Відділів. Календарна частина. Статті в календарі розділені по місяцях. На вступі кілька слів про даний місяць, а опісля поради відносно здоров'я, гігієни тощо, є оповідання, короткі вірші, жарти чи нариси з історії та релігій, які мають властиво інформаційний характер.

Січень На Святий Вечір (2-10), написав Аннин, Про реформу календаря; На тамтїм свѣті; Ріжні релігії; Глухий та хорий; Про землю і племена людські: Притча про зерно гірчиці; Обовязки учеників і учителів (11-14).

Лютий. На людськїм костовици; Перли; І благословив Бог день семий і назвав його свѣтитим; Зимові тони — Сава Чернецький; Чотири роди людей (15-24).

Марець. Гість з Нью Йорку; Рука Божа; Астрономічні відомости; Віра старинних єгиптян; Мєсть — Чалий (25-35).

Цвѣтень. Поміж звірятами; Шевченко і пани; Про що треба дбати; Християнство в бізнесі; Обовязки родителів; Віра Зороастра. Молитва — Матвій Семенюк; Поляк, чех і русин (36-45).

Май. Хорий учитель; Як прийняли до школи букера Вашингтона? Русько-українська мова. (Заклик шанувати і зберігати свою мову); Карти в церкві — написав Петро Шевчик з Ніягари Фолс, Н. Й.; Віра Брагми; Найдорожча перлина — Володимир Самійленко; Гора в роботі (46-53).

Червень. Дві утечі; Дукач за коня; Губки; Десять гріхів Будди; Віра Будди; Як любов облегує тягар; Ми відреклись — з російського; Пєс і тїнь (56-67).

Липень. Іванчик (із життя поселенців) Аннин; Нурці-воляки; Хиба я сторож брата мого? То, що ми хочемо; Як заяць здурив льва; Віра старинних греків; Божий приказ — Володимир Самійленко; Циганів батько (68-83).

Серпень. Найдавніші часи на Україні. (Дещо з історії України: св. Вол. Великий, Ярослав Мудрий, гетьман Богдан Хмельницький); Відомости про наш нарід; Лікарські поради; Обовязки мужа і жінки; Віра нормандців; Вовк і ягня; Ляшка наречена — Чалий; Бідна баба (84-99).

Вересень. Невластиву любов треба лічити патиком; Мир свѣта; Десять заповідей Будди; Віра Конфуція. Шукав; Гонта — Т. Шевченка; Церкви і вязниці.

Жовтень. Козаки, татари та турки; Сотворенє жінки; Найбільші держави на свѣті і їх володїтелі; Всьо є дозволене, але не всьо є пожиточне; Віра Магомета; Мій грїх — з російського.

Падолїст. Побожна — В. Стефаник; Як мрїть ся тепло і зимно; Свиставка; Венямин Франклин; Наверненє ся китаїця; Обовязки пана і слуги; Хотїли ошукати Бога; Віра старинних русинів; Камяна епоха — Осип Маковей; Розумний хлопець.

Грудень: Антїн Михайлович Таньский; На стару нуту — Сперо; Морські потвори; Як Пан Біг сповняє наші молитви; Кинула годинник;

Був би згубив ся; Обовязки приятелів; Правдива віра; Шинок. Брак останніх карток.

1912

Напис „Календар”, а все інше латинськими черенками. Календар на переступний рік 1912. На першій сторінці (не позначений) календар для американських русинів на рік 1912, зладив А. Гела. Наклад Руского Народного Союзу, Джерзі Сіті, Н. Дж., з друкарні „Свободи” — 83 Гренд Ст. 1911. Далі на цілі сторінки світлини: Власний дім РНС, в котрім містяться офіси Головного Уряду Руского Народного Союзу, редакція і друкарня „Свободи”, Головний Виділ (Уряд) РНС на роки 1910-1912, всіх 20 осіб, в тім ред. А. Гела і менажер друкарні К. Кірчов з поданими прізвищами. На 4-тій стор. оголошення про РНС в Америці, що це є одинока наша правдива руська організація, основана 1894 р., числить коло 15 тисяч членів і складається з понад 300 місцевих братств. За останні два роки РНС виплатив посмертних допомог на суму 208 тисяч. Інше: Русини, вступайте до РНС! Рік 1912; Календар; Свята в Злучених Стейтах; Календарна частина; Коротка хронологія нашої історії (перша дата 860 похід русинів на Цареград, остання 1908 р. смерть В. Антоновича). Від стор. 26 присвячено РНС: „Вступайте в члени РНС!” Головний Уряд; До Руского Народного Союзу в Америці належать такі відділи (числа відділів, імена місцевостей і братств) від числа 1 Шамокін до 310 Газлетон, Па. Від 33 стр. літературна частина календаря, яка починається віршем „3 Новим Роком”:

Гей, Рік Новий, молодий гість
У нашу хату йде.
Гей, та яку він доленьку
З собою приведе?

Чи рожи цвіт, чи остру тернь,
Сльози, чи ясний усміх?
Чи радість з ним, чи біль спливе
До наших низьких стріх.

А на закінчення такі слова:

А прийде день, обнови день
Для народів родини,
Відродяться новим життям
І діти України.

Оповідання: „Отче наш” з перешкодами — Антін Кічак; Теща — Евген Гвоздик; Як хлоп змудрував пана — Евген Гвоздик; Вірш Бориса Грінченка „Землякам, що раз на рік збираються на Шевченкові роковини співати гимн”; Три сини з літер. спадщини Льва Толстого; Хинська пониженість і чемність; Вломачі (вломники) — опов. про подію в 1905 р. коло Філядельфії; Американський русин в Галичині (розповідь про Тараса, який виїхав з Галичини до ЗСА малою дитиною — Авт. Кічак; Страшна пригода — Антон В. С.-ий (бандити в Н. Йорку); Технічні можливості; Мягке серце (з жяття наших поселенців) — Авт. Кічак; Катехизм для родичів (про школу — скорочена стаття з кал. „Провсвіти”); Страшний їздець (образець з диких вестів); Штрайк — сценічний образ у трьох актах з життя хліборобів в Галичині — Н. Струтинський; Відважна дівчина — Антон В. С.-кий (з життя наших посе-

ленців). Життя чоловіка (турецька легенда). Навернений грішник — Б. Прус, переклав Ст. Макар; Шануймо рідну мову — заклик зберігати та шанувати свою мову; — Памяти незабутнього народного діяча бл. п. Отця Н. Стефановича (його світлина); „Дорогі Браття і Сестри! Славні Союзовці!“ — звернення Виділу РНС в справі датків на Шкільний Фонд ім. бл. п. о. Стефановича. Тут пригадаємо, що о. Н. Стефанович приїхав до ЗСА в червні 1895 р. і обняв організацію дуже маленької громадки русинів в Боффало, Н. Й. Коли ж о. Амврозій Полянський виїхав несподівано з Пітсбургу, залишивши новопобудовану церкву з 18 тисячами боргу, а найважніше, не поладнав конечних формальностей з контракторами, то не було достойнішого і здібнішого кандидата на Пітсбург, як покійний о. Стефанович. 22 вересня 1895 обняв парафію св. Йоана Хрестителя в Пітсбургу і там щиро трудився і серед журби та лихоліття положив свою голову...” Добрі ради (перша допомога); Смішне. Сторінок 128, формат 7 1/2 x 10 1/2.

Були ще й інші рідкісні видання як, наприклад, дитячий журнал „Цьвітка“, педагогічний „Рідна Школа“ та інші, а між ними англ. мовою Spirit of Ukraine, ukrainian contributions to world's culture Д. Сновида, псевдо Дм. Донцова.

На виставі були видання „Соединенія“ та інші, важливі у вивченні початків наших поселень на грані ХІХ і ХХ сторіччя.

Кожна місцевість може похвалитися певною співучастю у загальній праці Українського Народного Союзу на протязі його історії. До тих місцевостей належить і Боффало, на терені якого перебували перші визначні діячі УНС, а саме о. Микола Стефанович, який був тут організатором маленької парафії в 1895 році, о. Нестор Дмитрів, який по дорозі до Канади задержався на Блекраку (частина Боффало), допомагаючи там зорганізувати парафію і побудувати церкву. На Блекраку був парохом о. Василь Гривнак в 1903 р. І тому треба припускати, що перше церковне Братство св. о. Миколая, яке діяло в 1895 році, та Братство св. Йоана Хрестителя, що розпочало свою працю в 1897 р., як також Братство св. Василя Великого в Ленкестері з 1905 року були пов'язані з Руським Народним Союзом завдяки праці і порадам тих перших наших піонерів.

Знаменною подією у житті Руського Народного Союзу була річна Конвенція, яка відбулася в Боффало 11 червня 1901 року. Крім урядовців були там о. М. Валог з Трав'єр, Па., о. М. Стефанович з Пітсбургу та місцеві провідники братств. Наради розпочалися о 9-й год. ранку. Головою нарад обрано о. А. Бончевського, а секретарем Василя Гришка (книгар і видавець українських книжок і журналу „Шершень“ у Скрентоні в 1910 р., організатор Укр. Роб. Союзу). Перший голос забрав секретар Денис Пирч, а опісля касир Олексій Шлянта. Із звітів, які вони подали, приявні довідалися, що Руський Народний Союз мав 3,711 членів, в тому числі 49 жінок і 347 дітей. Всіх Відділів було 43, в тому числі 3 місцеві „Союзики“.

Рішено приймати русинів з Канади, якщо вони будуть творити Відділи. Приймати членів до 35-го року життя без вступного, а від 35 до 45 року за половину вступного. Місцеві секретарі мають скласти бонди. Видати „Календар“ на 1902 рік. Утворити „Дистрикти Союзу“, створені з кількох Відділів, і вибрати зв'язкового до Союзу, який контролював би дані братства. Видрукувати членську книжечку для Братства і Союзу. Для секретарів признано перших 25 центів від приєднання дитини і 5% від дальших вкладок.

Приявні урядовці: о. А. Бончевський, О. Шаршонь, Денис Пирч, Ол. Шлянта — касир, виділові — Гарасим Курило, Василь Гришко, Іван Бурштин, Денис Голод. Контрольна комісія — о. Іван Ардан і Аятін Онуцак. Ця нарада в Боффало була важливою подією для налагодження праці РНС на терені Канади, з якої вже були поодинокі члени в РНС, як також було вже багато передплатників.

На 13-ій Конвенції РНС в 1914 році переведено реформу згідно з модерними вимогами асекурацій як також змінено назву з руської на українську. Відбулася вона в днях від 7 до 12 вересня в Боффало і була попереджена конвенцією в 1913 році.

На окрему згадку заслуговує поетична діяльність о. настоятеля Степана Мусійчука. Народився Степан Мусійчук в Коршеві біля Коломиї, де ходив до гімназії, якої не скінчив, бо вже 1911 року 15-літнім хлопцем виїхав з родиною до Америки. Спочатку працював фізично, дописував до газет, зокрема до „Січі”. Видав збірку віршів „На крилах в Україну” і „Вічним Духом України”, драму „В боротьбі за волю”. Є автором гимну Українського Народного Союзу (музика М. О. Гайворонського):

Ликуй, Україно, сторона кохана,
Привіт Тобі з-за моря шлемо свій!
Ликуй, заморська Вітчизно прибрана,
Що нас прийняла за своїх дітей!

Ми під зоряним станули прапором
І об'єднались всі, як один муж,
Під Вашингтоном з'єднані прапором
В наш Український Народний Союз!

Наш синьо-жовтий стяг національний,
Це стяг Союзу, знамя Свободи,
Під ним покров свій має рід наш славний,
Під ним єднались прадіди й діди!

Союз, мов сонце, з темноти нас вивів,
В його рядах старий і молодий,
Док жити буде Вашингтон і Київ,
Не згине Батько-Союз дорогий!

Був він настоятелем української православної парафії в Боффало і разом з дружиною, першою головою 49 Відділу СУА, були дуже тут активні. Він є також автором гимну Союзу Українок в Америці.

Цікавими є імена патронів поодиноких Відділів УНС. Найстарші Відділи — це церковні братства з патронами своїх церков і їх більшість, бо майже 200, пізніші Відділи прибирали собі патронів з Козацької Доби. Відділи, які творилися по 1920-му році, мають переважно патронами постаті з літератури, музики, а найновіші — постаті з найновішої історії або взагалі не мають патронів.

Ще тепер можна зібрати і зберегти багато речей, які матимуть вартість для списання історії Відділів-Братств, як також історії українського поселення в ЗСА.

БОГДАН КРАВЦІВ

ВІДТУННЯ ДОБИ ТВОРЧІСТЬ БОГДАНА КРАВЦЕВА

Написала Наталка Дерлат

„Час вистукує стуком копит...
Почекайте! Ось прапор розгорнемо!
Ось вже золотом синь лопотить!”

(„Травень”)

Богдан Кравців народився 1904 року і тому зростає, наливавсь життєдайними соками та назривав людською повнотою в дуже важливому періоді історії своєї батьківщини. Саме тоді сповнялися вікові мрії народу, бо він своєю волею і зусиллям спромігся здвигнути самостійну українську державу та зорганізувати формації власного війська.

Вість про творення української держави в Києві у травні 1917 року розлилася в Галичині хвилею буйної радості і патріотичного піднесення. Не лише серед зрілого громадянства, але також між зовсім юною молоддю середніх шкіл. У тому часі Богдан Кравців був учнем Української Академічної Гімназії у Львові. Про ці незабутні дні спільного свята він розказує пізніше в своєму споміні-вірші „Сімнадцятого року”:

І голови п'яніли гімназістам
Од вістей неймовірних, слів таємних
Про те, що діялось далеко там...

Котрогось дня ми ринули зі школи,
Мов фій бджолиний вулицями міста —
Навмань отак — без поклику й намови —
Туди, де Юр у небо упинався,
Де площа святоюрська хвилювала
Везмежним морем прапорів й голів.
П'яніші за весняне сонце й вітер
Лунали там слова про Україну,
Про волю славу, воскресення, зрив —
І ми із жовто-синіми стяжками
Ішли походом і кричали „славу”
І вперше, вперше замість „Ще не вмерла”
Виводили, співали: „Вже воскресла”!

(Календар „Свободи” 1967 р.)

І ця епохальна подія перетворила Богдана Кравцева і його шкільних товаришів із хлопчаків у налізвірих юнаків. Назавжди вони зали-

шили збирання гудзиків та марок із далекого Конго, Яви чи Китаю, а свої зацікавлення спрямували на події, що розгорталися на рідній землі. Якось дядько Кравцева прибув із Києва й барвисто розповідав „про дні захоплені, години слави”. Зі собою привіз щойно видані гроші України та листівки з церквою Святої Софії. Про все, що Богдан почув від дядька, згодом переповідав у школі та показував також гостинці-реліквії. Хлопці побожно й заздро споглядали на них, бо це ж „із Києва самого”.

Радість подвоїлася, коли до воскресних дзвонів Лаври й Софії в Києві прилучилися дзвони собору св. Юрія у Львові, де 1-го листопада 1918 року створилася Західньо-Українська Народна Республіка.

Листопадовий зрив, бої за Львів і боротьба за вдержання державности записалися в пам'яті поета виразистими споминами, і пієтизм до цих подій він ніс у своєму серці все життя. В його поетичній творчості не раз розбивається гаряча мрія, щоб повторився Листопадовий чин і українське військо знову виступило у боротьбу за права рідної землі.

„Кривавим листом котить листопад —
і серце прагне знов делеких візій:
щоб понад нами знову пронеслись
Всі дні одважні і залізні...

Щоб місто знов під чоботи ватаг
коври стелило і стяги шовкові,
щоб в синім небі стрічка золота
благословила нашій крові”.

(„Кривавим листом котить листопад”)

Програ визвольних змагань і окупація рідних земель глибоко зранили душу українського народу і принесли незліченні трагедії. Серед різних кіл суспільства часто виринало болоче питання про причини поразки Української Народної Республіки. На цю тему велися в Галичині завзяті дискусії. До них прислухалася молода генерація, яка підготовлялася стати на зміну батьків і, оминувши їх помилки, добитися кращих результатів у змаганнях за державність.

Цю патріотичну молодь пригнічувало колоніальне становище України та намагання переможців держати її в рамках глухої провінції. Усвідомлення цього пробивається в творчості Богдана Кравцева, що був одним із чільних представників воєнного доросту. Поет бачить свою батьківщину розкинутими хатками вздовж широкого шляху, яким проходять поїзди чужих сполук і інтересів.

„Край насипів шляху погублені хатки —
і тужать в далечинь їх вікна і дороги,
мов очі тих людей, що їм ось тут роки,
а йшли колись уздовж залізної дороги”.

От так мешканці-автохтони, нащадки тих, що в давнині звикли крокувати широкими шляхами культурних, військових і політичних зв'язків — тепер видіють осторонь залізничних насипів. Все таки в їх підсвідомості пульсує русійна сила предків, і вони не можуть спокійно жити.

„Мов ждуть когось вони з далеких тих світів,
мов кличе їх в дорогу поклик невгомний...
А там — гогоче шлях і поїзд пролетів,
і в серці завмирають стукоти і дзвони”.

(„Край насипів шляху”)

Проте в них нема досить духової сили, щоб змагатися за зміну цього становища.

Поет задихався провінційною духотою доквілля і над усе бажав вирватися з нього на вільний простір. Заклик до цього він вчував навіть у курликанні журавлів, що осінньою порою появляються ключами на глибокому небі України.

„Далеко в хмарах кличуть журавлі
за ясным сонцем в далечінь одплисти”.
(„Журавлі”)

Юний поет із романтично-ідеологічною настановою шукав виходу в природі. Тому вже в ранній його творчості б'ється нестримна туга за синіми об'рями, за розгалуженням курявою вкритих доріг, за вільністю приманливих просторів.

„У просторах: вітер і зелені герці,
чимсь забутим квітне жовтий молочай...
Я — і світ широкий — і ще туга в серці,
туга, як гаряча тьмяна далечінь”.
(„З мандрівних пісень”)

Ця незаспокоєна туга з хлоп'ячих літ зробила Богдана Кравцева невтомним мандрівником-пластуном.

„Полонила ось серце дорога,
мов змія золотиста і лиява!”
(„Дорога”)

Або:

„І співає хтось сонцеві гимни, —
до грудей п'яний вітер приник,
і я йду одинокий, нестримний
в синю даль — молодий мандрівник”.
(„Дорога”)

Проте, втеча у вільні простори природи й дихання її красою не могли розв'язати проблем підкупаційного життя. Поет переконався, що життя загалом треба оживити ударами молодечих крил та ентузіазмом лету рвати за собою. Бо в незнаній далині вирію журавлям буйні дні

„пливуть ударами їх крил невтомних,
горять на грудях відблиском вогнів
і кличуть світ їх криком невгомонним”.
(„Журавлі”)

З бігом часу туга поета зростала й сягала далеких „країв неозорих”, „світлич островів” і шугала над „невитишними морями невідомими”. І юний поет, обдарований буйною фантазією, для заспокоєння своєї жаги вислав туди численні кораблі своїх мрій, думок і плянів.

„Я незнамому навстріч зряджаю удень кораблі:
лопотять так весело, мов крила, їх паруси білі,
і до них розсипаються сонцем і гомоном хвилі —
і несуть їх одважні вітри до чужої землі”.
(„Я незнамому навстріч...”)

З виряджанням кораблів у світі в романтичному світовідчужанні поета в'яжеться мрія про конкістадорів-завойовників, бо коли пропливають кораблі, — на старій вежі стоїть закутий у сталі герой і заохочує:

„і ти, кораблику людський,
пливи все далі й далі!”
(„Вітання духа”)

Поет підкреслює, що його кораблі є продовженням цих самих мрій, які спонукували його і ровесників пускати паперові човни на води потоків і річок під час бур і повеней.

„ — Хто сказав, що залізні оці кораблі —
це не наші човни паперові,
ті колишні, що ми їх зряждали малі
на потоки під бурю і повінь!
Ті колишні, що з сіл ми провадили їх —
молоді, повні віри, невтомні —
в буйний світ образів, в невідкриті краї,
на далекі моря невідомі!”

(„Кораблі”)

Хлопчаки вирости на ідейних юнаків і вже хапались за керму суспільно-громадського життя. Цим пустим кораблем свого покоління в плавбу по бажаних маршрутах. Рівночасно Кравцеві „Кораблі” символізують нестримне бажання цієї молоді вивести корабель своєї батьківщини на глибину вод морів і океанів, у далекі світові рейси.

Поет твердо вірить, що він і його генерація поведуть свою фльотилію успішно, бо в їх жилах бурунить молодеча сила, а груди розширює бадьорість і віра в досягнення цілей.

„Вже сирени на од'їзд гучний затрубili:
— Золотий, буйний стяг піднесіте!
Б'ється серце і рветься у білих вітрилах,
як вітер...
„ — Хто говорить, що мрії не сповнились смілі? —
Наша фльота іде в океани!
Б'ється серце і рветься у білих вітрилах
в незнане...”

(„Кораблі”)

**

Серед української громади існували дві концепції для суспільно-політичних стремлінь: еволюційна й мілітарна (згодом революційна). Дискусії на цю тему поживалися перед Першою світовою війною, особливо серед українського студентства у Львові. В 1914 році „мілітаристи” заснували військово товариство „Січових Стрільців”, яке з вибухом війни дало початок легіонові Січових Стрільців у складі австро-угорського війська. Згодом Українські Січові Стрільці прославилися в боротьбі за українську державу.

По закінченні Першої світової війни ці дві концепції змагань стали в Галичині знову зустрічатися. В тому часі в склад львівського студентства входило багато колишніх воєнків українських армій та молодь, яка пережила злет і упадок відродження. В душі нового покоління боротьба українського війська записалася легендами, а стрілецькі пісні опромінили їх романтикою. Й саме атмосфера лицарського романтизму та притаманна рущійна сила молодости не дали більшості з них включитися в рамки еволюційної концепції. Безперечно, що питання шляхів вирішало в думках юного Богдана Кравцева, і він знайшов на нього відповідь ще на гімназійній лавці.

„Тої ночі з весняною бурею
він примчався на білих коні,

— О, візьми і мене, святий Юрію,
у бої на пригоди бучні!
— О, візьми! Поведи Твоїм іменем
на святі, справедливі бої!
... Сходом сонця засяв опромінений
злотий спис у правиці мой”.

І цей „злотий спис” він ніс як член-революціонер таємної УВО, а згодом ОУН.

В 1923 році Богдан Кравців закінчив Українську Академічну Гімназію у Львові й записався до тайного українського університету.

В Галичині не було українського університету і боротьба за його створення розпочалася з польською адміністрацією, призначеною Габсбургською монархією ще в минулому столітті. За рідну Альма Матер студентство Львова організувало протестаційні походи, віча й не раз зударялося з польськими студентами й державною поліцією. Під час демонстрації в липні 1910 року згинув від польської кулі студент Адам Коцко. Його могила на Личаківському кладовищі стала щорічною прошею для студіюючої молоді й громадянства Львова та околиць. У висліді наполегливих зусиль все таки перед Першою світовою війною у Львівському університеті українською мовою існувало 8 катедр і чотири доцентури. Однак, всі виклади українською мовою були припинені, коли польські війська окупували західноукраїнські землі. Для недавніх вояків галицьких з’єднань, які брали участь у польсько-українській війні, вступ до високих шкіл був закритий. Одночасно польський уряд не дозволяв закладати приватні університети та курси на академічному рівні. Отже, ситуація для української молоді була невідрадною, й для розв’язання цієї проблеми створилася Українська Професійна Організація Українського Студентства (зв. Профорус), яка за підтримкою громадянства zorganizувала „Приватний (тайний) Український Університет у Львові”. Він начислював понад 1000 студентів, мав кілька катедр і був обсаджений висококваліфікованим професорським складом. Хоч польська поліція постійно слідкувала за його приміщенням і часто арештувала викладачів та студентів, — університет проіснував чотири академічні роки. В 1925 році Рада Студентства, головню через матеріальні труднощі вирішила припинити існування таємного університету. Радою Амбасадорів 15 березня 1923 року Польща одержала повноважність на окупацію Галичини з умовою, що уряд заведе автономію й створить український університет. Проте зобов’язання не були дотримані, й в центрі Галичини, у Львові, аж до Другої світової війни ні один предмет не викладали українською мовою (за винятком мовного лекторату). Протягом двох років Богдан Кравців навчався в таємному університеті й в своїх статтях не раз розказує про ці унікальні часи в житті тодішнього студентства („Студентський Львів” — календар „Свободи” 1970 р.).

Студент Богдан Кравців розгорнув у Львові широку публіцистичну й політичну діяльність. Редагував і співпрацював у численних молодечих, літературно-наукових і політичних журналах та газетах. Був активним і провідним членом літературного гуртка молодих літераторів-націоналістів „Листопад”. Вони видавали літературний збірник „Літвари”, друковані при „Літературно-Науковому Віснику” Дмитра Донцова.

У 1927 році поет брав участь у першій конференції українських націоналістів у Берліні, а в наступному році став головою Союзу Української Націоналістичної Молоді й відповідальним редактором його журналу „Юнацтво”. Оцінку тодішньої високошкільної молоді та її значення в

розвитку політичної думки в Галичині дає сам Богдан Кравців у статті: „Студентський Львів” (календар „Свободи” 1970 р.): „Студенти того часу не тільки вчилися, не тільки відвідували виклади і семінари, не тільки займалися своїми фаховими справами в професійних товариствах. На загальностудентському форумі тих років відбувалися такі маркантні процеси, як переможна боротьба з комуністичним і совєтофільським напрямками серед студентства, як скристалізування й оформлення новітнього націоналістичного руху тієї доби. Це з ідеологічно-світоглядових і політичних доповідей і дискусій, проведених і на терені студентських товариств і напівлегально існуючого товариства наукових викладів ім. Петра Могили виріс початково виключно студентський Союз Української Націоналістичної Молоді, провідники якого — тодішні студенти — стали співтворцями Організації Українських Націоналістів, що відіграла таку видатну ролу в тридцятих роках на Західньо-Українських Землях і що дала потому початок Українській Повстанській Армії. В цих роках кореняться ідеї й гасла вже не тільки студентського, але й загального західньо-українського резистансу”.

Ця націоналістична молодь намагалася знайти визнання серед широких кіл громадянства і рівночасно притягнути його до співпраці у фронт боротьби проти окупантів. Засобом для зближення стали в чергу спільні маніфестації. В 10-ті роковини „Першого Листопада” Богдан Кравців організував з рамени СУНМ демонстративні святкування. Студенти вивісили українські прапори на університеті Яна Казимира, Головному дворці, Високому Замку, а під час панахиди в Соборі св. Юрія мав прапор УВО. З-під церкви численний похід рушив вулицями міста, щоб дістатися в середмістя й може аж до камінних левів, які грізно сторожили стародавній Ринок. Кінна поліція розпорошила демонстрантів, хоч бойовики зустріли її кількома револьверовими стрілами.

Львів жив традицією Листопадового зриву, про який увесь час нагадували сліди куль і гранат з польсько-української війни на мурах цитаделі, галицького сойму, пошти й інших будинків. Маніфестація такого роду пригадувала українському населенню не лише світлий момент історії, але також підсилювала натиск супроти окупаційного уряду.

Своїми статтями, поетичною творчістю й промовами на зібраннях і з'їздах Богдан Кравців мав значний вплив на формування націоналістичного світогляду студентства й взагалі молоді Галичини. Завдяки громадсько-політичній діяльності він користувався популярністю серед старшого громадянства. Його авторитет зростав серед молодих і старших, і він став мов би трибуном революційної дії. Тому не дивно, що в лютому 1929 року був призначений першим провідником Крайової Екзекутиви ОУН на Західніх Землях України. Для успішності революційних чинів поет просив допомоги в св. Юрія:

„... Лицарю білий,
сили залізної дай молодим нашим тілам,
радості й ритму змаганню і вправі твердій,
золота кучерям нашим і бронзи обличчям, —
щоб і сильні ми були та й одважні, як — ти!”
(„У свято Юрія”)

21 листопада 1930 року Богдан Кравців скликав віче в Українському Академічному Домі з метою оборони академіка Сергія Єфремова, членів Спілки Визволення України та Спілки Української Молоді з Ми-

колою Павлушковим у проводі, яких суджено на процесі в Харкові. Після його промови зформувався протестаційний похід під советський консулят і редакції комуністичних газет „Рада” та „Сельроб”. Зудар із поліцією закінчився арештом багатьох учасників, а зокрема поета.

**

Політична діяльність і публіцистична праця сповільнили розвиток поетичної музи Богдана Кравцева. Хоч почав творити ще в гімназії, — перша збірка його поезій „Дорога” вийшла друком 1929 року, а друга „Промені” 1930 року. В серпні 1930 року Богдана Кравцева арештували знову в зв'язку з налетом боївки ОУН на пошту в Бібрці (біля Львова) й засудили на три роки тюрми.

У Львівських Бригідках, де він відбував свій засуд, для політичних в'язнів не було окремого відділу, і вони мусіли жити разом із „злочарним братством” та „всякими людськими потворами”. За ґратами, в тісних, брудних і вкритих цвіллю келіях поет і його друзі відчули жорстоке насильство над ними й образу їх людської гідности.

„І нині нам — як звірям, кліті
і хід розмірний у лад:
чотири кроки, все чотири —
туди й назад... туди й назад...”
(„Як звірі”)

Проте, поет впевнено зазначував, що навіть за ґратами й замками в його душі живе „людина вільна і необорна”. Тому польським властям ніяк не вдається приборкати його свободолюбного духа.

У Бригідках тоді сиділо багато українців-політв'язнів, головню з лав ОУН. Богданові Кравцеву часом удавалося постукати тюремним кодом до друзів за стіною й порозмовляти. Раз узимі поет почув дзвінки саней та веселий сміх молоді. Це викликало світлі спомини юних радощів, і поет бажав полюбуватися згадками з приятелем із другої келлі — Юрком.

— Ти чуєш, Юрку? — „Чую, друже...
Бували ж лепські гулянки...
Мені ще двадцять зим в'язничних
От так дзвонитимуть дзвінки”
(„Над містом...”)

Коли „твердих годин настирливі удари” надто вже давили душу, — поет думав, що було б багато краще загинути в боротьбі, як так коротати роки.

„Ех, вабить воля! — Вирватися, вмерти
з бучним юнацтвом у борні очоцій —
нагально впасти від ножа чи кулі!”
(„Твердих годин...”)

Але поет швидко намагався зрівноважити свої почування та заощадити силу для майбутніх змагань із ворогом.

„І вже горю, встаю запеклий, впертий,
і в смерті видаю дні та ночі
на ці прийдешні одчайдушні гулі”
(„Твердих годин...”)

Засуд польського суду за політичну діяльність прийняв Богдан Кравців мужньо, як годиться воїнові ОУН. Тому вислови співчуття сприймав, як вияв тупого безсилля, і гидував ними.

В тюрмі не раз відвідувала його „панна“, і поет ставив собі питання, чим вона керується: чи симпатією до нього, чи просто з милосердя хоче розважити в'язня.

„Та все ж... Якщо колись заради мене
із губ твоїх, що ваблять так принадно,
небачно впаде слово милосердне, —
то серце горде — вражене, шалене
твої дари всі знівечить нещадно,
в ненависті стукавіс, затвердне”.

(„Утиснене в холодні ржаві ішпуги”...)

Навіть рідній матері він ніколи не пожаліється й не покаже своїх душевних ран.

„Та, як прийду до Тебе, нене,
не зажурю Тебе й на мить —
Ти не дізнаєшся, що серце,
мов птах скривавлений, тремтить”.

(„Тріпочеться і рветься...”)

Богдан Кравців чекав від сучасників мужности й підтримки фронту підпільної боротьби з окупантами. Літєвність кругів старшого громадянства, їхня критика методів ОУН та часте бідкання, що молодь даремне запропащує своє життя по тюрмах, — обурювали поета вкрай. Він запитував їх, чому ослизли, „мов сльотаві трині“, й різко поперечував:

„Ми прийдемо ще! Ваш любий спокій збудимо —
і наших віч ляжі пристрітні кроки
жінкам порвуть їх мрії, сні прибажні.
І дітям вашим, дрягкотілим, жмурим,
запалимо серця і думи й кроки
на почини незважні і одважні”.

(„Притихли нам...”)

В темницях гартувалися серця політв'язнів сталлю, зав'язувалася щира дружба й довір'я. Тому поет був певний, що по виході з в'язниці, серед буднів життя, не раз затужить за духовною вартістю й висотою тодішніх відчужань.

„Колись, як будні серце здавлять,
і зрадить волю друг і брат —
я знаю: буду банувати
за днями, що в залізах грат.

За ночами суворих келій,
налитих померкками вщертъ,
де йдуть юнацькі роки друзям,
де з успіхом стрічали смерть”.

(„Колись...”)

Під час перебування в тюрмі свої пручання, змаги й злети закарбував поет у суворий спокій твердих рядків сонетів і строф. Збірка „Сонети і строфи” вийшла друком 1933 року і своєю майстерністю чи не перевищує всю тогочасну в'язничну поезію. По звільненні з тюрми по-

ет закінчив початий у ній переклад найстаріог в світі любовної біблійної поеми, „Пісні пісень”, виданої 1935 року.

Трилітнє перебування в тюрмі, повторний арешт і виселка до концентраційного табору в Березі Каргузькій не сповільнили діяльності Богдана Кравцева по виході на волю. І цим він сам дивувався, бо його волос почав уже половіти, як жито, й за народною мудрістю назрів людні час устаткуватися, тим більше, що поет був уже сімейним чоловіком і поруч ішла подруга життя — „Ладо його землі” — та тяглися до нього рожеві ручки доні й сміявся „синьозорий” син. Проте він все ще прагнув революційного крутежу.

„Щоб знов мені
якийсь порив незважний рвав на клапті
шалені думи, серце й легені —
щоб на шляхах далеких згас я раптом,
як осінь —
остання осінь в багрі і вогні!”

(„Остання осінь”)

З невтомною енергією він продовжував журналістичну працю у Львові. В 1934 році став головним редактором націоналістичного тижневика „Вісті”, а в 1935 році двотижневика „Дажбог”. Протягом 1936-37 років був видавцем і редактором літературно-мистецького журналу „Обрії”. Рівночасно разом із Жигмонтом Процишиним та Осипом Бойдуником співредагував політичний тижневик „Голос Нації”. Крім цього від 1935 до 1940 року працював як член Головного Відділу Товариства „Промітла” у Львові.

**

Ще так недавно події Першої світової війни та творення української держави скоротили нормальний процес безжурного дитинства генерації Богдана Кравцева та приспішили її ментальне дозрівання; а тепер участь у підпіллі змусила її змінити стиль життя, притаманний молоді. Буйні юнацькі дні „д’яні щастям гуль” пропали для цієї молоді безповоротно, бо настала інша дійсність.

„Все частіше зелень-травень зрадою,
зривом бомби, тріскотнею куль.
Все частіше сальвами зловіщими
розриваються соняшні дні — ”

І все частіше:

„Там на вулиці вісті негадані,
замість соняшних зайчиків кров!”

(„Травень”)

Насправді доля призначила покоління Богдана Кравцева для виконання особливих завдань на невільничому шляху батьківщини. Виклик судьби це покоління прийняло охоче та гідно і в рядах підпілля поспішно готувалося, щоб у пригожий час рвонути грізними колонами для досягнення своєї мети. Розриви бомб, атентати, наскоки боївок на ворожі об’єкти були лише початком, бо:

„Зелен-дні паполомою чорною,
час вистукує стуком копит...”

Почекайте! Ось прапор розгорнемо!
Ось вже золотом синь лопотить!
І вже вершники мчать над країною
і голочуть, рвуть травень уцент!
Гряде літо бурєю зловійною —
наше літо!
Ще мить!
Ще момент!

((„Травень”))

Проте, протягом років підпільної праці не обійшлося без моментів зневіри, особливо тому, що загал земляків жив обивательським життям і не дуже прислухався до кличів резистансу. І в таких хвилях пригноблення до поета підкрадалися сумніви про доцільність змагань у такому середовищі.

„Здається: зриви всі і кроків, і думок
дряглинь ота вільготна заглушить і вглине!..”

Та хвилини зневіри проминали, й поет знову твердо вірить в успішність української справи.

„Та б'ється кров твердого ямбу молотком —
і над грузьким розливом глушини і глини
встає у заграві кривавій семафор
пляжів і шос майбутніх, і мостів із кричід,
що ними гомоном ясних суворих строф
пройдуть колись полки й залізні колісниці”.

(„Майбутнє”)

**

Богдан Кравців був співтворцем і учасником наступу свого покоління і тому в його творчості чітко дзвенять роки, позначені підпільною боротьбою й діявм УВО і ОУН.

Образ часів під польською займанщиною відтворює найбільше маркантно сонет „Мати”.

„То син її четвертий рік в неволі —
вона ж зосталася сама, єдина,
Прийшли до неї добрі друзі сина:
— „Марусю, дайте зброю нам, пістолі!”

Мати витягала заховану в stodолі зброю й, даючи їм, плакала. Підпільники намагалися заспокоїти її й потішати, що син скоро вже повернеться з тюрми.

„Чого ж? Не плачте!.. Прийде син з в'язниці...
А нам, матусю, ніч пошле удачу!”
І мовила, втираючи зіниці:
— „Ні, ні!.. Облиште... Це я тільки плачу,
що син... мій не піде нині з вами!”

**

22 квітня 1938 року на бруку Роттердаму згинув від розриву ворожої бомби полковник Євген Коновалець, голова Проводу ОУН.

У вірші „Слово про Полковника” Богдан Кравців пригадує землякам цю трагічну подію й строфами, повними болю, плаче над свіжою могилою так, як тільки може плакати воїн по втраті вождя.

„На зловість ту, що з громом навздогони
Шебнула Рідним Краєм, тож до віч,
До горла жаром щось пливло...”
„Як вірити ж, як жити нам з тим ось:
— Полковника немає!.. Тож не чари,
Таж згинув Він! І вже нам довелось
Йти самим... і ядом помсти й карі
Пекти серця”.

В його споминах раз-у-раз виринають моменти з різних зустрічей з Полковником, пригадуються фрагменти телефонічних розмов, і він не годен примиритися з думкою, що дорогого зверхника вже нема між живими. Але поет відчуває, що дух вождя завжди буде присутнім між своїми воїнами в рішальний час.

„та все ж далекі гони
лунали гомоном про близьку січ,
про те, що Він — не згинув! Що ось гряде
з полками наш Полковник в день багряний!”

**

Роки проминали, зашморг окупантів на українських землях затіснявся щораз дужче, а на обрях не появлялася вогняна комета, щоб звістити війну. Тому сподівання поета, що його генерація в збройному змаганні вирішить долю нації — стали поволі примеркати. Проте, була певність, що пригода пора вже назріває, і молодше покоління напевно здійснить велику мрію. Раз у часі літнього полудня, коли природа дихала рвучким вітром і передгрозням, — поет побачив візію:

„В широких степових розстайдоріг вузлі —
валки, обози, вартові при зброї,
і покотом вояцтво по жаркій землі,
і разом син мій — в сірім однострої”.

А покищо:

„Та сплять усі — і спить мій син, поки сурма
прокине владно їх зо сну й нестями”.
(„Візія”)

Несподівано на світовій шахівниці рвонули з постою коні й почали змінятися позиції держав. Восени 1938 року гітлерівські війська відібрали від Чехо-Словаччини Судети. Для рятування решти держави тодішнє правління дало Карпатській Україні самоуправу в рамках Чехо-Словацько-Українського Союзу. Проте, цей маневр не допоміг, бо в березні наступного року німецька армія вирушила для окупації Чехії і Моравії. В той час на Закарпатті створився український уряд, який проголосив самостійність Карпатської України 14 березня 1939 р. Рівночасно для оборони новопосталої держави зорганізовано військову одиницю „Карпатську Січ”. І так із відносно малої частини української землі блиснули промені волі й сяйвом надії огріли душі земляків та розбурхали їх бажанням бойових дій.

Для піддержки Карпатської України ОУН висилала своїх бойовиків, а також чимало юнаків-патріотів діставалося туди самотужки через сильно обставлені кордони. В тодішніх обставинах українці Галичини не мали змоги поспішити з більшою допомогою, хоч рвалися це зробити. Довелось лише виловлювати вістки етером із різних радіовисилень та

з тривогою чекати на вислід боротьби Карпатської Січі з малярським військом і польськими диверсантами, які посунули на підбій українського Закарпаття. Коли зв'язок етером перервався, чужі радіовисильні мовчали, а ворожі газети не подавали інформацій, — поет Богдан Кравців у нервовому напнятті блукав вулицями Львова в надії піймати звідки-лясь вістку, що роз'яснила б положення новоствореного уряду та долю воїнів Карпатської Січі. В їх лавах боролися члени ОУН, а між ними близькі друзі поета — Михайло Колодзінський та Зенон Коссак. Із переживань поета в цьому часі зродився вірш: „Карпатська Січ”.

„Чекаємо вістей од Вас... Позавчора, ще вчора,
ще вранці сьогодні — лунали етером, пливли
і поклики Ваші і звіти, що горстка хоробра
дотримує поля, злинає у бій — як орли.

І раптом німіє етер...
нема переклички...

Минають тривожно години. Ось вечір... Вже ніч...”
„Ні вітру, ні хвилі” од Вас —
і сріють обличчя,
під оливом тиші згинаються обриси пліч”.

Загрозлива тиша чавила серце поета, і він слав у простір поновлені запити:

„Чекаємо вістей од Вас...
Чи живі, чи здорові? —
О ні, не про те! Хай раниться серце, пече!
Ми прагнемо знати:
— Чи руки ще дужі до зброї,
Чи горстка одважно змагається ще!”
(„Карпатська Січ”)

Карпатська Україна не витримала натиску ворожих військ. Вкоротчі по її упадку розгорілася Друга світова війна, що розпалила нові надії серед українського народу та дала можливість воїнам підпілля розгорнути збройний опір проти всіх окупантів України.

**

З підґрунтя визвольних змагань Першої світової війни генерація Богдана Кравцева набрала духової сили, що допомогла їй сконструювати корабель націоналістичного світогляду й пустити його на воді революційних течій. В своїх відчуженнях поет уважав себе не лише нерозлучною часткою цієї особливої спільноти нового покоління, але також одним із тих, які йдуть у його авангарді. Тому в своїй творчості часто виступав, як його речник, вживаючи збірного займенника „ми”.

У збірках своїх поезій: „Дорога”, „Промені”, „Сонети і строфи”, „Остання осінь” на тлі галицьких обставин поет закликає волюнтаристичне покоління в похід до найвищих національних пріоритетів, тому його творчість можна сміливо вважати за відлуння доби між двома світовими війнами.

(English summary p. 168)

УКРАЇНСЬКА БІЧЕР-СТОВ

У 70-ліття з дня смерти Марка Вовчка

Написав проф. Ю. Григорійє

Не раз зустрічаємо в історії світового письменства приклади, коли твір ще невідомого перед тим автора силою закладених у ньому ідей і своїм викривальним змістом, своїм безкомпромісовим засудженням суспільного зла справляє величезне враження в народній свідомості, викликає широкий громадський рух і приводить до кардинальних змін в усьому суспільстві.

Таку роль відіграла в американській літературі книжка малознайої до того письменниці Гаррієт-Елізабет Бічер-Стов (1811-1890).

Виховавшись і живучи в самий розпал аболіціоністського руху, вона після низки дитячих повістей видала в 1851-1852 роках свою славнозвісну повість „Дядькова Томова хата”, в якій виступила як мужній і непохитний борець за визволення муринів з неволі у З'єднаних Стейтах Америки. В потрясаючо драматичних образах рабовласницького побуту на півдні країни письменниця змалювала страхотливе становище невольників, моторошні сцени торгівлі живим крамом, страждання матерів, відірваних від своїх дітей, моральні і фізичні терпіння чорношкірих мучеників, бездушне свавілля рабовласників, описала жак невольницької системи другої половини дев'ятнадцятого століття, переконливо яскраво, виповнивши зміст своєї повісти глибокою християнською мораллю. Страхотливі своєю правдою епізоди із щоденної дійсности вражали розум і свідомість читачів.

Ось білошкірий плянтатор — рабовласник змушує свого невольника до останніх сил працювати на полі, вважаючи вигідним вичерпати його до кінця і на його місце купити нового. Ось роздягнену і прив'язану до дерева муринку нещадно б'ють батогом за те, що вона не мала сил зробити на плянтації так багато, як від неї вимагалось, або за те, що не догодила своїй примхливій пані. Ось власник щойно купленого невольника вириває з його рук молитовник і кидає в море зі словами: „Тепер твій Бог — я”.

Жахливі образи потворної невольницької дійсности викликали жагучий протест проти рабства, якнайкраще відповідали настроям і духові часу, викликали цілу революцію в умах передового американського суспільства, сприяли поширенню аболіціоністичних ідей, обумовили великий суспільний рух і прискорили знесення невольництва.

Перекладений на 20 різних мов і виданий у мільйонах примірників, цей роман знайшов найширший відгомін у свідомості багатьох народів світу.

Подібну до твору Бічер-Стов ролю відіграли в українській літературі „Народні оповідання” Марка Вовчка, славнозвісної української письменниці, правдиве ім'я якої було Марія Вілінська.

Народилась вона 22 грудня 1834 року в селі Катеринівці Єлецького повіту Орловської губернії в батьківському маєтку, вчилась у Харкові, а потім переїхала до Орла, де одружилась з відомим українським етнографом Опанасом Марковичем, засланим туди з України за участь у Кирило-Методіївському Братстві. Переїхавши на Україну, вони оселились у Чернігові, потім у Києві, далі в Немирові.

Уважно вивчаючи життя і побут рідного народу, його звичаї та фольклор, захоплюючись українською піснею, Марко Вовчок почала писати оповідання, які вийшли сто двадцять років тому, в 1857 році, окремою збіркою. До цієї збірки ввійшло одинадцять творів — „Викуп”, „Отець Андрій”, „Свекруха”, „Чумак”, „Одарка”, „Максим Гримач”, „Сон”, „Данило Гурч”, „Сестра”, „Горпина” і „Козачка”, присвячені життю українських селян-кріпаків, вони відразу відкрили блискучу обдарованість письменниці, а глибиною висловленого в них протесту проти поневолених людей і разючою силою мистецького вислову справили великий вплив на читачів.

У чорну ніч жорстокої реакції, що після погрому Кирило-Методіївського Братства зловісною примарою лягла над Україною, коли найкращих, найбільш обдарованих діячів української культури заслано і лютували цензура і пильний нагляд над усіма, хто виявляв прихильність до національної справи, Марко Вовчок у своїх творах, сміливо продовжуючи традицію засланого Шевченка, стає в обороні закріпаченого народу, на весь голос промовляє, що кріпак — теж людина, якій властиві загальнолюдські почуття, і протестує проти нав'язаного Україні режиму панування людини над людиною. Своєю щирістю, правдивістю, переконливістю зображень страждань українського селянства, драматичних переживань закріпаченої жінки ці твори пройняли до глибини душі читацькі маси.

Одна за одною розкриваються в творах Марка Вовчка сцени тяжких переживань поневоленого народу, і це викликає глибоке співчуття до позбавлених волі людей і гнів та засудження їх гнобителів. Відібрана силоміць від своєї родини, скривджена паном, а пізніше подарована пані для нових знущань умирає кріпачка Одарка („Одарка”). Виснажена нелюдською працею на поміщицьких ланах, втративши єдину дитину, з горя втрачає розум кріпачка Горпина („Горпина”). Не слухаючи добрих порад сусідів, вільна козачка Олеся, закохана в кріпака, одружується з ним і тим самим стає кріпачкою. Волею панів позбавлена чоловіка і дітей, вона гине від розлуки („Козачка”). Довідавшись про загибель коханого Семена, бідного наймита, у розлуці кидається в Дніпро осиротіла Катря („Максим Гримач”). Від наружи пана щастить визволитись молодій кріпачці Оксані лише з допомогою сільських хлопців („Отець Андрій”).

Сповнені глибокої правди життя оповідання Марка Вовчка завдяки своїй формі, коли здебільшого пригноблена тяжким лихом селянка сама розповідає про своє безталання, про тяжку долю в умовах кріпачької неволі, набували ще більшої сили. Слушно зазначив Сергій Єфремов, що саме в жіночих образах, які вийшли з-під пера визначних письменників,

найкраще можна пізнати національний дух, саму національну ідею кожного народу, бо жінка завжди і всюди охороняла домашнє вогнище, отже і традиції роду, і саме в жіночих постатях знаходять своє виявлення найтиповіші ознаки національного духу та ідеальні змагання, що хвилюють почуття. Незабутні постаті у творах Марка Вовчка Олесі, Горпини, Одарки, Оксани, Катрі, Наталки глибоко зворушили читачів. Кожна з них має високі моральні якості, всією душею прагне до волі, сповнена почуттям людської гідності і шляхетних поривань.

Глибоке знання людської психіки і всіх нюансів переживань жіночої душі, вміння вражати читача просто в серце, добірна літературна форма, краса і багатство мовних засобів створили славу творам письменниці не тільки на Україні, а й далеко поза її межами.

Дуже високо оцінив „Народні оповідання” Марка Вовчка Тарас Шевченко. У своїй поезії „Марку Вовчку” Великий Кобзар писав, що, блукаючи понад Уралом, він благав Господа, „щоб наша правда не пропала, щоб наше слово не вмирало”:

І виблагав! Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих. Світе мій,
Моя ти зоренько святая,
Моя ти сило молодая!
Світи на мене і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднее! І оживу,
І душу вольную на волю
Із домовини воззову,
І душу вольную — о доле,
Пророче наш, моя ти доне!
Твоєю думою назву.

„Вона випила весь сік і запах українських квітів”, — говорив про письменницю Куліш. „Як нема у нас сонця як Тарас, місяця як Квітка, так нема зіроньки як Марковичка”, — писав Федькович.

Переїхавши на початку 1859 року до Петербургу, Марко Вовчок знайомиться особисто з Шевченком. Поет присвятив свій „Кобзар” видання 1860 року і подарував його письменниці, власноручно написавши на ньому: „Моїй єдиній доні Марусі Маркович. Рідний і хрищений батько Тарас Шевченко”.

Невтомно працюючи, Марко Вовчок пише оповідання „Ледациця”, героїня якого Настя марно шукає шляхів до визволення з кріпащини і гине в задуршливій атмосфері кріпацької дійсности. Гірка доля Устини, замученої примхами вередливої панянки, вихованки дворянського інституту, де вона не одержала ні достатньої освіти, ні тривких моральних і етичних засад, переконливо та образно розкрито в повісті „Інститутка”.

Як примара тяжить кріпацтво над поневоленим українським народом, сковає його творчі сили, не дає вільно зідхнути, розбиває життя, зводить передчасно в могилу. „Здається, що в хуторі тихо і мирно, — пише Марко Вовчок в „Інститутці”, — цвіте хутір і зеленіє. Коли б же поглянув хто, що там коїлось, що там діялось! Люди прокидалися і лягали плачучи”.

Позбавлені будь-якої штучности, ці реальні образи розкрили весь жах, усе страхіття кріпащини, всю потворність ненормальних суспільних відносин, луною прокотилися по просторах під’яремної імперії, знай-

шли широкий відгомін у суспільстві, особливо серед революційно-демократичних кіл.

У гарячу пору громадського руху, під час готування селянської реформи ці твори відіграли роллю мистецької пропаганди за скасування кріпаччини після того, як Тургенєв переклав їх російською мовою.

Свої твори писала Марко Вовчок і за кордоном. Де б вона не була: у Лондоні, в Парижі, в Неаполі, в Дрездені і Гайдельбергу, вона ніколи не забувала свій нарід і далеко за межами рідного краю писала твори з українського життя.

Особливо знаменний під цим оглядом паризький період творчості письменниці. Марко Вовчок перебувала в Парижі від 1860 року з перервами сім років, пізніше кілька разів приїздила знов до французької столиці. У Парижі написала вона свої твори: „Дяк”, „Чари”, „Пройдисьвіт”, „Лимерівна”, також „Листи з Парижу”. В тих листах оповідала про свої враження від міста: „Палацці пишні, будинки красні... Широкі блискучі вулиці палають вогнями”.

У Парижі Марко Вовчок перекладає твори Жюльє Верна, Віктора Гюґо, Гектора Мальо, Андерсена, Еркмана-Шатріяна, Жана Массе, Андре Лео. Всі ці письменники добре знали її і були друзями талановитої українки. Перекладала вона також твори англійських письменників-реалістів Джеймса Грінвуда, Оґастеса Меґю і Джорджа Салє. Познайомилась Марко Вовчок з поетом Люї Віярдю, першим перекладачем на французьку мову „Тараса Бульби” Гоголя, з романісткою Жорж Занд, з видавцем Жюлем Гетзелем, який став співавтором її у творах французькою мовою.

Французький письменник Проспер Меріме, автор новелі „Кармен”, що послужила композиторові Бізе темою для однойменної опери, прочитавши „Народні оповідання” в російському перекладі Тургенєва, 25 травня 1868 року вмістив на них рецензію в газеті „Le Moniteur”, назвавши письменницю жінкою великого таланту. Він переклав у 1869 році на французьку мову „Козачку” і читав її придворним дамам у Сен-Клю.

Співпрацюючи з Гетзелем, Марко Вовчок спільно з ним випустила повість „Le shemin glissant”, оповідання „L'ours de Siberie et mademoiselle Kuate-Epingles” і врешті славнозвісну історичну повість „Mougoussia” („Маруся”), яка з'явилась спочатку підвалами в паризькому журналі „Le Temps” у часі від 15 грудня 1875 року до 9 січня 1876 року, а в 1878 році — окремим виданням з ілюстраціями Теодора Шулера.

Повість про дівчину-героїню, що віддала своє життя за батьківщину, знайшла захоплені оцінки французької преси. Газета „La Republique Francaise” 20 грудня 1878 року писала: „Гарна Маруся — визволителька України, степова Жанна д'Арк, велична дитина, дитина-мученик”, а 24 грудня, чотири дні пізніше знову повернулася до тієї повісті, називаючи її знаменитою, дорогоцінною річчю: „Сюжет драми — боротьба малого народу, що захищає своє вогнище проти великого народу; дія відбувається в Україні; героїня — дитина, що жертвує і вмирає за свою країну”.

Повість „Маруся” здобула велику популярність у Франції, ввійшла у шкільну програму і стала улюбленою лектурою французького юнацтва.

Закордоном написала Марко Вовчок також твори: „Три долі” про трьох героїнь повісти, „Не до пари” і „Сини” про жах рекрутчини, коли в убогої селянки забирають до війська обох її синів.

Після селянської реформи з'являються нові твори письменниці: „Сестра”, „Дев'ять братів і десята сестриця Галя”, „Від себе не втечеш”, де змальовується вже не кріпацтво, а наймитське лихо — нові форми неволі, що народились на руїнах кріпащини. Тоді написала вона і повість „Кармелюк”, в якій близько до народних переказів і легенд зображує того славного месника, борця за народну правду, а в повісті „Невольничка” зображує за народними джерелами боротьбу українського народу проти турків і татар.

Надхненником і дорадником письменниці в її творчості був її чоловік Опанас Маркович, якого неслухно дехто вважає за співавтора творів Марка Вовчка. Зі смертю його перестає вона писати, одружується вдруге, переселяється на Кавказ і видає свої написані раніше, але ще не друковані оповідання, які, проте, нічого нового не додають до її літературної спадщини.

Сімдесят років тому, у віці 73-ох років Марко Вовчок 10 серпня 1907 року померла. „Зламалась велика сила. Закотилась ясна зоря нашого письменства”, — писав Іван Франко на її смерть.

Серед клясиків нашої пошевченківської літератури Марко Вовчок займає одне з почесних місць. Вона продовжувала Шевченківську традицію, виступивши проти кріпащини та всякого поневолення свого народу.

Пророкування Куліша, що оповідання Марка Вовчка „стануть з часом основою словесности нашої народної” здійснилось. Вони стали основою нашої мистецької прози.

Вплив оповідань Марка Вовчка виразно позначився на ранніх творах Федьковича, Франка, вони започаткували монументальний роман другої половини XIX століття, представниками якого виступили Нечуй-Левицький і Панас Мирний.

Марко Вовчок була провісницею славної плеяди жінок-письменниць Галини Барвінок, Наталки Кобринської та інших, що збагатили нашу літературу творами різнобарвної жіночої тематики, поки Ольга Кобилянська не розвинула і не піднесла жіночі образи до вершин західноєвропейської творчої майстерности.

UKRAINIAN BEECHER-STOWE

By Y. HRYHORIYIW

The article, by Y. Hryhoriyiw, is actually a profile of the famed Ukrainian writer Marko Vovchok, occasioned by the 70th anniversary of her death. He compares Vovchok's collection of short stories, published in 1857, to Harriet Beecher-Stowe's famous "Uncle Tom's Cabin" both in content and in the effect they had on the course of history. Like the American writer, Marko Vovchok championed the cause of freedom and abolition of slavery. The author traces the life of Marko Vovchok, the effects of her works on the Ukrainian people who were struggling under tsarist serfdom, and the influence this great woman had on her contemporaries as well as the writers of the late 19th and early 20th centuries. He calls her one of the greatest writers of the post-Shevchenko period, who followed in the Great Bard's footsteps.

ТЯЖКА МОЛОДІСТЬ ЖЮЛЯ ВЕРНА

(19. 2. 1827 — 24. 3. 1905)

Написав М. Л-ий

Батько Жюля Верна, адвокат у місті Нанті (Бретонія), хотів, щоб його син теж учився на адвоката і після останнього іспиту працював разом із ним у канцелярії, так як і його батько та дід.

Студентська кімнатка Жюля в Парижі складалася із старого ліжка, стола, двох крісел і комоди. В першому листі додому він писав: „У мене здорові зуби, хліб дорогий, пришліть грошей...” З 75 франків, що їх посилав йому батько щомісяця, вистачало тільки на оплату кімнати, сніданок, але не все на обід, який складався з пляшки молока і двох булочок. А йому було двадцять років! Батько широко в листах писав йому, що їсти на снідання, де обідати та як розумно забавлятися паризькому студентові. Він засновувався на досвіді своєї молодости в роках свого студентства, що скінчилися 1824 року.

„Харчівні, які Ти рекомендуєш, давно щезли, — відписав Жюль, — інші, які врятувалися, на віддалі двох льє...” Все це було правда. Проте, разом з щоденними видатками від 2 франків 35 сантимів до 2 франків 40 сантимів Вернів шкільний товариш Бонамі, що жив разом з ним, записував деколи: „театр 5 франків”, бож справжній парижанин, який би він не був бідний, не може обійтися без театру.

Мрією молодого Верна було дістатися до доступних лише для вибранців салонів, де збиралося добірне товариство, щоб говорити не тільки про політичні, але й про літературні справи. Він сам цікавився більше літературою, ніж політикою.

Весною Париж відвідали два дядьки Жюля Верна: Продан Алльот і Франціск де ля Сель е Шатобур. Завдяки їм молодий студент Жюль познайомився з Віктором Гюґо й Олександром Дюма у модних салонах мадам Жеміні, Маріані й Барер. В мишканні Віктора Гюґо Верн познайомився з його дружиною і письменником-романтиком Теофілем Готіє. В салоні мадам Барер Верн познайомився також із редактором „Ліберте”, графом Коралем. Коли Верн відвідав Олександра Дюма, відомий письменник попросив його до своєї кухні, в якій був знаменитим кухарем. Жюль Верн вирвався від нього щойно за кілька днів. Заприятелювався з його сином Олександром Дюма молодшим. „Коли я вперше побачив Дюма — говорив пізніше Верн приятелям, — я оказав собі: те, що Дюма зробив для історії, я зроблю для географії. В лютому 1849 „Історичний Театр” Дюма, який він збудував за мільйони франків, давав виставу „Юність мушкетерів”. Дюма запросив Верна до своєї лоджі. За кілька днів Верн склав останній іспит і одержав науковий ступінь ліцен-

ціята. Міг тепер стати практикантом у якогонебудь провінціального адвоката або у свого батька в Нанті. Думка стати письменником, точніше драматургом зродилась в нього після гостини в Гюґо й обох Дюма.

Після гостини в Дюма Верн завзято взявся до праці. Мав уже три рукописи: дві історичні трагедії й легку комедію „Зламані соломинки”. Трагедії Верна не викликали у старшого Дюма ні найменшого захоплення. Зате комедія зацікавила його. Брак репертуару для його театру, суперечки з літературними помічниками спонукали його прийняти бистроумного Верна як свого спільника. Він заявив Вернові, що приймає його комедію для вистави в „Історичному Театрі”. За кілька днів сказав йому Дюма, що комедію прийшлося переробити від початку до кінця і що співавтором комедії буде його син Олександр, бо при заснуванні театру сказано, що репертуар буде складатися тільки з творів Дюма. Не було ради, Верн мусів згодитися, бож був без засобів до життя, без імені... Прем'єра сподобалася публіці, видержала 12 вистав. Комедію дали і в нантському театрі, коли Верн приїхав на вакації. Одначе, вистави „Зламаних соломинок” не принесли йому ні одного франка.

Після повороту до Парижу батько й далі посилав йому по 75 франків місячно. Зимою написав Верн комедію „Наука” й водевіль „Хто насміхається з мене”. Дюма похвалив обидві, одначе поставити їх на сцені „Історичного Театру” було неможливо: театр був закритий, з'їв останки маєтку Дюма. Автор „Монте Крісто” був у боргах. Він порадив Верну віднести свої п'єси до театру „Жімназ”. Директор того театру не поцікавився творами молодого драматурга. Та Верн був упертий і не так легко тратив рівновагу. На спілку з приятелем Мішелем Карре він узявся писати оперету „Піжмурки”. Музику до неї писав Арістид Іньяр.

Нова відмова прийняти для вистави цю оперету зійшлася з листом від Вернового батька. Батько писав, що одного року, проведеного у Парижі для відпочинку після іспиту, вистачає і щоб Верн приїздив до Нанту. „Доля прив'язала мене до Парижу, — відписав Верн батькові — я можу стати добрим письменником, але ніколи не стану нічим, крім поганого адвоката. Єдина кар'єра, яка манить мене й до якої я змагаю — це література.” Батько знову ж у листі висловив свою любов і згоджувався з тим, що його син повинен мати свою власну долю і.. власні прибутки. Так то був зроблений вибір: 23-літній письменник, що не мав ні одного видрукованого твору, опинився насамоті серед великого Парижу.

Що ж мав придумати Жюль Верн, щоб пробиватися в Парижі, поки література не почне приносити йому славу і гроші? Прийшлося прийняти самостійну працю писаря в канцелярії якогось Гімара. Мав приходити до праці о сьомій годині ранку, а кінчати її о дев'ятій вечора. Кожного ранку й вечора приходилось проходити мало що не через увесь Париж. Платня: 600 франків річно, згідно із законом, не могла бути підвищена впродовж 18 місяців. 600 франків річно, 50 місячно, часто не вистачало на обід. Та й це було б дрібницею і не задля того змінив Жюль працю в батьківській канцелярії у Нанті, а задля того, щоб бути в Парижі, задля літератури. Робота в канцелярії Гімара забирала йому весь час. Він скоро відрікся своєї скромної посади, проміняв її за життя бідного інтелігента... Літо 1851 проводив Верн у „своєму” кутку Національної Бібліотеки, де зачитувався в книжках про тасмниці природи. Тоді познайомився з П'єром Шеваліс, редактором журналу „Мюзете Фамій” („Родинний Музей”). Він прийняв Верна за співробітника, але задалегідь застерігся, що молодий письменник не сміє заповню-

вати більше як шість сторінок журналу або не може друкуватися частіше, як двічі на рік. В усьому іншому залишив йому повну свободу. В тому журналі, в якому були теж імена Гюґо і Дюма, появилися два оповідання Верна — „Перші кораблі мексиканської фльоти” і „Подорож на аеростаті”. Це були його перші друковані твори, підписані досі нікому невідомим Жюль Верном.

„До якої ти школи належиш, — питався батько Жюля Верна, — до клясиків чи романтиків?” „Щодо школи, відповів Жюль, — то я належу тільки до своєї власної”. Тоді Жюль Верн думав написати повість, яку умовно назвав „Повість про науку”. „Ти мене просиш, дорогий Тату, ще раз призадуматися, але над чим? Мій вибір зроблено безповоротно”. Оповідання принесли йому трохи грошей. Ті гроші допомогли Верну заплатити за кімнату пані Мартен і найняти собі дві кімнатки на п'ятому поверсі старого дому на бульварі Бон Нувель. Недалеко відтіля був „Ліричний Театр” (колишній „Історичний” Олександра Дюма). Директор „Ліричного Театру”, Жюль Севест, знав добре Верна. Він потребував помічника, а Жюль Верн шукав роботи. Умову уклали в половині грудня 1851 року. Верн одержав місце театрального секретаря з платнею сто франків місячно. Три роки тому Дюма пробудив був у ньому зацікавлення театром, але тепер театр не був для нього чарівним прибіжищем муз, лише лабіринтом темних коридорів.

Нелюба робота стала невдоволенням молодого письменника. Зустрічі з авторами, що домагалися чести побачити свої п'єси на сцені, проби, спори з акторами, незадоволеними своїми ролями, виправлювання чужих драматичних творів, — це займало весь день і ледве чи було краще, ніж праця в адвокатській канцелярії Гімера. А література, а „Повість про науку”? Для того залишалася ніч. Париж майже не існував для нього. Тільки деколи дозволяв собі прогулятися по Монтмарті. І то раннім ранком, поки починалися проби в театрі. Ночами працював тяжко, не зважаючи на припадки неврастенії, страшне безсоння, яке виснажувало його мозок по кілька тижнів. Все таки постановив для журналу Шевальє написати невеличку річ, списану разом з редактором. Це „Замки в Каліфорнії, або камінь, який котиться не обростаючи мохом”. Тема: Пригоди каліфорнійських шукачів золота. Від дальшої літературної праці відтягнув Верна знову театр. Ішли проби опери „Піжмурки”, яку написав він разом з Іньяром і Карре ще два роки тому. Прем'єра відбулася 20-го квітня 1853 р. Оперета мала успіх, грали її шість тижнів. Театр забирав у нього не тільки дні й ночі, але й ранки — час прогулянок, а навіть частину ночі, дорогоцінної не так для сну, як для роботи. Севест не міг не конкурувати з іншими театрами. Крім того в „Родинному Музеї” друкувалася повість з темою про південно-американських тубільців.

Щойно в серпні Верн зумів вирватися від Севеста на три дні. Нерви в нього були вже такі розладнані, що найменший шум доводив його до шалу. Зненавидів птахів і навіть скромні трелі маленького пташеняти викликали в нього бажання відкрити вікно і крикнути: „Та чи не замовчиш ти, гадюко”!”

Севест був задоволений успіхом „Піжмурок” і казав Вернові, Карре й Іньярові написати нову оперету для наступного сезону. Хоч який нервовий був Верн, забрався до праці, яка все таки була краща, як вічні театральні проби й розмови з молодими авторами. Рівночасно взявся і за науку. „Пришліть мені „Елементи механіки” Анрі Гарсе, яку я забув у Нанті”, — писав він додому. Навіть залізне здоров'я Верна, ус-

падковане від предків - бретонців, почало підупадати і знову вернулися невральгія, безсоння, запаморочення голови. Часу для прогулянок уже не було, рідкі зустрічі з друзями тільки драгували його. Лише музика давала полегшу. „Я купив піаніно, — писав він додому — це знахідка, яку я зробив. Правда, воно старше від революції, бо збудоване 1788 року...”

Нове оповідання Верна появилoся в квітні 1854 року в журналі Шевальє. Тема: Безумний женеvський годинникар Захаріус старається знайти ключ для розкриття таємниці життя з допомогою малесенького механізму годинника. Літо 1855 року принесло Верного знову почування повної самоти. Його нервова система була вичерпана надмірною роботою. Навіть у двомільйоновому Парижі здавалося йому, що він самотній; ноцями просиджував біля вікна, вдивляючись у нічне життя столиці. Тільки візки молочарів і шурування замітачів пробуджували Верна з тієї летаргії і знову примушували братися за перо. Коли ж для віддишу плавав човном по Сені з вірним другом Іньярм, — повертався ще більше нервовий до виснажливих театральних буднів і до віршування своєї нової оперети „Супутники Маржолени”. Хоч творити ці вірші вже надокучило йому. „Наш театр”, — писав він додому, — не буде закритий на літо. Я вже більше не сплю. Б'є шоста, я заплющую очі. Мої нерви викинчуються. Язик терпкий, а недуга — хронічна. Тяжко приходиться розкрити рота. Які муки! Пінюся, наче вуж-удава, що травить більшу від себе тварину, або наче драматичний критик при роботі”.

Все ж влітку пощастило йому вирватися: „Не зважаючи на моє повне виснаження, я постановив використати мої останні п'ять франків, щоб проїхати до Льє. В суботу увечері сідаю до святкового поїзду, що йде до Дюнкірку, гарного морського порту, зовсім голлянського. Так то вкінці побачу Північне море”. „Зимівля на льодах — історія двох наречених із Дюнкірку” — так називалося нове оповідання Верна, яке почав писати після повороту.

Влітку появилася у французьких портах азійська холера, а у вересні була вона вже в Парижі. Жертвою її впав директор „Ліричного Театру” Севест. „Севест по кількох годинах помер наслідком холери, — писав Верн додому. — Був це гарний чоловік. Я його дуже любив; він був моїм щирим другом, але завжди переслідуваний передчуттям. Жаль мені його да глибини серця”. Смерть Севеста звільнила Верна від зобов'язань далі займатися театром, як теж кінчати нову оперетку. Тільки обіцянка, дана пані Севест, удержала його при театрі. Тепер усі клопоти в театрі впали на нього, він був справжнім директором, — хоч як тяжко йому було виконувати ті обов'язки, коли взагалі втратив замилювання для театру й бажав вирватися на провінцію. Але прийшлося ще ждати аж до жовтня, коли прийшли новий директор і секретар.

За цю свободу прийшлося платити немалою ціною: тепер був він маловідомий драматург, радше невдаха, письменник-початківець, що рекомендував себе двома-трьома оповіданнями, але провалився на спробі написати повість. Його молодість минулася, забираючи з собою віру в успіх і славу. В нього не було тепер навіть ста франків на місяць, бо оповідання його появлялися рідко, а театральні твори не приносили майже нічого.

Але тепер був Жюль Верн власником безцінного скарбу, дару, який вбиває слабих, а збагачує сильних. Це була свобода, яка спричинилася до того, що він став письменником всесвітньої слави.

(English summary p. 168)

АНЕКДОТИ ПРО ПИСЬМЕННИКІВ І МИСТЦІВ

Під час поїздки з рефератом по Півн. Америці, Улас Самчук спинився в Дітройті. На гостині, влаштованій для подорожнього, один з присутніх запитав:

— Хто, властиво, найбільші українські письменники?

Самчук поглянув на свою співтоваришку подорожі й відповів:

— Є три найбільші українські письменники: Стефаник, Бажанський і я.

І по хвилині надуми, побачивши, що обличчя присутніх мали питальний вигляд, далі додав:

— Стефаник тому, що не живе, а Бажанський тому, що сидить при суцільному столу.

— 0 —

Провожаючи Евентуального, який відїжджав до ЗДА, Спілка Українських Науковців, Літераторів і Мистців в Аргентині зробили в домі Голови Спілки, п. проф. Ласовського, прийняття.

Під кінець подали коньяк у маленьких чарках.

— Це старий коньяк, — каже Ласовський, — має 65 літ.

Евентуальний поглянув на чарку й скептично сказав:

— 65 літ? Дуже маленький на свій вік.

— 0 —

Письменник О. Сацюк має двох синів, які ходять до української школи. Якось спитав Сацюк молодшого сина:

— Що маєте сьогодні на домашню вправу?

— Маємо написати десять простих речень.

— І що ти написав?

Хлопець почав читати: „Івась скаче на ганку“.

Зауваживши літеру „г“, якої Сацюк чомусь не визнає в українській мові, батько сказав синові:

— Але ж, хлопче, як ти можеш таке писати? В українській мові літери „г“ не існує. Треба обов'язково пи-

сати „г“, мале й велике. Зрозумій, що це зовсім правильно. Так пишуть за останнім академічним правописом в УССР.

Хлопчина послухав батька і на другий день приніс до школи домашню вправу.

— Хто тебе вчив так писати? — поіритовано спитала вчителька.

— Татко, — відповів учень.

— А, добре. Скажи таткові, щоб завтра прийшов до школи.

І як другого дня Сацюк стояв перед учителькою, вона показала йому зошит сина. Там було написано:

„Івась скаче на Ганку!“

— 0 —

До найбільшого нашого сучасного музики, проф. Савицького в Філадельфії, приїхали з далекої провінції свояки. Ввечорі Савицький грав на фортепіані.

Довго прислухався до гри п'ятилітній Іванко, і врешті спитав:

— Вуйку, пощо ти це робиш? Чи у вас немає радіо?

— 0 —

У театрі в Нью Йорку йшла мало вдала вистава. Публіка, як звичайно, б'є „браво“, тільки гуморист Микола Понеділок невдоволено совгається в кріслі.

— Ну, як вам подобається вистава? — спитав принагідний знайомий Понеділка.

Той, усміхнувшись, відповів:

— Нагадує мені кактус.

— Чому? Не розумію! — сказав знайомий.

— А так, не можна на ній довго всидіти...

— 0 —

Якось, виходячи з собвею, Микола Понеділок незнарошна торкнув ліктем у натовпі якусь панночку.

— Ах, вибачте, я не хотів! — почав виправдуватись.

Панна глянула кокетливо на Понеділка й сказала:

— Шкода!..

ІНТЕРВ'Ю З ГРИЦЕМ ЗОЗУЛЕЮ

Написав Микола Понеділок

Дорогі, рідні, хороші, симпатичні, статечні! — коротко всі, всі, всі ті, що сьогодні зібралися відсвяткувати і вшанувати Едварда Козака, тобто ЕКА, тобто того, що оце недавно дав нам свою першу літературну дитину під назвою „Гриць Зозуля”. Отож наша літературна братія зобов'язала мене взяти у Гриця Зозулі інтерв'ю. Кажуть товариші:

— Микольцю, а хоч трісни, а хоч калавур кричи, а хоч надвоє розірвися, а хоч плящиком розліпися — а інтерв'ю з Грицем Зозулею зроби! Я витріщився.

— А як, — кажу, — Гриць Зозуля віджене мене, не схоче дати інтерв'ю?

— Слухати не хочемо. Проси Зозулю, моли, бідкайся, у чотири погибелі згинайся, а інтерв'ю принеси! Бо не принесеш — капут тобі та ще й з крапкою.

Що ж — не хочеться, щоб з мене був капут та ще й з крапкою. Вистерігаю Гриця Зозулю. Дивлюся за ним. О, радість, сили небесні, Гриць Зозуля йде та ще й свої вуса розгладжує та пощипує. Я до нього таким козиристим, джезджуристим, бадьористим голосом:

— Доброго здоров'я, сервус, як ся масте, „гав ду ю ду”, містер Грицю Зозуля?

— Що ви від мене хочете? Як ви мене так гречно вітаєте, виходить, щось ви хочете.

— Вгадали, кажу, — хочу інтерв'ю.

— А яке інтерв'ю? Що, ви будете записувати на папір, чи будете брати мене на „тейп”, на „баггінг”, як Вотергейт.

— Ні, не Вотергейт! Інтерв'ю для Союзівки.

— А, — каже Гриць Зозуля, — для Союзівки дам інтерв'ю та ще й з печаткою. Союзівка, — каже, — файна дівчина. Красива, гожа, весела, а суботами та Союзівка як культурні конференції зі сцени влаштує, а як та Союзівка потім танцює, аж підлога рипить і лушиться. Для Союзівки дам інтерв'ю.

— Добре, — кажу. — То як вам подобається наша Союзівка?

— Подобається, і ще раз подобається, і ще трішки напіддачу мені Союзівка до серця прилягла. Ось сьогодні, в неділю, — каже Зозуля, йду ранком, йду до Веселки, а по доріжках котики бігають, весело перекочуються, а з-під дерев горобці, шпаки, ластівки концертують і від співу аж захлинаються. Іду я до Веселки, а всептаство підспівує мені:

Тільки сонце вже зайнялося,
А все взяло й повмивалося,
Повмивалося, зчепурилося
І милим святом звеселилося.

І так приємно йде стежка, а по стежці йде весь союзний парламент — попереду генералісімус Лисогір, тоді генерал Падох, а тоді полковник Квас, а за Квасом я, Гриць Зозуля. А за мною йдуть два сфрейтори, два союзові Швейки — Іван Керницький і Микола Понеділок. Отож гарно на Союзівці!

— А як вам подобається, пане Зозуля, їжа на Союзівці?

— Їжа добра, добра і обильна. Лише треба для тих, в кого трішки черевце росте, давати тим двічі на день, і то по півпорції, а півпорції віддавати нна Фонд наглої потреби.

— Добре, Грицю Зозуля! А як ви дивитесь на літературу? Ось, я письменник, поет. Пишу поезії. Мені кажуть, що ви — найсуворіший критик. Скажіть мені, чи я маю талант? Чи я маю поетичний талант?

— А прочитайте свою поезію і я скажу!

Я Грицеві Зозулі проредитував свій вірш.

— Пане Понеділок, — сказав Зозуля, — ви маєте талант, але дуже закопаний, а до того ще й не в голові. А так таланту досить маєте.

— Пане Грицю Зозуля, а як ви відноситеся до „Вимен Ліберейшен“? Ну, от як жінки носять чоловічі зачіски, капелюхи, черевики, шкарпетки! Як вам це подабається?

— Гарно! Хай носять на здоров'я! Трішки є замішання, як жінки носять мужеські штани. Тоді здалеку йдуть дві постаті — і вечером не знаєш, „гу іс го“ в штанах, лише як підбіжиш і глянеш зблизька і лише тоді визнаєш, хто до якої партії з природи народився.

— І прикінцеве! Недавно доктор Луців у „Свободі“ написав, що ви першою своєю книгою швидко і тріумфально в'їхали в українську літературу. Що ви на це скажете?

— Швидко я не можу в'їхати, бо жона сидить у авті за керівницею і дозволяє мені швидкість лише двадцять п'ять миль на годину. Отже швидко я не міг в'їхати.

— І останнє, пане Грицю Зозуля! Де ви цю ніч спали?

— Де я спав? Що за дивне запитання! У Гантері.

— У Гантері? А чому ж пані докторова Кононенко сьогодні сказала нам, що вона минулої ночі спала з Грицем Зозулею — і сміялася до ранку?

Гриць Зозуля не розгубився, а сказав:

— Пані докторова зробила маленьку помилку. Вона спала не зі мною, а з книжкою „Гриць Зозуля“, і отож можливо, що вона читала книжку і сміялася. А я таки спав у Гантері, отже у двох ліжках спати не міг.

Я подякував Грицеві Зозулі за інтерв'ю і сказав:

— Спасибі вам, дякую! Дай, Боже, Грицю Зозуля, щоб ви були здорові-здорові, і щоб у вас сили були нові й нові — на довгі літа!

ЗАБАГАТО ЗИМИ

Написала Леся Лисак

Зажартувала у телефонічній розмові знайома: „А ви налишіть щось про прихід весни, то легше буде перетерпіти цьогорічну жакливу зиму”. Я тільки поклала телефонічну слухавку, як за вікном знов розшалів сніговий буревій. Задрижали стіни дерев'яної хати, забренчали шибки у вікнах. Виглянула у вікно — нічого не видно. Тільки шалений вихор б'є об шибки, аж снігові порошинки сипляться крізь щілини. Засунула щільніше фіранку.

Мій „відважний” пес, який теоретично мав би мене захищати, шукає в мене охорони. Ховається під крісло, під стіл, скавулить. — Чого ж ти впаваш у паніку? — намагаюся його заспокоїти. — Покищо є ще дах над головою. Краще подумаймо про тих, яких це жакіття заскочило десь у дорозі, в авті. Чи зможуть вони добитися до якоїсь хати? А втім, вранці мушу бути на роботі. Там, де я працюю, не люблять виправдань, що вулиці затарасовані снігом, а вихор валить з ніг, поки людина діб'ється до автобусової зупинки.

Всю ніч зловіще виття, сильний мороз. Хата колишеться мов корабель. Не спиться. Пес тремтить під ліжком. Над досвітком біле жакіття вщухає. Відкопати авто з-під кучугур неможливо, зрештою навіщо? Вулицею і так не пройдеш. Бреду по пояс в снігу до автобусової зупинки. Чекаю на автобус годину. Він волочеться мов рак поміж загрузлими в снігу автами.

У крамниці несподіванка: дверник повідомляє тих, які добилися на роботу, що крамниця закрита! Чому ж не повідомили почерез радіо? Повідомляли, та вже тоді, коли люди були в дорозі. Вичерпана повертаюся додому. Ще не знаю, що за кілька годин автобуси перестануть курсувати і люди, які залишилися в місті, зостануться там цілих три доби...

Наступного ранку вже проголошують через радіо, що крамниці на „давнтавні”, безліч установ, фабрик — закриті. Що тут багато говорити? Усе місто й околиця спаралізовані нечуваним досі сніговим шалом. Промовляє посажник міста, який разом з урядовцями перебув ніч у ратуші. Там теж почували сотні людей, які не могли добитися до своїх домів. Голос посатника втомлений, захриплий і, хоч він намагається це приховати, відчувається в ньому пригніченість. Допомога місту мусить прийти зі стейту, бо місто неспроможне побороти стихію. Очікується прибуття губернатора стейту до міста, переможеного стихійною катастрофою. Тільки як він прибуде, коли летовище теж нечинне?

Пробую вийти з хати. Теж неможливо, бо двері щільно затарасовані сніговим насипом. Заметіль не вщухає, мороз теж. З бічних дверей про-

бую прокопати тунель, щоб добитися до головного входу. Неможливо. Сніговія сліпить очі, руки костеніють від морозу.

Богу дякувати, що в моїй хаті ще тепло, бо декілька сотень домів позбавлені світла й ogrівання! Голос радіового анонсера, який подає цю вістку, звучить смутком. Він щойно повідомляв, що в засипаних снігом автах знайшли біля десяти мертвих людей... З радіового апарату сипляться повідомлення. Вони обережно сформульовані, щоб не ширити паніки, та з недосказаного можна багато дечого догадатися.

Третій день не кращій. Заклики до лікарів і медичних сестер, щоб прибули на зміну тим, які працюють у шпиталях вже сорок вісім годин. Міська поліція допоможе їм у транспортації.

Четвертий день ще гірший. У крамницях забракло молока й хліба, бо не можна їх довести. У мене вже теж нема ані молока, ані хліба, та це дрібниця. Вже не таке перебула, проживу на тих харчах, яких ще трохи залишилося. Та що мають робити матері, у яких малі діти, що мають робити хворі, немічні, каліки? Чую через радіо, що сусіди допомагають тим, що в крайній потребі. Доброту людського серця пізнати найкраще у нещасті.

П'ятий день — посадник проголошує стан небезпеки. Доки не прочистять бодай головних вулиць, щоб могли ними продістатися автобуси, забороняється „пробувати щастя” автом. За винятком тих, яких праця є конечна для збереження життя інших.

Шостий день — дрібка полегші. Появилось сонце. Головні вулиці трохи прочищені. Навіть уже, як повідомляють, їздять автобуси. Добре й те. Нарешті прийшла пошта, хоч не знаю, яким чудом добився листонша на нашу вулицю, засипану сніговими кучугурами. Вже й довели молоко до деяких крамниць. Мій сусід — українець бреде до крамниці, приносить гальон молока, відступає мені половину. Велике спасибі, яке смачне це молоко!..

Бреду й собі по снігових горах до найближчої, трохи прочищеної вулиці. Це не вулиця, це — тунель. Снігові насипи обабіч на двадцять або й більше стіп. Ще такого не бачила.

Сьомий день — полегша тривала коротко. Знову мете снігом, хоч і без морозу. Знову знайоме, хоч уже не таке сильне, виття вітру. Зима не знає пощади.

Виходжу на поріг. Під сніговою горою, що заслонила вікна, мали б навесні зацвісти проліски. Відтак — синьоокий барвінок. До весни ще дуже-дуже далеко. Та коли Господь дозволить дожити, весна таки прийде. Гарніша чи гірша, байдуже, але сніг колись щезне. Якою кволою є людина в обличчі стихійного нещастя! І zarazом, яка сильна духом, коли борється за своє і інших людей життя!

ГОЛОВНІ ГРІХИ ПРОТИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Написав д-р Михайло Логаза

Це не припадок, що Український Народний Союз та „Свобода” віддають багато уваги такій переважливій справі, як охорона людського здоров'я. Це доцільно й розумно, бож „Батько Союз” базує ріст свого членства, а тим самим ріст свого матеріального добра саме на здорових, а не на хворих членах нашої спільноти.

І треба признати, що УНС уже в минулому дав докази свого піклування про здоров'я не тільки своїх членів, але взагалі усієї української спільноти.

Пригадаймо, що з друкарні „Свободи” в 1954 році вже другим накладом вийшла друком 698-сторінкова книга с. п. д-ра А. Т. Кібзея під назвою „Український Лікар”, яка тепер уже на вичерпанні.

В 1970 році, коли надуживання наркотиків та інших задурманюючих, збуджуючих та успокоюючих ліків стало загрозливим теж серед нашої спільноти, а зокрема нашої молоді, УНСоюз видав 40 тисяч двомовних памфлетів під наголовком „Наркоманія і зловживання ліками” авторства відомого популяризатора основ охорони народного здоров'я д-ра М. Данилюка, де він у короткій і ядерній формі вказав на небезпеки такого налогу та дав поради, як поборювати це у цій країні страховинно поширене суспільне лихо, а УНС розіслав їх безкоштовно своїм членам.

На шпальтах „Свободи” часто появлялись статті наших лікарів на здоровні теми, а зокрема численні д-ра М. Данилюка в рр. 1967-70, які стали основою до його 336-сторінкової книжки під назвою „На медичні теми — Лікарський довідник”, яка теж вийшла друком у Видавництві УНС із друкарні „Свободи” накладом 5,000 примірників і тепер ще є до набуття в книгарні „Свободи” по зниженій ціні.

Самозрозуміло, що не можна поминути заслуг наших зорганізованих в УЛТПА лікарів, які постійно причиняються до охорони народно-го здоров'я, в першу чергу у своїх лікарських кабінетах, а далі своїми доповідями на своїх Наукових З'їздах та статтями у власному журналі „Лікарський Вісник”, а теж популярними доповідями на здоровні теми для громадянства на місцях своєї лікарської практики.

Треба теж пригадати, що і в минулому на Рідних Землях друкувались подібні видання про охорону народного здоров'я, а між ними слід згадати велику книжку сл. п. д-р Софії Парфанович під назвою „Гігієна

жінки", видану у Львові в другій половині 30-их років, „Лікарський по-
рядник" д-ра С. Дрималика з початку 20-их років, багато менших бро-
шур і памфлетів про такі суспільні хвороби, як туберкульоз, алкоголь-
лізм, нікотинізм, венеричні недуги, а навіть окремий журнал-місячник
„Народне Здоров'я", що виходив протягом двох років безпосередньо пе-
ред Другою світовою війною (рр. 1937-39) під редакцією д-ра Р. Осін-
чука та місячник „Здоров'я", орган УЛТ-ва у Львові ще з 1912-14 років,
присвячений санітарно-гігієнічним питанням під редакцією д-ра Е. Озар-
кевича та при співпраці проф. д-ра І. Горбачевського та інших.

З-поміж популяризаторів основ охорони народного здоров'я живуть
тут в Америці д-ри Р. Осінчук і Т. Воробець, а цілий ряд їх в особах
д-рів М. Панчишина, Т. Бурачинського, О. Подолінського, М. Музики,
Е. Дурделла, М. Василюва-Корнилова, В. Куцика, Т. Решетила, О. Бере-
ста та інших відійшли вже в кращий світ або ще дома, або вже на емі-
грації, а всі вони в більшій або меншій мірі причинились своїми друко-
ваними працями до розвитку охорони народного здоров'я нашого народу.

Очевидно, що появляються друком матеріали про охорону народного
здоров'я теж у сучасній підсоветській Україні, але небагато із них дос-
тупні загалові читачів і тому — а ще й з огляду на обмежений розмір
цієї статті — їх не згадуємо.

**

Є отже в нас обширні й поважні джерела, що з них можна й треба
черпати бодай основні відомості про охорону здоров'я — особистого,
родинного, народного. Тому в цій статті не будемо говорити про те, що
треба робити, щоби зберегти себе здоровим на призначений Божим Про-
видінням вік, бо на це дають відповідь згадані друковані джерела. Хоче-
мо одначе звернути увагу на те, чим грішимо проти основних засад охо-
рони здоров'я, або чи справді дбаємо про здоров'я, хоча признаємо, що
здоров'я, а не матеріальні добра і не життєві розкоші та пристрасті є ос-
новою людського щастя на землі, передумовою усіх життєвих успіхів
і сповнення як особистих, так і національних обов'язків.

Дбати бо про здоров'я означає не тільки шукати фахової лікарської
поради тоді, як його вже немає, або як воно zagrożене якоюсь поваж-
ною хворобою. Про це, зокрема для кожної еміграції, так глибоко висло-
вився найбільший польський поет у перших рядках свого безсмертного
„Пана Тадеуша", який тугу за рідним краєм порівнює із втарченням здо-
ров'ям словами:

„О, краю мій, Литво! Яка ти дорога!
Лиш той збагнути може,
Хто втратив раз тебе".

(За перекладом М. Рельського)

Але, очевидно, у сучасних цивілізаційних умовах і при теперіш-
ньому стандарті життя у цій країні добра і своєчасна лікарська пора-
да й опіка є самозрозумілою передумовою для видужання з хвороби.

**

Перейдім, отже, до вичислення найголовніших гріхів проти охоро-
ни здоров'я. Гріхів — звичайно в розумінні релігійних практик не пуб-
лікується, але гріхи проти охорони здоров'я вимагають публічної сповіді.

Чи не найтяжчим гріхом у цьому розумінні є надуживання алько-
гольних напєтків. Найновіші оцінки вказують, що в ЗСА є 4.5-5.5 міль-

йона алкоголіків, а всі американці у віці понад 14 років в одному тільки 1975 році поголовно випили 2.7 гальона (12 - 4/5 пляшок) горілок, 12.5 скрині вина і 12.5 скрині пива на загальну суму 32.5 більйона дол., а держава із самих тільки податків від алкогольних напоїв побрала 9.5 більйона доларів в тому ж році, при чому ЗСА у статистиці поголовного зужиття алкогольних напоїв в 27-ох країнах займає аж 16-те місце! (За „Рідер Дайджест“, лютий 1977).

Годі сказати, наскільки наші поселенці у цій країні причиняються до цієї тривожної статистики, бо їх взагалі ще досі ніхто докладно не порухав, але вже понад 20 років тому наш передовик у протиалкогольному русі сл. п. проф. Ю. Каменецький якось виражував (теж на шпальтах „Свободи“!), що українці в ЗСА в одному дні Великодня видали на алкогольні напитки понад один мільйон доларів, а це тоді, коли українська еміграція ще не була така, як тепер, і тоді, коли ще тепер на Національний Фонд УККА з трудом збирається пересічно 100 тисяч дол. річно, а на запевнення розвитку української вільної науки в Українському Науковому Осередку при Гарвардському Університеті вже протягом майже 20 років не можна закінчити збірки на основний фонд у сумі тільки 3.8 мільйона доларів!

Алкоголізм — це страшна суспільна недуга, яка руйнує здоров'я одиниць, родини і суспільства. Вона, з огляду на поширення її серед загалу населення, страшніша від налогу до наркотиків.

Про шкідливі впливи алкоголю не приходиться у цій короткій статті говорити, бо про них можна довідатись із обильної фахової і популярної літератури.

Натомість хочемо звернути увагу, що хоч назагал знаємо про шкідливість надуживання алкогольних напоїв, чомусь тут так мало говориться і пишеться про це, а ще менше робиться для поборювання цього вбивчого налогу.

В минулому на Рідних Землях під всіма окупантами йшла завзята боротьба проти алкоголізму. В нашій історії добре записані давні церковні братства тверезости, а з 1909-го року світське Т-во „Відродження“, яке справді відродило було наше населення, а село зокрема. Всі окупанти наших земель плянували для своїх підданих „п'яні бюджети“, але боротьба проти алкоголізму йшла впарі з ростом національної свідомости. Аргументи проти збагачування тих „п'яних бюджетів“ наших поневоловачів були сильніші, ніж аргументи про шкідливість алкогольних напоїв.

Тут — у цій країні — ці сильніші аргументи відпали і пиття алкогольних напоїв стало невід'ємною частиною нашого побуту. Там, вдома, наш народ мав настільки сили волі, що позбувся чужих коршем, а тут коршми заступили „національні бари“ у таки своїх народних домах. І цікаво, що мимо застрашаючих наслідків пияцтва досі у нас ніхто не згадує про ті „національні бари“, хіба тільки наш знаменитий гуморист Ікер.

А народ наш мав свою мудрість про ті чужі коршми — „бари“. Народ казав: „Чарка горілки — море сліз“, або „Пий — дурнішим будеш“, або „Що в тверезого на умі, те в п'яного на язиці“ — і т. д.

Мабуть немає помилки у твердженні, що майже немає тут Українського Народного Дому, в якому „національна бара“ не займала би осереднього місця. В такому Народному Домі часто немає приличного місця на якусь культурно-виховну працю, бо все зайняте „барою“. І сидять там — звичайно ще і в димі з цигарок — старі і молоді, а зок-

рема ті молоді, що в цьому випадку скоро наслідують батьків, а часом і „батьків народу” і, чарка за чаркою, одні якогось свого „черв'яка заливають”, другі п'ють із радості, яка часто кінчиться смутком, бо „Де чарка — там сварка”, а всі п'ють під диктатом непереможного налогу. Стільці „бар” порожніють щойно в пізню ніч, а тоді напівпритомні, або й зовсім непритомні „костумери” виходять із „бари” до „кари”, і карають їх статистики п'яних водіїв авт (ДВІ), вбитих на шляхах цієї країни...

Очевидно, що немає сили притягнути таких „костумерів” на якусь хоч би як врочисту імпрезу в тому ж Народному Домі, а й притягати їх незручно, бож загально панівний аргумент говорить, що без „бар” наші Народні Доми фінансово не могли би вдержатись. І так „роблення грошей” ставиться вище, аніж найбільший скарб людини — здоров'я!

Але й поза „робленням грошей” пиття спиртових напитків серед еміграційної спільноти задомовилось у всьому побуті. П'ють з нагоди народян, христин, весіль і похоронів, на бенкетах і балах, п'ють публічно і в приватних хатах, п'ють самі і в кругах приятелів і знайомих.

Ось минули свята... Поплили ріки горілок, а з ними відплили високі суми нераз тяжко запрацьованих грошей... А при цьому давалось злий приклад своїм власним і... нашим дітям. Бо от в хаті повно гостей... Столи вгинаються під тягарем пляшок із „трунками” і приходять молоденькі колядники, часом навіть в одностроях своїх молодечих організацій... і їх частується... алькоголевими напитками! А їм „не випадає” відмовитись, хоч би вони мали зламати свій закон, який наказує дбати про своє здоров'я і не пити, ані курити. А чи сам злий приклад вже не є гріхом? Напевно є, гріхом є теж мовчати про гріхи проти охорони здоров'я! Не мовчать, наприклад, церковні провідники у Польщі навіть під московським караулом, які згідно з нотаткою у „Свободі” — видали пастирський лист м. і. проти п'янства, а тут церковні пікніки і „кард партіс” нераз обильно підливаються алькоголевими напитками, щоби запевнити касовий прихід!

Другим із черги головним гріхом проти основ охорони здоров'я є напевно наліг курення цигарок.

Шкідливість цього налогу не приходится тут у подробицях пояснювати, бо в кількох останніх роках урядові чинники на всіх засобах публічної комунікації сміло заговорили про неї, а кожна пачка цигарок має тепер — щоправда, не надто видну — пересторогу федерального головного лікаря, що курення цигареток є шкідливе для здоров'я.

Автор цієї статті не може позбутись прикрого враження із лекції фізіології у своїй медичній школі, коли викладач закропив у спойвку ока голуба одну тільки краплю чистої нікотини, а голуб не вспів ще піднятися на крилах до стелі, як упав мертвий посеред слухачів.

Налогові курці цигареток за все своє життя, враз із вдихуванням димом, заживають не одну краплю чистої нікотини і підривають своє здоров'я. Вистачить тільки пригадати, що курці цигареток захворовують на пістряка легенів тричі частіше, як не-курці, а це в додатку до шкідливих впливів на серцево-судинну систему, шлунок та інші органи людського тіла.

Ядерну пересторогу проти цих двох найголовніших гріхів проти здоров'я подав наш буковинський поет Опанас Шевчукевич:

„Залишіть горілку пити,
Щоб щасливо й довше жити.
И пива й вина не вживайте!
До тверезости змагайте!

Залишіть також курити!
И без задурі можна жити.
Алькоголь-тютюн лиш шкодять,
Слабості й нещастя родять.
(За ж. „Крилаті”, ч. 11 (76))

Далі грішимо, коли не перевіряємо регулярно стану свого здоров'я, і то навіть тоді, коли нам нічого не долягає.

Такої регулярної перевірки конечно вимагає тиск крові. Статистика подає, що в ЗСА є 23 мільйони (!) людей у віці від 18 до 74 з високим тиском крові, що виносить 18.1% усього населення у тому віці. А відомо ж, що високий тиск крові (гіпертензія) скорочує людське життя, бо в наслідку високого тиску крові люди передчасно вмирають з причини недомоги серця, або мозкового удару (апоплексії), або ж від недомоги нирок. Хто отже по 18-тім році життя, а вже конечно по 40-івці, не перевіряє регулярно тиску крові, грішить проти охорони здоров'я.

На превеликий жаль дослідної медицини, злаякісні новотвори, — рак, а чи пістряк, — є ще тепер, по серцевих недугах, — вбивником людини ч. 2. Але рівночасно відомо, що вчасне розпізнання цієї страшної хвороби може врятувати життя. Тому грішать проти охорони здоров'я жінки, які легковажать якийнебудь опух (тумор) у грудних залозах, або кривавлення із родових органів тоді, коли не повинно їх бути, та чоловіки, які очікують, що протяжні болі шлунка, або протяжний кашель, передусім у налогових курців, получені із поступовою втратою ваги, самі минуться, або чоловіки по 50-ці, що терплять від розладів у віддаванні сечі.

У таких випадках вчасна лікарська порада конечно, бо лікар знає, що причиною таких об'явів може бути рак відповідного органу, і він має до розпорядження цілий ряд розпізнавчих (діагностичних) методів, які допоможуть виявити, що причиною тих об'явів є або не є рак, а тоді запланує цілеспрямоване лікування.

Не всяка опасистість (надмір ваги) мусить бути гріхом обжирства, а чи тільки грішного лакімства, але в принципі є вона найчастіше вислідом нерівноваги між імпортом — харчів та експортом — енергії. Є ж бо люди, що „їдять, аби жити”, але є й такі, що „живуть, аби їсти”. Люди із склонністю до опасистости мусять застановитись, до котрої із цих двох категорій мали б себе зарахувати і мусять мати завжди на оці свій імпортовий і експортовий баланс. Якщо їсться умірковано і відповідно до зуживання енергії при праці, то звичайно не потрібні пілюли на відтощення. Якщо ж все робиться для вдержання балансу, а вага все ж таки прибуває, гріхом є не порадитись лікаря, бо надмірна опасистість скорочує вік. І це, так само як високий тиск, беруть до уваги всі забезпечені організації, а між ними й наш УНС напевно зажадає лікарської опінії про всіх кандидатів на забезпечення на життя, які своєю вагою переважають терезки ризика.

Грішать усі проти власного здоров'я і довгого віку, хто має склонність до надмірної ваги і в чий родині є випадки цукрівниці, якщо регулярно не провіряють сечі на появу у ній цукру, а коли так, то і в крові, зокрема особи в молодому віці. Лікарі мають змогу контролювати цукрівницю відповідною дієтою і ліками й тому кожний діабетик мусить

бути під постійною лікарською опікою, якщо хоче уникати дуже важких лихих наслідків цього розладу переміни вуглеводнів.

Болоче гришатъ особи, зокрема у молодому віці, зазедбанням перевірки очей, легковаженням повільної втрати гостроти зору, полученої з болями ока й голови, збільшенням сльозінням і не раз із нуднощами та звертанням, бо ці об'яви можуть вказувати на дуже небезпечну очну хворобу — глявкому, яка, без відповідного вчасного лікування очним спеціалістом, може довести до цілковитої сліпоти.

Тільки принагідно належить теж згадати, що грихом є не поцікавитись, чи діти, які роблять незадовільні поступи в школі, мають добрий зір, бо для них часто приписання відповідних окулярів є розв'язкою їх труднощів у школі.

Грихом є не користати із поступу сучасної запобіжної (профілактичної) медицини і не дбати про набуття відпорности проти численних інфекційних і пошесних хвороб дорогою щеплень, а чи інших методів імунізації. Зокрема немовлята і діти передшкільного віку та старші віком особи із проволочними серцевими і легневими хворобами, діабетики та гіпертоніки повинні віддаватись усім доступним тепер щепленням, дарма що щеплення проти свинської інфлуенци натрапило на непередбачені труднощі, а передбачувана епідемія цієї інфекційної вірусної хвороби принаймні досі не появилась. Але сучасна генерація уже не пам'ятає, що такі інфекційно-пошесні хвороби, як справжня віспа, холера, червінка, тифуси, поліо та інші, в часі епідемії прямо десятикратно населення, а тепер майже не згадується їх у статистиках урядів здоров'я. І по цій лінії ідуть досліди у наукових лябораторіях та вже тепер у візії історично недалекого майбутнього пророкують, що можливо і проти пістряка можна буде охоронитись банальною методою щеплення або може, як тепер проти поліо, зажиттям кількох крапель щіплянки.

Як уже сказано, добрий або бодай задовільний стан здоров'я є підставою усіх успіхів у житті, а тимчасом у великій мірі у сімейному (подружному) житті. Як відомо, ця країна аж кишить від усякого роду ліценцій, а між ними законом вимагається урядової ліценції на шлюб, яку видається на підставі свіжої негативної проби на одну тільки венеричну хворобу — пранці (сифіліс). Ясно і зрозуміло, що така перевірка здоров'я кандидатів на подружжя невістачальна, бо є ще багато інших здоровних проблем, які можуть дуже скоро унещасливити навіть найщасливішу подружню пару. Любов у подружжі — це велика річ, але щастя у подружжі конечно вимагає доброго здоров'я обох партнерів. Тому грихом є не скористати перед вінчанням із можливости докладних лікарських оглядин або хоч би із передподружніх порадень.

Так здебільша про головні грихи проти охорони фізичного здоров'я, поминаючи менші, що про них годі говорити в одній статті.

А як гришімо проти охорони духового (психічного) здоров'я! Правда, народна мудрість і тут дає відповідь, кажучи, що „в здоровому тілі — здорова душа”. Але про духове здоров'я треба не менше дбати, як про фізичне.

Живемо у вільній країні, в країні достатків, але рівночасно у зматеріялізованій країні, де передусім матеріяльні добра рахуються життєвими здобутками.

Наші поселенці під цим оглядом не пасуть задніх і тепер, хвала Богу, між нами вже немає справді бідних. На всіх щаблях суспільної драбини люди малощо не поголовно мають бодай одне власно авто, подавляюча більшість має гарні, комфортаові доми, а дехто додатково навіть

хати в літниськових околицях, а і конта в банках чи наших кредитових кооперативах нераз виказують гарні позитивні баяниси. Велика частина наших поселенців посилає своїх дітей до високих шкіл і виховує їх на кваліфікованих професіоналістів. Це все похвально і цим можна тільки радіти! Але, щоби це все здобути, деякі люди надмірно і непосильно працюють і забувають, що людське життя не може складатись тільки із самої праці, нераз на більше, ніж одній роботі, і протягом більшости годин 24-годинної доби. Це тоді, коли духовна гігієна вимагає, щоби крім праці, однаково фізичної чи умової, завжди знайти час на відпочинок і на розваги, які є конечні для фізичної і духової справности. Бо якщо рівноваги праці й відпочинку немає, то нагромадження матеріяльних дібр не дасть повноти вдовolenня. Монотонія життя за працею і нераз із закоротким відпочинком у сні причиняється до занепаду духових сил, до депресії та інших умових недомогань і хвороб. Про таких людей наш філософ Гр. Сковорода писав: „Куди вас чорт жене?” А жене поважне їх число до лікарень умово-хворих, які у цій країні жажливо переповнені і яких навіть високі державні бюджети не є в спроможності задовольняти. Тому гігієна праці повчас, щоби працювати уміркованим темпом, з перервами на відпочинок, в умовинах чистоти повітря і відповідної температури та, по можності, із частішими змінами роду праці, чого, звичайно, немає на відомих „асемблї лайнс” у цій високоіндустріялізованій країні. Якщо грішиться проти цих вимог, то популярно званий „нервовий розстрій” є питанням тільки часу.

Ось так, подавши тільки найголовніші гріхи проти охорони здоров'я, автор, разом із попередниками у цій ділянці, бажає шановним читачам, їхнім родинам і всій нашій спільноті тут і там, у рідній Україні, поважної застанови бодай над ними і... Доброго Здоров'я! Бо здоров'я — найцінніший скарб!

MAJOR SINS AGAINST HEALTH CARE

By Dr. MICHAEL LOHAZA

The author, a general practitioner, describes the major evils committed by man against himself. He says that despite breakthroughs in medicine, people unintentionally or deliberately still do harm to themselves. The major sins, as he sees them, against health care are: alcoholism, smoking, failure to have regular physical check-ups, and not taking advantage of preventive medicine.

КОМУ ЗАГРОЖУЄ СЕРЦЕВА АТАКА

Написав д-р Михайло Стефанів

В минулому році сливе вся американська преса широко коментувала радісну вістку про зменшення в цій країні смертності від КСХ¹ на понад 8% за п'ятирічний період, від 1968-1973 року. Причину цьому радісному явищу дослідники серцево-судинних хвороб вбачали в „схудненні американської діти, залишенні курення 14% чоловіків середнього віку та у покращанні рятувальних методів. (Ці заходи в Америці все ще не дорівнюють заходам у деяких країнах із соціалізованою медициною).

Обговорюючи цю радісну вістку в „Свободі“ ч. 75 з 1975 р., ми раділи нашій громаді і собі стягнути пояса, а хто zagrożений КСХ, негайно перейти на т. зв. гостру прудентну дієту і оберегати себе від передчасного нещастя.

Виринає принципове питання: Хто zagrożений КСХ? Точної відповіді на це нема і хто його зна, коли буде, якщо зважити, що серцево-судинні хвороби багатопричинові і ще, мабуть, багатопатогенні явища, що зароджуються із замотаного клубка різних факторів, на молекулярному поземі починаючи. Тому наша відповідь базуватиметься в першій мірі на статистичних даних, взятих із десятками років проваджених наукових дослідів серцево-судинних хвороб на різних прошарках і категоріях живих людей в різних країнах (ЗСА, Швеція, Фінляндія, Англія тощо), а також на післясмертних знахідках, і на другому пляні — на експериментальних вислідах наукових лябораторій та клінічних спостереженнях. Цими студіями стверджується, що найгрізнішу небезпеку серцево-судинних хвороб становить спадковість.

Отже, поважно zagrożеними можуть бути ті особи, в чій родах головню в першого ступня спорідненнях, тобто батьки і їхні діти, водяться серцево-судинні хвороби перед 69-им роком життя. Але також і випадки в пізнішому віці, не без спадкової загрози, тільки що, правда, вже лагідніших проявів.

При цьому скажемо, що й такі серцево-судинні хвороби в когось у родині перед 60-им роком життя, що їх на основі сучасних знань не можна уважати за спадкові, в дійсності можуть якраз поставати з причин передаваної, тепер ще невідомої якоїсь генетичної вади, наприклад певної недомиги метаболізму артерійних стінок, імуногенної системи, що при зміненому способі життя відзиваються наслідками дегенерації серцево-судинної системи, як некрози чи фібрози серцевого м'яза тощо.

¹ Коронарні серцеві хвороби.

Тому такі випадки слід з резервою оцінювати як чисто довкіллеві, негенетичного походження. Це може відноситись до тих осіб з нашої громади, чії батьки не живуть і не жили в Америці або Канаді.

Генетичні хвороби, що в'яжуться менше або більше, або зовсім із серцево-судинною системою можна поділити на розлад з хромозомної аберації, одногенної мутації та полігенної спадії. Ми звернемо увагу тільки на розлади метаболізму ліпідів з успадкованою одногенної мутації та полігенної спадщини, що сприяють прискішених атеросклерозі з передчасними серцевими, мозковими інфарктами та склеротичними об'явами кінцівок (ніг і рук).

Найгрізніші спадкові розлади ліпідів (холестеролу і товщів) бувають від одногенних мутантів, що об'являється: а) родинною гіперхолестеролемією, б) комбінованою гіперліпідемією, в) гіпертригліцеридемією.

Родинна гіперхолестеролемія (гіперліпідемія тип II або бета гіперліпідемія) характеризується надмірно високим вмістом холестеролу крові при нормальному або дещо підвищеному вмісті тригліцеридів (товщів). Вона може об'являється гетероциготною формою, коли успадковується тільки один ненормальний (одна доза) алеле на родинної гіперхолестеролемії льокусі, або гомоциготною, коли два однакові ненормальні алели передаються звичайно від гетероциготних батьків. При гетероциготній формі гіперхолестеролемія появляється вже у віці немовляти, маніфестується у формі ахіллової сухожилкової ксантоми (вище п'ят жовтаві поморщені нарости) або аркус корнее, або на ліктях (теж жовті нарости) наприкінці двадцятих років життя, але не у кожного, а на 30-му році життя можуть появитись обидва перші, але не завжди. У таких осіб вміст холестеролу в крові звичайно при нормальній кількості товщів сягає від 270 до 600 мг/100 мг крові і атеросклероза у них розвивається прискішеними темпами, спричиняючи, середньо беручи, на 43-му році життя серцеві інфаркти, у жінок 10 років пізніше. В Америці хворіс на цю недугу приблизно 2-3 особи на тисячу. Її можна до певної міри контролювати дієтою і відповідними ліками.

Гомоциготна форма — особливо грізна хвороба. Її характеризує надзвичайно високий вміст холестеролу в крові, від 600 до 1200 мг/100. Вже в дитинстві появляються ксантомні виступи на сухожилках, очак, потилиці, спині тощо, а прискішена атеросклероза спричинює серцеві інфаркти навіть перед 20-им роком життя. Успішного ліку проти неї нема. На щастя, вона трапляється дуже рідко, в Америці один випадок на один мільйон. Серед нашого народу, вдома, цієї хвороби, мабуть, не було. Треба сподіватись, що нема її і в нашій діяспорі, бо такі генетичні зміни не появляються через два-три покоління (значить, як у батьків не було цієї недуги, то й у дітей і внуків та правнуків її нема). З цього може бути висновок, що й гетероциготна форма серед нашої громади, якщо не зовсім відсутня, то дуже рідко трапляється.

Причиною особливо високого вмісту холестеролу родинної гіперхолестеролемії є дефект того гена, що відіграє ключову роллю в механізмі контролі продукції ендогенного (що його організм сам продукує) холестеролу. У випадку гетероциготної РГ² особа успадковує тільки один ненормальний алеле (одну дозу), а у гомоциготної РГ обидва ненормальні (один від батька, а другий від матері). В цьому випадку механізм контролі продукції холестеролу, що ним керує спадковий ген, зовсім не працює і в результаті плесо холестеролу сягає 1200 мг/100 (за цей високий

² Родинної гіперхолестеролемії.

вміст частково відповідає ще катаболізм і екскреція холестеролу).

б) Другий за чергою небезпечний моногенний успадковуваний родинний розлад ліпідів проявляється т. зв. комбінованою гіперліпідемією (типи II плюс IV плюс V). Її характеризує різно — високий вміст холестеролу в крові — від 250-600 мг/100 мг і тригліцеридів від 150-500 мг/100 або тільки підвищений вміст холестеролу або товщу. Ця форма також об'являється ксантомними, але не у кожного, наростами на сухожилках, очах, потилиці, прискішеною атеросклерозою і серцевими інфарктами перед 60-им роком життя. При лагідніших формах після шістдесяти років. Ця форма рідко, але буває і в нашій громаді.

в) Третя і найменше небезпечна форма моногенного родинного успадкування розладу ліпідів, це родинна гіпертригліцеридемія або тип ІУ. Характеризується вона особливо високим вмістом товщів у крові, звичайно при нормальному або дещо підвищеному вмісті холестеролу. Висота товщів крові сягає 120 мг/100. Цей тип ІУ розладу ліпідів, мабуть, рідко подибується (з причин мутації гена) в нашій громаді. Він притаманний країнам добробуту і досить помітно в'яжеться з формуванням передчасної атеросклерози і появою серцево-судинних хвороб.

г) Поруч цих моногенних ліпопротеїнових розладів (кожен із них спричинюється осібним геном-мутантом) бувають ще, і то найбільше заступлені, полігенні спадкові розлади холестеролу. Значить, не один, але кілька генів, з одним домінантним, мали б відповідати за ненормальний метаболізм холестеролу. Цей розлад, хоч може піднести плесо холестеролу крові і до 600 мг, спричинювати ксантоматозні (жовтаві) нарости, прискішувати появу передчасної атеросклерози з серцевими інфарктами, і хоч між всіма типами успадкованої гіперліпідемії становить, мабуть, більше як половину цього розладу, проте, коли відповідно контролюваний, не приносить передчасних серцево-судинних хвороб. Можливості лікування цього розладу в тому, що полігенний механізм контролю метаболізму холестеролу проходить у повній співдії з довкіллям. Нема сприятливого довкілля, нема передчасної смертоносної атеросклерози від цих успадкованих полігенів. На нашу думку, між жертвами атеросклерози нашої громади найбільше заступлена якраз ця форма розладу ліпопротеїнів. Яка незрівнянна втрата, коли подумати, що всіх цих людей можна було врятувати від передчасної смерті своєчасними проти-заходами.

г) Існують ще три інші типи спадкової гіперліпідемії, а саме тип І, тип III і тип V. З них тип III найнебезпечніший, передається на потомство, мабуть, автосомним рецесивним геном, підносить холестерол і до 600 мг/100, виявляється можливою появою жовтих наростів на долонях рук та прискішеним формуванням передчасної атеросклерози з серцевими інфарктами, як при типі II. На щастя, цей тип трапляється особливо рідко і можна його контролювати дієтою. Тип І характеризується дуже високим вмістом товщу головно жіломікронової форми — сягає 1200 мг. Передається автосомним рецесивним геном. Ненормальність характеризується черевними болями і, навіть з дитинства почавши, еруптивними ксантомами. На щастя, не спричинює передчасної атеросклерози, рідко трапляється і дається лікувати дієтою. Тип У характеризується високим вмістом холестеролу, сягає до 400 мг і дуже високим вмістом товщу, понад 1000 мг, проте особливо не в'яжеться з розвитком передчасної атеросклерози; передається, мабуть, автосомним домінантним геном, дається контролювати і рідко коли трапляється.

Звернено увагу на факт, що деякі типи родинної гіперліпідемії, як тип II і I, появляються в дитячому віці, а тип IV — в молодечому.

Генетичну наявність родинного розладу ліпопротеїнів не слід трактувати як фатум чи приречення передчасного нещастя. Жаден ген сам собою, тобто виключно власною дією, не деформує серцево-судинної системи, тільки все або в мінімальній (гомоциготної форма), або більшій (тип IV), або максималній (полігемічна форма) співдії з довкіллям. Тому відповідною зміною довкілля можна злягіднювати (крім гомоциготної форми, але її у нашій громаді, мабуть, нема) або й зовсім неутралізувати ліпідемічні успадковувані розлади.

Довкілля

Поруч з генами-мутантами спричинюваних хворобових станів серцево-судинної системи не завжди менше шкідливі впливи на неї виявляє несприятливе їй довкілля.

а) Тому загрожені КСХ бувають також і ті особи, що мають підвищений вміст холестеролу в крові з довкілля (харч, емоції тощо) та ще може з деяких відомих негенетичних метаболічних розладів. З цих причин плесо холестеролу може піднятися до 300 мг і навіть до 400 мг і залежить як і в кого бути причиною, а коли ще в співдії з іншими наявними факторами ризику (курення, гіпертонія тощо), витворювання прискореної атеросклерози з її трагічними наслідками. Ми сказали „залежить як і в кого”, бо зароджування і розвиток атеросклерози залежить від багатьох причин (анатомії судин, гемодинаміки, вмісту атерогенних речовин крові, віку тощо, а що найголовніше від спроможності артерійних стінок удержувати себе якнайдовше з поміччю особливого біологічного механізму в здоровому стані. Контролювати просякання шкідливих речовин, неутралізувати або виносити їх, як це діється з холестеролом і не допускати до формування атеросклерози. От тому то особа, в якій стінки артерій добре справляються, яка не курить, не має гіпертонії, надміру товщів, з 300 мг холестеролу в крові, живе до старости без клінічних познач атеросклерози, але є одиниці (з невідповідною обороною артерій), в яких при такому — 300 мг — плесі холестеролу розвивається прискішено атеросклероза з трагічним перебігом. Статистичні результати з цього положення такі сприятливі для високого плеса (300 мг) холестеролу, що клінічна медицина в Америці — може не скрізь — уважає 300 мг кількість за високу нормальну. В результаті такої оцінки практична медицина уважає всіх своїх, без клінічних познач атеросклерози, пацієнтів з високим вмістом холестеролу (від 250-300 мг) нормоліпемічними (з нормальним плесом холестеролу) і не пропонує їм, а ще як старші особи, переходити на „логану” дієту. Але це діється коштом всіх тих, що їм треба задля розвитку покищо прихованої атеросклерози обов'язково обнизити вміст холестеролу. Виявлено, що з цих причин ризик атеросклеротичних випадків збільшується в п'ять разів. Тому медицина рішуче вимагає перейти на нею усталені норми: 150-200 мг для осіб дорослих і в силі віку, а для старших (вміст холестеролу дещо збільшується з віком) максимум 250 мг. На вміст холестеролу повинні звертали увагу особливо особи між 35 і 55 роками життя, бо це — найнебезпечніший період розвитку атеросклерози. Звертаємо увагу, що при плесі 150-200 мг холестеролу регресують (зникають) початкові — свіжі формування атеросклерози. Збільшене плесо холестеролу крові зрушує пермеабіль-

ність (просякання) ендотелія, промошуючи туди вхід ліпідам, ліпопротеїнам та спричинює некрозу його клітин і прискішену атеросклерозу.

б) Другою загрозою КСХ є надмір другого ліпиду крові-товщів, а особливо їх насичених форм. Насичені товщі завдають шкоди артеріям подвійною дією: сприянням формуванню атеросклерози і тромбози. Першу шкоду спричиняють вони, будучи головною складовою фосфоліпідів мембрани клітин, що уможлиблює холестеролові зрушувати пермеабільність мембрани і прискішувати просякання клітини атерогенних речовин і прискішувати розвиток атеросклерози. Другу шкоду спричиняють товщі, зонайменше частково, підвищуючи спроможність кров'яних платівок зліплюватись в агрегати, основу тромбоз, на ендотельних зрваннях артерій та скріплювати згусткову активність платівок (платівок фактора 3). Кількість товщів (тригліцеридів) не повинна перевищувати 140 мг/100 мг. Особи з перетовщеною кров'ю занепадають у два рази частіше на КСХ, як нормальні. Найкращими доказами шкідливості впливу товщів на стан серцево-судинної системи служать дані про маркантне зменшення цієї системи у Фінляндії (у мирний час найвища смертність від КСХ), Норвегії, Німеччині під час Другої світової війни (бракувало товщів).

в) Особливо наражені на серцево-судинні хвороби люди, що мають гіпертонію. Шкідливу роботу виконує гіпертонія, безпосередньо пропливаючим тиском крові на ендотеліальну верству (першу зсередини) стінок артерій і, зрнюючи її, дає початок атеросклерозі або й тромбозі. Від цього тиску грубшає верства артерій-медіум, і може на певних місцях роздуватись і створювати аневризми (розширення). Посередньою дією гіпертонія сприяє депозиції ліпідів (холестеролу і товщів) в ендотеліум і проліферації (розмножуванню) клітин гладкої мускулатури і зв'язаній з цим надмірній акумуляції еластину, колагену, мукополісахаридів, лізозомів, елементів атеросклерозної дегенерації стінок артерій. Ця акція завдає найбільшої шкоди стінкам артерій і призводить до прискішеної атеросклерози, особливо у тих людей, що ще мають гіперліпемію і курять. Гіпертонія мала б ще підвищувати синтезу холестеролу в клітинах печінки і вільної масляної кислоти в аорті. Особи з гіпертонією хворіють у кілька разів більше на КСХ, а в першій мірі на мозкові інфаркти, і то жінки, від нормотензивних.

Гіпертонія буває з відомих причин — 5%, а з невідомих — 90-95%. Нема доказів, що жінки взагалі, а особливо після періоду менструації, більше толерують тиск крові. Нема доказу, що систолічний тиск нешкідливий акомпаньямент старіння (тиск крові з віком підноситься). Нема доказу, що діастолічний тиск (загально беручи) грізніший від систолічного. Хоч у популярно клінічній оцінці чомусь „те друге” уважають більше небезпечним. — Нормальний тиск крові у людей до 45-го року життя повинен бути 105-120/80, а в осіб старших 140/90. Бувають випадки, коли людина з 165/90 живе довго, без позначок клінічної атеросклерози. Це може бути при особливо відпорній васкулятурі і при відсутності інших факторів ризику.

г) Третьою після ліпідів (холестеролу та товщів) і гіпертонії головною загрозою серцево-судинної системи вважають знавці справи курення. Дуже невдячна тема про неї писати або говорити. Зараз бо реакція: „Мій тато жив 85 років і курив як кагла зимою”. Але того не згадує, що його тато може від 70-го року життя ходив з палицею, а останні роки пролежав у постелі, а це через атеросклерозу ніг. І не бере на увагу, що він 7 або 14 разів на тиждень їсть м'ясо і масло, а його батько може

не мав цього 7 разів на рік, але не пив напівдощівку та ще хлоровану, їв природний харч, вдихав незабруднене повітря, тому, хоч кури́в (це був тільки один фактор ризи́ка), то міг щонайбільше (не згадуємо легень) придбати атеросклерозу ніг. Курення — це незаперечний шкідник здоров'я. Про нього появилось вже тисячі наукових праць, в яких говориться, що три головні фактори із вдихуваного тютюнового диму: нікотина, монооксид вуглецю і смола руйнують людське здоров'я. Нікотина послаблює здорове серце непотрібною активізацією: збільшеним коронарним пропливом крові, збільшеною серцевою діяльністю, частотою ударів та посиленням споживанням кисню і збільшеною концентрацією вільних масляних кислот, спричинює звільнені з адреналів — за посередництвом зрушеної нікотиною симпатичної нервової системи-катехоламіни. При ушкодженому м'язі серця нікотина сприяє появі аритмії, вентрикулярній фібриляції та послабленню шкоро́сти провідности. Від нікотини стягаються кров'яні судини кінцівок, особливо ніг, що причиняється до ранішої появи атеросклерози ніг (Бюргерова недуга тощо) чи рук. Поруч уже названих шкід, нікотина сприяє безпосередньо і посередньо через аденозиндифосфат ще й створюванню агрегатів кров'яних платівок, основу формованих тромбоз. Але найбільший шкідник з курення — це монооксид вуглецю. Цей газ у 250 разів радніше від кисню реагує з гемоглобіном, витискаючи навіть вже з ним об'єднаний кисень, що його звичайно гемоглобін в складі червоних тілець крові доставляє клітинам для життєдайних реакцій. Тому незначна кількість цього газу дає помітну концентрацію карбоксигемоглобіну, одну з найгірніших отрут організму. Газ цей як карбоксигемоглобін тільки з одноденного курення (20-30 сигарет) дає помітне затруєння центральної нервової системи, помітні ультраструктурні зміни — пошкодження серцевого м'яза (лагідніші зникають, гіршіші закарбовуються фібротними рубцями) та шкідливі зрушення циркуляції крові. Особливої шкоди завдає карбоксигемоглобін стінкам артерій побільшуванням пермеабільности ендотелію та створюванням субендотельних набряклостей (едем), що уможливило збільшену інфільтрацію протеїнових часток крові та ліпідів. Цією дією карбоксигемоглобін може започаткувати атеросклерозу і прискіпувати її розвиток.

Третій шкідник з курення — смола тютюнового диму сприяє розвиткові багатьох хвороб грудей включно з пістряком легень.

Хто курить, той наражується на серцево-судинні хвороби в три рази більше від того, що не курить. А хто поруч курення має ще гіпертонію, надвишку ліпідів, той у десять разів більше наражений на ці хвороби, як той, що цього не має. Рідко хто, хіба хтось з особливо сильною оборонною біологічною системою, може до старости успішно відбивати атаки трьох вище згаданих факторів, а загал курців, один скорше, другий пізніше, падає їхньою жертвою.

г) Далі, у великій мірі загрожені серцево-судинними хворобами в Америці, Канаді ті особи, що провадять сидячий спосіб життя, з авта і в бюри на стілець, а, повечерявши, цигарку в уста і перед телевизор або за книжку. Рух (природна прикмета людини) скріплює серцевий м'яз з його судинною системою, покращує і удержує гнучкість артерій — зменшуючи відношення колагену до еластину — та їх калібер; а що замітне, збільшує кількість капілярів на мускулярну одиницю, що тільки скріплює циркуляцію крові, обнижує її тиск. У людей із сидячою працею, в американському доквіллі, смертність до п'яти разів вища, як між

тими, що „на ногах”. Розуміється, що надмірними вправами серце можна знищити.

д) З другого боку загрожені КСХ ті люди, що довгий час живуть і діють під тиском депресії, страху, загрози, журби, родинного нещастя, невдовілля. Такі стани зрушують серцево-судинну систему через симпатичну нервову систему як теж і звільнені нею з адреналів катехоламіни, до відповідної дії, що може об'явитись, залежно від психо-емоційного рушія, прискішеною частотою ударів серця, гіпертонією, затримкою солей, води, збільшеним витиском крові із серця, провокацією ангіни пекторіс, підвищувати плесо ліпідів, збільшувати коагуляцію крові, споживання кисню тощо. Все це акції, що послаблюють серце, а при наявності інших факторів ризику, курення, холестеролу, прискішують розвиток атеросклерози. На погляд деяких дослідників особливо загрожені КСХ мали б бути люди з поведінкою А, цебто інтенсивні, послідовні, непоступливі змагуни за осяги, поквалпі, непосидючі, різкі в рухах, мові, з перебільшенням віддані своїм думкам, своїй професії, словом пробовві люди чину.

Відносно обговорених вище загроз психо-емоційно-соціального характеру однозгідности нема, щоб вони самі собою становили високу загрозу. Сумнів скріплює між іншим майже повна відсутність КСХ в гітлерівських кацетах, де кожній жертві смерть світила в очі, а люди, якщо вмирили свою смерть, то переважно з виснаження і голоду. Психо-соціальної небезпеки грізні, але в співдії з куренням та ще іншими факторами ризику КСХ.

е) Огрядність, 10-30, а може й більше фунтів зайвого товщу в організмі теж збільшує загрозу КСХ, хоч би вже тим, що постійне ношення зайвого тягару послаблює серцево-судинну систему, сприяє розвиткові ангіни пекторіс та гіпертонії. Із зростом ваги зростає смертність, а коли вага підноситься понад нормальний стан, тоді найбільше смертних випадків припадає на серцеве походження, хоч інших ненормальностей, крім надмірної ваги, у таких осіб немає. Дані про шкідливий вплив надмірної ваги на вік людини і стан здоров'я головно постачають забезпеченеві фірми, бо науковими дослідями цієї проблеми, з нестачі відповідної методології, ще не розв'язано.

є) Діабет. Значний відсоток людей з цією хворобою загрожений ще й атеросклеротичними судинними недугами. Як це стається, покищо ніхто не знає. В гру вмотується рій заплутаних метаболічних ненормальностей включно з легким потовгінням, форми із відпором периферійними тканинами інсуліни, появою гіперінсуліменії і гіпертригліцеридемії та ще може і гіпертонії. В додатку ще й ушкоджена толеранція глюкози може і зі свого боку причинюватися до розвитку атеросклерози.

ж) Збільшену можливість КСХ мають особи з іншим типом крові як О, ті, що вживають м'яку воду та ще й хлоровану, що споживають замало пектину (його багато в стручкових, яблуках тощо), виявляють нестачу мінералів: магнесії, хрому, мангану, ванадію.

з) До загрожених КСХ враховуються ще ті, хто має у крові понад 7.5 мг/100 сечової кислоти. Чому в загроженому організмі КСХ появляється надмір згаданої речовини — невідомо.

Вістунн з діагнози

Загально уважається, що причиною серцевих інфарктів (популярно: серцевих атак) мало б бути заткання котроїсь із вінцевих артерій (най-

частіше головної передньої лівої, що йде вниз). В дійсності певний відсоток серцевих інфарктів, як виявляють післясмертні розтини, буває без фадної функційно важливої обструкції коронарних артерій, без жадного типу гострих оклюзій, а навіть бувають випадки, що тромб (тромбоза) появляється пост фактум, після інфаркту. Як це так стається, ясної відповіді нема. Найправдоподібніше, в проблему вплутується значення найдрібніших судин та ще колатералів, зрушення скорочувальних елементів серцевого м'яза, 10% яких, як устійнено, виявляє більш чисто електричну активність. Таким чином серцева дизаритмія відіграє значну роль при серцевих занедужаннях. Про такі стани та ще про іншого роду ненормальності серцево-судинна система може давати знати певними об'явами.

а) Той, хто відчуває біль у грудях під час вправ або нестачу повітря на ході під гору, по сходах або при інших зусиллях, загрожений КСХ в три рази більше, як той, хто цього не має.

б) Небезпеку КСХ виявляє спочинкова ЕКГрама зміною ST-сегменту і Т. зубця або тільки останнього, а також обниженням 1-3 мл сегменту ST активною ЕКГрамою. Загрозу показує двофазовий або плоский Т. зубець, а теж першого ступня AV. блок, або мінорне продовжування PR інтервалу і фреквентні передчасні вентрикулярні удари, і то незалежно від інших факторів ризику серцевих хвороб.

в) Загразу КСХ показує частота ударів серця. У кого, у віці між 32-62 роками, б'є воно у спочинковому стані більше як 80 або менше як 62 рази на хвилину, той у 2-4 рази більше загрожений КСХ, як з нормальним ходом серця.

г) Атеросклероза кінцівок і, очевидно, ангіна пекторіс становлять поважну загрозу КСХ.

г) Наприкінці скажемо, що поважно загрожені КСХ ті особи 30-55 років, що знаменито себе почувують і не йдуть перевірити докладно стан свого здоров'я. Не забуваймо, що хтось може добре почуватися з явними ознаками грядучої КСХ, а в тому з відбутим т.зв. тихим серцевим інфарктом (серцевою атакою), про який він нічого не знав, а ЕКГрама може його виявити (хоч, правда, не завжди) і перестерегти людину перед можливим і вже не тихим другим. Дослідники КСХ твердять, що на кожен клінічний інфаркт, отже явний, припадає щонайменше один тихий. Багато наших людей передчасно відійшли від нас може якраз тому, що своєчасно не перевіряли свого здоров'я.

Оце описали ми коротенько 20 небезпек, що можуть посередньо чи безпосередньо деформувати серцево-судинну систему або тільки свідчити про таку акцію, що доводить до серцевих або мозкових інфарктів чи периферійних атеросклерозних недуг. Котра із наведених загроз найнебезпечніша годі (за виїмком спадкової гепіхолестеролемії та гіпеліпопротонемії) точно сказати, бо оборонний стан людських організмів не однаковий. Що одну людину нищать, другій може менше шкодити. Але, загално беручи, гіперліпідемію (не спадкову), гіпертонію і курення сигарет уважають за головних спричинників серцево-судинних хвороб.

(English summary; p. 130)

ЗА АКТИВНЕ ДОВГОЛІТТЯ

Написав О. Твардовський

Цьому питанню вчені всього світу присвячують багато часу і енергії. Проводять досліді, пишуть наукові праці, що їх виголошують на Всесвітніх Конгресах геронтології, тобто науки про старіння.

В нашій статті ми зreferуємо — на підставі інформацій д-ра А. Мінца („Старт”, ч. 9, 1972 р.) тему ІХ Міжнародного геронтологічного конгресу, що відбувся в Києві з участю вчених із 43-ох країн світу.

Подобається нам це чи ні, але людство старіє. Світ занепокоєний глобальними проблемами, які постали перед нашою планетою: отруєння атмосфери, рік і океанів тощо. Проблема, про яку ми хочемо розповісти, на тлі цих питань перебуває немов у тіні. Вона покищо не привертає такої гострої уваги людства, однак, вже сьогодні ця проблема стосується життя понад 300 мільйонів людей, а в найближчі 20 років ця цифра збільшиться удвоє. Ось про що свідчить безстороння статистика: у розвинених промислових країнах кількість людей, яким понад 60 років, становить 15-17% чисельности населення. А прогноза така, що в найближчому майбутньому на кожні 100 працюючих буде 40 пенсіонерів!

Перспектива продовження життя має два аспекти. Якщо проблема раку і серцевих захворювань буде розв'язана, то приріст продовження життя становитиме від 2 до 10 років. Подруге, якщо буде знайдено можливість впливати на корінні біологічні процеси старіння, людина житиме ще на 25 років більше. Вплив усіх цих факторів на суспільство треба передбачати сьогодні.

Не дивно, що серед 700 доповідей, що були представлені на конгресі в Києві, значна частина присвячувалася соціальній геронтології.

Геронтологія — одна з наймолодших наук. Тим часом прагнення пізнати суть старіння і знайти засоби збереження „вічної молодости” було притаманне всім епохам. Це бажання жити вічно знайшло свій відбиток у релігії, в нестримних фантазіях, у пошуках „філософічного” каменя життя. Навіть у нашому часі науково - технічного прогресу існує понад двісті теорій про процеси старіння. Нині ми можемо говорити про те, що наукою вже відкрито багато важливих закономірностей старіння й старости. Це два різних поняття. Старіння — тривалий біологічний процес. Старість — це період життя, такий же, як дитинство, юність, зрілість, лише „просунутий вперед” у роках.

Організм людини — складна й дуже досконала саморегулююча система. З приходом старости звичайно знижуються функції окремих систем

і організму в цілому. Та завдяки тому, що в людському організмі є величезні компенсаторні резерви, життєдіяльність може зберігатися до найбільшої старости.

Немає потреби називати відомих у всьому світі вчених, письменників, мистців, які дали людству геніальні твори в дуже похилому віці.

Численні приклади яскраво демонструють можливість збереження в похилому віці достатніх духовних і фізичних сил, щоб старість була не немічною, а активною й радісною. Доведено, що більшість людей могли б жити сто років і більше. Могли б... але не живуть. Причин багато. Найбільше поширене захворювання — атеросклероза. Один з учених назвав атеросклерозу „хворобою моторизованої людини”. Інші не без підстає вважають, що це „хвороба ХХ століття”. Величезне нервово напруження, смачне і часто надмірне харчування, мала рухливість, недостатня фізична активність обумовили широке розповсюдження цього захворювання судинної системи людини. Мозок і серце — основні органи керування організмом. Вони ж і головні споживачі кисню. Боротьба з атеросклерозом — один з основних напрямів попередження передчасної старости. Особливої ролі при цьому набуває активний руховий режим: прогулянки, спортові гри, що відповідають віковій й стану здоров'я, систематичні заняття фізичною культурою.

На жаль, серед великої кількості пенсіонерів існує помилкова думка, що відпочинок — кращий засіб для відновлення здоров'я. Це — глибока помилка. Сучасна медицина зустрілася з новим видом патології, яка дістала назву „пенсійна хвороба”. Вона викликала насамперед бездіяльність людини, яка звикла до ритмічного трудового життя. Звідси абсолютно ясно, яка роль фізичної активності у людей похилого віку.

Д-р Мінц звертає увагу на одну обставину.

Існує таке визначення, як „пенсійне банкрутство”. Цей стан викликаний багатьма причинами. Коротко, суть справи зводиться до такого: процес розриву з минулим, з трудовою діяльністю звичайно проходить дуже боляче. З'являється смуток, почуття психологічної невлаштованости, втрачені звичні соціальні зв'язки. Виникає почуття самотности.

Ситуація самотности... Можна без перебільшення сказати, що самотність людей у похилому віці — індивідуальна й соціальна — одна з найгостріших проблем. Д-р Мінц подає один із прикладів, картину, що він спостеріг на трибунах київського Центрального стадіону.

Полудень. Далеко один від одного, в різних секторах, сидять старі люди. Один читає, інший заглибився у власні думки, третій дивиться на бігові доріжки, де тренуються спортсменці. Це, як називає автор, вражаюча картина: самотність стариків, а поруч — динамізм, життєва сила, енергія, воля, властиві спортові.

Далі д-р Мінц ставить собі запитання: чи можемо ми створити для стариків такі спортові гри, які б, поперше, могли суперничати з забиванням „козла” й преферансом, а подруге сприяли б об'єднанню старших, розвивали у них спільне почуття? Чи не варто подумати про те, щоб всіляко розвивати такі незаслужено забуті гри, як круглий й крокет? І, зрештою, чи не настає час сісти за круглий стіл спеціалістам спортової медицини і клініцистам - геронтологам з тим, щоб створити спеціальні спортові дружинні гри для пенсіонерів?

Ми вже нині мусимо бути зацікавлені в розв'язанні цих проблем. До цього нас повинен привести просто здоровий глузд. Сьогодні більшість з нас (ідеться про повнолітніх) фізично і суспільно активні люди. Одних від заавансованого віку відділяє 3-4 десятиліття, інших менше. Та зав-

дяки тому, що в сучасності середня тривалість життя дорівнює 70-75 рокам, майже кожному з нас доведеться переступити через поріг старості. Нам доведеться вступити у величезну армію тих, кому по шістдесятці. І, дбаючи, думаючи про долю цих людей, ми по суті дбаємо і думаємо про власне майбутнє. Отже, чому суспільство мусить бути зацікавлене у вирішенні проблеми активного довголіття людини? Активне довголіття — це здорова фізіологічна старість. Це почуття задоволення життям на схилі років, а не життєвий крах. Це участь мільйонів людей у примноженні матеріальних і культурних благ суспільства. І не випадково про соціальну зрілість суспільства судять з того, як воно ставиться до людей у пенсійному віці. Отже, берімся за роботу і скажімо заклопотаній людині, що існує мистецтво жити й старіти щасливо!

Вказано було б при існуючих українських спортових осередках у вільному світі організувати доступні спортові ланки для сеньйорів, в яких вони могли б проводити свою активність так, як це рекомендують учені. Багато таких пенсіонерів могли б ще й активно працювати в наших спортових осередках на окремих адміністративних постах і цим спричинюватися до їх більших успіхів.

WHO IS IN DANGER OF A HEART ATTACK

By Dr. MICHAEL STEFANIW

A timely article written by a pharmacologist, it deals with a question of major concern in today's fast-paced world—heart attacks. The author examines the principal causes of heart failure, its symptoms, who is most susceptible to the attacks, and what to do to prevent them. Among the suggestions the author supplies is: heed even minor warnings and the slightest of symptoms, and immediately submit to a thorough medical examination.

FOR AN ACTIVE LONGEVITY

By OMELAN TWARDOWSKY

Extended life longevity of human beings as a result of strides in medicine, nutrition and generally higher standards of living has its blessings as well as problems, contends this article by Omelan Twardowsky. Dwelling on the reports of the IXth international congress of gerontologists—which was held in Kiev, Ukraine in 1972 with the participation of scientists from 43 countries of the world—the article states that there are already 300 million elderly persons in the world today and that in the developed countries they constitute up to 17 percent of the population. The number is bound to rise in the years ahead creating the possibility that for every 100 working persons there will be 40 pensioners. Gerontologists are preoccupied with devising programs of activity for senior citizens to make their lives interesting. Older people need not sit around and wait for death, as it were. By being involved in various activities they can benefit from their ripe old ages and even prolong them.

ВОНИ БУЛИ НА ТОМУ СВІТІ...

Написала Любов Коленська

Немає, мабуть, людини, яка не прагнула б вічно існувати, це бачимо навіть у її бажанні через народження своїх нащадків продовжувати свій рід — існувати в них. У людини від віків існує бажання пізнати „потойбічне” життя, щоб у ньому зустріти своїх близьких, родину чи приятелів. Конкретним вислідом туги за померлими є поширені з початком ХХ ст. спиритичні сеанси, що є, мовляв, ланкою, яка поєднує цей і „той” світ.

Д-р Раймонд Е. Муді мол. написав наукову книжку „Життя після смерті: мертві говорять”, уривки з якої надруковано в серпневих числах „Дейлі Нюз”. Д-р Раймонд Е. Муді, лікар — докторант університету в Вирджинії, студіює психіатрію. Він провів інтерв'ю з багатьма людьми, які „клінічно померли”, а відтак, повернувшись до життя, розповіли про свої переживання.

Д-р Р. Мунді на підставі розповідей „померлих” твердить, що людина на операційному столі, коли чує, що лікар проголошує її смерть, відчуває розпач. Вона чує якесь дзижчання, гудіння, різні неприсмні звуки, а потім з несамовитою швидкістю кудись несеться в простори начебто крізь тасмний тунель. Перед тим вона приглядається своєму тілові в ролі обсерватора і бачить, як лікарі намагаються повернути її до життя. Відтак зникає до цього стану і, вилетівши з тунелю, завважує в собі якусь дивну силу. До неї надходять її приятелі і рідня, які вже давніше померли, і стараються їй допомогти. Людина відчуває надзвичайне тепло і любов „потойбічних” людей. І тоді появляється перед нею бар'єр, межа — правдоподібно поміж земним і „потойбічним”. Раптово хтось їй каже, що ще не прийшла її пора, і вона мусить повернути на землю. Захоплена переживаннями в цьому другому житті, вона не хоче вертатися на землю, проте в якийсь спосіб знову з'єднується із своїм тілом. Пізніше людина хоче розповісти про свої переживання, але їй важко підібрати слова, а також вона бачить, що їй не вірять і — замовкає. Однак, раз пережите витворює в неї іншу настанову до смерті та інше відношення до життя.

Глибина цих переживань залежить від того, чи справді в даної людини стверджено „клінічну смерть” і чи вона справді була „мертвою”. Чим довше вона перебувала „потойбіч” світу, тим переживання її повніші, глибші й цікавіші.

Говорячи з тими людьми, які „померли”, д-р Муді стверджує, їм важко розповісти про те, що вони пережили і що бачили, бо не знаходять відпо-

відних слів. Одна жінка сказала: „Я не можу висловити свої переживання тому, що всі слова, які я знаю, тривимірні. Коли мене колись учили геометрії, то завжди казали, що є тільки три виміри, і я це прийняла. Але вчителі не мали слухності. Є більше вимірів. Очевидно, що в цьому світі існують тільки три, але в потойбічному рішуче — ні”.

Інша жінка розповіла, що вона „померла” під час операції і виразно почувала, як хтось в телефон сказав: „Д-р Джемс, пацієнт помер”. Одначе, ця жінка зовсім не почувала себе мертвою. Вона сказала, що хотіла поворухнутися, якось дати знати, що вона живе, але не могла. Вона бачила, як їй давали ін’єкцію, щоб привернути до життя, одначе не відчувала уколів голки.

Один молодий чоловік, який був поранений в автовному випадку, чув, як біля нього говорили, що він загинув.

Один лікар розповідає, що після серцевої атаки він хотів своїй пацієнтці привернути життя, одначе — даремно. І він тоді сказав до іншого лікаря: „Спробуймо ще раз, а як ні, тоді залишимо”. Цим разом її серце почало битися, і вона ожила. Пізніше цей лікар поспитав її, що вона пригадує з хвилин її „смерти”. Вона відповіла, що небагато, але чула, як він сказав: „Спробуймо ще раз, а як ні, тоді залишимо”...

Після дуже важких поранень голови один чоловік розповів: „В ту хвилину, коли мене поранило, я відчув раптовий гострий біль, але він зараз же зник. Я нісся кудись у темному просторі. І хоч того дня було несамого холодно, я відчував тепло і незвичайний затишок, — обгорнули мене почування, яких я ніколи не мав перед тим в моєму житті. Ще одне пам’ятаю, я думав: „Я певно вже мертвий”.

Жінка, яку повернули до життя після серцевої атаки, розповіла: „Мене обгорнули тоді якнайкращі почування спокою, вигоди і затишку. Я відчувала, що всі мої турботи кудись відійшли, і думала: „Як мирно, тихо і немає жадного болу”. Ще один чоловік пригадував: „Я мав приємні відчуття самотності і спокою. Було прегарно, і в мені запанував великий мир — мир із самим собою”.

Одного молодого чоловіка у В’єтнамі поцілила куля — і в тій хвилині ним оволоділо почуття неймовірної полегшії. Він не відчував жадного болу і ще ніколи не зазнавав такого відпруження і спокою.

Одначе, у багатьох випадках ті, що „померли”, спочатку чують різні неприсмні звуки: дзижчання, гудіння, безустанні дзвінки. Вони летять в темряві, падають і відчувають бездонну порожнечу. Але пізніше приходить відпруження і, як сказав один чоловік, „це було найкраще, позбавлене турбот переживання, яке тільки можна собі уявити”. Один чоловік розповідає: „Раптово я опинився в дуже темній, глибокій долині і завважив не то стежку, не то дорогу, якою я попрямував. Пізніше, коли я повернувся до життя, в мене виринула думка: „Я знаю, що означають слова з Біблії „долина тіней і смерти”, бо я там був”.

Звичайно люди ідентифікують своє існування, своє „я” із власним тілом. Вони знають, що у них є розум та душа, одначе не можуть себе уявити інакше, як у формі свого тіла. Люди, в яких стверджено „клінічну смерть”, розповідають, що бачать своє тіло в ролі обсерватора, третьої особи, яка перебуває в кімнаті, де лежить його тіло.

Одна жінка, яку привезли до шпиталю вже тоді, як її серце перестало битися, почула довкола себе голоси медичних сестер. Медична сестра, що робила їй штучне дихання, сказала: „Вона вже мертва”. І раптово та жінка відчула, що вона, немов клаптик паперу, підноситься понад ліжко і перелітає повз лікаря, що саме ввійшов до кімнати. А ко-

ли доставили машину, щоб з допомогою шоку привернути їй життя, вона бачила, як її тіло за кожним порухом машини здригалося і підіймалося вгору. Ця жінка навіть бачила, що медична сестра, яка 'робила їй штучне дихання, мала коротку зачіску.

Молода дівчина, яка потрапила в автову катастрофу, розповіла, що вона раптово почула несамопитий гук та лоскіт і відчула, що кудись летить в темряві на висоті яких 5 футів понад землею. Вона бачила, що навколо скривавленого її тіла зібралися стривожені люди.

У багатьох людей, коли вони „помирають”, виникає розпачливе бажання повернутися до свого тіла, але вони не знають, як це зробити. Вони тоді попадають у паніку. Лікар, якому сконстатували „клінічну смерть”, поглянув згори на своє тіло, і, побачивши, що воно сіріє, пере-страшився, бо колись ще в дитинстві від свого діда чув різні оповідання про духів. Одна жінка розповіла, що вона виразно відчула свою смерть, і їй не так було жаль за життям, як страшно, що вона не знала, куди мала йти і що робити: „Мій Боже, я мертва. Я не можу в це повірити!”

В одному або двох випадках душа, розум, свідомість людей, чи як це назвати, звільнились від тіла, оначе у них не було відчуження, що вони опинились в іншому тілі, а бачили його у формі „чистої” свідомости. В більшості випадків люди відчували, що вони в іншій формі існування, тільки, що це „нове тіло” знаходилося в двох чи трьох аспектах переживання смерті.

Якщо говоримо про це друге, „духове тіло” — воно, згідно з розповідями людей, які пережили „клінічну смерть”, має форму, як його мало фізичне тіло — плечі, голову, ноги... В той час, коли людина „вмирає”, вона бачить на дальшу віддаль і її чуття куди гостріші, ясніші, досконаліші, як за життя. По „смерті” людина властиво не чує голосів, але розуміє, відчуває думки, поки дана особа їх виповість. Оначе вона не може порозумітися з людьми, і це викликає в неї розпачливе почуття самотности. Один чоловік, хоча утратив більшу частину своєї ноги і бачив себе по „смерті” на операційному столі, мав враження, що його тіло неушкоджене.

Проте, час, протягом якого „померлі” відчують себе вкрай самотніми і бажують повернутися до свого тіла, триває недовго. Згодом вони починають відчувати, що коло них є якісь істоти, які намагаються їм вияснити, що ще не прийшла їхня пора, що вони ще „не готові” і мусять повернутися до життя. І тоді цих „померлих” опановує безмежний спокій і почуття, що хтось опікується ними.

Жінка, в якій ствердили смерть, так пригадує перехід у „потойбічний світ”: „Біля мене були всі мої рідні і знайомі, що померли переді мною. Я пізнала свою бабусю і товаришку, з якою ходила до школи, а також багато інших родичів і приятелів. Я виразно бачила їхні обличчя. Всі вони виглядали вдоволені”.

У багатьох інших випадках „померлі” зустріли незнайомих осіб, яких вони називали „духами-хоронителями”. Одному чоловікові дух сказав: „Я завжди був біля тебе і опікувався тобою, але тепер передаю тебе іншим”.

Одним із найцікавіших переживань цих людей була їхня зустріч із світлом. Спочатку воно було тьмаве, але потім ставало чимраз яснішим і вкінці набирало надзвичайного блиску і краси. Але воно не вражало очей. Як пояснюють люди, які повернулися „звідам”, це блискуче світло є уосібленням неспаної індивідуальности, яку годі описати. Воно еманує із себе тепло, дає почування безмежного спокою і притягає до себе

з неймовірною силою. Релігійні люди висловлюються про це світло, як про появу Христа, послуговуючись різними цитатами з Біблії, щоб це явище зінтерпретувати; інші, що не мають релігійних переконань, говорять про нього як про незвичайну „світлоістоту”.

Поміж цим світлом і особою, яка „померла”, нав'язується контакт у формі не голосу, а думок, які є такі виразні, що не може бути мови про якесь непорозуміння чи неправду. Це світло ставить різні запити, внаслідок чого перед „померлим” постає ціла панорама його життя, щоб він міг його передумати і рішити, чи готов покинути землю. В кожному разі ці питання не ставиться на те, щоб дану особу засудити, навпаки, щоб виказати їй любов, обдарувати спокоєм.

Одна жінка так описує свою зустріч із світлом: „Воно було ясне, жовтавобіле, радше біле; воно було неймовірно ясне, але не перешкоджало мені бачити, що діється навколо — операційну залу, лікарів і медичних сестер. Це була наче розмова з якоюсь особою, одначе ніякої особи там не було. Світло говорило до мене, я чула його голос”.

Ще інші люди бачили це світло у мерехтливих кольорах, тривимірне і в русі. При розмові зі світлом „померлі” дуже швидко пригадували собі найменші деталі з навіть дуже раннього дитинства.

Люди, які „повернулися з потойбіччя”, розповідають, що в першій хвилині у них було неймовірне бажання повернутись до свого тіла, але потім, коли вони побачили світло, вже не хотіли повертатись до життя. Один чоловік сказав: „Побачивши світло, я хотів, щоб воно вже не зникло”. Багато жінок, у яких були малі діти, також не хотіли повертатися до життя, але, відчуваючи обов'язок супроти своєї родини, таки повернулись. Це ж саме діялось з людьми, які мали виконати якісь важливі завдання — світло казало їм, що вони повинні їх виконати і доручало вернутися на землю.

Одна жінка оповідає: „Я бачила себе на операційному столі і спостерігала, що довкола мене діється. Я розуміла, що відходжу з цього світу, одначе не журилася тим, хто по моїй смерті опікуватиметься дітьми. Я відчувала, що ще не була готова відійти. І Господь дозволив мені вернутися до життя”. Інший чоловік розказав, що світло сказало йому, щоб він повернувся до життя, бо в нього була жінка-алькоголичка. Цим самим у нього було завдання допомогти жінці позбутися цього навику. Його жінка вилікувалась від алкоголізму, і він певний, що в цьому допомогли йому його переживання „потойбіч” світу. Ще інші кажуть, що це просто не була пора для них умирати, до цього вони ще не були „готові”.

Деякі люди, які „померли” оповідають, що молитви і любов рідних привернули їм життя. Одна жінка сказала: „Я почула, як лікар констатував мою смерть, і в цій хвилині пройняла мене велика радість. Повернувшись до життя, я відкрила очі і побачила свого чоловіка і сестру — з їхніх очей спливали сльози радості. І я відчула, що молитви мого чоловіка і сестри були тим магнетом, який притягнув мене знову до життя”. Один чоловік розповів, що він уже проходив темним тунелем і раптово, почувши чийсь голос, що його кликав, завернув з тунелю назад.

Тверді реалісти, які вміють відрізнити всілякі видумки, фантазію і сон від реалістичних явищ, рішучо твердять, що всі їхні переживання про це говорять, бо їхні думки під час їхніх переживань йшли не за їхньою волею, а незалежним від них шляхом, без їхньої участі.

Всі ті переживання, що їх переходять люди, коли лікарі стверджують клінічну смерть, надовго залишаються з ними і мають великий

вплив на все їхнє життя: горизонт його поширюється, вони глибше за-
тановляються над різними проблемами і питаннями філософії.

Кожна особа, яка „померла”, повернувшись, розповідає, що світло
передало їй якнайважливішу місію — любити інших і вдосконалювати
свої знання, бо навчання відбувається і по смерті. „Без уваги на вік, ні-
коли не можна переставати вчитися. Бо це процес, що відбувається безу-
станно.

Ніхто, що прийшов „звідтіля”, не почуває себе „чистішим”, але ста-
рається шукати нових цілей і згідно з ними жити.

Найважливіше, що жадна з тих осіб, які „померли”, не боїться смер-
ти, будучи певна, що „дотойбіч” існує життя. Ніхто з них не поповнив
самогубства, пізнавши, що на все приходиться закономірна пора. Незви-
чайно важливим фактом є ще те, що ніхто з них не розмальовує якогось
мітологічного образу „другого світу”, а також не розповідає, що бачив
брами, оздоблені перлами, вимощені золотом вулиці, ангелів, які грають
на гарфах, чи пекло з його полум'ям і демонів з вилами.

Наскільки особа, що „померла” дійсно бачить, що коло неї діється,
може підтвердити такий випадок: дівчина, яка вийшла зі свого тіла, про-
неслася крізь зачинені двері до іншої кімнати і там побачила молодшу
сестру, яка дуже плакала і, побиваючись за нею, просила: „Кетті, прошу,
не вмирай!” Пізніше, повернувшись до життя, вона не тільки точнісінь-
ко переповіла слова своєї сестри, але й точно вказала, в якій кімнаті бу-
ла її сестра.

Важко допустити можливість, щоб розповіді тих людей, в яких
стверджено клінічну смерть, були фіктивні, вони бо розказували про свої
тотожні переживання на інтерв'ю з д-ром Р. Мунді, не контактуючись
з іншими „поворотцями з того світу”.

THEY WERE IN THAT WORLD

By LUBOV KOLENSKY

The article deals with the subject of life and death. Based on a book and
a series of articles on the subject written by Dr. Raymond Moody, the author
of the article delves into the mysterious field of life after death. Dr. Moody,
according to the author, feels that for a certain time after a person appar-
ently dies, the body's senses are still functioning and the “spirit” of the de-
ceased is able to converse with dead relatives. Dr. Moody cited several cases
where people were proclaimed dead only to be brought back to life in a short
time to tell of their experience.

ПАМ'ЯТКИ КНЯЖОГО ГАЛИЧА, ЩО НАС ТРИВОЖАТЬ

Написав С. Гела

Вступ

У підсовєтських археологічних публікаціях читаємо, що на території колишнього княжого Галича, нині в селі Крилосі, Галицького району Івано-Франківської області, одночасно зі щорічними сезонними археологічними розкопами ведуть консервацію фундаментів Осьмомислового собору Успення Богородиці і реконструкцію храму як цілості. На жаль, повідомлення ці дуже лякочітні, і тому не маємо чіткого образу особливо реконструкційних праць.

З приводу цих відомостей, як також напередодні 40-річчя відкриття археолога проф. д-ра Ярослава Пастернака (1892-1969) в 1936-1941 рр. у Крилосі, хочемо тут дещо пригадати.

Ярослав Пастернак відкопав на Крилоській горі фундаменти собору Успення Богородиці, гріб-саркофаг фундатора храму, галицького князя Ярослава Осьмомисла (1152-1187), поховання невідомої княжни та устійнив центр княжого Галича, його княжий квартал-дитинець. Ці відкриття, що їх фінансував Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький, для нашої історії мають велике значення.

Вчені стверджують, що Галич до князя Ярослава Осьмомисла був найбільшим містом на Русі-Україні і не мав собі рівних ні на Придніпров'ї, ні на Придністров'ї. Галицький Успенський собор, чи радше його нинішні залишки-фундаменти, під сучасну пору є найбільшою архітектурною пам'яткою княжої доби на західних українських землях. Віднайдення поховання князя Ярослава Осьмомисла в кам'яній домовині-саркофазі та княжни, хоч і незнаної, мають особливе значення тому, що нині точно знаємо місця поховання (і ці поховання збереглися) двох наших князів, великого кївського князя Ярослава Мудрого (1019-1054), похованого в Софійському соборі у Києві, і галицького князя Ярослава Осьмомисла (1152-1187), похованого в соборі Успення Богородиці в Галичі.

Досліді в княжому Галичі до 1939 року

Впродовж 90-ти років українські і чужі історики, археологи і дослідники княжої архітектури безуспішно старалися відшукати на території старого Галича між річками Лімницею, Дністром і Луквою з Мозолевим потоком княжий „квартал”-дитинець, де були княжі терени-палати,

двірська церква св. Спаса та інші споруди, обведені оборонними ровами й валами.

З літописних записів знаємо, що князь Ярослав Осьмомисл в роках 1154-1157 побудував у Галичі величний мурований храм Успення Богородиці, зруйнований під час наїзду татар у 1240 р. Він був побудований в княжому центрі Галича, і тому дослідники прийшли до правильного висновку, що коли знайдуть рештки Осьмомислового собору, то в найближчій його сусідстві відкриють сліди дитинця. Але під час дослідів на згаданім терені відкрили кілька фундаментів великих храмів (крім існуючих трьох церков), і це вчених цілком збентежило. У висліді поставало кілька теорій про положення Осьмомислового собору, а за тим і галицького дитинця.

Одні думали, що нинішня церква Різдва Христового в Галичі — це Успенський собор, а руїни польського Старостинського замку з XVII ст. на горі — княжий дитинець. Інші висловлювали здогади, що старовинна церква св. Пантелеймона в с. Шевченкове (до 1939 р. — костюл св. Станіслава в оселі Свенти Станіслав) — це Осьмомислів храм, а рештки валів довкола церкви — укріплення дитинця. Ще інші припустили, що великі фундаменти церкви, здається св.св. Кирила і Методія, відкопані в лісі Діброва над Лімницею — це богородичний Осьмомислів собор. А були і такі, які в розшуках на Криловській горі перекопали довкілля нинішньої крилоської церкви, теж Успення Богородиці (вона побудована 1586 року з тесаних вапнякових бльоків зруйнованого собору), що стоїть лише за кільканадцять метрів на захід від відкритих фундаментів, але вони цих фундаментів таки не знайшли.

Розкопи — досліді Ярослава Пастернака

Галицькі історичні пам'ятки з дослідниками неначе „гратися в хованки”. Вони водили їх в коло: з периферій старого Галича, від монастирища до урочища-церквища, все ближче і ближче, аж під самі мури храму та на вали дитинця. Але таємницю відкрили тільки Ярославові Пастернакові. Він, після основних студій літописних записів та інших історичних джерел, перевіривши висліді дотеперішніх розкопів, почав свої досліді. Після двох років розкопів (від 1934 р.), 25 липня 1936 року, в останнім дні дослідів у тому ж році, відкрив фрагменти двох мурів, які, як виявилось, були фундаментами західньої стіни галицького собору. Певний свого відкриття, наступного 1937 року він розпочав дальші досліді, і в двох літніх сезонах 1937 і 1938 рр. фундаменти Осьмомислового собору Успення Богородиці в княжому Галичі, нині на Криловській горі, були вповні відкриті!

Того ж таки 1937 року між фундаментами західнього притвору храму відкопав кам'яну домовину-саркофаг князя-фундатора собору — Ярослава Осьмомисла. (Студенти, учасники табору праці „Орли”, які цілий місяць влітку 1938 року безкорисливо працювали фізично при розкопках, казали: „Ярослав знайшов Ярослава!”). На скід за саркофагом було ще одне поховання. Там колись у дерев'яній домовині була похована молода дівчина — певно княжна. Поховання князя було в давнину пограбоване, але на чолі княжни збереглося золотогкане чільце-діадема.

Як археологи й сподівалися, відкриття решток собору привели на слід княжої частини Галича, на слід дитинця. Ярослав Пастернак одночасно з дослідями на місці собору вів розкопи на городах — „Золотому Тоці”. Він лежить на північ від фундаментів храму, лише через „Ба-

зар", де в княжих часах відбувалися великі міжнародні ярмарки. (Прис-тань-гавань старого Галича була на Дністрі, в нинішнім Галичі, де розвантажували судна і крам перевозили на „Базар"). Розкопи-досліди виявили, що справді на „Золотім Тоці" стояли княжі хорони та інші споруди, і там концентрувалося все життя княжого двора, тобто там був дитинець. Він був обведений високими валами з частоколом, оборонними вежами і ровами.

Це були справді великі історичні відкриття на західніх українських землях, що їх довершено саме в 780-річчя будови галицького Успенського собору (1157-1937) та в 750-ту річницю смерті його фундатора (1187-1937) князя Ярослава Осмомисла.

Дальші досліди перервали воєнні події 1939-1945 рр., але щасливим збігом обставин на початку 1945 р., в дуже важких умовах тотальної війни, майже перед самою другою большевицькою окупацією Львова, там вийшла друком книжка п. н. „Старий Галич", яка є науково-археологічним звідомленням Ярослава Пастернака з крилоських розкопів. Сьогодні, коли точні польові записки (денник) дослідника, шкідці і знімки з розкопів та рукопис праці, здається, пропали, книжка „Старий Галич" є єдиним і найавторитетнішим джерелом до цих незвичайних знахідок. Її широко використовують підсоветські дослідники, але послідовно промовчують її автора-дослідника. Одне певне, що ніхто вдруге не відкрив галицького Осмомислового собору ні гробниці його фундатора — князя та поховання княжни, і ніхто знову не буде локалізувати княжого сектора-дитинця на „Золотому Тоці". Всі пізніші досліди тільки доповнюють відкриття Ярослава Пастернака 1934-1941 років.

Сьогодні на Криловській горі

По війні археологи засипали відкопані фундаменти півметровою верствою землі, щоб їх вапнякові бляки схоронити від атмосферичних дій, влітку — від спеки і дощів, взимку — від снігу і морозів. Тоді Осмомислову гробниці-саркофаг перевезли до Обласного краєзнавчого музею в Івано-Франківському, який міститься в колишній „новій" ра-тулі. На засипі землі, над місцем, де стояв саркофаг і де була похоро-нена княжна, поставили високу пам'яткову кам'яну плиту з п'ятиряд-ковим написом: „Тут похований галицький князь Ярослав Осмомисл — 1152-1187". На знімках бачимо, що каплицю, яку побудували в ХІУ ст. у південно-західнім розі фундаментів собору з його тесаних бляків, витинкували, лише в деяких місцях стіни лишили „відкритими", щоб можна було бачити обробку бляків і техніку мурування. На південь від нинішньої крилоської церкви є малий кам'яний будинок, побудований на початку ХІХ ст. з бляків старовинної монастирської церкви пророка Іллі, фундаменти якої збереглися на монастирищі „Прокаліїв Сад" (тоб-то — пророка Іллі Сад). Спершу цей будинок був єпископською палатою, до 1939 р. там мешкали Сестри-Служебниці, а 5 червня 1960 року в ньому відкрили Криловську філію Обласного музею, де експонують пам'ятки княжого Галича і Крилосу.

Досліди Ярослава Пастернака стали вихідною базою дальших роз-копів, які ведуть систематично від 1951 року. Не маємо точних звідомлень, але з відірваних повідомлень знаємо, що при північній стіні фундамен-тів собору відкопали фундаменти невідомої будови. Це важливе від-криття наводить археологів на думку, що собор не стояв одинцем, але входив у склад покшищо невідомого великого архітектурного комплексу.

Знову ж знайшли більшу кількість керамічних рельєфних плиток, якими викладали стіни й доквілля храмів і княжих боярських палат. Дослідники думають, що це — сліди двірської церкви св. Спаса, яка була сполучена з княжою палатою проходами. До цього часу Свято-Спаську церкву ще не вдалося зльокалізувати.

Консервація фундаментів і реконструкція цілості Осьмомислового собору

Ми вже згадували, що паралельно з археологічними дослідженнями на Криловській горі та в її доквіллію переводять консервацію фундаментів Успенського собору. Скупі інформації дозволяють нам тільки здогадуватися, що з фундаментів знали верству землі, перевели додаткові обстеження їх, нічого не додаючи і не віднімаючи, направили і, забезпечивши від атмосферичних діянь, знову засипали.

Знаємо, що над фундаментами Десятинної церкви в Києві, на поверхні насипу виклали їх плян з кам'яних плит так, що, коли глянути на цілість збоку, твориться виразний образ пляну церкви. Можливо, що в такий спосіб буде замаркований плян Осьмомислового Успенського собору. В останньому часі практикують ще і так, що на рештках фундаментів кладуть стіну церкви на незначну висоту (напр., півметра) над рівнем насипу, їх прикривають плитами кам'яними, залізобетоновими або з пластмаси, і в такий спосіб постає дуже ефектовний плян храму.

Складніша справа реконструкції собору як цілості. Не треба думати, що це буде відбудова цілого храму. З нього збереглося так мало, що це була б нова будівля. Тут під поняттям реконструкції треба розуміти теоретичне, рисункове відтворення собору з його архітектурними деталями. Самозрозуміло, що його виготовлять науковці-дослідники княжої архітектури передусім на основі пляну фундаментів і фрагментів архітектурних прикрас, що їх викопав Ярослав Пастернак, а в дальшу чергу на основі знахідок, викопаних під час додаткових дослідів.

Складність реконструкції в тому, що треба відтворити правдивий вигляд собору, а не керуватися русифікаторськими тенденціями. Багато наших архітектурних пам'яток відтворено під смак „старшого брата”.

Що нас тривожить?

Княжий Галич, який був одним із городів Русі-України, розташований найдалі на захід, відіграв роль зв'язкового між центральною, західною та східною Європою. Під західними впливами галицькі майстри-будівельники створили в XII ст. дуже вдалу сполуку-синтезу русько, чи пак київсько-візантійського і західного романського стилів. В цьому новому стилі, що його називають „галицькою школою”, були побудовані храми не тільки в Галичі, але й в цілому Галицькому князівстві. На це вказують відкопані кілька років тому фундаменти і архітектурні декоративні фрагменти з каменю церков у Василеві над Дністром, на Буковині і у Звенигороді коло Львова.

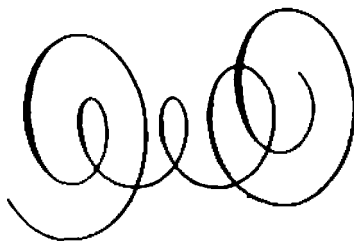
Князь Ярослав Осьмомисл був одружений з княжною Оленою, донькою Юрія Долгорукого, сестрою Андрія Боголюбського (обидва були князями Володимира Суздальського над Кляземою). Наслідком династичних зв'язків Галич ще за князя Володимирка Володаровича (1124-1153), а опісля за його сина Ярослава Осьмомисла був в дуже тісних культурних і політичних взаєминах зі Суздальщиною і став посередником між нею і Заходом. Як дослідники (не-українці теж) княжої архітектури

ствердили, це посередництво дуже маркятно помічається на будівництві Володимира та інших суздальських городів. Зовсім природно, Юрій Долгорукий міг легко дістати від свого свата Володимирка майстрів-будівельників, які у Володимирі будували в їх галицькому стилі.

Але проти всіх законів логіки і очевидних фактів дехто старається процес впливів Галича на Володимир над Клязмою повернути в протилежнім напрямі — з Володимира на Галич.

Можна побоюватись, що в нинішній час жахливого московщення всього не-московського теорія впливів Володимира Суздальського на Галич буде форсована, а це позначиться тим, що галицькі храми, а з ними церкви у Василеві, Звенигороді й інші потраплять на безконечний список наших культурних пам'яток, заплямлених московським тавром. Ми вже бачили російські англломовні публікації, в яких м.і. церкву св. Пантелеймона в с. Шевченкове, побудовану в стилі галицької школи, зачислено до... російських архітектурних пам'яток.

І це нас тривожить!

MONUMENTS OF PRINCELY HALYCH

By S. GELA

Recent archeological expeditions in Ukraine have unearthed monuments from the princely period of Halych, and the author fears that, as in the past, Soviet archeologists will claim these artifacts as part of Russian history. Mr. Gela wrote that in the village of Krylos in the Ivano-Frankivske oblast, archeologists are restoring the foundations of the Assumption of the Blessed Virgin Mary Sobor, built by Prince Yaroslav Osmomysl in the 12th century. The archeologists are further attempting to rebuild the entire cathedral. Because details of the reconstruction procedure are sketchy, Mr. Gela fears that this lack of information will allow the Kremlin regime to declare this discovery of a Russian monument in this area. The prince's gravesite was unearthed forty years ago by the late Dr. Yaroslav Pasternak, whose expedition was funded by Metropolitan Andrew Sheptytsky. The sobor and court have evaded archeologists and historians of the princely period of Ukraine for many decades. Halych and this sobor were the main seat of Prince Yaroslav Osmomysl's kingdom, wrote Mr. Gela, and this find would be a major triumph for Soviet archeologists and their propaganda machine.

РИМСЬКІ МОНЕТИ В ЛИПИЦІ ГОРІШНІЙ

Написав Степан Салик

У зв'язку із знайденими на березі Дністра римськими монетами („Свобода” з 8 грудня 1976 р.) розповідь про римські монети, знайдені в селі Липиця Горішна, Рогатинського повіту.

Було це в 1922-34 роках, коли працював я вчителем у тому селі. На його терені мені пощастило знайти дві срібні римські монети: одну з написом „Антоніус Піюс”, за хронологічним списком римських імператорів приблизно з 138-го року по Христі, а другу римського імператора Максиміліана приблизно з 235-го року по Христі. Обидві монети були виконані штампом, опуклі, з образом імператорів, чітким написом їх імен та гербовими візерунками. Ці монети з описом місця, де їх знайдено, відіслав я проф. д-рові Я. Пастернакові до Національного Музею ім. Т. Шевченка у Львові із запитом: яким чудом ці монети потрапили на Західне Поділля, зокрема в с. Липиці Горішній? Відповідь була: в ті часи торговельні валки з Візантії переходили через Західне Поділля до Балтики по бурштин. Можливо, комусь із купців ці монети загубились... Проф. д-р Пастернак зазначив, що моя знахідка цікава й цінна, і монети залишилися в музеї ім. Т. Шевченка.

**

При цій нагоді хочу згадати, що на терені с. Липиця Горішна розкопав я дві могили з кам'яної доби. В одній із них у глиняному горщику був попіл і недопалені кістки, а побіч залізний переламаний спис, кременне знаряддя і залізний спинач-ігольниця. Коли я все це відіслав до Національного Музею, д-р Пастернак відписав мені, що я знайшов могилу ватажка племені, бо його залізний спис переломано за тодішнім звичаєм і одну частину покладено на костир, а другу передано племені чи родині ватажка. Спинач-ігольниця служив для защеПЛення на грудної шкіри. Ця знахідка дуже добре збереглася і є одною з найкращих, які дотепер виявлено. Проф. Пастернак написав, що ця могила походить з вандальської епохи — лятенської культури, бо знайдена в ній урна багато прикрашена тодішньою орнаментикою. Другу урну, теж глиняну, у вигляді плескатої чаші і теж з багатим орнаментом забрав від мене шкільний інспектор, який тоді заснував у Рогатині регіональний музей. Обидві урни знайдено, коли господар копав яму на бараболю.

Мене зацікавили різні відтиски у вапняках і опоці, яку місцеві селяни брали на будову своїх хат. У вапняках, що їх викопували у каме-

ноломі, знаходив я відтиски-залишки тварин і рослин „Подільського моря”, що сягало аж по Карпати і заливало ціле наше Поділля — ізокардій, геленітів, інкоцерамусів та інших морських тварин, риб і моллюсків, а також сліди рослинного світу — дедритів та ін.

Крім згаданих вище знахідок, вислав я до Національного Музею різного роду кременне знаряддя, яке зібрав у Липиці Горішній протягом своєї вчительської праці. Збірка начисляла понад 40 штук кременного знаряддя. Проф. Пастернак поділив її на дві групи: з часів палеоліту (15-20 тисяч років перед Христом) — крем'яні сокири, серпи, скробо-чі, стріли, списи, і з часів неоліту (5-6 тисяч років перед Христом) — майстерно вироблені згадані вище предмети, вкриті білою політурою-патиною.

Липиця Горішна була стародавнім селом з присілками різних назв, як Розбитала, Чертеж, Склеписька, Замок Іванівка та ін. Мешканці села розповідали мені, що під час Першої світової війни німці дісталися до підземелля старого замку, з якого залишилися тільки звалища. На замковому подвір'ї, де, як казали люди, поховано скарби і „щось дудніло”, німці провели розкопи і вантажними критими автами повивозили якісь речі. Ніхто не знає, що це було...

Панько Олійник, у якого я проживав, розповів мені таку пригоду: Коли він був ще малим, то хлопці змовилися і одного з них спустили у підземелля шукати скарбів. Витягнули бочку, а в ній щось таке як наш холодець. Хлопці понаїдалися того „холодцю” і позасинали так кріпко, що батьки ледве їх розбудили.

У нас в Галичині залишалось багато цінного з нашої старовини, та не було кому цим поцікавитися, і тому напевно чимало скарбів попало в руки чужинців. Старі люди згадували, що з Липиці Горішньої мали бути підземні ходи аж до Рогатина, якими під час нападу татар рятувалися люди.

**

Тому, що шкільна влада в 1934 р. перенесла мене у Гуцульщину, в Чорногорі, я всю свою археологічну збірку передав до Національного Музею у Львові, де вона була приміщена в окремій габльотці під назвою „Липиця Горішна”. В одному з листів до мене проф. Пастернак писав: „Вашу Липицю я щиро згадую в своєму нарисі „Археологія України”, бо вона дала назву одній із культур римської доби в Галичині — Липицькій культурі. (Торонто, 14 листопада 1959).

Про Липицю Горішню більше можна знайти в „Археології України” проф. д-ра Я. Пастернака на стор. 433, 494, 497 і 512.

На Гуцульщині я познайомився і здружився з письменником М. Ломацьким, з яким приятелював аж до його смерті. Всі його написані до мене листи — понад 400 — я передав на збереження до бібліотеки Українських Студій в Гарварді.

(English summary p. 168)

ІНДІЯ ЗБЛИЗЬКА

(Враження з подорожі)

Натисав Юліян Мовзан

Відомий Патрик Даніел Мойніген, який кілька років був американським амбасадором в Індії, сказав, що „Індія не є примітивною країною — вона є тільки бідною країною”.

Це правда. Індію не тільки не можна назвати „примітивною” країною (хоч такого погляду ще й досі дотримується деяка мало поінформована частина людей), але навіть відсталою (хоч це залежить багато від того, з якою міркою хто до цього підходить). Але що вона є бідною, то цього ніхто не може заперечити. (Напр., 1970 р. пересічний річний прибуток на одного індійця становив тільки 77 дол.).

На мою скромну думку, Індія — це велетень, як у фізичному, так і в духовому розумінні, який, з причини занехаяння своєї власної оборони, опинився в стані пограбованого, обшарпаного й незаслужено пониженого жebraка. Принаймні, такою можна було її вважати до 1947 року, тобто до часу, коли вона стала незалежною, бо за останні чверть сторіччя її стан кардинально змінився.

Писати про Індію навіть у формі „подорожніх нотаток” — не так легко. Бо це занадто велика країна із занадто великими її контрастами та об'єктами, щоб так легко можна сказати, що з тих „об'єктів” є „більш”, а що „менш” головним чи типовим. Тому найкраще буде зупинитися бодай над деякими моментами її життя, які найбільше притягли нашу увагу і про які, сподіваюся, буде цікаво довідатися нашим читачам.

ЧИ В ІНДІ ЛЮДИ СПЛЯТЬ І ВМИРАЮТЬ НА ВУЛИЦЯХ?

Таким було моє перше питання до провідника, коли 11-го жовтня м.р., висівши з літака в Делі, столиці Індії, ми їхали до готелю „Обероль-Інтерконтиненталь”. Мовляв, такої думки є чимало людей за кордоном, в тому числі і в Америці. На це питання провідник-індієць відповів — ні! При тому він додав, що „колись” (хоч він не сказав точно, коли) багато людей в Індії дійсно спали і вмирали на вулицях, хоч цього тепер нема. Подібну відповідь я почув від двох інших індійців — шофера та працівника готелю, яким не мав підстав не вірити. Навіть більше: нам сказали, що Індія щодо харчування є вже самовистачальною і тому, мовляв, вже на цій підставі говорення про „масовий голод в Індії” ніщо інше, як звичайна „протиндійська пропаганда”. „В минулому

році, — сказав мені один з „таксі-драйверів”, — ми виростили стільки картоплі, що надвишку її змогли продати деяким країнам Європи, де врожай на картоплю з кліматичних причин був недостатнім”.

І дійсно, ні в самій столиці Делі з її понад двомільйоновим населенням, ні в її околицях ми не бачили жадної опухлої з голоду людини, яких ми так багато бачили по містах і селах України 1933 року під час штучно створеного московськими окупантами голоду, чи в німецьких кацетах та „гетто” під час Другої світової війни.

Ми спеціально попросили шофера, щоб він нас повіз на провінцію оглянути „типові” індійські села. Але й тут ознак голоду в нашому розумінні ми не могли занотувати. Правда, багато людей живе бідно, мають маленькі виліплені з глини хатини чи „півхатини”, в яких живуть по дві-три родини. Харчуються вони не „стейками”, а переважно рослинною їжею (риж, квасоля, картопля, соя, час від часу куряче м'ясо, риба або молочні продукти).

Їхні корови, які згідно з індуською релігією вважаються „святими”, не виглядають аж такими худими й немічними, як це ми не раз бачили на телевізії в Америці. Навпаки, може тому, що, як „святі”, а може через те, що їхні молочні продукти є одним з найголовніших харчових продуктів індійця, корови тут користуються особливою опікою. Їх, звичайно, не забивають, хоч після смерті з них здирають шкуру, яка йде на різні шкіряні вироби.

Мабуть, з причини браку мешкань, в Індії, як правило, діти після одруження не відділюються від своїх батьків, а живуть разом, і, як нам сказали, живуть переважно в згоді, не сваряться, а тим більше не б'ються невістки з своїми свекрухами.

Але якщо питання голоду в сучасній Індії вже є або „неактуальним”, або в кожному випадку дискусійним (можна припускати, що багато індійців недоїдає), то аж ніяк не є дискусійним питанням спання на вулиці. Зокрема, це спостерігається переважно в таких перелюднених південних містах, як Бомбей та Калькута. По вузьких і покручених вулицях та завулках цих міст справді можна часто бачити напівголі і темношкірі тіла людей різного віку, які вилежуються на сплетених з лози чи очерету ліжниках. Деякі з них мають над головами шатра, деякі просто валяються під голим небом. Не знаю, як вони дають собі раду під час дощів, хоч, з огляду на переважно субтропічний клімат, дощі для них, правдоподібно, не є великою проблемою. (Між іншим, в одному з шпиталів Делі головний лікар сказав нам, що в той час, коли років 30-40 тому пересічний вік індійця становив 30-35 років, тепер завдяки різного роду профілактичним засобам та покращанню матеріального стану цей вік дійшов до 50-ти. Навіть такі пошесні недуги, як холера, тиф та віспа, які колись скошували мільйони індійців майже кожного року, тепер майже цілком зліквідовано).

Але таке, мабуть, вже традиційне „спання під полотом” в Індії ще не конче означає, що всі ці люди аж такі бідні, що не зможуть собі створити кращих мешканевих умов. Аж так трагічно воно не є. Адже багато з них працює на різних роботах і тільки після праці приходиться до цього, з дозволу сказати, дому, до своїх родин. Вони де в чому нам нагадали т. зв. водяних людей в Гонг-Конгу або Тайленді (Сіам) з тією тільки різницею, що в той час, коли „водяні люди” з покоління в покоління звикли спати на човнах, багато індійців з покоління в покоління, видно, так само полюбили спати під голим небом, щоб не задавати собі клопоту з побудовою хати, доглядом за нею і т. д.

Звичайно, в Індії не бракує жебраків. Зокрема, серед категорії людей, які сплять на вулиці. Один з туристів розповів нам про такий випадок. Провідник їхньої групи сказав, що, хоч він розуміє гуманне почуття тих, які хочуть допомогти бідним, щоб уникнути непотрібного клопоту, він не радить прохачам будь-що давати. Хтось із туристів, перебуваючи в Кашмірі, не послухав цієї поради і дав хлопчині-жебракові якусь пожертву. Не минуло й кількох хвилин, як того туриста обступила така гурма жебраків, що тільки завдяки двом поліцаям та провідникові групи вдалося йому вирватися з оточення настирлих нахаб. Чому? Бо згідно з тамтешнім звичаєм, коли хтось щось дасть одному жебракові, тоді він мусить щось дати і всім іншим.

Чи дійсно тут люди вже аж такі бідні й безраді, що змушені спати під плотом та жебрати? І якщо так, то чому вони скупчуються переважно по великих і перелюднених містах? Адже Індія велика, кажуть більша навіть за Європу (без ССРСР) країна, і тому, логічно міркуючи, коли ти, чоловіче, не можеш тут „дати собі ради“, пробуй в іншому місці! Як також, коли настільки бідний, що навіть сам голоден, то чому плодиш дітей? Щоб були такими самими жебраками, як і ти?

На ці і подібні питання ми не могли знайти переконливої відповіді.

Туристам впав в очі такий факт: багато дітей, які просять милостиню, мають відрізану праву або ліву руку. В чому справа? Як дитина, яка ще ніде не працювала, може втратити руку? Звичайно, бувають виняткові випадки, але щоб стільки дітей було без рук, як тут, це щось неправдоподібне.

Виявляється, що деякі батьки, яких можна назвати не інакше, як людськими потворами, свідомо відрубують своїм дітям руки, виходячи з такого розрахунку: коли їхня дитина буде без руки, тоді вона матиме більші успіхи в жебранні. Чогось жорстокішого, здається, навіть неможливо уявити, але в Індії і такі речі можливі. Та це тільки може бути зайвим доказом, що справа тут не так у бідності, як у тому, що для певної (хоч дуже незначної) частини індійців жебранина стала своєрідною „професією“. І тому, що всякі заклики до цієї групи людей залишаються нічого іншого, як застосувати примус для здійснення тих чи інших конечно потрібних соціальних реформ (зокрема, якщо йдеться про контроль народжень, без чого Індії абсолютно неможливо обійтися).

По слідах Будди та Магатми Ганді

Індія, будучи колыскою буддизму, є країною, куди кожного року різними шляхами та засобами прибувають десятки тисяч буддистів, щоб поклонитися тим місцям, де яких 500 років перед Р. Х. ходив і проповідував їх славетній пророк Гаутам Будда*.

* Може для декого з нас буде дивним і неправдоподібним, але при цій нагоді варто нагадати, що, згідно з даними багатьох істориків, Будда був... українського походження! Ось що пише Недіта Вівенкенда у книзі „Мітологія індуїзму і буддизму“, виданій в Лондоні 1913 р.: „З Оріяни (Прукраїни) — з Маги Скитії, — пише він, — у V столітті перед Христом оріянські завойовники знову вдерлися до Індії і створили державу на узбережжі ріки Ганг. Одно з цих племен Саки осіло в місцевості Капілаваст — приблизно за 150 клм. на північ від м. Бенаресу і сорок клм. від Гімалаїв. Вони були не тільки хлібороби, але також вишасали худобу. На чолі цієї нової держави Сакиї став володар Суддгодан, який був одружений з двома доньками магараджі сусіднього племені Калинів“.

Ось ми в околиці містечка Бод Гая, в східній частині Індії. Тут, згідно з переказами, у підніжжі невеликих гір Райжір, Будда проповідував свою науку життя. Тут, у цих горах, є кілька місць, які навіть безпосередньо пов'язані з життям Будди. Це — кам'яний дім, в якому жив Будда, як також гірка Грідгракута — чудова перлина природи, яка була улюбленим місцем відпочинку пророка.

Не в меншій мірі для індійців тепер є святинею ті місця, де проживав і загинув їх сучасний великий пророк і борець за визволення — „батько нової Індії” Магатма Ганді.

Перед тим, як Індія ще не була незалежною державою, Ганді фактично не мав постійного дому. Із своєю нерозлучною козою, яка його годувала своїм молоком, він ходив з місця на місце, проповідуючи „ненавільницькі” методи визволення своєї батьківщини. Не раз і не два за це йому довелося сидіти в тюрмі. Після здобуття незалежності індійський уряд дав своєму духовному провідникові палацоподібний дімок в одній із кращих частин столиці Делі. Але Ганді фактично вживав тут лише одну кімнату — робочий кабінет. Щодо спання, то, як і багато його краян, він так само здебільшого спав під голим небом — на веранді. Решта кімнат була заповнена бібліотекою — різного роду книжками з усього світу, бо Ганді до останніх днів свого життя любив багато читати.

Але не довго довелося „батькові нової Індії” користуватися вигодами свого люксового дому. Як звичайно, 30 січня 1948 р. десь у передвечірній годині він вийшов з дому, щоб помолитися в каплиці, яка міститься в задній частині подвір'я. Як часто перед тим, по дорозі його привітало чимало людей, які прийшли побачити свого легендарного провідника. Йому тоді вже пішов 81-ий рік і в такому віці людина може сподіватися всього — тільки не доброго здоров'я і ще багатьох років життя. І ось, коли Ганді вже наближався до каплиці, з юрби раптом вийшов якийсь чоловік і пострілом з нагана смертельно його поранив. Та ще перед смертю Ганді встиг заповісти, щоб його вбивника, який виявився одним з індуських фанатиків, не засудили на кару смерті. (Звичайно, Ганді міг би мати особисту охорону, але, кажуть, він свідомо не бажав цього, бо хотів завжди бути найближче до свого народу).

Тіло Ганді спалено в мальовничій околиці Райгаг поруч річки Ямуна. Плачучи й співаючи старих індійських пісень, сотні тисяч люду зібралось тоді під час церемонії спалення. Тепер це місце є святинею індійського народу і тому перебуває під спеціальною державною охороною. Згідно з традицією, після спалення тлінні останки розсипано в водах святої ріки Гангу. (Також багато інших старих індусів, які передчувають свою недалеку смерть, прибувають до цієї ріки, щоб там померти

Ось цей самий Суддгодан, який зі своїм воївничим плем'ям прибув на конях і возах з Оріяни, тобто України, в Індію, як довідуємося з тієї самої книжки, і був батьком Гавтами Будди. Саме ім'я Будда, як цього не може приховати навіть словник Вебстера (ст. 184, друге „колегіальне” видання, 1974), походить від українського слова „будиди”, „збуджувати”, проповідувати.

Також історик і дослідник Д. Гатападад у своїй „Історії індуської філософії” пише, що Будда належав до племені скитів, тобто предків українців. І що він, Будда, „ніколи не переставав гордитися своїм походженням”.

Щодо ім'я батька Будди — Суддгодан, то й воно аж ніяк не є чужим для української мови. Воно має санскритське походження і складається з двох слів — „судд”, що означає „правдивий”, „розсудливий”, і „дан”, тобто — „даний”. Звідси і походить вже не чуже для нас ім'я Богдан, тобто Богом даний.

і потім після спалення трупа бути розсипаним у водах в тій для них святій ріці).

Будинок, в якому проживав Ганді останні часи свого життя, перетворено на музей його імені з численними експонатами із довголітньої та невсипущої його діяльності у боротьбі за визволення Індії.

Є тут також музей першого прем'єра Індії Джавагарлала Неру, який помер 1964 року, будучи найвірнішим намісником Ганді у боротьбі за визволення Індії. Його труп також прилюдно спалено і розсипано по ріці Гангу. Те саме зроблено з трупом другого прем'єра Індії — Шастрі, який, щоб прохарчувати себе, працював на своєму городі — і то навіть тоді, коли був прем'єром.

Звичайно, в Індії можна побачити багато речей, які з нашого погляду можуть здаватися дивними, незрозумілими чи навіть абсурдними. Наприклад, одна з сект індуської релігії під назвою „сіх" чи „сіх" вимагає від своїх визнавців ніколи не стригти волосся на тілі, зокрема на голові і на підборідді. Тому, коли побачите індійця, який носить на голові „тюрбан" (щось подібне до шапки, але зроблене з хустки) — знайте, що ця людина належить до секти „сіх". Тюрбан він носить для того, щоб ніколи не стрижене волосся не метлялося на всі боки і не заважало під час праці.

Вражають також соціальні контрасти. Буквально за кількесот метрів від нашого „люксусового" готелю „Обероль-Інтерконтиненталь" можна бачити в кущах землянки, в яких живуть люди з дітьми та своїм убогим „мастком". Вікон у тих землянках не видно.

Так само поруч елегантних мурованих вілл, при яких часто побудовані окремі прибудівки для служби, можна бачити убогі, виліплені з глини (хат, побудованих з дерева, ми не бачили в Індії) напівтемні халуци, в яких туляться люди, кози і пси.

Та, не зважаючи на ці і багато інших „ненормальностей", в Індії відчувається подивувідна гармонія між природою і людиною. Люди намагаються бути якнайближче до природи, намагаються усувати всякі штучні перепони, які ізолюють людину від природи. Може тому переважна більшість людей перебуває не в хатах, а назовні. Може тому багато людей не бачить нічого „злого", коли спить не в хаті, а під голим небом. Може тому наш шофер, хоч і міг би придбати рефриджератор, його не має, бо, як він сказав, воліє купувати продукти кожного дня свіжими. „Це краще для здоров'я — і мого і моєї родини", — сказав він.

Прагнення бути в гармонії і шукання в ній спокою в значній мірі пояснюються філософією гіндуїзму. Один з професорів Гіндуського університету в Бенаресі сказав: „Людина повинна примиритися з голодом та повеннями, які були і ще можуть бути в Індії і які є, як у нас кажуть — „ліла" — „примхи богів". Цим самим така людина зможе досягти „мокша", тобто визволення від усякої залежності, що є найвищим ідеалом гіндуїзму".

(English summary p. 168)

ПО ОРІЕНТУ

Написав Юрій Тарковиз

Плянуючи подорож по Орієнту, ми вже заздалегідь трохи лякались величезної віддалі, але щойно в літаку стали підраховувати, скільки годин треба буде прислухуватись одностайному гудінню могутнього мотора, поки ми прибудемо в Орієнт. Вже з Рочестеру до Лос Анджелесу понад п'ять годин лету, не враховуючи зупинки в Чікаго, що є найактивнішим летовищем у світі. Тут приземлюється і відлітає біля 1,700 літаків кожної доби.

Чудовий і спокійний лет через усю цю велику, багату і Богом обдаровану країну. Врешті літак приземлюється в Лос Анджелесі.

Під деяким оглядом уже в Лос Анджелесі починається Орієнт: тут усюди чимало японців, зокрема туристів, тут повно „старих” китайських поселенців передусім із Сан Франсіско. Назагал на летунській площі атмосфера амрикансько-японсько-китайська і також еспанська, бо зустрічаємо дуже багато еспаномовних людей, передусім мекіканців, тут уроджених і тимчасових робітників, туристів, студентів з Мехіко та інших країн Латинської Америки.

В Токіо

З Лос Анджелесу до столиці Японії майже 12 годин лету без жадної зупинки. Тепер нормальне явище, але на ділі це чудо техніки; летите й летите 747 СП. Це новий тип літака в руху щойно від весня цього року. Різниця між ним і „старим” 747 в тому, що новий дещо коротший, але зате набирає бензини аж на 14 годин лету і летить на висоті 42,000 стіп.

Перших 6-8 годин в літаку ще не скучно. Ідуть розмови, показують фільми, годують, дещо спите. Та по десятій годині лету вже інша справа. Пасажири втомлюються, спати не хочеться, люди стають неспокійні. І нічого цікавого не видно. Вода і вода — цей найбільший океан справді має доволі води.

Зроуміло, що понад 300 пасажирів дуже зраділи, коли пілот „Пен-Ем” заповів, що врешті наближась до Токіо — найбільшого міста у світі з понад 11 мільйонами населення. Перше враження не найкраще. На летунській площі прийшлося нам чекати майже дві години, поки іміграційні та митні службовці перевірили наші папери. Вони працювали пильно, все надзвичайно докладно оглядали, били й били печатки на кожен папірець. Великий натовп туристів нетерпеливо чекав.

Перш за все, що впадає в очі в Токіо, це чистота цього неймовірно переповненого міста. Чистота всюди, не тільки в центрі міста, як це часто буває у великих містах. Нас, професійних виховників, найбільше цікавить освіта в цій далекій країні. Японці високоосвічений нарід. Довідуємось, що в самому Токіо є аж 90 університетів та всякого роду високих шкіл. В цілій Японії аж 34% випускників середніх шкіл продовжують навчання у високих школах. В самому Токіо 64% іде до університетів, хоча матуранти звичайно мусять чекати 1-2 роки, бо високі школи переповнені. В Токіо 97% родин мають телевізійні апарати, з того 92% кольорові. Цікаво, що тут і до сьогодні не всі вулиці мають назви домів і числа. Колись жадна вулиця не мала назви. Як же ж знайти певну адресу? На японський лад. Місто поділене на райони, а райони на підрайони, пояснюють нам японці, і кожен токійєць знає, як знайти потрібний йому будинок чи вулицю... Майже всі написи японською і англійською мовами.

Переконаємось, що Японія — одна з наймодерніших країн світу. Рівночасно дуже традиційна. Двері в усіх таксівах автоматично відчиняються і закриваються. Автомобільний рух пливе по лівій стороні вулиць, не зважаючи на зусилля колишньої американської окупаційної влади спрямувати рух на праву сторону, як у більшості країн світу. Отже, в Японії традиція сильніша за окупаційну владу.

Понад 80% японців буддисти, яких 70% належить до релігії шінто. Молоді японці переважно належать до шінто. Ця релігія не визнає посмертного життя, яким молодша генерація не цікавиться. Назагал японці не дуже релігійні.

В славному Нікко

Ще в ЗСА наші знайомі знавці Японії говорили, що однієї речі в тій країні ніяк не вільно оминати: це Нікко, місто за 150 км. від Токіо. Тут знаходяться найкращі храми-святині шінто і тут також рідкісної краси відпочинкова оселя. Шлях в горах до Нікко має 44 закрути, отже мусять керувати першокласні водії. В деяких містах побудовано мури для охорони цього прекрасного гірського шляху, але так, щоб зберегти красу і оригінальність природи. Увесь шлях побудований солідно і естетично. Майже на верху гори величезний водоспад. Сюди прибувають понад шість мільйонів туристів річно. Ми тут зустрічали тисячі японських школярів переважно з Токіо під проводом своїх учителів. В Японії такі прогулянки учнів обов'язкові наприкінці кожного шкільного року, щоб діти краще пізнали країну. Всі учні і учениці в темносиніх уніформах. Діти поведуться дуже вільно, але рівночасно пристійно, дисципліновано. Беседі, жартівливі, повні життя. Їхні вчителі волосся мають коротко підстрижене, зовсім нема отих волосатих. Жінки-вчительки гладенько зачісані. Все це робить враження культурности.

Шінто храм — святая святых

Нікко це справжній центр духової Японії з 35,000 населення. Його головна атракція — це славна Тошогу Шріне, що складається з 23 головних храмів-будинків, але тільки один будинок є властивим храмом Тошогу. Він побудований десь біля 1600 року і присвячений Токугана, першому провідникові могутньої феодалної родини тієї ж назви. Ця родина колись об'єднала цілу Японію, побороючи численні войовничі

секти, і правила країною аж до 1860 року, хоча формально завжди існував імператор, як голова держави.

Увесь комплекс 23 храмів включно з головним храмом коштував 45 мільйонів доларів, що становило в 1600 році астрономічну суму для вбогої в той час Японії. При побудові усіх цих святинь працювали чотири з половиною мільйони японців, очевидно не всі разом, бо праця ішла круглу добу роками.

Всі 23 святині гармонійно охоплені під архітектурним оглядом. Величезні дерева посаджені так, що творять одну цілість з будинками-храмами. Переважають червона і жовто-золота фарби. Різьба назовні і всередині також виїмкової краси. Для будови вживано переважно кедр. Можна днями приглядатися різьбленим драконам, квітам, родинним сценам. Різьблені квіти вкриті справжнім золотом. Всю цю архітектурну красу очолює п'ятиповерхова пагода на 165 стіп заввишки.

В одному з цих храмів дівчата демонструють старий релігійний танець — кагура, що має показати „дівчат на службі богам”. Всюди в цьому великому комплексі святинь і дерев абсолютна чистота і взірцева впорядкованість. Японці надзвичайно ввічливі і чемні.

Дуже неохоче покидаємо Нікко. Перед нами стелиться шлях довжиною 25 миль. Обабіч його найбільш популярні в Японії кедрові дерева, посаджені понад 300 років тому. Взагалі шляхи в Японії добрі, організація та дисциплінованість автомобільного руху взірцеві. На головних шляхах авта мусять придержуватися щонайменше 100 метрів віддалі одне від одного і таким чином небезпека ударів справді мінімальна.

Є в Японії багато оригінального. Наприклад, Токіо гордиться своїм театром, в якому всі ролі виконують тільки жінки. Цей театр являє собою комбінацію опери, оперети і балету.

В Кіото — колишній столиці

З Токіо до Кіото їдемо у відомому в усьому світі „Буллет”, тобто „стріла”. Мчить він із швидкістю яких 200 км. на годину. „Стріла” курсує між Токіо та Осака і прибуває на місце призначення з максимальною точністю. Швидкості руху зовсім не відчувається. Обслуговує його всього лише 6 осіб. Взагалі пасажирський залізничний рух в Японії чудово zorganizований, мабуть кращий, як у передових країнах Західної Європи. Їзда дуже дешева, хоча життя в Японії дорожче як у ЗСА і в Західній Європі. Наприклад, одне яблуко в Токіо коштує два доляри, обід 10-25 доларів, найдешевші черевики 40 доларів, найдешевша сорочка 20 дол. Однак, японці добре і чисто одягнені, хоч їхні заробітки далеко нижчі, як в ЗСА.

Та вертаймось до Кіото, колишньої столиці Японії. Дід теперішнього імператора, усунувши владу феодалних диктаторів, яких сто років тому переніс столицю з Кіото до Токіо, щоб таким чином і символічно покінчити з феодалним минулим. З того часу починається новітня історія Японії. Отже Кіото — це минуле, що залишається культурним центром цієї надзвичайної країни.

Кіото начислює дещо понад мільйон населення. Тут куди більше як в Токіо відчувається старовинна Японія. Тут значно більше, як в Токіо, зустрічаємо японок, одягнених в традиційне кімоно. Дівчата одна гарніша від другої. Всі чисто, модерно, але пристійно одягнені і причесані. В Кіото всі наїйси тільки по-японськи. Крамниці модерно, по-західньому устатковані. Щодо технічного устаткування, передусім мініатюрних ком-

пюторів, то їх тут уживають більше, як навіть у ЗСА. За старими японськими традиціями в Кіото є численні крамниці і ресторани, куди вступ чужинцям заборонений. Отже, старе, традиційне поруч з наймодернішим. По обох сторонах вулиць модерні будинки, повно авт, автобусів, трамваїв, таксівок. Та буквально за декілька метрів наліво чи направо від головних вулиць вузьенькі вулиці, малесенькі житлові та комерційні будинки. Щоб увійти в житловий будинок, треба обов'язково скинути черевики і взути пантофлі, які завжди стоять приготовані. Японці, пильні як мурашки, завжди щось роблять.

Кіото лежить в чудовій долині, між горами, все навкруги зелене. Головною туристичною атракцією є старий імператорський замок у величезному парку. Замок утримують в найкращому стані і, хоч він збудований з дерева, ніде не видно тріщин і непомітно жадного занепаду. Ніде ми не бачили такої пошани до старовини, як в Японії. Кіото має аж десять університетів та всякого роду високих шкіл.

Численні історики доводять, що західня цивілізація завжди посувалася в напрямку на захід і північний захід. Вона ніколи не йшла на схід або південь. Погляньмо на мапу: яких 3,500 років перед Христом наша цивілізація почалася в Месопотамії чи в її частині, що називалася Сумер. Потім подалася в Грецію, заторкнула Україну, прийшла Римська республіка і імперія, згодом славетна Візантія, Західна Європа, врешті Північна Америка. Все частіше чути голоси, що Західна Європа, навіть ЗСА в небезпеці, і їхня доля буде повторенням долі Римської імперії. Не забуваймо про комуністичні впливи в Італії і навіть у Франції. Португалії також загрожує комунізм. Існує очевидний упадок впливів Західної Європи і ЗСА. Якщо історичні події будуть повторюватися, то наша цивілізація посунеться на захід-північний захід, а це без сумніву Японія. Японці це могутній, сильний нарід, який знає, чого хоче. Це розумна, дисциплінована нація. Японці готові розумово, емоційно і технологічно перебрати провід у західному світі, якщо теперішні носії західної цивілізації не зуміють затримати упадок.

За спостереженням багатьох істориків наша цивілізація впаде біля 2000-го року, не маючи волі затримати комунізм. Японія тоді буде готова перебрати провід у західному світі, бож вона вже й тепер є однією із трьох найпередовіших країн вільного світу. Залишилися всього тільки три країни, які мають провідне значення у вільному світі. Слабкість Японії в абсолютному бракові сировини; вона не має ані вугілля, ані нафти і дуже малу кількість харчових продуктів. Японці мусять все це купувати в інших країнах. Знавці твердять: якщо б Японія мала нафту і хліб, то вона протягом десятиліття стала б наймогутнішою країною вільного світу. І цікаво: японці не поступаються комунізму, хоч визнали червоний Китай, щоб звідтам діставати нафту. На справжній політичний детант Японія не йде.

Тайпей - Тайвань

Іде доц і на інтернаціональній летунській площі в Осака пасажирам дають заздалегідь приготовані парасолі.

Вже на летовищі в столиці Тайпею впадає в очі величезний напис: „Вітаймо вас в антикомуністичній китайській країні!“. Це приємно. Деякі наші знайомі казали, що в цій двомільйонній столиці всюди побачимо поліцію і військо, бо Тайвань нібито поліцейна країна. Одначе, за

весь час нашого перебування в Тайвані, передусім у її столиці, ми бачили може з десять військовиків і не більше поліцистів.

В наслідок китайсько-японської війни 1894-95 рр. Тайвань, колишня назва Формози, став японською колонією, але залишки японського правління тепер майже зовсім непомітні в цій 14-мільйонній країні. У 1945 році Тайвань знову приєднано до Китаю. В 1949 році по перемозі комуністів генерал Чіанг Кай-шек з 600.000 військовиків і цивілістів евакуювався в Тайвань. Він помер минулого року на 88-му році життя. Тепер країною правлять ті самі націоналісти під проводом сина Чіанг Кай-шека, який одружений з росіячкою і прожив 12 років у Советському Союзі. За допомогою З'єднаних Штатів і приватного інтернаціонального капіталу Тайвань тепер став справжньою антикомуністичною військовою, політичною і економічною твердинею. Тайванська армія прекрасно вишколена. Політично це напрочуд стабільна країна, хоч нею править одна політична партія Куомітанг, зорганізована ще в 1911 році, коли повалено останню китайську династію.

Тайвань втішається найвищим стандартом життя в Азії поза Японією. Тайвань, очевидно, не є демократичною країною в західному розумінні, але всі тайванці, з якими нам прийшлося говорити, включно з туристичними провідниками, гордяться успіхами своєї країни і не замовчують її недоліків. Найбільше бояться тайванці, що ЗСА їх покинуть, щоб налагодити „нормальні” зв'язки з комуністичним Китаєм. Політичних утисків не видно, молодь поводитьсь тут вільніше, як в демократичній Японії. Тут є і оті „довговолосі”, тут і в найкращих ресторанах появляються молоді люди в „блу джінсах”, чого в Японії не видно.

Столиця Тайпей повна авт, враження, що ви у великому американському місті. Взагалі все життя тут далеко дешевше, як в Японії. Економічний розвиток небувалий. Тайвань навіть допомагає відсталим азійським та африканським країнам. За статистичними даними Об'єднаних Націй у зовнішній торгівлі Тайвань випереджує комуністичний Китай з його понад 800 мільйонами населення. Тепер Тайвань не одержує і не потребує економічної допомоги від ЗСА: Америка дає Тайваневі тільки мілітарну допомогу. Крамниці повні всяких товарів, багато туристів, передусім в столиці Тайпей. Є й бідні частини міста, але немає отих „сламів” як, наприклад у Гонг-Конгу чи деяких містах західного світу.

Правда, тут не так чисто, як в Японії, слабша організація. Зате легко нав'язати особисті зв'язки, навіть придбати приятелів. Тайвань робить усе можливе, щоб привабити якнайбільше туристів. Тут багато нових прекрасних готелів, де вся обслуга говорить або розуміє англійську мову. Але поза готелями майже ніхто англійської мови не розуміє і навіть всі назви вулиць тільки по-китайськи. Шофери таксівок, яких тут тисячі — ані слова по-англійськи. Ми звичайно носили ключ від кімнати нашого готелю з написом англійською та китайською мовами і показували їх шоферам або просто в готелі нам писали китайську назву місця, куди ми хотіли їхати. В Тайпей можна вільно і безпечно ходити вулицями і вночі. Грабункові напади на туристів невідомі.

Тайванці дуже не люблять японців і навіть цього не замовчують, хоча рівночасно зустрічаємо тут багато японських туристів і торговельні зв'язки з Японією дуже живі, є багато підприємств фінансованих і ведених японцями.

Назавгал Тайпей типове і відносно старе китайське місто. Але є багато модерних будинків. Гордістю тайванців є пам'ятник тим, що поля-

гли в китайській революції 1911 р., коли націоналісти скинули монархістичний режим. Це — величезна площа з брамою в китайському стилі із тисячами орнаментів. По обох сторонах площі — мур. Все це оригінальне, чудове під архітектурним і естетичним оглядом. В кінці площі незвичайної краси храм-святиня, де поховані герої революції. Перед спільним гробом героїв постійно стоїть почесна сторожа. Кожної години відбувається її зміна. Пригадуємо з воєнних часів велетенську площу в Харкові. Холодна, без жадної архітектурної краси. Харків'яни просто ненавиділи цей витвір „найпередовішої“ країни у світі...

Другою будівлею надзвичайної краси є один з наймодерніших у всьому світі готелів. Назовні і всередині все китайське. З віддалі складається враження, що це кількоповерхова золоті барви пагода, а всередині нібито буддистський храм з всяким наймодернішим устаткуванням. Кажуть, що сам Чіанг Кай-шек побудував собі цей готель як свого роду пам'ятник, як колишні римські імператори залишали по собі різного роду колосальні будови. В Тайвані знаходиться також найкращий китайський музей, який має понад 240.000 експонатів китайського мистецтва від найдавніших часів. Усі експонати цього музею вивезли китайські націоналісти з Китаю при їхньому відступі в 1949 році.

В Гонг-Конгу — англійській колонії

Насправді Гонг-Конг — це три окремі одиниці: острів Гонг-Конг, потім за прокоєм місто Кновлон і третя частина т.зв. Нова територія, що безпосередньо межують з червоним Китаєм. Всі три частини є британською коронною колонією з 1842 року.

Сам Гонг-Конг є найголовнішим островом із 236 малими островами навколо. Кновлон став англійською колонією з 1860 р., а т.зв. Нову територію англійці „винайняли“ від Китаю в 1898 році на 99 років і мають її повернути в 1997 р. Але котрому Китаєві її повернуть — комуністичному чи націоналістичному? Англія тепер визнає тільки комуністичний Китай.

Всі три частини Гонг-Конгу начислюють чотири з половиною мільйони населення, з того понад 90% китайців. Від 1949 р., коли комуністи захопили Китай, понад два мільйони втікачів поселилися в цьому і без того переповненому місті. В деяких частинах колонії населення зросло від 1949 р. на понад 500%. Уряд Гонг-Конгу побудував сотки величезних мешканевих будинків. Оплата за помешкання становить від 5 до 15 відсотків заробітку мешканця і залежить від величини помешкання. Загальне оподаткування населення найнижче в цілій Азії.

Хоча Гонг-Конг оточений водою, він не має ані річок, ані підземних вод і більшість води доставляється з червоного Китаю. Тільки відносно недавно відкрили воду глибоко під Новою територією.

Гонг-Конг і сусідній Кновлон — це вільний від всякого обмеження комерційний порт. Кораблі і літаки з усього світу привозять сюди найрізноманітніші товари без жадної митної оплати. Оподаткування купців-продавців також надзвичайно низьке. Тут можна придбати всі можливі товари із кожної країни світу значно дешевше, як в країні, де ці товари продукуються. Японські перла дешевші, як в Японії, німецькі авта дешевші, як у Німеччині, французькі парфуми дешевші, як у Парижі. В жадному місті світу, де нам прийшлося побувати, ми не бачили такої кількості крамниць і такого широкого вибору товарів. Гонг-Конг торгує з усіма країнами світу без жадного обмеження. Є навіть крамниці, що продають товари тільки з червоного Китаю.

Колонія має і свою власну індустрію, передусім текстильну і електротехнічну, але на другому місці щодо прибутків стоїть туризм. Зустрічаємо тут туристів буквально з усього світу, а найбільше японців, американців і австралійців. Пересічні заробітки від 4 до 12 доларів денно. Тут надмір робітної сили, передусім втікачів від комунізму.

Буквально з кожної частини міста перед вами чудовий краєвид. Одним з найцікавіших місць для туристів є „плавуче селище” Абердін. Тут живе понад 100,000 китайців. Всі вони живуть на човнах та малих кораблях. Тут вони родяться, одружуються і тут умирають. Більшість мешканців цього „селища” ніколи не відвідують землі. Вони перескакують з одного корабля чи човна на другий. Ніхто з істориків з певністю не знає, коли вони поселилися на воді. Їх уважають за китайців, але вони мають свою окрему мову. Є лише кілька мовознавців, які вивчили їхню мову. Живуть вони з рибальства. Вони не мішаються з рештою населення. Цих понад 100.000 „морських людей”, як їх тут називають, назагал вдоволені зі свого життя.

Китайка-провідниця показує нам китайську бамбукову заслону. З колонії можна підходити відносно дуже близько до комуністичного кордону, який охороняє всього 5.000 англійських вояків. Англія знає, що якщо червоний Китай справді захотів захопити Гонг-Конг, то оборонити цю колонію було б неможливо. По червоно-китайській стороні все населення примусово виселене вглиб країни на смузї понад 20 кілометрів. Там ніхто не живе, хоча це надзвичайно врожайна земля, якої Китай дуже потребує. За цією заслоною понад вісімсот мільйонів населення! Жахливо навіть подумати, яка кількість людей живе в цій комуністичній країні.

Чому ж червоний Китай не забирає Гонг-Конгу? Просто тому, що для Пекіну вигідніше його мати як англійську колонію, з якої можна одержувати західні товари по значно дешевшій ціні, як із західних країн. Тут червоно-китайські банки нагромаджують чужу „тверду” валюту. Отже майбутнє вільного Гонг-Конгу забезпечене, мабуть, на довгий час.

Гонг-Конгом править губернатор, призначений англійською королевою, але на ділі британської прихвности майже не видно, крім невеликої кількості поліцаїв і війська. Тільки двоповерхові омнібуси пригадують відвідувачеві, що це — англійська колонія. Гонг-Конг має свою окрему валюту, не пов'язану з англійською. Комерційні англійські впливи — ніякі. Торговельне життя опановане японцями, американцями і західними німцями. Все туристичне життя пристосоване для задоволення передусім американських і японських туристів. Тут виразно помітний упадок впливів Англії, яка ще не так давно володіла четвертиною всього населення світу.

ACROSS THE ORIENT

By YURIY TARKOWYCH

This travelogue, written by Yuriy Tarkowych, takes the reader into the ever exotic Far East, notably Japan, Taiwan and Hong-Kong. Taking off from Rochester, N.Y., through Chicago to Los Angeles, and then on to Japan, the travelogue weaves a highly informative thread through the places of interest visited. The richness of Oriental culture, its turbulent and at times violent history is told in colorful language with a wealth of interesting facts woven into the narrative. It concludes at the ominous Bamboo Curtain which divides Red China from the rest of the world, keeping over 800 million people in virtual isolation.

ЗАМКИ ЛЮАРИ

Написала Софія Лузаковська

Був хмарний, сірий ранок, як ми виїздили 13 жовтня 1976 р. автострадою з Парижу в південно-західнім напрямі на Орман. Росив легкий дощик, небо вкрили низькі хмари, отже погода не дуже заохочувала до далекої подорожі. Але у нас в авті панував настрій погідний. Приємно опинитися знову в товаристві давніх приятелів. Будні і хатні щоденні проблеми залишилися десь далеко поза нами. Ми були знову молоді й безжурні, як колись у Ворохті над Прутом. Ляля і Коля Др., довголітні мешканці Франції й ініціатори цієї прогулянки, запевняли, що дощ перестане падати, як переїдемо ріку Люару, бо так звичайно буває в цю пору року, а ми обидві, тобто Іванка Дж. і я, їхні гості, свято вірили цим оптимістичним запевненням і безжурно дивилися на замрячені поля й ліси в осінній шаті. Ми жартували, оповідали дотепи і згадували приємні епізоди з минувшини, а авто несло нас чимраз ближче до ріки Люари.

Саме ця ріка і замки над нею — це перша ціль нашої подорожі по Франції.

Замків над Люарою безліч. Дуже цікавих і відомих є коло 40, скільки є менших — не знаю. Тяжко зрозуміти, чому вони так скупчилися якраз у цьому місці. Причина цього мусіла мати стратегічне підложжя, довголітні війни у феодалних часах вимагали укріплень. Пізніше врожайність долини ріки, лагідний клімат і близькість Парижу сприяли тому, що королі для полювань і відпочинку серед природи перебудовували старі фортеці на замки. За прикладом королів ішли їхні фаворити, князі, графи й інші вельможі. Може це належало до доброго тону мати свій замок близько королівської родини. Так постала ця дивна долина. З-поміж цих замків Коля вибрав шість, які ми мали докладно оглянути.

Ляля заявила, що перед кожним замком буде читати нам з Гід Мішлена з чого відомий даний замок і на що треба звертати головну увагу. Ми очевидно погодилися, і Ляля почала читати історію замку Бльоа.

По трьох годинах їзди ми звернули з автостради і в'їхали в чепурне містечко Бльоа. Тут на „Пляс де Шато”, в центрі міста виріс перед нашими очима замок тієї самої назви, що й містечко, його маєстатична, фронтна фасада з червоної цегли і білого каміння, які разом з темносиніми плитками творять геометричний взір, що нагадує нашу вишивку, і головна брама, прикрашена готицькими плоскорізьбами і статуєю Людовіка XII на коні. Ніша, в якій статуя стоїть, і вікна на поверсі обведені ритмічно -хвилястим орнаментом, типовими для готики, але вікна мають

також т. зв. льоджії — це вже вплив ренесансу. Біля брами герб Людовіка XII у виді дикобраза (великого їжака). Дах із сіро-синьої дахівки.

В туристичному бюрі ми заплатили за вступ і разом з провідником увійшли на замкове подвір'я. Воно чотирикутне, оточене крилами замку. Крила ці будовані в різних століттях, тому одне зовсім відмінне від другого. Ця різноманітність стилів є характеристичною прикметою замку Бльоа. З XIII ст. залишилися тільки рештки оборонного муру і на них вежа Тур дю Фоа та зала нарад і аудієнцій з колонадою. В часі переходу готику в ренесанс, тобто в XV ст., постала Галерія Карла Орлеанського з низькими, півкулястими склепіннями і каплиця Сан Кале, з якої залишилася тільки її престольна частина. Найкраще крило Франца I з XVI ст. у чистому ренесансі з чудовими сходами від подвір'я і стіною лож іззовні замку. Навпроти входової брами є крило Гастона Орлеанського з XVII ст. у новокласичнім стилі з подовгастими вікнами і спадистим дахом, у яким видніють малі вікна. Цю новину у будівництві впровадив паризький архітект Мансар і від його імени пішла назва цих стрихових кімнат і вікон, мансард.

Найбільшою прикрасою подвір'я є величні сходи в крилі Франца I. Вони спірально підносяться на три поверхи вгору, відкриті між поверхами як балькони, з чудово різьбленими балюстрадами, звідки члени двору дивилися на приїжджих гостей. Сходи прикрашені плоскорізьбами, фігурами і гербами панівних родів у вигляді дикобраза з короною, ласиці, францісканського пояса з гермеліновими хвостиками і саламандри з короною.

Ми увійшли до замку. Цікавою є кімната Катерини де Медічі. Тут є біля 200 дерев'яних, різьблених панелів, за якими криються шафки. Це були сховки для державних паперів, біжутерії і пляшечок з отруєю. Відчинялися через натиснення ногою невидних педалів.

На другому поверсі кімнати короля За Генріха II, сина Катерини де Медічі вони стали місцем кривавої і жорстокої події. Були це часи змагань членів т. зв. Ліги і гугенотів. Провідником Ліги був дюк Анрі де Гіз, улюбленець Парижу, протегований еспанським королем, енергійний мужчина, популярність якого стала грізною для Генріха III. Дюк де Гіз примусив короля скликати визначних вельмож на нараду. Приїхало їх біля п'яти сот, майже всі приклонники дюка, і заносилось на те, що вони будуть домагатися абдикації Генріха III. Король приготував засідку на дюка, найняв сорок п'ять зубожілих шляхтичів, які зобов'язалися допомогти королеві позбутися суперника. 28 грудня 1588 р. о 8-ій годині ранку дюк де Гіз по прогуляній ночі, змерзлий і голодний, стояв біля каміна в залі нарад серед своїх приклонників і їв з таці сушені сливки. До нього підійшов секретар короля і сказав, що король чекає на нього у кабінеті. Щоб туди дістатись, дюк мусів перейти через королівську спальню. Не прочуваючи нічого, дюк з тацею в руці увійшов до спальні, де чекали змовники. Дюк минув їх і увійшов до кабінету. Тут побачив людей з мечами в руках. Він хотів був вертатись, але в дверях спальні вже стояла також група змовників. Обидві ці групи кинулись на нього. Дюк був дуже сильний, він ще встиг звалити чотирьох напасників на землю, п'ятому кинув у лице тацю, але поранений мечами заточився й упав біля королівського ліжка. Тут змовники його добила. Король вийшов зі свого кабінету і, глянувши на простягнене тіло суперника, сказав: „Боже, який він великий! По смерті ще більший, як був за життя”. Опісля спокійно пішов з матір'ю до каплиці, щоб змовити молитву подяки.

Брат дюка де Гіз кардинал з Льорен був убитий наступного дня. Вісім місяців пізніше згинув король від стилета іншого змовника.

Людовік XIII замкнув у замку Бльоа свою матір Марію де Медічі. По двох роках, хоч не молода і груба, вона утекла по мотузятній драбині. По цім король погодився з матір'ю. Він довго не мав потомства, але мав брата Гастона Орлеанського, який, сподіваючись, що незабаром стане королем, снував інтриги й конспірував. Людовік XIII вислав його з Парижу і наказав зайнятися перебудовою замку Бльоа. Гастон узявся з ентузіазмом до роботи. Він покликав великого архітекта Мансара, який зробив грандіозний план перебудови. Три роки тривали роботи, і їх жертвою впали старі частини замку. На щастя, народився врешті Людовік XIV, і кардинал Рішельє, побачивши, що шанси Гастона залишитись королем зовсім змалли, стримав субсидії на дальші роботи. Гастон закінчив інтриги і спокійно закінчив життя в Бльоа.

У 1492 р. задержалася в Бльоа Жанна д'Арк в поході на Орлеан, і тут архієпископ з Раймсу посвятив її прапор.

Замок частинно умебльований. Французький уряд позабирав назад меблі, які під час революції порозтягали. Ми бачили тут королівські ліжка, уставлені на підвищеннях, з різьбленими стовпами, бальдахінами з брокату, атласу й оксамиту, галтовані золотом і сріблом, такі ж накривала й подушки, фотелі, столи, бюрка, комоди, шафи, інкрустовані золотом; на стінах gobelени, яким час згасив дещо барви, венеціанські дзеркала, образи, величезні комини, прикрашені плоскорізьбами і гербами, різьблені двері, дерев'яні суфіти з різьбленими сволами, почорнілими від часу й підлоги з різнокольорових плиток, укриті килимами.

В крилі Людовіка XII міститься музей церковного мистецтва.

В цю пору року не було багато туристів у замках, тож ми могли все спокійно й докладно оглянути. В літньому сезоні в замках товпи туристів, і часто ці всі скарби минувшини треба оглядати понад головами інших глядачів. До того ж провідники підганяють, бо в дверях чекає наступна „тура”. Наш провідник, чуючи незрозумілу для нього мову, питав, хто ми такі, і приязно усміхався. Тож без поспіху ми не тільки оглядали, ми вживалися й любувалися цими свідками історії з-перед давніх століть.

Замок Бльоа затратив зовсім характер оборонного замку, це мешкальний будинок з певними люксусами й вигодами. Королівський двір часто приїздив сюди на довший побут.

Оглянувши замок, ми переїхали ріку Люару і в'їхали в ліси, власне у великий парк, оточений найдовшим у Франції муром. В мурі є шість брам, з яких ведуть алеї вглиб парку. Це було місце королівських полювань. Ліси повні звірини і птахів.

Проїхавши яких 10-12 хвилин лісом, ми вїхали на велику площу, вкриту зеленими травниками, на яких білили доріжки, синіла річка Коссон і стояв величезний замок Шамбор.

Тому, що була перша година по полудні, а замок можна оглядати від 9 до 12 і від 2 до 6.30, ми рішили покріпитися „канапками” з м'ясом, сиром, овочами, тісточками і кавою в термосі. Коля зупинив авто навпроти північно-західньої фасади замку, і ми мали його перед собою у всій красі. Доц усе ще росив, і ми, на жаль, не мали змоги оглядати його при соняшному світлі. Але і при сірій погоді він був такий грандіозний і його архітектура така цікава, що не хотілось відвести очей з тієї красі.

Засаднича його будова феодальна. Центральний квадратний будинок закінчується чотирма вежами, але це цілковито губиться серед со-

ток декоративних деталей ренесансу. Замок має 800 капітолів, 365 камінів, великих і малих веж, дзвіниць, усі вони різьблені долотами і вис-трілюють у небо з галерій на першому і другому поверсі. Характеристичною прикрасою є інкрустовані темні плитки квадратів, кубічні й округлі. Замок має 440 кімнат.

У центральній частині є чотири кімнати-залі для сторожі. Вони колись були триповерхові, але через холод і протяг їх накрито суфітами. З цих кімнат є вихід на подвійні, спіральні сходи. Кінчається вони „ліх-тарнею“, отвором для світла на 192 стопи заввишки. На цих сходах ба-вилася молоденька донька Гастона Орлеанського.

Замок у теперішньому вигляді постав в 1519 р. за Франца I, який перебудував старий і невідгідний замок на люксовській і імпазантній. Для прикраси він хотів навіть змінити русло ріки Люари, але архітекти з тру-дом відрадили його. Замість Люари звернули русло малої річки Коссон, і вона тепер творить декоративний канал коло замку.

Франц I не мав багато грошей, тож забирав собі церковні мастки, топив своє приватне срібло, щоб лише не переривати замкових робіт. В 1539 р. він гостив уже тут царя Карла V, який був очарований красою замку й гостинністю господаря.

Закінчив перебудову Генріх II.

Шамборд — це замок для королівських приемностей, головню по-ловань. Людовік XVI був тут частим гостем. Тут Мольєр писав і вистав-ляв як прем'єри свої комедії.

За Людовіка XV жив тут його тесть Станіслав Ліщинський, здетро-нізований польський король. Найбільше рухливо й весело було в замку за маршала Моріс де Сакса, якому король подарував замок у нагороду за перемоги на полі бою. Він примістив тут полки кавалерії, які склада-лися з татар, волохів і муринів з Мартиніки. Ці давні їзди їздили на „вогненних конях з України“. Це — сдине місце в Гід Мішлені, де зга-дується назва „Україна“.

Великі парні були повні расових псів, в клітках жили сотки соко-лів і яструбів.

Революція знищила зовсім умебльовання замку і він нині порожній. Лише кімната, в якій жив сім років Станіслав Ліщинський, має знову повне умебльовання з тих часів. Крім того є тут великі залі, повні ми-славських трофеїв, як ведмеді з Угорщини, дикі кози з Італії й Австрії, оленячі роги.

Оглядання цього величезного замку, його численних терас, балко-нів, закутків і шоків забрало нам багато часу. Шкода було те все по-кидати. Хоч дощик все ще росив, ми зробили на терасах знімки, які добре вийшли.

Коля хотів, щоб ми того ж дня оглянули ще третій замок — де Ше-верні, який збудований у новому класичному стилі і ніколи не був ре-зиденцією королів, але задержав повне умебльовання з ХVIII ст. і є до-нині замешкалий. Ми, однак, були вже змучені унікальністю вражень. Тому оглянули цей замок лише зверху, подивлялися його елегантну сти-левість і поїхали в напрямі на містечко Блєре, де Коля запланував для нас вечерю й нічліг.

Мале містечко Блєре лежить над самою рікою Люарою, чистеньке і дуже спокійне. Не пам'ятаю назви готелю, але він знаходиться близь-ко мосту в бічній вулиці. Ми дістали дві кімнати, ogrівані, з лазничками; їдальня привітна, зі смаком уладжена. На вечерю я мала телячий мозок у сметановім сосі, паптарку в грибовім сосі, морозиво, сир і вино. Все це

коштувало 26 франків, а нічліг 23 франки, тобто разом 10-12 доларів від особи. І так коштували нас і дальші нічліги й вечері під час нашої подорожі. Значить, можна подорожувати по Франції за невеликі гроші, лише треба знати, коли їхати й куди заїхати. Коля вишукує готелі, означені в провіднику Мішлена двома зірками. Це вже забезпечує певну якість приміщення й кухні. Вони не люксові, але добрі. В літньому сезоні ціни напевно вищі.

На другий день ми встали рано, бо заплянували оглянути аж чотири замки.

Погода врешті послухала Лялі й Колюся, блиснуло сонце і показалося синє небо, по яким вітер гонив білі хмарки. Було досить холодно.

Вийшовши з готелю, ми купили на дорогу харчів.

До Шенанко в'їхали широкою алеєю, обсадженою обабіч старими плятанами, поминули дві фігури-сфінкси і стару башту-вартівню, горішня частина якої вже добудована в стилі ренесансу. По правій стороні манив око широко розкинений, барвистий сад з геометричними взорами із квітів і низько стрижених живоплотів. Це — сад Діяни Поатіс. По лівій стороні менший і скромніший — Катерини де Медічі. По звідному мості на річці Шер в'їхали до замку. Його називають „Замком шістьох жінок”, бо вже від XVI ст., тобто від часу його перебудови, грають у ньому головну роль його господині.

Перша — це Катерина Бріссон, жінка королівського збирача податків, що, користаючи з легкодушного життя королів, кусок по кускові скуповував землю, на якій стояв старий замок. Ставши власником цілої посілості, він знищив замок, залишивши лише вежу-вартівню, і на траверзах старого млина на річці Шер збудував новий, елегантний замок. Над роботами наглядала його жінка, бо він сам увесь час супроводив короля в дорозі. Кімнати розходяться з центрального вестибюлю, сходять прямі, а не спіральні, кухні в легкодоступному місці. По смерті батьків син Катерини Бріссон мусів віддати замок королеві, бо виявилось, що батько був винен великі суми державному скарбові.

У 1547 р. вступив на трон 17-літній Генріх II. Одружений ще дитиною з багатого, але негарною і суворою Катериною де Медічі, він був закоханий до безтями в прегарній Діяні Поатіс. Вона була на 20 років старша від короля, але зберегла до пізнього віку красу й шарм молодої жінки. Сучасник пише, що Діяна як 60-літня жінка мала прегарну білу шкіру й ніколи не малювалася. Вона пила щоранку якийсь вивар і заживала якісь ліки, але що це властиво було сучасник, на жаль, не пише. Діяна була вдовою і ціле життя носила жалобу; всі її сукні були біло-чорні. Король під її впливом носив також жалобу.

Діяна звеліла посадити для себе великий сад перед замком і збудувати міст, що лучив замок із цим садом. Фонди на це здобувала, наложивши податок на кожний дзвін у церквах. Рабле злосливо про це пише: „Король завісив усі дзвони на шиї своєї кобили”.

У 1559 р. король згинув в турнірі і регенткою стала Катерина де Медічі, яка врешті могла помститися на Діяні, що мусіла виїхати з Шенану і внедовзі померла. Щоб затерти сліди зневаженої суперниці, Катерина наказала на могилі Діяни збудувати двоповерхову галерію, яка служила як балава зала і навпроти саду Діяни насадити свій сад. Тут часто відбувалися балі, гостини, маскаради. Гостей вітали пані і дівчата, одягнені як німфи і русалки. Вони гуляли й співали вздовж дороги. Їх ловили сатири.

Останньою до революції власницею Шенансо була мадам Дюпен. Її чоловік купив замок, який тоді стояв пустою. В її сальонах бували різні визначні люди, Руссо був учителем її синів. Вона тішилася симпатією довколешніх мешканців і завдяки тому замок зберігся під час революції не знищений і не пограбований.

Вестибюль, обвішаний гобеленами з мисливською тематикою і прикрашений статуями римських імператорів з каррарського мармуру, Катерина де Медічі привезла з Фльоренції. Звідси — вхід до королівських спалень, між якими найцікавіша „Спальня п'ятьох королев”. Тут спала також молоденька Марія Стюарт в часі її короткотривалого подружжя з Францом II. Кімнати сторожі виліжені плитками з майоліки і обвішані фламандськими тканинами. Зелений кабінет Катерини де Медічі прикрашений гарними образами, коминок у спальні Діяни проєкту славного Гужона, в кімнаті Франца I образи великих майстрів, як Ван Лю, Зурґарана і портрет Діяни Поатіс як богині мисливства Діяни пензля Льв Пріматіччіо, фрески Рубенса на суфіті сальону. Так кімната за кімнатою, одна краща від другої і весь замок білий, стрункий і легкий вповні заслугує на назву „Перли Ренесансу”. Нині замок є власністю родини Меніс, фабрикантів шоколяди.

Другим замком, який ми оглянули того дня, був замок Анбоаз. Він стоїть на скелястім горбі над самою Люарою і домінує над містом. Його найкраще видно з правого боку ріки й мосту. Скелясті береги ріки були уфортифіковані ще з часів галлійсько-римських. Від XI до XV ст. його власниками були князі Анбоаз. Карло УІ сконфіскував посілість і зробив замок резиденцією королеви. Тут народився Карл УІІ. 13-літнім хлопцем він вступив на трон і почав перебудову замку за пляном французьких будівничих. Роботи йшли скоро, юний король, енергійний і нетерпеливий, наказав узяти розігрівати каміння, щоб не переривати робіт. Він любив комфорт і люксус, тому спровадив з Італії групу архітектів і мистців, і ті надали замкові характер аристократичної резиденції. На терасах замку посадив декоративні сади. Карл УІІІ згинув трагічно, удавшись головою об сволок.

Франц I докінчив будову, і за нього замок Анбоаз був у найбільшому розквіті. Тут відбувалися турніри, балі, боротьба диких звірів і інші імпреза, якими забавлявся королівський двір.

Франц I спровадив з Італії великого Леонардо да Вінчі, який прожив останні літа свого життя в недалекім замочку Кльо-Лусе. Леонардо да Вінчі похований в замку Анбоаз у каплиці.

В 1560 р. замок став місцем кривавої розправи з гугенотами. Вони численно прибули до замку, щоб домагатися релігійних толеранцій і щоб конспірувати проти короля. Змова не вдалася, усіх змовників схопили і жорстоко покарали. З чудових балюстрад бальконів звисали десятки трупів повішених, на замковій площі лежали стяті голови, в ріці пливли в мішках трупи. Хронікари пишуть, що весь королівський двір, який сюди приїхав з Бльоа, приглядався масакрі. Між глядачами були також Марія Стюарт і її чоловік Франц II.

По цій жорстокій події замок Анбоаз спорожнів, а пізніше став тюрмою. Він переходив з рук до рук, багато його фортифікацій знищено. Нині є власність князів Орлеанських, нащадків королівського роду.

Ми були зачаровані красою каплиці св. Губерга. Вона стоїть далеко на боці, але колись прилягала до апартаментів королеви. Над входовою брамою є чудова плоскорізьба роботи фламандських мистців, яка зображує св. Губерга, що стоїть на колінах перед оленем з хрестом між рога-

ми, і св. Христофора з Христовим тілом. Каплиця витримана в чисто готичкому стилі, лише вітражі, знищені під час Другої світової війни, модерні і зображують сцени з життя св. Людовіка.

Округла вежа, шириною 69 стіп у промірі, „Тур де Мінім” має спіральний під'їзд, вилочений брилами каміння. В долішній частині вежа витримана в готичкому стилі, який вище переходить у ренесансовий. Цей під'їзд має 30 стіп ширини і ним під'їздили на конях, які ховзались на тих брилах. Тут Карл V мало що не задушився від диму, коли гобелени на стінах загорілися від смолоскипа сторожі. Цим спіральним під'їздом ми вийшли на самий верх вежі. Звідти розкривається чудовий вид на Льоар, місто й замок. Тут можна зблизька оглянути артистично вирізьблену балюстраду, що тягнеться вздовж королівських апартаментів.

Нагорі було, однак, дуже вітряно і зимно, хоч світило сонце, тож ми зробили кілька знімок і зійшли оглядати замок всередині. Він частинно умельбований, меблі переважно в готичким стилі.

Того дня ми обідали в лісі. При соняшній погоді розклали наші харчі на затишній галяві, серед вересу.

В дальшій дорозі ми минули замок Юссе над річкою Андр. Він виглядає як з казки, увесь сніжно-білий з вежами на тлі гори, вкритої темним лісом. Шарль Перро, зачарований красою замку, написав тут французьку версію „Сплячої королівни”. Цей замок ми оглядали й фотографували лише зверху.

Так само ми задержалися лише на хвилю коло замку Шінон, який служив як фортеця навпереміну французам і англійцям. Сюди приїхала 1429 р. Жанна Д'Арк і розпізнала між товпою схованого й перебраного королевича. Вона обняла його ноги і запевняла, що він буде коронований у раймській церкві на короля Франції.

До Шінону приїхав у р. 1498 папський посол Цезар Борджія і привіз Людовікові XII буллу, якою папа згодився на розвід короля з калікою Жанною де Франс.

Замок Шінон стояв пустою довгі літа, тож поволі розсипався, і нині з нього стоять лише масстатичні руїни. Але тепер про ці руїни вже дбають гміни сусідніх міст, їх консервують і реставрують.

Замок Азе ле Рідо був наступним чудовим замком, який ми мали докладно оглянути. Він, подібно як Шенансо, стоїть дослівно на воді і русло річки Андр обмиває його з трьох сторін, а його стіни й вежі відбиваються як у дзеркалі. Його будова в структурі готичкій злагіднена ренесансовими деталями і декоративними орнаментами. Тут все ще є могутні вежі, але в них нема вже вузеньких стрільниць, лише оздобні вікна; має оборонний мур, але він служить лише до переходу між кімнатами, води довкола замку — це лише декорація. Довкола замку травники і старий парк, повний екзотичних дерев. Їхні листки в барвах осени лежали скрізь, і ми їх збирали, бо таких листків ще не бачили. В парку стежки й романтичні містки.

Збудував замок Рідо сеніс де Азе в XII ст., але Карл VII зруйнував його за нельояльність власників до французької корони. На руїнах старого постав у XVI ст. новий, який існує донині. Він був власністю головного скарбника короля, але незадовго перед закінченням будови скарбник попов у неласку короля, мусів утікати з Франції і король сконфіскував замок. Королі час від часу сюди приїздили; навіть Людовік XIV любив замок і був кілька разів його гостем.

У 1905 р. замок перейшов на власність держави і нині в ньому міститься музей ренесансового мистецтва.

Замок має подібно як Шенансо прями і вигідні сходи. Вони прикрашені медальйонами-портретами королів і гербами. Цікаві кухні, які збудовані на рівні води. Не уявляю собі, як ці кухні виглядають, коли по великих дощах вода підносить свій рівень.

Останній замок, який ми оглянули, був замок Лянже. Він найстарший з усіх, витриманий в одному стилі, бо був збудований протягом п'ятих років і не мав ніяких перебудов.

Ще в ІУ ст. постала в Лянже вежа, як оборона церкви св. Мартина. В Х ст. власником цієї вежі був лицар Фульк Нерра, прозваний „Чорним”. Він від ранньої молодости до пізньої старости не перестав воювати, бо вмів погодити християнську покірність і побожність з майже кримінальною напасливістю, халчівістю і захланністю. Нагріпивши й відчуваючи тягар гріхів, велів себе бичувати і йшов як паломник до Єрусалиму. Відпокутувавши гріхи, починав знову життя напасника і грабіжника.

За твердиню Лянже йшла довго і завзята боротьба між королями Франції й Англії. Ричард Львине Серце здобув її, Філіпп Август відібрав. Під час столітньої війни стояли тут англійські залоги. Лянже з цих змагань вийшов руїною, рештки якої можна донині оглядати в парку біля замку. Вони вважаються за найстарші у Франції.

Замок у нинішньому вигляді збудував Людовік XII в рр. 1465-1469, як оборонний пункт проти нападів сусідів, головно британців. В 1491 р. Карл УІІ одружився з Анною Британською, і це закінчило фєвдалні війни. Весілля відбулося в замку Лянже. До ХУІІ ст. замок переходив з рук до рук і власники не мали часу робити якісь зміни чи уліпшення, а в ХУІІІ ст. понурий і невигідний не манив нікого. Щойно останній його власник Альзатчик Зіґфрід та його дружина полюбили замок, направили ушкодження й умеблювали. Інститут Франції дістав замок від родини Зіґфрід на власність.

Замок стоїть в середмісті, поміж прегарних, чисто ренесансових будинків і виглядає як могутня, середньовічна твердиня. Щоб дістатися на звідний міст, треба підійти сходами вгору. Це тому, що дорога, яка вела до замку, обнизилася протягом століть до рівня рову з водою, а це багато нижче від входу до замку. Замок збудований з простих, сірих, кам'яних брил, тут нема прикрас і м'яких ліній, вікна стрільниць вузькі і високо розміщені, мури дуже грубі і високі. Звідний міст охороняють дві масивні башти, округлі з гостро закінченими вежами. Його два крила збудовані під прямим кутом до головного будинку. В нїм містяться вартовня і кімнати для залоги, крила — це мешкальні кімнати, і вони також закінчуються вежами зі спіральними сходами. Кімнати малі, темні, між ними вузькі коридори без вікон, з часто непередбаченими сходами. У сальоні, де відбувалося весілля Карла УІІІ й Анни Британської, зберігся донині античний коминок. Флямандські тканини і готицькі меблі — це заслуга останніх власників замку, подружжя Зіґфрідів. Вони обоє поховані в замковім саду.

Було вже по заході сонця, коли ми виходили із замку Лянже, а почало темніти, коли ми покидали „Долину Королів”, тобто долину ріки Люари.

(English summary p. 169)

Чурріяна-Малаґа, січень 1977

НЕЗАБУТНЯ ПОДОРОЖ

Написав Володимир Луців

(20 тижнів на грецькому кораблі „Еллініс”)

З усіх моїх відбутих подорожей у минулих десяти роках (до ЗСА, Канади, Австралії, Середнього Сходу чи на велетнях кораблях „Квін Мері” і „Квін Елізабет” на Багамські острови, Нассав, Бермуда і ін.) подорожі на кораблі „Еллініс” („Грецька Дама”) належать, мабуть, до найбільш цікавих.

Кожний другий чи третій день впродовж 20 тижнів корабель причалював до різних європейських і африканських портів, так що у часі між травнем і жовтнем я відвідав по декілька разів такі місцевості: у Португалії — Лісбону, острів Мадейру; у Іспанії — Віго, Малагу, Кадіс; острови Майорку, Пальму, Тенеріф, Лянсеротте (ці останні творять групу так зв. Канарських островів); у Італії — Неаполь, острови Сардинію і Ельбу; з французьких островів — Корсику; з британських протекторатів — Гібральтар; у Африці — Сенегаль-Дакар; у Марокко — Касаблянку, Рабат, Танжер тощо.

З англійського порту Савтгемптон за два з половиною дні плавби корабель причалював до столиці Португалії Лісбони. Лісбона — старовинне місто (найстарша дільниця міста зветься Альфама), вельми цікаве і, як я довідався у розмовах з португальцями, чистеньке та впорядковане перед недавніми заворушеннями, чи пак — назагал безкровною революцією. Тепер Лісбона виглядає зовсім інакше. Ціле місто позаліплюване плакатами-газлами. Чудові пам'ятники позамазані відомими нам лозунгами: „Влада у руки пролетаріату!”, „Смерть фашистам!”, „Із соціалізмом до перемоги!” і т. д. Серпів і молотів тут більше, як на Красній площі у Москві. На майданах тисячі людей дискутують ситуацію в країні, яка скаотизована і йде до фінансового та морального банкрутства. (Тут хочу зазначити, що я ніколи не погоджувався із диктаторським режимом Салызара, як і не погоджуюся з будь-якою диктатурою). У розмові із місцевими людьми відразу бачите їхню велику наївність, коли мова сходить на тему комунізму та СРСР. У нинішньому часі комуністичного плюралізму, коли навіть найбільш ревні комуністи на Заході засудили московський нелюдський комунізм, прочитавши на пам'ятнику Дон Петра ІУ у Лісбоні, одного із визначних мужів Португалії, напис „Хай живе Сталін і КПСС!”, людина мимоволі підносить руки вгору і думає, можливо, що їм так і треба.

Саме місто Лісбона цікаве своїми плорами, гарними будівлями, архітектурою, водограями, як, наприклад, музеї, де містяться найбільша у світі колекція колясок-ридванів, які належали королям, принцам і вельможам ХУІІ, ХУІІІ і ХІХ століть. Цей музей заснувала королева Амелія, і він приміщується у королівським паладі у Белем (дільниця Лісбони). Тут є Національна галерія із рідкісною колекцією португальського примітивного малювання ХУ і ХУІ століть. Церкву св. Жероніма у монастирі можна вважати за чудо архітектури ренесансу, де готицький стиль так гармонійно в'яжеться із Мануелійськими декораціями*.

Однак до найстарших пам'яток Лісбони належить замок св. Юрія із ХІІ століття. З веж замку можна бачити чудову панораму міста та пристань, де завжди багато кораблів, між ними майже завжди — советські. В'їзд до пристані надзвичайно гарний. Велетенський міст в'яже два береги. На правому боці на горбі споруджена величезна статуя Ісуса Христа із білого мармуру, подібна, як у Ріо-де-Жанейро.

Відразу зростає думка: чому країна із християнською релігією та 800-літньою культурою, яка так багато вклала у загальну скарбницю всесвітньої цивілізації, стала на порозі вибору поміж правопорядком, людяністю, свободою думки, слова, мистецтва та індивідуальної творчості, з одного боку, і всього нелюдського, рабського, режимового з другого? Ще й у додатку, який комунізм вона хотіла б: китайський, тітовський, московський? Чейже універсальна ідеологія комунізму нині вже зовсім мертва.

Мушу додати, що кожного разу, як відвідаю Лісбону, — а це було 10 разів, — помічаю, що вже очищають вулиці і пам'ятники від тієї пропаганди і засмічення. Теперішній прем'єр Португалії д-р Маріо Суарес — це людина, яка відкидає комунізм та фашизм і старається з допомогою міжпартійного порозуміння привести країну до нормалізації. Тому є надія, що масштатична статуя Ісуса Христа та здоровий глузд величезної більшості португальців вкінці переможе для добра цієї гарної соняшної країни.

Мадейра. — Острів Мадейра, який належить до Португалії, це безперечно один із найкращих островів на Атлантичному океані. Куди кращий, як Тенеріф, Лансеротте чи Пальма з Канарських островів. Чепурні вілли і будинки порозкидані по горах тонуть у зелені пальм, квітів, бананових дерев. Сюди приїжджають люди з цілого світу для uzдоровлення, а в повесних роках — величезна кількість туристів. Тут так, як у Португалії, — туризм це велика індустрія. Місцеві жінки виробляють прегарні обруси вишуканої коронкової роботи, різного роду вбрання і дрібнички для жінок; мужчини різьблять по дереві та плетуть із тростини мистецькі меблі — крісла, столи, лежачки тощо. Мадейра має розвинене виноградарство та експортує овочі. У винарнях зовсім безплатно дають доскоху купувати різні сорти вин. За двадцять хвилин такого смакування можна вийти з такої винарні, співаючи „У Києві на риночку”. На стінах винарень висять листи подяки президентів, королів, принців, які у свій час одержали в подарунку по декілька скриньок вина. Є листи з Білого Дому, Бакінгемського палацу, з палацу Монак-

* Стара дільниця міста Альфама — це рай для мистців: камінням вилічені вузькі вулиці, мальовничі будинки, на балькончиках багато квітів, маленькі крамниці і варстати праці роблять Альфаму барвистою дільницею і прикрасою Лісбони.

ського Принципалітету. Один із цікавих тутешніх звичаїв — це воли, запряжені у дерев'яні ярма, які тягнуть звичайні залізом оковані сани, але не по снігу, якого тут немає, а по дорогах, виложених гладким камінням, при чому погоничі в довгих полотняних штанах і сорочках з батогами у руках, в солом'яних брилях нагадують наших чумаків. Ці сани уживають тепер як туристичну атракцію, і воли тягають по місті туристів.

Мадейра по-поругальському значить „чарівний острів”. Тут на кожному кроці ростуть банани, виноград, прегарні квіти — орхідеї, підтропічні рослини всякого роду. Головне місто Фунчаль. Рухливе місто з водограями, прегарними будівлями та площами. Сюди також прибув дух революції, і щойно наприкінці вересня до певної міри очистили вулиці і будівлі від тієї пропаганди. На горах видніють церкви, одна із них, церква св. Марії на горі аль Монте, відома тим, що у ній спочиває у залізному саркофазі Карл I, останній імператор Австрії, та Карл ІУ, король Мадярщини, який помер у 1922 році, будучи в екзилі. З майдану коло церкви, мов велика змія, в'ється доріжка аж наниз до центру міста, приблизно 4-5 кілометрів завдовжки, вона вимощена тим же гладким камінням. Тут, на самій горі, велика кількість подібних саней, як у центрі міста, тільки не кованих залізом. Ці сани називають „тобоган”. Тут вже їх тягнуть не воли, а два молоді „легіні”. По боках керують ними за шнурки. На початку, щоб ті сани із туристами розігнати з гори, їх тягнуть, а вже за декілька секунд, коли „тобоган” набирає швидкості, ті легіні біжать по боках. Такий з'їзд триває 12-15 хвилин.

Мадейра дійсно чудовий острів з цікавими звичаями і цікавими людьми.

Корсика. — Головне місто Корсики Аджачіо. Воно є одноразово і пристанню, хоча великі кораблі не можуть заблизько причаливати, тому заквітчуються на деякій віддалі від берега. Відразу при вході до міста височіє пам'ятник Наполеонові, зодягненому у тогу римського імператора із авреолою на голові. По боках постаті імператора чотири великі леви символізують силу і респект. Це для того, щоб пригадати, що ви перебуваєте у родинному місті Бонапарта. Самий острів дуже мальовничий та гористий; дивлячись із корабля, до певної міри він нагадує своїм виглядом Монте Карльо. Модерні розкішні готелі та вілли, розсіяні по схилах гір, переважно білі, разом із зеленню та розкішною барвою Середземного моря зливаються наче у китицю різнобарвних квітів. Корсиканська мова, це суміш французької й італійської мов, і, можливо, що італійська мова перемагає; проте нема сумніву, що дух і культурний вплив тут французький.

Недалеко пристані у вузькій вулиці із назвою Рі де Бонапарте стоїть двоповерховий дім-музей, де народився Наполеон Бонапарт. Сам будинок показний і в тому часі такі доми мали тільки заможні люди. Усе у музеї представлено так, щоб відвідувач вийшов із найкращою уявою про Наполеона, про Францію і взагалі про все з цією особою пов'язане.

Дослівно все, що тут виробляється, як вина, коньяки, всілякі сувеніри чи взагалі будь-які вироби: порцеляна, меблі, прикраси тощо, — усе носить назви: Наполеон, Бонапарт, Бонапарт Імператор або прямо літери — Н.Б.І. Ім'я Джозефіни також часто використовується. Вночі вулиці освітлюється ліхтарями у формі імператорських корон.

Як у Франції, так і на Корсиці життя досить дороге. Французи, відомі із своїх кулінарних досягнень, і тут не відстають. Велика кількість знаменитих ресторанів і каварень, тепле море, чарівна природа та веселі люди роблять перебування на цьому острові дуже приємним.

Марокко, Касаблянка. — Пригадую, як то завжди представляють Касаблянку у фільмах, як місто містерії, інтриг, міжнародного шпигунства, великої гри. Цілковито протилежне враження твориться після декількох відвідин цього модерного великого індустріального міста і найбільшого порту Марокко. Правда, є стара дільниця „касба” і королівський палац, перед яким можна оглядати королівську варту у пишних мундирах.

Палац у мавританському стилі. Королівська гвардія на арабських конях із списами у руках, озброєна шаблями та кинджалами, що оздоблені сріблом, довгими рушницями, Все це переносить людину із світу реальності у казкову фантазію 1001 ночі. Але, вийшовши із палацу на вулицю, повну людей у європейських убраннях, дійсність довкілля відразу повертає реальність. Тільки час від часу можна бачити когось у пишному марокканському убранні. Рідко бачите жінок із серпанком-парапатею на обличчі. На кожному кроці помітно французький вплив. Крім арабської мови панує тут мова французька. Вуличний рух Касаблянки великий, крамниці переповнені усякими товарами найбільше місцевого виробу. Барвисті кафтани, вироби із шкіри, вироби із срібла, золота, міді, рушниці, пістолі, кинджали, зброя неймовірної краси, якою так пишаються араби. Архітектура Касаблянки переважно європейського характеру, хоча деякі будівлі в мавританському стилі надають їй своєрідного, відмінного від інших міст характеру.

Маракеш. — Це вже дійсно правдиве Марокко. Три години їзди автобусом із Касаблянки, і ви у світі чистої фантазії. В'їжджаєте до міста пальмовими алеями. Майже усі будинки червоного кольору. Маракеш — вихідний пункт у безмежну пустелю. На великих і надзвичайно цікавих майданах, наче обгорнених сотнями крамниць, можна побачити жінок, зодягнених у традиційні казкові одяги, золотом, міддю і сріблом тканинами. З великими нашійними прикрасами та важкими, срібними різьбленими кульчиками, вони виглядають наче усі зібралися на весілля. На площах старі араби в яскраво-червоних шатах, обвішані мідяними тарілками і рогами, продають воду із шкіряних мішків. Інші грають на рогах і сопілках та б'ють у барабани, а присутні танцюють плече до плеча, сплівши руки, як у аркані, при чому танець виконують із певною повагою та масстатичністю.

Найбільший майдан називається Демаа аль Фіна. Усі тут торгують, купують і продають. Якщо моє дотеперішнє враження було таке, що вірмени, греки, жиди є найкращими купцями, то тут думка відразу змінилася у відношенні до цих останніх. Араби - продавці напевно зуміли б продати свою найгіршу тещу.

Крім старого міста є нові дільниці, чудові готелі, а між ними — світової слави готель „Мамоунія”, де часто зупинявся колишній прем'єр Англії Вінстон Черчилл, малюючи свої картини, (що, як відомо, тепер приносять великий зиск, можливо не так за мистецькі вальори, як за самий підпис виконавця).

Марокко, зі своїми чарувальниками вужів, багатолюдністю, темпом, барвистістю, неповторною народною культурою та традиціями, дійсно цікаве і захоплююче. Це інший світ, який повинен якнайдовше проіснувати без докорінних змін. Але чи це вдасться задержати? При нинішнім

темпі змін це очевидно тяжко. Велика шкода, що нормально у цих країнах, якщо наступають зміни, то не на краще, а майже завжди на гірше. Не йдеться тут про адміністративні зміни, як про задержання якнайдовше цих своєрідних мистецьких народних надбань, цього кольориту, цієї тонкості креації та індивідуальності у нинішньому світі ядерної зброї, масового уярмлення народів і політичної демагогії.

Корабель „Еллініс” (Грецька Дама). — Іззовні корабель білий, крім двох великих димарів, що помальовані на ясноголубу і білу барву (кольори грецького прапора). Посмість корабля 25 тисяч тонн. „Еллініс” має місце на 1600 пасажирів та 600 членів залоги. На ньому два великі ресторани, кіно, три бари, дві танцювальні зали, театр, бібліотека, крамниці, лікарня і т. п. Довжина його 642 стопи, а пересічна швидкість — коло 20 миль на годину. Їжа на кораблі міжнародна і грецька. Стандарт можна порівняти із готелями „чотирьох зірок”.

Це один із кораблів грецького мільйонера Шандріса і від цього походить назва „Шандріс Лайн”. Капітан і всі старшини — греки. Інша залога і обслуга — це європейці, індійці, китайці та інші. Корабель возить зі собою дві добрі оркестри і приблизно 24 співаків, танцюристів, інструменталістів, мовних перекладачів тощо. На перший погляд греки — балакучі і приятельські. Темпераментні, як і італійці. Приязнь, одначе, залишається, хоч треба звикнути до темпераментних вибухів і майже одноразових клепань по плечах, але при тому треба додати, що на кораблі панує майже військова дисципліна. Греки завжди вважали себе за дуже добрих моряків і цим часто пишаться.

На капітанському містку, де міститься координаційний центр корабля, на стіні висять дві ікони св. Миколая Протектора. Це на мене справило глибоке враження, але на цьому, на жаль, і закінчилися наші спільні зацікавлення і пов'язаність. Ніхто з 20 офіцерів не знав нічогосінько про Україну, їжа те, що вона входить у склад Росії. Тож треба було багато розмов і вина, щоб познайомити їх з нашою проблемою.

Грецька музика і пісні дуже гарні і своїми меланхолійними мелодіями децю подібні до наших. На кораблі я співав міжнародний репертуар, у тому кілька українських пісень, навіть одну на бандурі. Пісні співав при акомпаньяменті на зміну грецької й англійської оркестри. Грекам подобалися пісні і бандура, як, до речі, і міжнародній публіці. Звуки бандури нагадують їм у дечому їхній тепер дуже поширений струнний інструмент „бозукі”. Уніформи офіцерів елегантні. Колір білий, наплечники золоті, а це все на греках із засмаглою шкірою гарно виглядає.

На такому кораблі, як „Еллініс”, пасажири й залога ізольовані від телефонів, телевізії, автобусів, часописів, забрудненого повітря і іншої метушні мегалополісів. Тут створено умови для дійсного відпруження. Добра їжа, розваги, мистецькі програми, забави, музика, різні гри, — одним словом усе, що дійсно відпружує і заспокоює нервову людину і всім цим відмежує її від світу буденности, але й реальности життя. Це я спостеріг у розмовах з артистами і пасажирами, які або роками працюють на кораблях, або часто подорожують. Їхні зацікавлення зводяться до поверховних дурниць, а погляди на реальний світ зовсім викривлені. Недарма приповідка каже, що забагато, то нездорово.

Проте, одна така „тура” 14 днів — це їжа найкраща форма провести свою відпустку, але, можливо, що одна з найдорожчих. На жаль, між пасажирами з цілого світу, з якими я провів довгі-довгі і цікаві розмови на різні теми, — а на кораблі існують для цього ідеальні умовини, — я не зустрів ні разу українців.

English Summaries

UKRAINE LIVES THERE, TOO

By WASYL DIDIUK

This story is a travelogue through the Ukrainian communities in South America written by a participant of the unveiling ceremonies of the Taras Shevchenko monument in Encarnacion, Paraguay, and the Symon Petlura monument in Buenos-Aires, Argentina, in 1976. In addition to Paraguay and Argentina, the author also toured Ukrainian settlements in Brazil, and spoke with Ukrainian leaders in all three countries.

(p. 57)

THE LITERARY WORKS OF BOHDAN KRAWCIW BETWEEN THE TWO WORLD WARS

By NATALKA DERLAT

The author analyzes the poetry of the late Bohdan Krawciw, former Svoboda associate editor, written by him between the two World Wars. By citing numerous poems as reflecting the political events in Ukraine between the wars, the author shows how B. Krawciw formulated his ideas and how his works inspired an entire generation of Ukrainian political activists.

(p. 87)

JULES VERNE'S YOUTH

By M. L-Y

Jules Verne (2-19-1827—3-24-1905), the famous French science-fiction and adventure writer, was not always a novelist. His father, a lawyer in a town in the Brittany province of France, wanted his son to become an attorney also, wrote the author. Young Jules' room in Paris, where he was studying law, consisted of an old bed, a table, two chairs and a commode. His university years were very difficult, said the author. The study of law also included politics, both of which young Jules disliked. He frequently tried to gain access to special clubs where literature was discussed, instead of politics. In time, Jules began to write short stories, plays and operettas, and finally he registered in a Theatrical School. While his first attempts at creating a masterpiece brought him neither fame nor fortune, Jules wrote persistently. He committed himself to writing dramas for the Theatrical School, an assignment he did not favor, but it brought money for him. Jules finally left the school upon the death of its director, and from that moment on he became free to write the science-fiction and adventure novels for which he became famous.

(p. 104)

ROMAN COINS IN LYPYTSIA HORISHNA

By **STEPAN SALYK**

Citing a news story on Roman coins found on the banks of the Dniester river (Svoboda, December 8, 1976), the author of this article tells of his own finds in the village Lypytsia Horishna, near Rohatyn in western Ukraine. Working as a teacher in that village in the years 1922-34, the author describes how he found two Roman coins in the village, one bearing the inscription "Antoninus Pius," the name of a Roman emperor from the year 138 A.D., and another with an inscription "Maxillinus", a Roman emperor in the year of 235 A.D. The author also describes some other finds in the village, which he had sent to the Lviv National Museum, and cites his correspondence on the matter with Prof. Yaroslav Pasternak, the late Ukrainian archeologist.

(p. 141)

A CLOSE-UP VIEW OF INDIA

By **JULIAN MOWCHAN**

The contrasts of India, this densely populated country, so rich in culture, is the subject of a travelogue that focuses on some of the unusual mores that pervade the daily life of an Indian. From people sleeping in the streets to the well-known "holy cows", from children-beggars with a cut off hand to the holy places where Buddha lived and preached (the author cites some facts that point to Buddha's Scythian origin), the article weaves an interesting narrative focusing on aspects of life in India that seem unusual to a Westerner yet are part and parcel of the people's lore.

(p. 143)

CASTLES ON THE LOIRE

By **SOPHIA LUCHAKOWSKY**

On October 13, 1976, the author and her friend, who were guests of a Ukrainian couple living in France, took off from Paris in the southwestern direction along the river Loire. They visited many of the castles scattered along its banks and the narrative includes both the descriptive aspects of the journey and brief digressions into the history of the structures that shed light on the history of France. The castles, some destroyed and some still intact, are being preserved carefully by the French authorities and constitute one of the most ornate sources of France's history.

(p. 155)

AN UNFORGETTABLE JOURNEY

By **VOLODYMYR LUCIW**

This travelogue, one of several in this Almanac, reads like a colorful log of noted Ukrainian bandurist-singer Volodymyr Luciw who spent 20 weeks aboard the Greek cruise ship "Ellinis" (The Greek Lady). A much traveled man, the author feels that this cruise was particularly meaningful and enjoyable for him. The cruise took him and scores of others to the ports of Portugal, Italy, Spain and several cities of northern Africa, with brief stop-overs in each. After describing briefly each of the sites visited, the author voices regrets that during his ten years of travel aboard various cruise ships he has yet to meet another Ukrainian and suggests that some of us do take advantage—providing we can afford to—of such ventures. The experience is both enlightening and enjoyable.

(p. 163)

**Енциклопедія — НЕОБХІДНА КНИЖКА
ДОМА І В ШКОЛІ!**

- Подбайте, щоби в кожній публічній бібліотеці була повна і стисла двотомова

Енциклопедія України

В АНГЛІСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE: A CONCISE ENCYCLOPAEDIA

Том 1-ий \$45.00 ← « ЦІНА » → Том 2-ий \$60.00

Хто замовить ОБА ТОМИ платить \$94.50

Замовлення і належність **ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ** або **ПОШТОВИМИ ПЕРЕКАЗАМИ (M.O.)** слати:

**To: UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302**

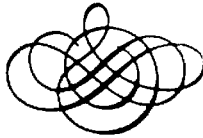
УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ

вітає

найстаршу братську установу

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

в рядах якого є десятки тисяч українців трьох поколінь.

- *УНСоюз створили в минулому столітті українські поселенці в Америці. Їхні нащадки розбудували і зміцнили цю братську установу, і дали почин в 1940-му році до оснування Українського Конгресового Комітету Америки.*
- *У друге сторіччя його діяльності, бажаємо Головному Урядові йти шляхом наміченим піонерами, — для збереження української національної ідентичності в ЗСА і ширення правди про землю наших дідів і батьків — Україну.*

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО Ім. ШЕВЧЕНКА

ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ВІДЗНАЧИЛА В 1973 РОЦІ

століття своєї праці для української
незалежної науки і нації

Управа Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗСА повідомляє, що з нагоди сторіччя НТШ видано історію НТШ п. н. "Сто років праці для науки й нації" українською та англійською мовами, англійською історію української державності 1917-19 рр. п. н. "Україна та європейський заколот" в 2 томах, вибрані твори Івана Франка англійською мовою п. н. "Мойсей і інші поеми" з ілюстраціями і ін. У підготовці є видання Записок НТШ, Прогнози Секцій та видання Української Літературної Бібліотеки та Українського Архіву.

На протязі століття НТШ плекало перш-за-все студії української мови, літератури, історії, етнографії і українознавства взагалі. У висліді цієї столітньої праці досягнуто НТШ величезний науковий дорібок, а саме понад 750 томів наукових і літературних праць. Тепер приступило НТШ до видання 10-томової Історії України-Руси М. Грушевського англійською мовою, щоб зазнайти англійськомовний світ з нашою історією і нашим минулим — у правдивому нефальшованому світлі.

При цій нагоді просимо про Вашу моральну і матеріальну піддержку нашої праці, пересилаючи пожертви на адресу:

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

302-304 West 13th Street

New York, N.Y. 10014

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО
THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 5.00 ДОЛ. РІЧНО.

Адреса :

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвяний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”

• • •

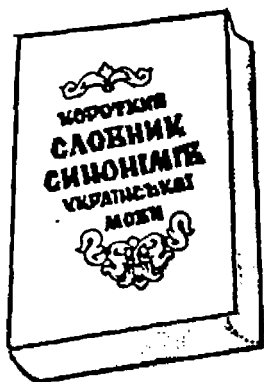
ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за умірковані ціни всякі
друкарські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ,
КНИЖКИ, ВІДОЗВИ, АФШІ, ЛЕТЮЧКИ,
КАНЦЕЛЯРІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИ-
ТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ
У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: 535-6483

Чи Ви вже придбали?...

З метою плекати культуру української мови
НАУКОВО-ДОСЛІДЧЕ ТОВАРИСТВО
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НДТУТ)

докладно перевірило й при фахово-дорадчій співпраці українських мовознавців, і за редакцією В. Волкова, п-ні Н. Пазуняк, К.Т. Церкевича, Д. Б. Чопика й ін. видало

КОРОТКИЙ СЛОВНИК СИНОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ П. М. Деркача

ст. 225, 1975 р., Нью-Йорк, тверда оправа, ціна \$7.50.

СЛОВНИК СИНОНІМІВ упорядковано згідно з академічним правописом Української Академії Наук з 1928 р., який прийняло й затвердило до вжитку Наукове Товариство ім. Т. Шевченка у Львові 1929 року. У 2-му доповненому виданні виправлено всі мовні занецищення (русизми, польонізми і варваризми) і замінено їх правдивими українськими словами.

СЛОВНИК СИНОНІМІВ це — посібник української мови, потрібний не тільки для учнів студентів, і учителів, але й для кожного українця, якої професії він не був би: письменник, журналіст, редактор, видавець, педагог, духовна особа, викладач, професор, член професійної, громадської, виховної і політичної організації, і для всіх, хто любить українську мову і дбає за її розвиток і чистоту.

СЛОВНИК СИНОНІМІВ допомагатиме кожному інтелігентові розвивати свою усну та писемну мову, поліпшувати її стиль і засвоювати мовну культуру. Кожному учневі він допомагатиме в самостійній творчій праці при оформленні своїх думок і виконванні завдань.

Завдяки СЛОВНИКОВІ СИНОНІМІВ кожний читач збагачуватиме свій активний запас нових слів, вироблюватиме навичку добирати нові слова і синоніми до них, розвиватиме свою здібність творити, думати і розуміти семантику слова з усіма його відтинками, і добре вивчати та знати українську мову.

Прибуток з продажу СЛОВНИКА СИНОНІМІВ іде на складання й видання дальших словників. Отож, набуваючи цей СЛОВНИК, Ви одночасно допомагаєте НДТУТ в його праці складання й видавання нових словників.

З огляду на малий наклад і високі кошти друку, СЛОВНИК СИНОНІМІВ не продається в книгарнях, але тільки висилається на замовлення.

Замовлення на словники, пожертви і запити просимо слати на
RESEARCH SOCIETY for UKRAINIAN TERMINOLOGY, Inc.

c/o N. HAWRYLKO, Attorney at Law.

34 East 7th Street

New York, N.Y. 10003

ЗА УПРАВУ НДТУТ:

ЛЮБОВ КОВАЛЬ, секретар

КОСТЬ ЦЕРКЕВИЧ, голова

KEY PHARMACY, INC.

1307 Market Street (across Wanamaker)

Philadelphia, Pa. 19107

Порівняйте наші низькі ціни з іншими аптеками та скору доставку ліків поштою до всіх частин ЗСА.

Кошти пересилки пачки з ліками без огляду на вагу виносять тільки 30 центів. Ми поносимо різницю дійсної поштової оплати. Ваші заощадження є результатом нашого великого обороту рецепт, які ми виконуємо. Відвідайте нашу аптеку, телефонуйте, чи пишіть до нас про ціни ліків, тоді шойно порівняйте наші ціни з цінами, які Ви платите десь інде. Для скорої доставки ліків поштою прошу додержуватися слідуочної процедури:

1. Перешліть нам оригінальну (не фотокопію) рецепту Вашого лікаря.
2. Хай Ваш лікар напише на рецепті, скільки разів можна Вашу рецепту відновити, в случаю, Ви хочете повторити Вашу рецепту,
3. Не пересилайте жадних грошей, рахунок буде залучений з Вашою посилкою. По отриманню посилки, прошу переслати нам заплату чеком, або Поштовим переказом,
4. Напишіть Вашу точну адресу та зону (Зип-Код). Всі замовлення виконуємо того самого дня, коли ми отримали Вашу рецепту поштою.

УВАГА: Всі закордонні рецепти виконуємо скоро через наш закордонний відділ в Європі, за виімком посилок до Радянського Союзу. Залучений купон з того оголошення заощаджує Вам додатково 2 долляри. Витніть та залучіть з Вашою рецептою.

АПТЕКА ВІДЧИНЕНА ДЕННО ВІД 8 РАНО ДО 6 ВЕЧЕРОМ

Тел.: (215) LO 1-5244

Цей купон заощаджує Вам додатково ДВА ДОЛЛЯРИ, важний тільки на рецепту або вітаміни, один купон на родину. Важний до кінця 1977 року.

KEY PHARMACY COUPON \$2.00 OFF.

Мрр. МОДЕСТ АРТИМІВ, дипл. аптекар.

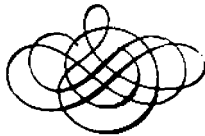
УКРАЇНЬСЬКА ЩАДНИЦЯ

у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, Па.

служить українській громаді від 1918 р.

УРЯДОВІ ГОДИНИ:

Від понеділка до четверга від год. 9-ої рано до 3-ої по пол.
В п'ятниці від год. 9-ої рано до 7-ої вечора.

OUR SERVICES:

Insured Savings Accounts • Home Mortgage Loans
Certificates of Deposit • Savings Passbook Loans
Money Orders • Travelers Checks • U.S. Savings Bonds
Financial Advice.

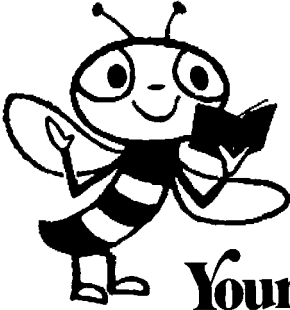

UKRAINIAN SAVINGS & LOAN ASSOCIATION

1321-1323 W. Lindley Avenue

Philadelphia, Pa. 19141

Phone DA 9-7080 — 81.

Your Family Banking Center

**PAID
MONTHLY**

Instalment Loans

**Auto • Personal
Home Improvement**

CHECKING ACCOUNTS

**REGULAR OR
SPECIAL**

ESTABLISHED 1839

THE OLD BEEHIVE

PROVIDENT SAVINGS BANK

JERSEY CITY • WEST NEW YORK • DUMONT • LEONIA • BAYONNE • UNION CITY

WESTWOOD • TEANECK • BELLEVILLE

MEMBER FDIC

**Українська Федеральна Кредитова
Кооператива**

„САМОПОМІЧ”

в Детройті

*видає позички на всякі потреби на догідних услів'ях,
платить квартално високі відсотки за ощадності.*

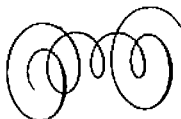
Наші услуги: відкритий кредит, оплачена Кредитівкою асекурація на консумційні позички до висоти \$10,000 і на життя до висоти \$1,000 (в залежності від віку і висоти ощадностей), пряме одержування чеків Соціального Забезпечення, грошові перекази, приймання оплат за газ і телефон, шер-дрейтс, які заступають чеки, завірювання документів та уділювання фінансових порад.

**ЗАХОДЬТЕ ЗА БЛИЖЧИМИ ІНФОРМАЦІЯМИ ДО НАС.
ТРИ БЮРА ДЛЯ ВАШИХ ПОСЛУГ.**

Централья: 11838 Jos. Campau, Detroit, Michigan 48212. Telephone: 891-4100

На Заході: 7346 Michigan, Detroit, Michigan 48210. Telephone: 841-2390

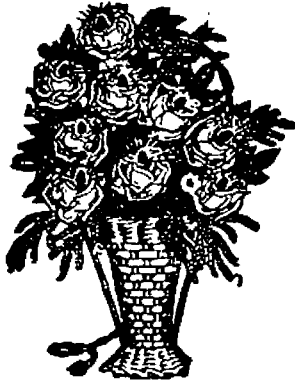
Ворен: 28792 Ryan Road, Warren, Michigan. Telephone: 573-7074

Щадіть!

Позичайте!

Убезпечуйтесь!

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS
і ОКОЛИЦЯХ

КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ

Phone OR 4-2568

Established 1906

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

AIR CONDITIONED CHAPELS

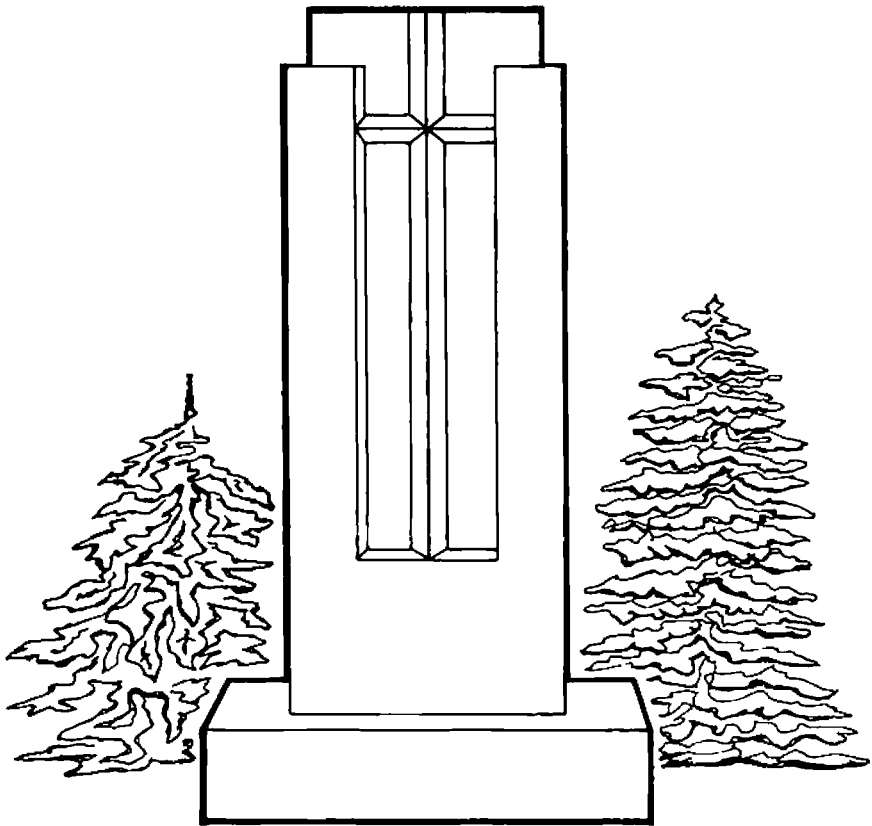
CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

Tel.: (201) 246-0549

Tel.: (201) 469-6288

SOUTH BOUND BROOK MONUMENT CO.

Власник Ю. БЕЗСОНІВ

- Авторизовані репрезентанти виконавців гранітних робіт пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні.
- Приймасмо замовлення й ставимо гранітні й мармурові пам'ятники мавзолеї, статуї, рівнож у бронзі, огорожі й лави на всіх цвинтарях.

Office and Residence:

Box 445 A, Cedar Grove Rd., Somerset, N.J. 08873

(напроти „Українського Села”, у віддалі 3-ох хвилин від Церкви-Пам'ятника)

Mailing Address:

P.O. Box 316, So. Bound Brook, N.J. 08880

Displays:

127 Main Street, So. Bound Brook, N.J. 08880

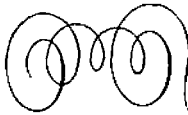
**ВІДДІЛ Ч. 245 УНСОЮЗУ ім. Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
в ТРЕНТОНІ, Н. ДЖ.**

Засилає поклін Нескореним в Україні.

Члени Управи. Перший ряд зліва: І. Панчишин, І. Бойчук, М. Голінко (голова), П. Булат (заст. голови). Другий ряд (зліва): Н. Шлапак, М. Косович (рек. секр.), В. Прокіпюк, М. Мартиненко (секр. і скар.) і С. Наливайко. Відсутній С. Гуцман.

**Товариство ім. Івана Франка — 372 Відділ
Українського Народного Союзу
в Плейнфілд, Н.Дж.**

УПРАВА ВІДДІЛУ:

С. ДУБЕЙ
предсідник
Й. ЯРЕМА
секретар

В. РЕНОВЕЦЬ, *Контр. Комісія*

І. ГОЛОВКА
касир
С. ЛОНИШИН
заст. секретаря

„ М Е Т А ”

— ЦЕНТРАЛЬНЕ БЮРО УКРАЇНСЬКИХ ПОДРУЖ

МЕТУ зорганізовано в 1973 р. з ініціативи Першого СКВУ і вона діє при Раді Суспільної Служби СКВУ. Діяльність МЕТИ поблагословили Митрополити Українських Церков. Другий СКВУ закликає нашу молодь користати з послуг МЕТИ.

МЕТА не є прибутковою установою. Її фінансова база — це добровільні датки осіб і наших установ.

МЕТА постійно бореться проти приросту мішаних вінчань.

МЕТА пропагує робити всі намагання, щоби зберегти при українстві — тактом, виrozumінням і любов'ю — всіх тих, що заключили мішані подружжя.

МЕТА своїми послугами помагає в закладанні українських родин і тому дораджує, щоб ті, які бажають одружитися, а не мають і не знають відповідних українських осіб до подружжя, зверталися до ЦБУК „МЕТА” або до котрогось з Відділів того Бюро. На письмненне бажання Бюро висилає всі інформації про нескладну, а при тим строго довірочну процедуру при посередництві українських подруж.

За Дирекцію ЦБУП: Д-р Микола Ценко — Проф. Олександр Татомир
Голова Дорадчої Ради ЦБУП: Инж. Омелян М. Тишовницький
Кер. Канцелярії Бюро: Мгр. Володимир і Наталія Масюки

АДРЕСА:

МЕТА — 5222 N. 11th St., Philadelphia, Pa. 19141

TRIDENT SAVINGS

760 CLINTON AVE., NEWARK, N. J. 07108

Р
И
З
У
Б

**Всестороння
фінансова
обслуга**

ЩАДІТЬ І ПОЗИЧАЙТЕ У СВОЇЙ УСТАНОВІ

760 Clinton Ave., Newark, N.J.
Tel.: 371-1120

Філія: 700 Sanford Ave., Newark, N.J.
Tel.: 372-0303

УКРАЇНСЬКЕ СПОРТОВО-ВИХОВНЕ ТОВАРИСТВО „ЧОРНОМОРСЬКА СІЧ” в Ньюарку, Н. Дж.

- Вже 52 роки гідно служить Українській Громаді в Північному Нью Джерзі — активізуючи і виховуючи українську молодь.
- Під сучасну пору понад 200 юначок й юнаків є активні в таких ланках: копаного м'яча, відбиванки, гаківки, тенісу, настільного тенісу, плавання, лещетарства, шахів і бриджа.
- Кожного року поодинокі дружини і спортсівці „Ч. Січі” здобувають численні Трофеї і гідно репрезентують Український спорт в ЗСА.
- УСВТ „Чорноморська Січ” вже 7 років веде свою Спортову Школу, якою дало поштовх іншим молодечим Українським Організаціям, організувати для нашої молоді анальогічні Спортові Табори і Школи.
- УСВТ „Чорноморська Січ” вже 13 років видає свій орган — журнал „НАШ СПОРТ”, який під сучасну пору є одиноким українським спортовим виданням поза Україною.
- УСВТ „Чорноморська Січ” тісно співпрацює з Українськими Спортовими Центрами: СУАСТ-Схід, УСЦАК, Українськими Братськими і Суспільними Організаціями.

IN NIAGARA!!

• A PLACE FOR YOU •

FIDDLER'S GREEN MOTEL

62 MODERN ROOMS • BROADLOOMED • COLOR T.V. • OUTDOOR HEATED POOL

(416) 358-9833

7720 Lundy's Lane (Hwy 20 W.)
Niagara Falls, Ontario, Canada

YOUR HOSTS — OREST - PETER - NELLIE SAMITZ

(AAA! — UNA!)

EDITION BOOKS PAPER CORP.

419 Lafayette Street • New York, N.Y. 10003
Tel. SPring 7-1300

ДРУКАРНЯ

*Виконує сумлінно друкарські роботи:
книжки, журнали, тощо.*

LYTWYN & LYTWYN

UKRAINIAN FUNERAL DIRECTORS

ESsex 5-5555

801 Springfield Avenue
Irvington-Newark, N.J.

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА і ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

ДОБРЕ ВІДОМА ФІРМА

**COSMOS PARCELS EXPRESS
CORPORATION**

(ЛІЦЕНЗІЯ В/О „ВНЕШПОСИЛТОРГ”)

ПРОТЯГОМ БАГАТЬОХ ЛІТ СКОРО І АКУРАТНО ОБСЛУГОВУЄ
СВОЇХ КЛІЄНТІВ ПРИ ОФОРМЛЕННІ ПОСИЛОК-ПОДАРУНКІВ В
УСІ ЧАСТИНИ ССР.

ЗА ДОКЛАДНІШИМИ ІНФОРМАЦІЯМИ ЗВЕРТАЙТЕСЬ
ДО ГОЛОВНОЇ КОНТОРИ

488 Madison Ave., New York, N.Y. 10022

Tel.: 758-1150/51

АБО ДО ВСІХ НАШИХ ВІДДІЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ США.

57-ЛІТНЯ ОБСЛУГА

57 YEARS OF SERVICE

NOW PROVIDING TWO LOCATIONS FOR BETTER SERVING
THE NEEDS OF FAMILIES THROUGHOUT THE
DELAWARE VALLEY.

NASEVICH FUNERAL HOME

CONSCIENTIOUS SERVICE

CENTER CITY

Franklin and Brown Streets
Philadelphia, Penna. 19123
MA 7-1320

NORTH PHILADELPHIA

109 E. Tabor Road
(5400 N. Front Street)
Philadelphia, Pa. 19120
DA 9-1844

MICHAEL and ANNE NASEVICH

(212) 254-8779

Established 1920

KOBASNIUK TRAVEL INC.

157 SECOND AVENUE, NEW YORK, N.Y. 10003

WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN and DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS
IMMIGRATION and VISITOR DOCUMENTATION

Authorized parcel & foreign remittances agents for:
PEKAO, TUZEX, AMERICAN EXPRESS,
INTERNATIONAL REMITTANCES, Inc.

SEND FOR OUR 1978 UKRAINE GROUP TOUR BROCHURES

Notary Public

Vera Kowbasniuk Shumeyko

General Insurance

Anthony Shumeyko

For Thrift and Home Financing Problems we would like to serve you personally at
202 N. Broad Street, ADRIAN O. HAWRYLIW, Controller

LIBERTY FEDERAL SAVINGS AND LOAN ASSOCIATION

202 N. Broad Street, Philadelphia, Pa. 19102

Stenton Ave. & Duval St.
1625 Wadsworth Ave.
128 W. Chelten Ave.

7928 Bustleton Ave.
Peg Lane & Limekiln Pike, Dresher
1051 County Line Rd., Huntingdon Valley

Книжка у твердій полотняній обгортці, 183 стор. Ціна 4.00 дол.

Замовляти поштовим переказом на адресу:

JOSEPH CHIMCZUK, 693 Hall Ave., Windsor, Ont., N9A 2L9, Canada

UKRAINIAN CANADIAN - FOLK WISDOM

Texts in English. Translation by J. CHIMCZUK.

SECOND ENGLISH TRANSLATION. WINDSOR, ONTARIO, 1976, CANADA.

STEFANIA & TEODORE LESHKO
ВЛАСНИКИ УКРАЇНСЬКОГО РЕСТОРАНУ

- КАВА
- ДОМАШНЯ КУХНЯ
- РІЗНОГО РОДУ — ПИРОГИ, ГОЛУВЦІ

ВИДАЄМО ЗАМОВЛЕННЯ ДОМІВ • ЩОДЕННА ОБСЛУГА
11 Avenue "A" (Corner 7th St.), New York, N.Y. 10009 Tel.: GR 3-9208

(215) WA 5-2731

HARDWARE - MILL - ELECTRIC SUPPLIES

336-338 W. Girard Avenue

Philadelphia, Pa. 19123

200-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
Товариство „ВІЛЬНА УКРАЇНА” в Озон Парку, Н. Й.

сердечно вітає

*Членство УНСоюзу, Головний Уряд УНСоюзу
та Читачів „Свободи”.*

ПРОФ. ТИМІШ БЛОСТОЦЬКИЙ
предсідник

ІВАН ПРИГОДА
секретар

GLadstone 7-2654

ROHACH REALTY CO., INC.

REAL ESTATE - INSURANCE - MORTGAGES

Arthur A. Rohach, Sr.

1325 W. Lindley Avenue
Philadelphia, Pa. 19141

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у ЛОНДОНІ, Онт., Канада

- Об'єднує українців — громадян міста Лондону;
- Побудував власними силами та працюючим, що служить усій громаді;
- Дає приміщення: Відділові Комітету Українців Канади, Курсам Українознавства, Молодечій Танцювальній Групі,

Українській Кредитовій Спілці та іншим організаціям;

- Вдержує велику українську бібліотеку;
- Влаштує культурні та товариські імпрези;
- Піддержує морально й матеріально всі акції, спрямовані на добро української справи.

Адреса: **London Ukrainian Center**
247 Adelaide South **London, Ont., Canada**

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА в НЬЮ ЙОРКУ

304 Схід 9-та вул. (Дім Пласту). Тел.: (212) 533-2980

Відкрито ЩОДЕННО (крім понеділка і свят) від год. 10-3 по пол.,
крім того у п'ятницю від 6-8 веч.

- Обслуговує Українську Громаду Нью Йорку і околиці
- Дивіденду 6% платимо квартално
- Ощадності кожного члена забезпечені до 40,000 дол.
- БЕЗКОШТОВНЕ забезпечення на життя до 2,000 дол.
- БЕЗКОШТОВНЕ забезпечення позичок до 10,000 дол.
- Позички членам на всі потреби та на дуже низькі відсотки.

БАЛТІМОР, МД. І ОКОЛИЦЯ

РІК ОСНОВ. 1956

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ „СЛОВО”

“SLOVO” UKRAINIAN BOOKSTORE

1828 FLEET STREET
BALTIMORE, Md. 21231

Українські книжки, платівки, картки з побажаннями, кераміка, різьба, писанки, вишивки, матеріали і нитки до вишивання ДМЦ і т. п.

HASYN FUNERAL HOME

ІВАН ГАСИН

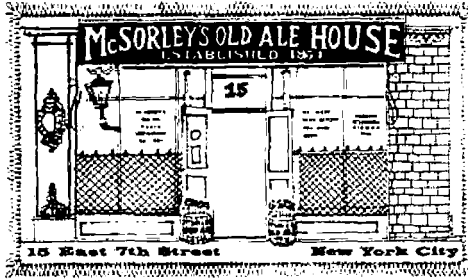
НАЙСТАРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

У ФІЛЯДЕЛЬФІ, Па. й ОКОЛИЦЯХ

4244-48 Old York Road, Philadelphia, Pa. 19140

(215) 455-1400

AIR CONDITIONED

Phone: 373-6271

*TED PONOS
JOSEPH SYGIDA*

STUYVESANT MEAT MARKET, INC.

249-251 Stuyvesant Avenue

Newark, N.J. 07106

НАЙКРАЩОЇ ЯКОСТИ М'ЯСИВА І ВЛАСНІ М'ЯСНІ ВИРОБИ.

HAROLD M. PITMAN COMPANY

515 Secaucus Road • Secaucus • New Jersey 07094

Phones: (201) 865-8300

Direct Line From New York City • CHickering 4-6820

TWX 710 992-8930

John Sarafian

Tel.: GR 3-8784

ORCHIDIA RESTAURANT

COCKTAIL LOUNGE

M. Pidhorodecky

145 Second Avenue
New York, N.Y. 10003

НАЙСТАРШЕ УКРАЇНСЬКЕ
ВИСИЛКОВЕ БЮРО в НЬЮ ЙОРКУ

ROMAN PARCELS SERVICE

324 East 9th Street, New York, N.Y. 10003
Tel. 475-7430

Властители висилкового бюро:
С. Секрета, Е. Корчинська.

ФЛОРИДА
АПОПКА-ОРЛАНДО
ФАРМИ — САДИ — ПЛОЩІ
ДОМИ — ІНВЕСТИЦІЇ
УКРАЇНСЬКЕ БУДУЧЕ СЕЛО!

SUNNYLAND REALTY

STEPHEN KOWALCHUK, Realtor

855 N. Park Avenue
Apopka, Florida 32703
(305) 886-3060

"GLORIA"

- Finest Incense
- Supreme Quality
- Special Blend

Famed for its composition and out-
standing in its field. It is the in-
cense which serves its purpose best.

"GLORIA" makes good scents...

G. BOZYK MFG., CO.
126 St. Marks Place
New York, N.Y. 10009

J. & Z. QUALITY MEAT MARKET

Власники

ІВАН і ЗЕНЯ БУНДЗЯК

39 Palisade Avenue
Yonkers, N.Y. 10701

Тел.: (914) 476-0300

Business: Residence:
OR 7-2850 (516) 627-3653

HLADUN FAMILY

Catering For All Occasions
Home Cooked Foods
Pirogi - Stuffed Cabbage - Salads

JOHN HORBETH, Prop.
130 First Avenue
(Bet. 7th & St. Marks Place)
New York, N.Y. 10009

Привіт від

EUROPA

Meat & Provision

527 Jersey Avenue
JERSEY CITY, N.J. 07302

HE 5-2221

UKRAINIAN-AMERICAN CROSSED FLAG PIN

TO PROUDLY WEAR AS A TIC-TAC, LAPEL EMBLEM
OR SWEATER PIN. ENAMELED GOLD FINISH.
ONLY \$1.00. Discounts to organizations.

STONE SALES

33 Verona Court New City, N.Y. 10956

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE EXCAVATING
TOP SOIL DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.
LANDSCAPING AND GRADING

8-01 LAKE STREET
FAIR LAWN, N. J. 07410

201 - 796-5134

KOWBEL'S SHOP-RITE

Hafford, Sask., Canada

LOCKER & COOLER SERVICE

"Shop Right at the Shop-Rite"

Phone: (306) 549-2222

Prop. ALBERT & ANNE KOWBEL

NU-WAY STORE

Hafford, Sask., Canada

Clothes for the whole family"

Phone: (306) 549-2322

Prop. JOHN H. HERMAN

RYBRYNA HARDWARE

Hafford, Sask., Canada

Complete hardware, gift, electronic
& appliance Centre.

Phone: (306) 549-2353

Prop. W. J. DAVIDUK

106 ВІДДІЛ УНСоюзу —

**Братство св. о. Николая в Чикаго,
найстарший Союзний Відділ в
Чикагівській Окрузі, у 70-річчя свого
існування —**

вітає Батька-Союз

Управа Відділу зі своїм Членством

HUDSON ENVELOPE CORP.

33 West 17th Street
Tel (212) 691-3333-4-5 New York, N.Y. 10011

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC • LIFE, ACCIDENT & HEALTH
GENERAL INSURANCE AGENT • BROKER

ES3-1688

173 Stuyvesant Avenue
Newark, N.J. 07106

HUDSON CAMERA

122 Newark Avenue
Tel. 332-7834 Jersey City, N.J. 07302

TU 6-0611

TU 6-0612

BENSON FUEL OIL CO.

SALES & SERVICE

530 West Mount Carmel Ave.
Bincarousky Bros. Glenside, Pa. 19038

З М І С Т

Державні гімни	5
<i>В. Шурат</i> : Гімн Американських Українців.....	7
<i>Микола Руденко</i> : ХРЕСТ (поема).....	10
<i>Святослав Караванський</i> : До совісті світу (вірш)	17
<i>Юрій Артюшенко</i> : У 60-річчя українських збройних сил	19
<i>Василь Пелешенко</i> : Чорноморці в Українській Революції	22
<i>Володимир Мацьків</i> : Море і ми	29
<i>Вадим Чечва</i> : Воля або смерть	33
<i>Петро Гой</i> : Емський указ в західньо-європейській оцінці	41
<i>Іван Кедрин</i> : Голос Мазепи з того світу	49
<i>Василь Дідюк</i> : І там живе Україна	57
<i>К. Крупський</i> : Листування М. Коцюбинського в справі „Свободи”	73
<i>О. Бережницький</i> : Книжкові видання й альманахи „Свободи” і УНС.....	77
<i>Наталка Дерлат</i> : Відлуння доби (Творчість Богдана Кравцева)	87
<i>Ю. Григорійв</i> : Українська Бічер-Стов	99
<i>М. Л-ий</i> : Тяжка молодість Жюля Верна.....	104
<i>М. Понеділок</i> : Інтерв'ю з Грицем Зозулею	109
<i>Леся Лисак</i> : Забагато зими.....	111
<i>Д-р Михайло Логаза</i> : Головні гріхи проти охорони здоров'я	113
<i>Д-р Михайло Стефанів</i> : Кому загрожує серцева атака	120
<i>О. Твардовський</i> : За активне довголіття.....	128
<i>Любов Коленська</i> : Вони були на тому світі	131
<i>С. Гела</i> : Пам'ятки княжого Галича.....	136
<i>Степан Салик</i> : Римські монети в Липиці Горішній.....	141
<i>Д-р Юліян Мовчан</i> : Індія з близька	143
<i>Д-р Юрій Таркович</i> : По Орієнту	148
<i>Софія Лучаковська</i> : Замки Люари	155
<i>Володимир Луців</i> : Незабутня подорож.....	163
English Summaries	169
Оголошення.....	170

Керівник друкарні: Анатоль Домарацький

Складачі: Євген Гарасимчук, Януш Мазуркевіч, Ярослав Сидоряк, Степан Чума

Наклад: 20,000 прим.

Друковано в друкарні „Свобода”

30 Montgomery St., Jersey City, N. J. 07302

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

крім важливої забезпеченої праці, вже понад 83 роки служить своїй громаді, активно підтримуючи і скріплюючи національне, громадське і культурне життя української спільноти в ЗСА.

- УНСоюз видає найбільший у вільному світі український щоденник „Свободу”, яка є найважливішим лучником поміж українською еміграцією, розкиненою по цілому світі. Також видає англومовний тижневик “The Ukrainian Weekly” та дитячий журнал „Веселку”, яка стала підставовим посібником українознавчих шкіл та засобом національного виховання нашої молоді.
- УНСоюз допомагає матеріально в розбудові українських церков та громадських, наукових і культурних осередків, як теж допомагає студіюючій молоді, приділяючи більшу кількість стипендій.
- ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ УНСОЮЗУ!
- Це одинока наша найстарша і найбільша українська забезпечена установа, яка об’єднує майже 90,000 членів та має понад 41 мільйонів доларів майна.
- УНСоюз має всі роди модерного забезпечення на життя, студійні грамоти для молоді, забезпечення від випадків та короткотермінове забезпечення до висоти 50,000 дол.

Ukrainian National Association

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07303
Tel.: (201) 451-2200, N.Y. Line (212) 227-5250